Criterion 7 - Institutional Values and Best Practices

7.2.1. Best Practice

Best Practice-II: *Vachal Tar Vachal*: A Campaign for Reading Culture

Evidence of Success

INDEX

Sr. No	Particular
1.	**Students Contribution to College Magazine ‘Asmita’**
2.	**Participation in Elocution & Essay Competition**
3.	**Prizes in Competitions**
4.	**Creative Writing by Staff**

Students' Contribution to College Magazine 'Asmita'

Index

Sr.No.	'Asmita' Magazine
1	Year 2019-20 & 2020-21
2	Year 2022-23

''ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार''
– शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर संचलित

श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

स्थापना : जून १९८४
e-mail : arpkanyacollege@gmail.com

(नॅक पुनर्मूल्यांकन : B+)
website : www.arpkmi.org.in

अस्मिता

२०१९–२०

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार"
- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर संचलित

श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

अस्मिता

२०१९-२०
२०२०-२१ (संयुक्त अंक)

अंक ३६ वा

-- संपादक मंडळ --

अध्यक्ष	प्राचार्य डॉ. अनिल पाटील
प्रमुख संपादक	डॉ. सुभाष जाधव

विभागीय संपादक -

मराठी विभाग	डॉ. सुभाष जाधव (वरिष्ठ विभाग)
	सौ. एकता उर्फ वनिता जाधव (कनिष्ठ विभाग)
हिंदी विभाग	डॉ. विठ्ठल नाईक (वरिष्ठ विभाग)
	कु. किशोरी टोणपे (कनिष्ठ विभाग)
इंग्रजी विभाग	श्री. संदीप पाटील (वरिष्ठ विभाग)
	सौ. मनिषा गवळी (कनिष्ठ विभाग)

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर

संकल्पक, संस्थापक, संवर्धक - शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

संस्थेची प्रशासकीय मंडळे

व्यवस्थापक मंडळ २०१८-२०२१

मा. आमदार चंद्रकांत (दादा) बच्चू पाटील	अध्यक्ष
मा. नामदेवराव विठ्ठलराव कांबळे	उपाध्यक्ष
मा. प्राचार्य अभयकुमार गोविंदराव साळुंखे	कार्याध्यक्ष
मा. जगन्नाथ रंगनाथ आवटे (वकील)	कार्याध्यक्ष
मा. प्राचार्या सौ. शुभांगी मुरलीधर गावडे	सेक्रेटरी
मा. प्राचार्य डॉ. युवराज अंबादास भोसले	सहसचिव प्रशासन
मा. प्राचार्य डॉ. राजेंद्र विश्वनाथ शेजवळ	सहसचिव अर्थ
मा. खासदार संभाजीराजे शाहू छत्रपती	सदस्य
मा. अविनाश दिनकर पाटील	सदस्य
मा. जगन्नाथ गदू वायदंडे	सदस्य
मा. सदाशिव कृष्णा कुंभार	सदस्य
मा. सिताराम महारु गवळी	सदस्य
मा. विष्णू सुबराव पाटील	सदस्य
मा. शशिकांत यशवंत काटे	सदस्य
मा. प्राचार्य डॉ. जयसिंग श्रीराम देशमुख	सदस्य
मा. श्रीराम शरदचंद्र साळुंखे	सदस्य
मा. डॉ. उदयसिंह रामराव मानेपाटील	सदस्य
मा. महेश नारायण गायकवाड	सदस्य
मा. सूर्यकांत हरिभाऊ देसाई	सदस्य
मा. चंद्रकांत केशव जगताप	सदस्य

विश्वस्त मंडळ २०१८-२०२१

मा. प्राचार्य अभयकुमार गोविंदराव साळुंखे	कार्याध्यक्ष
मा. प्राचार्या सौ. शुभांगी मुरलीधर गावडे	सेक्रेटरी
मा. प्राचार्य डॉ. राजेंद्र विश्वनाथ शेजवळ	सहसचिव अर्थ

आजीव सेवक समिती

मा. प्राचार्य डॉ. युवराज अंबादास भोसले	अध्यक्ष
मा. प्राचार्या सौ. शुभांगी मुरलीधर गावडे	सेक्रेटरी
मा. प्राचार्य डॉ. राजेंद्र विश्वनाथ शेजवळ	सदस्य
मा. सिताराम महारु गवळी	सदस्य
मा. भाऊसाहेब नानासाहेब सांगळे	सदस्य
मा. विष्णू सुबराव पाटील	सदस्य
मा. शशिकांत यशवंत काटे	सदस्य
मा. हुसेन कादर पठाण	सदस्य
मा. सुरेश रामचंद्र बेडगे	सदस्य
मा. डॉ. जयसिंग श्रीराम देशमुख	सदस्य
मा. श्रीराम शरदचंद्र साळुंखे	सदस्य

महाविद्यालय विकास समिती

मा. प्राचार्य अभयकुमार गोविंदराव साळुंखे	कार्याध्यक्ष
मा. प्राचार्या सौ. शुभांगी मुरलीधर गावडे	संस्था सचिवा
मा. प्राचार्य डॉ. अनिल पाटील	पदसिध्द सचिव
मा. माजी आमदार सुरेश हाळवणकर	स्थानिक सदस्य
मा. श्रीमती स्मिता बुगड	स्थानिक सदस्या
मा. श्री. प्रमोद खुडे	स्थानिक सदस्य
मा. श्री. प्रसाद कुलकर्णी	स्थानिक सदस्य
मा. डॉ. सुभाष जाधव	शिक्षक प्रतिनिधी
मा. श्री. सुधाकर इंडी	शिक्षक प्रतिनिधी
मा. श्रीमती स्मिता पाटील	शिक्षक प्रतिनिधी
मा. श्रीमती प्रमिला सुर्वे	शिक्षक प्रतिनिधी
मा. श्री. विजय पाटील	शिक्षक प्रतिनिधी
मा. श्री. विक्रम देसाई	प्रशासकीय सदस्य

श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

नियतकालिक अस्मिता २०१९-२० २०२०-२१ संयुक्त

(प्रकाशन व मालकी संबंधी माहिती) फॉर्म नं.4 उपविधी नं.8

प्रकाशन स्थळ	-	श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.
प्रकाशकाचे नाव	-	**प्राचार्य डॉ. अनिल पाटील**
पत्ता	-	श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.
राष्ट्रीयत्व	-	भारतीय
प्रकाशन काळ	-	वार्षिक
संपादकाचे नाव	-	डॉ. सुभाष जाधव (वरिष्ठ विभाग)
पत्ता	-	श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.
राष्ट्रीयत्व	-	भारतीय
मुद्रकाचे नाव व पत्ता	-	श्री. अमोल विलास माने, अमोल एंटरप्रायजेस, मिरज.
राष्ट्रीयत्व	-	भारतीय
नियतकालिकाची मालकी	-	प्राचार्य, श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

मी प्राचार्य डॉ. अनिल पाटील असे जाहीर करतो की,
वर दिलेली माहिती माझ्या माहितीप्रमाणे व समजुतीप्रमाणे खरी आहे.

ठिकाण : इचलकरंजी, जुलै २०२१ **प्राचार्य, डॉ. अनिल पाटील**

या अंकातील लेखकांच्या मतांशी व लेखातील मजकुराशी प्रकाशक व संपादक सहमत असतीलच असे नाही. या अंकातील साहित्याच्या स्वतंत्रतेची जबाबदारी संबंधित साहित्यिकांवर राहील. प्रस्तुत अंकात संग्रहित मजकूरही संभवतो. या अंकातील मजकुराचे मुद्रितशोधन त्या त्या विभागीय संपादकांनी केले आहे.

।। प्रार्थना ।।

हरे राम, हरे राम, राम राम हरे हरे,
हरे कृष्ण, हरे कृष्ण, कृष्ण कृष्ण हरे हरे ।।
राम कृष्ण रहीम ख्रिस्त
बुद्ध झरतृष्ट ।
महावीर मानवसंत मानव्याचे दीपस्तंभ
लीन दीन होऊन त्यांचे
वंदुया चरण ।
सत्य, शील, प्रामाणिकता,
त्याग पिळवणुकीस आळा,
मानव्याचे अधिष्ठान
ईशतत्व दर्शन ।
यांचे ज्ञान नि विज्ञान हाच सुसंस्कार
विवेकाच्या आनंदाचा लाभ शिक्षणात ।।

- पूज्य बापूजी साळुंखे

अग्ने ऽ नय सुपथा राये अस्मान्
विश्वानि देव वयुनानि विद्वान
युयोध्यस्मज्ज्रुहुराणमेनो
भूयिष्ठां ते नम उक्तिम् विधेमव

- इशावास्योपनिषद्

संस्थेची उद्दिष्टे

- संस्थेच्या शाळा व उपशाखांतून जात, धर्म पंथ अथवा वर्ण भेदाभेद मानला जाणार नाही.
- संस्था राजकारणातून अलिप्त राहील.
- जीवनात हरघडी साधेपणा व काटकसर यांची जपणूक संस्था करील.
- संस्थेच्या शाखांचे हिशेब सर्वांना पाहण्यास खुले व उपलब्ध राहतील.
- सामान्य समाजाच्या सुसंस्कारी विकासाच्या ध्येयासाठी उत्स्फूर्तपणे वाहून घेणारे आदर्श समाजसेवक निर्माण करणे.
- प्राचीन काळातील गुरूपरंपरेला धरून शिक्षक कार्यकर्ते यांच्या आदर्श जीवनाच्या धड्यातून नवीन शिक्षणपद्धती निर्माण केली जाईल जिच्यामुळे आत्मसमर्पण, प्रामाणिकपणा, सत्य, समता नि बंधुता या वृत्तींचा परिपोष केला जाईल.
- स्वतंत्र विचारवृत्ती आणि नवनिर्मिती यांची कुवत विकसित करणे.
- संस्थेचे देणे असल्यास आपण सार्वजनिक पैशाचा दुरुपयोग करतो, याबदल कबुली जबाब देणे.

ध्येय धोरणे

'ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार', सत्य, शील, प्रामाणिकपणा, चारित्र्य, पिळवणूक प्रवृत्तीस आळा, सेवा आणि त्याग या मौलिक निष्ठा जीवनात उतरविण्याचा प्रयत्न करणे हा सुसंस्कारी जीवनाचा हेतू राहील. आचार विचार आणि उच्चार यांच्या पावित्र्यावर आग्रहपूर्वक भर देणे.

मा. प्राचार्यांचे मनोगत

प्रिय वाचक,

''ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार'' हे ब्रीद वाक्य उराशी बाळगून शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे यांनी सन १९५४ मध्ये श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेची स्थापना केली. सामान्यातील सामान्य विद्यार्थ्याला शिक्षण मिळाले पाहिजे तरच समाजात क्रांती होईल समाजाचा विकास होईल हे बापूजींनी जाणले होते. छत्रपती शिवाजी महाराज, राजर्षी शाहू महाराज, महात्मा जोतीराव फुले, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या विचारांचा वारसा बापूजींनी पुढे चालविला. सामान्यांच्या स्वप्नाला बळ देण्याचे काम बापूजींनी शिक्षणाच्या माध्यमातून केले. हे कार्य करीत असताना त्यांनी संयम ढळू दिला नाही. प्रत्येक संकटाला धैर्याने सामोरे जात ज्ञानसाधनेचे कार्य अखंडपणे चालू ठेवले. संस्थेच्या स्थापनेच्या रोपट्याचे आज जवळ जवळ ४२५ शाखांच्या माध्यमातून ज्ञानदानाचे कार्य करणारा वटवृक्ष झालेला पहावयास मिळतो.

इचलकरंजी औद्योगिक शहरातील व परिसरातील सामान्य माणसाचा विचार करुन स्त्रीला सक्षम करण्याचा मनोध्येय उराशी बाळगून डॉ. बापूजी साळुंखे यांनी इ.स.१९८४ साली मुलींच्या शिक्षणासाठी स्वतंत्र कन्या महाविद्यालयाची स्थापना केली. स्त्री शिकली तर संपूर्ण कुटूंब शिकेल आणि समाजाची प्रगती होईल हे बापूजींनी जाणले होते. कन्या महाविद्यालयाच्या या संस्कार केंद्रातून शिक्षणाच्या माध्यमातून महिलांना सक्षमपणे उभे करण्याचे कार्य गुरुदेव कार्यकर्त्यांच्या माध्यमातून अविरतपणे सुरु आहे. समाजात घडणाऱ्या घटनांचे चित्रण साहित्याच्या माध्यमातून अभिव्यक्त होते. मराठी, हिंदी व इंग्रजी साहित्यातून वेगवेगळ्या विषयावर विद्यार्थिनी लेखन करतात. वाङ्मय क्षेत्रात लिखानाचे बाळकडू या महाविद्यालयातील 'अस्मिता' या अंकाच्या माध्यमातून होत आहे याचा मला सार्थ अभिमान आहे.

विद्यार्थिनींच्या सर्वांगीन विकासासाठी सन २०२०-२१ मध्ये इतिहास, राज्यशास्त्र, मानसशास्त्र, गृहविज्ञान, कॉमर्स या विषयावरील बी.ए.भाग ३ च्या नवीन अभ्यासक्रमावर अभ्यासपत्रिकेनुसार शिक्षकांसाठी ऑनलाईन पद्धतीने कार्यशाळा घेण्यात आल्या. या कार्यशाळा शिवाजी विद्यापीठातील विविध अभ्यास मंडळे व इतर कांही शैक्षणिक संस्थांच्या सहकार्याने यशस्वीपणे संपन्न झाल्या. महाविद्यालयातील विविध

विभागांच्यामार्फत वेगवेगळ्या विषयावर अनेक कार्यक्रम संपन्न झाले. या बरोबरच वैयक्तिक पातळीवर गुरुदेव कार्यकर्त्यांनी उल्लेखनीय कामगिरी केली आहे.

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ पासून विद्यार्थिनींच्या मागणीनुसार महाविद्यालयात बी.ए.भाग ३ इंग्रजी स्पेशल हा विषय सुरु करुन इंग्रजी विभागाची सुरुवात करण्यात आली. तसेच पदव्यूत्तर शिक्षणासाठी ॲडव्हान्स अकौंटन्सी या विषयात एम.कॉम.भाग १ ची सुरुवात करण्यात आली आहे.

महाविद्यालयात विविध स्पर्धा, चर्चासत्रे इतर सर्व उपक्रम राबवत असताना संस्थेचे अध्यक्ष मा. चंद्रकांत दादा पाटील, संस्थेचे कार्याध्यक्ष मा. प्राचार्य अभयकुमार साळुंखे, संस्था सचिव मा. प्राचार्या सौ. शुभांगी गावडे, सहसचिव मा. प्राचार्य डॉ. युवराज भोसले, प्राचार्य डॉ. राजेंद्र शेजवळ, मा. प्राचार्या डॉ. शैलजा साळुंखे यांचे अनमोल मार्गदर्शन लाभले.

या अंकाचे संपादक डॉ. सुभाष जाधव व त्यांना सहाय्य करणारे विभागीय संपादक व इतर सर्व घटकांचे मी मनःपूर्वक अभिनंदन करतो. या अंकाची सजावट अमोल एंटरप्रायजेसचे व्यवस्थापक श्री. अमोल माने यांनी यासाठी परिश्रम घेतले. त्याबद्दल त्यांचे मनःपूर्वक आभार. हा वार्षिक अंक पूर्ण करण्यासाठी ज्या ज्या घटकांचे सहकार्य लाभले. त्या सर्वांचे मनापासून आभार...!

धन्यवाद...!

इचलकरंजी
दि. जुलै २०२१

– प्राचार्य डॉ. अनिल पाटील

संपादकीय

सर्व रसिक वाचक !

आपल्या महाविद्यालयाचा शैक्षणिक वर्ष २०२०–२१ चा 'अस्मिता' हा भाषा, साहित्य, कला, क्रीडा संस्कृती यांचा अविष्कार घडविणारा ३६वा अंक आपल्या हाती सुपूर्द करताना मनस्वी आनंद होत आहे.

राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज, महात्मा जोतीराव फुले, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या विचारांचा वारसा घेवून सत्य, शील, प्रामाणिकता, त्याग पिळवणुकीस आळा ही पंचशील तत्वे अंगीकृत करुन शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे यांनी ''ज्ञान, विज्ञान आणि संसुस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार'' हे ब्रीदवाक्य घेतले व इ.स.१९५४ साली श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेची स्थापना कराड येथील मुरलीधराच्या मंदिरात केली. गोर गरिबांच्या मुलांना, सर्व जातीधर्माच्या मुलांना शिक्षण मिळाले पाहिजे यासाठी त्यांनी खेडोपाडी, दुर्गम व शहरी भागात प्राथमिक, माध्यमिक, कनिष्ठ व वरिष्ठ महाविद्यालयाची स्थापना करुन घरोघरी ज्ञानप्रकाश दिला. हे कार्य करीत असताना संस्थामाता सुशिलादेवी साळुंखे यांनी बापूजींना मोलाची साथ दिली. त्यांना विन्रम अभिवादन !

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर ही गेली ६७ वर्षे शिक्षण क्षेत्रात ज्ञानदानाचे कार्य अनेक गुरुदेव कार्यकर्ते यांच्या मार्फत विविध संस्कार केंद्रातून करीत आहे. यातीलच एक संस्कार केंद्र म्हणजे श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी हे होय. महाराष्ट्राचे मॅचेस्टर असलेल्या नगरीमध्ये कष्टकऱ्यांच्या खेडोपाड्यातील मुलींना शिक्षण मिळावे या हेतूने डॉ. बापूजींनी इ.स.१९८४ मध्ये कन्या महाविद्यालयाची स्थापना केली. या महाविद्यालयाच्या उभारणी करिता दानशूर व्यक्तिमत्व असलेल्या श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील यांनी स्वतःकडील जमीन संस्थेला दान दिली. आज या संस्कार केंद्रात १५०० पेक्षा जास्त विद्यार्थिनी ज्ञानार्जन करीत आहेत.

अस्मिता हा अंक विद्यार्थिनींच्या उद्योन्मुख साहित्यिकांचे विविध विषयावरील लेख, कथा, कविता, विनोद इत्यादी अशा विविध गोष्टींनी नटलेला आहे. महाविद्यालयाची प्रगती करताना राष्ट्रीय सेवा योजना, एन.सी.सी., सांस्कृतिक विभाग, क्रीडा विभाग इत्यादी यांच्या माध्यमातून विविध उपक्रम राबवले जातात. तसेच कांही विशेष शिबीरांचे आयोजन केले जाते. याबरोबरच इतर विषयाच्या विविध विभागातून अनेक कार्यक्रम घेतले. स्पर्धा परीक्षा केंद्रही सुरु आहे. एकूणच सर्व विभागाच्या माध्यमातून विद्यार्थिनींच्या सर्वांगीण

विकास साधण्याच्या दृष्टीने कार्य सुरु असते. यातून अनेक विद्यार्थिनी उल्लेखनीय अशी कामगिरी संपादन करतात. अशा उपक्रमामध्ये विद्यार्थिनींचा सक्रिय सहभाग असतो.

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर बी.ए.भाग ३ च्या नवीन बदललेल्या अभ्यासक्रमावर शिवाजी विद्यापीठातील अभ्यास मंडळाच्या सहकार्याने इतिहास, राज्यशास्त्र, मानसशास्त्र, गृहविज्ञान, कॉमर्स या विभागामार्फत शिक्षकांसाठी ऑनलाईन पध्दतीने कार्यशाळा घेण्यात आल्या. वाङ्मय मंडळांतर्गत विद्यार्थिनींनी निबंध, वक्तृत्व, चित्रकला या स्पर्धेमध्ये बक्षीसे मिळविली.

अस्मिता हा अंक संपादित करताना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. अनिल पाटील, संस्था कार्याध्यक्ष मा. प्राचार्य अभयकुमार साळुंखे साहेब, संस्थेच्या सचिव मा. प्राचार्या सौ. शुभांगी गावडे मॅडम तसेच कन्या महाविद्यालयाच्या माजी प्राचार्या डॉ. सौ. शैलजा साळुंखे मॅडम यांचे बहुमोल मार्गदर्शन लाभले.

अस्मिता अंकाचे संपादन करताना अनेकांचे सहकार्य लाभले. या अंकाचे सहसंपादक मंडळ डॉ. विठ्ठल नाईक, श्री. संदिप पाटील, सौ. एकता जाधव, सौ. मनिषा गवळी, कु. किशोरी टोणपे यांनी विद्यार्थिनींकडून दर्जेदार लेखन लिहून घेवून सहकार्य केले. याबद्दल मी त्यांचा मनःपूर्वक आभारी आहे. या अंकाची जबाबदारी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. अनिल पाटील यांनी विश्वासाने माझ्यावर सोपवली व वेळोवेळी मार्गदर्शन केले. त्यामुळेच हा अंक चांगल्या पध्दतीने वेळेत प्रसिध्द करता आला. याबद्दल मी त्यांचा अत्यंत ऋणी आहे.

या अंकासाठी या ना त्या निमित्ताने सर्वांचेच सहकार्य लाभले. यामध्ये महाविद्यालयातील वरिष्ठ व कनिष्ठ विभागाकडील प्राध्यापक सहकारी, प्रशासकीय कर्मचारी व सेवक या सर्वांचा मी मनापासून आभारी आहे. तसेच अमोल एंटरप्रायजेसचे श्री. अमोल माने यांनीही अंक वेळेत व चांगल्या पध्दतीने छपाई करुन प्रकाशित करण्यासाठी बहुमोल सहकार्य केले. याबद्दल मी त्याचा ही आभारी आहे.

इचलकरंजी
दि. जुलै २०२१

डॉ. सुभाष जाधव,
प्रमुख संपादक 'अस्मिता'
वार्षिक २०२०-२१

प्राचार्य, प्राध्यापक वृंद, प्रशासकीय कर्मचारी व सेवक वर्ग - २०२०-२१

प्राचार्य - डॉ. अनिल पाटील

* प्राध्यापक वृंद *

वरिष्ठ महाविद्यालय

इंग्रजी विभाग

१) श्री. एस. ए. पाटील (C.H.B.)

मराठी विभाग

१) डॉ. एस. जी. जाधव (विभाग प्रमुख)
२) श्रीमती पी. एस. कुंभार (C.H.B.)
२) श्रीमती आर. जी. रेळेकर (C.H.B.)

हिंदी विभाग

१) डॉ. व्ही. एस. नाईक (विभाग प्रमुख)
२) श्री. एस. के. इंडी

अर्थशास्त्र विभाग

१) श्री. बी. जे. तराळ (विभाग प्रमुख)
२) डॉ. टी. व्ही. कदम
३) श्रीमती पी. बी. पैलवान (C.H.B.)
४) श्री. ए. आर. जाधव (C.H.B.)

राज्यशास्त्र विभाग

१) श्रीमती व्ही. एम. पोतदार (विभाग प्रमुख)
२) श्री. डी. डी. जाधव (C.H.B.)
३) श्री. जी. बी. गायकवाड (C.H.B.)

समाजशास्त्र विभाग

१) श्रीमती एस. टी. पाटील (विभाग प्रमुख)

मानसशास्त्र विभाग

१) श्रीमती पी. ए. सुर्वे (विभाग प्रमुख)
२) श्रीमती जे. के. दडपे (C.H.B.)

इतिहास विभाग

१) डॉ. डी. एस. शिंदे (विभाग प्रमुख)
२) श्रीमती पी. आर. मिरजकर

गृहविज्ञान विभाग

१) श्रीमती एस. पी. पाटील (विभाग प्रमुख)
२) श्रीमती एस. आर. हळवणकर (C.H.B.)
३) श्रीमती एम. एस. देसाई (C.H.B.)

भूगोल व पर्यावरण शास्त्र विभाग -

१) श्री. एस. बी. गायकवाड (विभाग प्रमुख)

वाणिज्य विभाग

१) श्री. व्ही. पी. पाटील (विभाग प्रमुख)
२) श्री. एस. डी. बोराटे

ग्रंथालय विभाग -

१) श्रीमती एम. एम. नायकवडी (विभाग प्रमुख)

शारीरिक शिक्षण विभाग -

१) डॉ. एस. व्ही. भोसले (विभाग प्रमुख) (C.H.B.)

एम.कॉम.

१) श्री. व्ही. पी. पाटील (विभाग प्रमुख)
२) श्री. एस. डी. बोराटे
३) डॉ. एम. आर. भीटे
४) डॉ. व्ही. आर. शिंदे

प्राचार्य, प्राध्यापक वृंद, प्रशासकीय कर्मचारी व सेवक वर्ग २०२०-२१

कनिष्ठ महाविद्यालय

इंग्रजी विभाग - श्रीमती एम. डी. गवळी

मराठी विभाग - श्रीमती ई. डी. जाधव

हिंदी विभाग - कु. किशोरी टोणपे

अर्थशास्त्र व समाजशास्त्र विभाग
श्रीमती एस. जी. पाटील

राज्यशास्त्र विभाग -
श्री. जे. ए. बलवान

मानसशास्त्र विभाग -
श्रीमती आर. जी. माळी

इतिहास विभाग - श्री. ए. बी. पाटील

भूगोल विभाग - श्री. ए. जे. कुंभार

वाणिज्य विभाग
श्रीमती एस. आर. बोरगांवकर

शारीरिक शिक्षण विभाग -
श्री. ए. एस. कुंडले

प्रशासकीय कर्मचारी वृंद

श्री. व्ही. एस. शिंदे-देसाई	: अधीक्षक
श्री. एस. एस. गुजर	: वरिष्ठ लिपिक
श्री. ए. एम. माने	: कनिष्ठ लिपिक
श्री. व्ही. डी. जोंधळेकर	: कनिष्ठ लिपिक
श्री. पी. एम. पाटील	: कनिष्ठ लिपिक

कार्यालयीन सहयोग

कु. लीना जगन्नाथ मोरे
कु. प्रियंका अनिल माने

सेवक वर्ग

श्री. आर. आर. संकपाळ	: ग्रंथालय परिचर
श्री. एम. बी. यादव	: ग्रंथालय परिचर
श्री. ए. एन. सातपुते	: ग्रंथालय परिचर
श्री. ए. व्ही. सुतार	: ग्रंथालय परिचर
श्री. एस. ए. कोले	: सेवक
श्री. टी. डी. भारती	: सेवक
श्री. आर. एस. गिरी	: सेवक
श्री. पी. डी. खोत	: सेवक

भावपूर्ण श्रद्धांजली...!

शैक्षणिक वर्ष २०२०-२१ मध्ये श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेचे व्यवस्थापक मंडळ सदस्य व आजीव सेवक प्राचार्य डॉ. एस. वाय. होनगेकर आणि आजीव सेवक शाहीर कुंतीनाथ करके यांचे दुःखद निधन झाले. तसेच राष्ट्रीय-आंतराष्ट्रीय व राज्यपातळी वरील सामाजिक, सांस्कृतिक, राजकीय, शैक्षणिक, कला इत्यादी क्षेत्रातील तसेच संस्थेतील व महाविद्यालयातील प्राचार्य, प्राध्यापक, कार्यालयीन कर्मचारी यांच्या ज्या नातेवाईकांचे दुःखद निधन झाले त्यांच्या कुटूंबियांच्या दुःखात आम्ही सहभागी आहोत.

आमच्या महाविद्यालयाकडून त्या सर्वांसाठी

भावपूर्ण श्रध्दांजली...!

श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

मराठी विभाग

(वरिष्ठ)

शब्दांनीच पेटतात घरे, दारे, देश आणि माणसे सुध्दा
शब्द विझवतात आगही शब्दांनी पेटलेल्या माणसांची
शब्द नसते तर पडल्या नसत्या
डोळ्यांतून आगीच्या ठिणग्या
वाहिले नसते आसवांचे महापूर
आले नसते जवळ कुणी,
गेले नसते दूर
शब्द नसते तर...

- वामन निंबाळकर

मराठी विभाग -

विभागीय संपादक - डॉ. सुभाष गणपती जाधव

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

१) साहित्यरत्न लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे – कु. ऋतुजा मोहन थोरात, बी.ए. भाग ३
२) आधुनिक क्रांतीचे शिल्पकार महात्मा जोतीराव फुले – कु. कल्पना राजाराम गुडेवार, बी.कॉम.२
३) बदलते मराठी नाटक... – कु. पल्लवी शिवाजी कोळी, बी.ए.२
४) पु.ल.देशपांडे : अष्टपैलू व्यक्तिमत्व – कु. भक्ती उमेश हेब्बाळकर, बी.ए.२
५) स्त्री भ्रूण हत्या : एक चिंतन...! – कु. ऋतुजा दादासो सुतार, बी.कॉम.३
६) नियतीचा न्याय – कु. ऋतिका बाबासो हेरवाडे, बी.ए.३
७) स्त्रीभ्रूण हत्या – कु. मृदला मनोहर लोकरे, बी.कॉम.१
८) मुलगी दोन घरांचा दुवा – कु. अश्विनी नारायण चौगुले, बी.कॉम.१

पद्य विभाग

१) किती धुशील वरुन देहाला... – कु. मनाली महेश राठौर, बी.ए.–२
२) आदर्श व्यक्ती – कु. अर्चना आनंदा लवटे, बी.ए.–२
३) जीवनाचे सार – कु. स्नेहा सतिश कुडाळकर, बी.ए.–२
४) गुरु – कु. ऋतुजा राजेश बेलेकर, बी.कॉम.–२
५) वेळेची किंमत – कु. अर्चना आनंदा लवटे, बी.ए.–२
६) जीवनाचं रहस्य – कु. मृदूला मनोहर लोकरे, बी.कॉम.–१
७) महापूर – कु. ऋतिका बाबासो हेरवाडे, बी.ए.–३
८) प्रिय बाबा – कु. ऋतुजा राजेश बेलेकर, बी.कॉम.–२
९) हरवलेली माणूसकी – कु. अर्चना आनंदा लवटे, बी.ए.–२
१०) माझे बाबा – कु. मनाली महेश राठौर, बी.ए.–२
११) जीवन म्हणजे काय ? – कु. महिमा रमेश आवळे, बी.ए.–३
१२) प्रेम – कु. प्रियांका प्रशांत शिरवडेकर, बी.ए.–२
१३) विनवणी – कु. सायली सुनिल लुगारे, बी.ए.–२
१४) आयुष्य झाले फाटक्या जुन्या नोटा – कु. ऋतुजा राजेश बेलेकर, बी.कॉम.–२
१५) जीवनाचं रहस्य – कु. मृदूला मनोहर लोकरे, बी.कॉम.–१
१६) मैत्री असावी अशी – कु. आशा दळवी, बी.कॉम.–१
१७) माझी माय – कु. आशा दळवी, बी.कॉम.–१
१८) अनमोल गोष्टी – कु. प्रज्ञा नाईक, बी.कॉम.–१
१९) हरपलेल छत्र ! – कु. मृदूला मनोहर लोकरे, बी.कॉम.–१
२०) कॉलेजचे दिवस – कु. कौसर अब्दुल मुजावर, बी.कॉम.–१
२१) मैत्री कशी असावी ? – कु. प्रज्ञा नाईक, बी.कॉम.–१
२२) दु:ख – कु. आशा दळवी, बी.कॉम.–१
२३) कधीतरी वाटतं – कु. आशा दळवी, बी.कॉम.–१
२४) आयुष्य – कु. आशा दळवी, बी.कॉम.–१
२५) मैत्री – कु. प्रज्ञा नाईक, बी.कॉम.–१
२६) का आठवतात ते क्षण... – कु. मृदूला मनोहर लोकरे, बी.कॉम.–१

साहित्यरत्न लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे

– कु. ऋतुजा मोहन थोरात
बी.ए. भाग ३

साहित्यरत्न लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे यांचे नाव तुकाराम भाऊराव साठे. त्यांचा जन्म १ ऑगस्ट १९२० रोजी वाटेगाव ता. वाळवे, जि. सांगली येथे मातंगवाड्यात गरीब कुटूंबात झाला. त्यांचे वडील भाऊ साठे आणि आईचे नाव वालुबाई असे होते. अण्णा भाऊ साठे यांचे वडील स्वभावाने सरळ, कष्टाळू, मजूर म्हणून काम करत. अण्णा भाऊ साठे यांचे आजोबा सिजोदी साठे हे होते.

अण्णा भाऊ साठे हे बालपणापासून खेळकर, खोडकर, तैलबुध्दीचा, सूर पांरब्या, धावणे, झाडावर चढणे, विटी दांडू, दांडपट्टा, नेमबाजी, तलवार बाजी, लाटीकाटी, गोफण गुंडा चालविणे तसेच सर्व मैदानी–मर्दानी खेळात तरबेज होते. ढोलकी, पेठी, तुणतुणे, झांज, घुमके, बासरी ही वाद्ये ते उत्तम वाजवत असत आणि ही वाद्ये त्यांना वाजवायला देखील खूप आवडत असे. तसेच वेगवेगळ्या गीतांना चाली देण्याचे, संगीत देण्याचे कौशल्य त्यांच्यात होते.

अण्णा भाऊ साठे हे सडपातळ शरीर लवचिक, गतीमान खेळाडू, बांधा लहान पण रंगदार मोठे डोळे, भव्य कपाळ, केस लांबसडक पाठीमागे वळवलेले, छाप टाकणारी भेदक मुद्रा उंची सव्वा पाच फूट अशी त्यांची शारीरिक ठेवण होती. वयाच्या सातव्या–आठव्या वर्षी त्यांना शाळेत पाठवण्याचा प्रयत्न त्यांची आई म्हणजेच वालुबाईनी केला. मात्र तो यशस्वी झाला नाही.

अण्णा भाऊ साठे हे क्रांतिकारकाच्या जन्मभूमीत जन्मास आलेले विज्ञाननिष्ठ, सत्यवादी शोषणविरोधी लढणारे बंडखोर समतावादी जाणिवा रुढ करणारे आग्रही व्यक्तिमत्व होते. श्रमाला महत्त्व देवून त्यांनी धर्मशास्त्री नाकारुन ''ही पृथ्वी शेषाच्या डोक्यावर तरलेली नसून श्रमिकांच्या तळहातावर तरलेली आहे'' असे ठामपणे सांगितले व क्रांतिबीजे पेरली.

लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठेंनी ज्या काळात मातंग समाज शिक्षणापासून कोसो मैल लांब होता. त्या काळात त्यांनी स्वतःच्या प्रतिभा शक्तीवर विविध प्रकारची पुस्तके लिहून मराठी साहित्याचे दालन समृध्द केले. त्यांनी कथा, कादंबऱ्या, कविता, नाटक, प्रवासवर्णन, लावणी इत्यादी प्रकारचे लेखन केले आहे.

अण्णा भाऊ साठे यांनी जवळपास तीनशे कथा लिहिल्या आहेत. जवळ जवळ त्यांनी वीस कथासंग्रह लिहिले आहेत. त्यामध्ये 'खुळवाडी', 'बरवाद्य', 'कुंजारी', 'कृष्णा काठच्या कथा', 'आंबी', 'भानामती', 'गुऱ्हाळ', 'फरारी', 'गजाआड', 'चिराग', 'नगरची भूतं', 'लाडी', 'जिवंत काडतूस', 'ठासलेल्या बंदुका', 'नवती', 'निखारा', 'भुताचा मळा', 'रानवेली', 'राम रावण युध्द', 'दवण्याची काडी', 'भोमक्या' आणि इतर कथा असे हे कथासंग्रह आहेत. दलित संघर्ष कथा, आत्मचरित्रात्मक कथा, गुन्हेगारी, जीवनदर्शक कथा, प्रेमकथा अशा विविध विषयावर कथा लेखन केलेले आहे.

अण्णा भाऊ साठे यांची कथा, विषय, मांडणी प्रभावी, भाषाशैली व गतीशीलता अशा सर्वच अंगानी उच्च पातळीवर जाताना दिसते. कथेची वाचनीयता, अल्पाक्षरत्व, वास्तवता, संघर्ष, संपन्नता, प्रासादिकता, जिवंत व्यक्तिरेखा, नाट्यमयता, दीर्घकाळ प्रभाव ठेवणारा शेवट ही अण्णा भाऊंच्या साहित्यात दिसून येणारी वैशिष्टे कथा साहित्यात आहेत. जगण्यासाठी लढणाऱ्या माणसांच्या या कथा आहेत. सर्वच कथा नायकाच्या रक्तातून एकच ईषा वाहते आहे त्या सर्वांना मानाने जगायचे आहे असे या कथेतून दिसते.

कादंबरी लेखन :

अण्णा भाऊ साठे यांनी जवळ जवळ पस्तीस कादंबऱ्या लिहिल्या. 'वारणेच्या खोऱ्यात', 'मंगला', 'चित्रा', 'फकिरा', 'वारणेचा वाघ', 'मास्तर', 'अग्निदिव्य', 'वैजयंता', 'चंदन', 'चिखलातलं कमळ', 'टिळा लावते मी रक्ताचा', 'आवडी', 'रत्ना', 'आघात', 'गुलाम', 'मथुरा', 'मुर्ती', 'माकडीचा माळ', 'डोळे मोडीत राघा चाले', 'रानबोका', 'कुरुप', 'पाझर', 'केवड्याचं कणीस', इत्यादी कादंबऱ्यांचे लेखन केले आहे.

अण्णा भाऊ साठे यांनी पस्तीस कादंबऱ्या लिहिल्या त्यापैकी 'चित्रा', 'फकिरा', 'वारणेचा वाघ', 'वैजयंता', ''रत्ना, 'अलगुज', 'रुपा', या महत्वपूर्ण कादंबऱ्या ठरल्या आहेत. पराक्रमी गाथा, स्त्री प्रश्न, प्रेम, शृंगार, ग्रामीण जीवन व्यवहार दर्शन अशा वेगवेगळ्या विषयानुरुप कादंबरी लेखन केले आहे. तसेच 'फकिरा', 'वारणेचा वाघ', 'मंगला', 'अग्निदिव्य' या कादंबऱ्यातून लोकनायकांचे दर्शन घडते.

अण्णा भाऊ साठे यांच्या समग्र वाङ्मय निर्मितीतील एक वारणा खोऱ्यातील सोनेरी पान म्हणजे अजोड कला कृती 'फकिरा' होय. अण्णा भाऊ साठे यांचा पिंड संघर्षशाही असल्यामुळे अन्याय, अत्याचार, शोषणाविरोधी लढणाऱ्या नायकांची निर्मिती केली. कथा, कादंबरी, नाटकातील व्यक्तिरेखा या जाती भेदभाव यामध्ये जीवन जगणाऱ्या व्यक्तिरेखा आहेत.

अण्णा भाऊ साठे यांचा 'फकिरा' मराठी वाङ्मयात अजरामर झाला. 'फकिरा' एक वास्तववादी इतिहास आणि स्वाभिमानी चळवळीचा इतिहास आहे. अण्णा भाऊंनी फकिरातून स्वातंत्र्यापूर्वीच्या काळातील वर्णव्यवस्था, धर्मव्यवस्था, ग्राम व्यवस्था, ब्रिटीश राजवटीचे रौद्ररुप आणि सहन न होणारी हुकूमशाही, दलितांना नरक यातनामय भोगावे लागणारे जीवन या कादंबरीतून दिसून येते.

१९५० साली अण्णा भाऊ साठे यांची पहिली कादंबरी 'वारणेच्या खोऱ्यात' ही प्रसिध्द झाली. त्यांची दुसरी कादंबरी 'चित्रा' ही देखील खूप गाजली. अण्णा भाऊंची सर्वात जास्त प्रसिध्द असलेली कादंबरी म्हणजे 'फकिरा'. 'फकिरा' हा पराक्रमी आदरभावाने वर्तन करणारा, स्वतंत्र्य, समता, बंधुता, न्याय आणि सहकार्य या मानवी मुल्यांसाठी झगडणारा वाटेगावातील तरुण आहे. ब्रिटीश सत्तेला सुरुंग लावणारा नायक म्हणून फकिरा येतो. रोमांचकारी वास्तवाच्या लढ्याचा इतिहास म्हणजे 'फकिरा' होय.

'फकिरा' म्हणजे दलितांच्या अस्वस्थ शतकाची गाथा आहे. राणोजी आणि फकिराचा डोळे दीपवणारा इतिहास आहे. फकिरा या कादंबरीचा नायक हा लोकनायक आहे. फकिरा नावाचे एक वादळ वारणा खोऱ्यात निर्भीडपणे गबऱ्यावर स्वार होवून भ्रमंती करताना दिसते. फकिरा नावाची वारणा खोऱ्यातील क्रांतिकारकांची एक त्यांगी संस्कृती होती. तसेच कादंबरीचा नायक हा चळवळीचा नायक होणे, दुर्मिळच असते. फकिराने सूड भावनेने वर्तन केले नाही. अब्रु खाऊन उपाशी माणसं जगत नसतात. हा नैतिकतेचा आचरण सिध्दांत कृतीतून फकिराने मांडला आहे. समतोल न्याय, भुमिका वारणा खोऱ्यातील फकिराने प्रत्येक संवेदनशील वाचकांना अंतर्मुख केले. ब्रिटिश आणि प्रत्येक शोषक सत्ते विरुध्द फकिरा नावाचे वादळ होते.

महात्मा जोतीराव फुले, भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, राजर्षी शाहू महाराज आणि कार्ल मार्क्सच्या समग्र परिवर्तनाच्या सिध्दांताची मांडणी अण्णा भाऊ साठे यांनी फकिरातून साधार चित्रीत केली आहे, फकिरा प्रमाणेच त्यांच्या इतर कादंबऱ्यातून नायक उभा करुन सत्य, वास्तव जीवन मांडण्याचा प्रयत्न केला आहे.

कविता : चार भिंतीच्या शाळेत शिक्षणाचे धडे न गिरवलेल्या साठेंनी कष्टकरी कामगार व गोरगरिबांच्या जीवन शाळेत मात्र अनुभवाने अनेक धडे गिरविले याच अनुभवाच्या शिदोरीने अण्णा भाऊंनी आपली 'कविता' सशक्त व समृध्द केली. त्याचे अनेक अविष्कार त्यांच्या कवितेत आपल्याला शोधता येतात. लोकशाहीर अण्णा भाऊ साठे यांनी पारंपरिक पोवाडे लावणी, गण, वग,

इत्यादी काव्यप्रकाराचे लेखन केले. त्यामुळे या परंपरागत कलेला नवी प्रतिष्ठा तर मिळाली पण नव्या दृष्टिकोणामुळे या कलेला अर्थपुर्णता मिळाली. तमाशाकलेवर बंधन घातल्यामुळे त्यांनी तमाशाचे लोकनाट्यात रुपांतर केले.

संयुक्त महाराष्टावेळी बेळगाव, कारवार, निपाणी, धारवाड, उबेरगाव सोलापूर हा भाग महाराष्ट्राला दुरावणार कदाचित मुंबई ही वेगळी काढली जाणार ही व्यथा अण्णा भाऊंच्या मनाला पोखरीत होती. या व्यथेतूनच 'माझी मैना गावावर राहिली ।' ही एक अप्रतिम लावणी अण्णा भाऊंनी लिहिली ही लावणी अण्णा भाऊंच्या काव्य प्रतिभेची साक्ष देणारी आहे. ही रुपकात्मक लावणी आहे. पती पत्नीच्या विरहाने रुपक साधून सीमाभाग महाराष्ट्रात येण्यासाठी तळमळतो. अशा दोघांच्या भाव बंधाची कहाणी या लावणीमध्ये व्यक्त होते.

अण्णा भाऊ आपल्या शाहिरी कवितेतून जनतेच्या भावभावनांना स्थान देतातच पण बदलण्याची अपेक्षाही व्यक्त करतात. म्हणून त्यांची शाहिरी कविता मराठी साहित्यात महत्वपूर्ण वाटते.

प्रवास वर्णन :

अण्णा भाऊंनी 'माझा रशियाचा प्रवास' हे एक सुंदर प्रवास वर्णन लिहिले आहे. अण्णा भाऊ साठेंचे १९४८ मध्ये रशियाला जायचे ठरले होते. पण काही कारणाने ते गेले नाहीत. पुढे १९६१ मध्ये इंडो-सोविएत कल्चरल सोसायटीतर्फे ते तिकडे गेले. भारतातून निवडलेल्या लोकांचे एक शिष्टमंडळ तेथे गेले. त्यात ते होते. तेथे ते महिनाभर वास्तवास होते. अण्णा भाऊ साठे दिल्लीहून पालम विमान तळावरुन 'चितोड की रानी' नावाच्या विमानाने उझबेकिस्तानची राजधानी ताश्कंद येथे पोहचले. तेथून त्यांनी रेल्वेचा प्रवास केला. त्यांनी त्या रेल्वे प्रवासाबद्दल देखील लिहिले आहे. तसेच त्यांच्या बऱ्याच कादंबऱ्या रशियन भाषेत अनुवादित आहेत. अण्णा भाऊ साठेंनी रशियाचा प्रवास केला होता. त्यावर त्यांनी एक छोटेसे पुस्तक देखील लिहिले होते. रशियात असताना त्यांना जीवनात कुठेही विसंगती आढळली नाही.

नाटक :

अण्णा भाऊ साठे यांनी 'इनामदार' हे नाटक लिहिले या नाटकाचे मूळ कथानक महाराष्ट्रातील सावकर आणि शेतकरी यांच्या जीवनावर आधारित आहे. या नाटकाचे प्रयोग करण्याचे अधिकार अण्णा भाऊंनी महाराष्ट्र दलित साहित्य संघाला एक वर्षाकरिता दिले होते. त्याप्रमाणे या नाटकाचा हिंदी प्रयोग इंडियन पिपल्स नॅशनल थिएटर तर्फे अखिल भारतीय लोकनाट्य परिषदेमध्ये १ जानेवारी १९५८ रोजी दिल्ली येथे झाला. नाटकातील भाषा, आचार विचार मुळ मराठी नाटकातील असल्यामुळे त्या नाटकाचे प्रयोग सर्वच दृष्ट्या यशस्वी झाले. साठेंनी 'इनामदार' हे ग्रामीण नाटक लिहून नाटककार म्हणून आपले स्थान सिध्द केले आहे. यांच्या लिखाणाची दखल घेऊन त्यांना अंबरनाथ येथे झालेल्या पहिल्या दलित साहित्य संमेलनाचे उद्घाटक म्हणून निमंत्रित करण्यात आले होते. भारतातील अनेक खेडेगावामध्ये इनामदार दिसतात. ते इनामदार कसे झाले या प्रश्नाचे उत्तर शोधावयाचे झाले तर आपल्यासमोर प्रश्न उभा राहतो. अण्णा भाऊ साठेंनी 'इनामदार' या नाटकातून सामाजिक आशयसुत्र मांडले.

अण्णा भाऊंनी उभे आयुष्य हे सत्यशोधक पध्दतीने व्यतीत केले. त्यांच्या साहित्याच्या माध्यमातून समाजातील अंधश्रध्दा, रुढी, परंपरा, जातीयता याचे चित्रण केले. संपूर्ण आयुष्य त्यांनी गरिबीत काढले व गरिबीतच त्यांचा अंत झाला. साहित्याच्या माध्यमातून ते अजरामर झाले. समाज प्रबोधन करणारे ते क्रांतिकारी साहित्यिक ठरले. अण्णाभाऊंनी मराठी साहित्यातून गावकुसाबाहेरच्या दलित, भटके, विमुक्त यांचे जीवन संस्कृतीसह व्यथा मांडल्या आहेत. असे विविधांगी लेखन करणारे अण्णा भाऊ साठे. यांचे जन्मशताब्दी वर्ष म्हणून साजरे करताना त्यांच्या साहित्यातून चित्रीत झालेले प्रश्न समाजात आजही तितकेच भयंकर रुप धारण केलेले दिसतात यात शंका नाही.

***

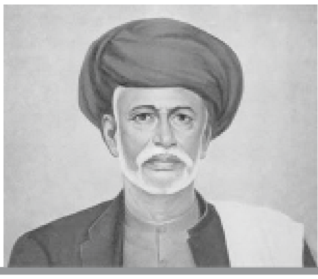

आधुनिक क्रांतीचे शिल्पकार महात्मा जोतीराव फुले

– कु. कल्पना राजाराम गुडेवार
बी.कॉम.२

१९ व्या शतकात महाराष्ट्रामध्ये होऊन गेलेल्या अनेक समाजसुधारकापैकी महात्मा फुले हे एक होत. जोतीराव गोविंदराव फुले हे त्यांचे पूर्ण नाव. त्यांचा जन्म ११ एप्रिल १८२७ (इ.स.) रोजी सातारा जिल्ह्यातील कटगुण येथे झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव गोविंदराव व आईचे नांव चिमणाबाई होते. जोतीराव हे केवळ ९ महिन्याचे असताना त्यांच्या आईचे निधन झाले. त्यानंतर त्यांचा सांभाळ त्यांची आत्या सगुणाबाई यांनी केला. जोतीरावांचे मूळ आडनाव गोऱ्हे हे होते. त्यांचे आजोबा शेटीबा यांचा फुलांचा व्यवसाय होता. कालांतराने त्यांचे आडनाव हे फुलांच्या व्यवसायावरुन 'फुले' असे झाले. जोतीराव हे जातीने 'क्षत्रीय माळी' समाजाचे होते. इ.स. १८४० मध्ये वयाच्या १३ व्या वर्षी त्यांचा विवाह धनकवडीच्या खंडोबा नेवसे पाटील यांची मुलगी 'सावित्रीबाई' हिच्याशी झाला.

जोतीराव फुले हे आधुनिक भारतातील एक अत्यंत महत्त्वाचे समाजसुधारक, शिक्षणतज्ज्ञ, तत्त्वचिंतक होते. त्यांचे कार्य तर मोठे आहेच; पण त्यांच्या विचारांची झेपही तितकीच मोठी आहे. धर्मव्यवस्थेच्या गुलामगिरीतून भारतीय समाजाला मुक्त करण्यासाठी धर्मव्यवस्थेविरुध्द बेडरपणे जोतीराव फुल्यांनी झुंज दिली. अनिष्ट रुढी, परंपरा, जातिव्यवस्था व अंधश्रध्देच्या विळख्यातून समाजाला बाहेर काढण्यासाठी त्यांनी धारधार लेखणी चालवली. समाज परिवर्तनाचे महान क्रांतिकारी कार्य त्यांनी केले. तसेच त्यांनी गरीबांच्या हक्कासाठी, मुलींच्या शिक्षणासाठी, समाजातील अस्पृश्यता, जातीव्यवस्था, बालविवाह विरुध्द लढा उभा केला. विधवा पुनर्विवाहाला त्यांनी पाठिंबा दिला. शेतकरी आणि बहुजन समाजांच्या समस्यांना केंद्रस्थानी ठेऊन पुरोगामी विचारांची मांडणी केली. सत्यशोधक समाजाची स्थापना करुन समाजातील मागासवर्गीय लोकांना शोषन आणि अन्यायापासून संरक्षण देण्यासाठी प्रयत्न केले. शोषितांची मुक्ती, स्वातंत्र्य, मानवी प्रतिष्ठा, समता, सामाजिक न्याय, श्रमप्रतिष्ठा हा क्रांतिकारी मूल्यविचार त्यांनी दिला.

महात्मा फुलेंच्या काळात फक्त पुरुष ब्राह्मनांना शिक्षणाचा अधिकार होता. इतर समाजाला शिक्षण घेण्याचा अधिकार नव्हता. इ.स. १८३४ मध्ये जोतीराव यांना प्राथमिक शाळेत घातले. परंतू फुले यांचे शाळेत जाणे काही उच्चवर्णीयांना आवडले नाही. कारण शिक्षण हा केवळ आपलाच अधिकार आहे असे त्यांचे म्हणणे होते. अशाही परिस्थितीत त्यांनी आपले प्राथमिक शिक्षण पूर्ण केले. प्राथमिक शिक्षणानंतर काही काळ त्यांनी भाजी विक्रीचा व्यवसाय केला. त्यानंतर त्यांनी इ.स.१८४२ मध्ये माध्यमिक शिक्षणासाठी पुण्यातील 'स्कॉटिश मिशन' या इंग्रजी हायस्कूलमध्ये प्रवेश घेतला. त्यांची बुध्दी अतिशय तल्लख होती. त्यामुळे त्यांनी पाच-सहा वर्षातच अभ्यासक्रम पूर्ण केला म्हणूनच कदाचित ग्रामची या प्रसिध्द तत्ववेत्ता याने फुलेंना 'सेंद्रीय बुध्दीवंत' असे संबोधले आहे. जोतीराव हे शाळेतील शिस्तप्रिय, हुशार विद्यार्थी होते. त्यांना परीक्षेत पहिल्या श्रेणीचे गुण मिळत असत. त्यांस गुरुजनांविषयी व वडीलधाऱ्या माणसांविषयी फार आदर वाटत असे.

फुले हे बंडखोर वृत्तीचे होते. त्यांना राजकीय व सामाजिक गुलामगिरी बद्दल चिड होती. इंग्रजांचे राज्य उलथवून टाकण्याच्या उद्देशाने त्यांनी इ.स. १८४७ मध्ये उस्ताद मांग-साळवे या पैलवानाकडून नेमबाजी व दांडपट्ट्याचे प्रशिक्षण घेतले होते. इंग्रजांशी लढाई करुन पेशवाई आणणं हे आपलं अंतिम ध्येय असू शकत नाही व त्यात आपल्या समाजाच कल्याण नाही हे त्यांना उमगले

म्हणून त्यांनी आखाड्यात जायच बंद केलं. त्यावेळी पुण्यात बरेच कबीरपंथी फकीर येत असत. जोतीराव यांना चांगले लिहायला व वाचायला येत असल्यामुळे काही कबीरपंथी फकीर रोज महात्माकडून कबीरांचा 'विप्रमती' हा ग्रंथ वाचून घेत असत. त्यामुळे जोतीरावांच्या मनात कबीरांच्या विचाराची शिकवण चांगलीच रुजली. तसेच संस्कृत 'वज्रसुची' या ग्रंथातील काही विचारांचा प्रभाव त्यांच्यावर पडला. संत तुकाराम, छत्रपती शिवाजी महाराज, मार्टींग ल्युथर किंग यांच्या पासून अन्यायाविरुध्द लढण्याची प्रेरणा त्यांना मिळाली. १८४७ मध्ये 'थॉमस पेन' यांच्या 'राईटस् ऑफ मॅन' या पुस्तकाचा त्यांच्यावर प्रभाव पडला आणि १८४८ मध्ये ब्राह्मण मित्राच्या वरातीमध्ये एक माळ्याचा मुलगा म्हणून ब्राह्मणांनी त्यांचा अपमान केला होता. या दोन कारणांमुळे त्यांच्या आयुष्याला एक वेगळे वळण आले.

शिक्षणाशिवाय माणसाच्या आयुष्यात मोल नाही हे त्यांनी ओळखले. शिक्षण हे वाघिणीचे दूध आहे जो पिणार तोच गुरगुरणार हे त्यांनी ठणकावून सांगितले. स्त्री शिकली तर कुटूंब शिकतं, कुटूंब शिकलं तर समाज सुधारतो हे त्यांनी जाणले. महात्मा फुले यांच्या शिक्षणाचे महत्त्व पटवून देणाऱ्या खालील ओळी प्रसिध्द आहेत.

विद्येविना मती गेली ।
मतीविना नीती गेली ।
नीतीविना गती गेली ।
गतीविना वित्त गेले ।
वित्ताविना शुद्र खचले ।
इतके अनर्थ एका अविद्‌येने केले ।।

किती मोजक्या शब्दात जोतीरावांनी येथे विद्येचे महत्त्व सांगितले आहे. दलित समाजाचे अज्ञान दारिद्र्य आणि समाजातील जातीभेद पाहून त्यांना सामाजिक परिस्थिती सुधारण्याचा निश्चय केला. 'परि स्त्री शिक्षण; हा एकची ध्यास' या उक्तीप्रमाणे त्यांनी स्त्री शिक्षणाची मुहूर्तमेढ रोवली शिक्षणाचे महत्त्व पटलेल्या जोतीरावांनी इ.स.१८४८ साली पुण्यामध्ये बुधवार पेठेतील भिडे वाड्यात पहिली मुलींची शाळा काढली. मुलगी शिकली तर समाज नासेल, या भारतीय संस्कृतीत रुजलेल्या विचारांना त्यांनी आव्हान दिले. प्रथम त्यांनी आपल्या पत्नीला सावित्रीला शिकवले आणि त्यांच्याकडे विद्यार्थिनींच्या अध्यापनाचे काम सोपवले. सावित्रीबाई या भारतातील पहिल्या महिला शिक्षिका व मुख्याध्यापिका बनल्या. याचे श्रेय जोतीराव यांना जाते आणि जोतीराव फुले हे मुलींसाठी शाळा काढणारे प्रथम भारतीय आहेत. स्त्री ही जन्मदात्री आहे म्हणून नाही तर कामाचा व्याप आणि बुध्दीमत्तेत ती पुरुषांपेक्षा श्रेष्ठ असल्याचे ठाम मत फुले यांचे होते. त्यामुळे तिला अर्धांगिनी म्हणून नाही तर माणूस म्हणून समाजात स्विकारले पाहिजे असा त्यांचा आग्रह होता.

अस्पृश्य मुलांसाठी त्यांनी पुण्याच्या वेताळ पेठेत इ.स.१८५२ मध्ये शाळा स्थापन केली. प्रसंगी त्यांना समाजाचा विरोध, दगडगोटे, शेणमाती यांचा मारा सहन करावा लागला. एवढेच नव्हे तर त्यांना स्वत:चे घरदार ही सोडावे लागले. तरीही त्यांनी ज्ञानदानाचे महान कार्य सतत चालू ठेवले. ''शिक्षणानेच सर्व काही होत आहे, त्याकरिता आधी शिक्षण घेतलेच पाहिजे.'' असा त्यांचा आग्रह होता. जोतीराव फुले यांना जे वाटते, ते त्यांनी बोलून दाखविले व त्याचप्रमाणे कृती केली म्हणून आचार्य अत्रे यांनी त्यांचा उल्लेख 'कर्ते समाजसुधारक' असा करतात.

तो काळ जुलमी राजवटीचा होता आपल्या देशातील जातीवादामुळे भेदभावामुळे ब्रिटीशांना राज्य करणे सोपे जात होते. म्हणून प्रथमतः आपल्यातील जातीवादाशी लढावे लागणार; नंतर ब्रिटिशांशी हे तत्त्व अनुसरुन ते जातीवादाशी लढले. ''कोणताही धर्म ईश्वराने निर्माण केलेला नाही चातुर्वण्य व जातीभेद ही संकल्पना मानवाचीच आहे'' असे त्यांचे रोकठोकपणे मत होते. ''मानवासाठी अनेक धर्म अस्तित्त्वात आले पण धर्म सगळ्या मानवांसाठी का निर्माण झाला नाही असा प्रश्न त्यांनी निर्माण केला. ''सत्य पालन हाच धर्म बाकीचे सर्व अधर्म आहेत'' असे त्यांचे मत होते. स्वत:च्या हितासाठी काही लोकांनी काल्पनिक देव निर्माण केले आणि पाखंड रचले. मूर्ती पूजेस त्यांचा पूर्णपणे विरोध होता. मात्र या विश्वाची निर्मिती करणारी कोणती तरी शक्ती आहे अशी

त्यांची विचारसरणी होती. जोतीराव हे कट्टर 'एकेश्वरवादी' होते. एकेश्वरवादाची संकल्पना मांडताना जोतीराव परमेश्वरास 'निर्मीक' असे म्हणत. विष्णूबुवा ब्रह्मचारी हे फुले यांचे समकालीन टिकाकार होते. मानवाने धर्म, जात असा भेद न करता गुण्यागोविंदाने राहावे असे त्यांचे मत होते.

२४ सप्टेंबर १८७३ रोजी महात्मा फुले यांनी सत्यशोधक समाजाची स्थापना केली. समाजातील विषमता नष्ट करणे व तळागाळातील समाजापर्यंत शिक्षण पोहचवणे हा सत्यशोधक समाजाचा उद्देश होता. वेदांना झुगारुन त्यांनी हे कार्य केले. 'दीन–बंधू' या साप्ताहिकामधून सत्यशोधक समाज संस्थेचे विचार व्यक्त केले जात असे. 'सार्वजनिक सत्यधर्म' हा विश्व कुटूबाचा जाहिरनामा असे लक्ष्मणशास्त्री जोशी यांनी म्हटले आहे. या ग्रंथास ''सत्यशोधक समाजाचा बायबल'' असे विठ्ठल रामजी शिंदे यांनी म्हटले आहे. न्यायापासून, अत्याचारापासून व गुलामगिरीतून शुद्रातिशूद्र समाजाची मुक्तता करणे व त्यांना हक्काची जाणीव करुन देणे हे सत्यशोधक समाजाचे ध्येय होते. 'सर्व साक्ष जगत्पती । त्याला नकोस मध्यस्ती ।' हे सत्यशोधक समाजाचे ब्रिद वाक्य होते. इ.स.१८७३ मध्ये जोतीराव यांनी सत्यशोधक समाजामार्फत अस्पृशांचा जाहिरनामा प्रसिध्द केला. या समाजातर्फे पुरोहितांशिवाय विवाह लावण्यास सुरुवात केली. राधाबाई निंबाळकर व सिताराम अल्हाट यांचा विवाह सत्यशोधक समाज पध्दतीने घडवून आणला. मराठीत मंगलाष्टके रचली तसेच गुलामगिरीविरुध्द आवाज उठविला आणि सामाजिक न्यायाची व सामाजिक पुनर्रचनेची मागणी केली.

इ.स.१८५५ मध्ये भारतातील पहिली 'प्रौढांसाठी रात्रशाळा' जोतीरावांनी पुण्यात सुरु केली. 'महार, मांग, चांबार इ. लोकांस विद्या शिकवणारी मंडळी' या नावाची संस्था सुरु केली. लोकांना शिकविण्याकरिता शिक्षक उपलब्ध व्हावेत या उद्देशाने ही संस्था जोतीराव यांनी सुरु केली होती. समाजातील विधवा व तारुण्यअवस्थेत वासनेला बळी पडलेल्या गरोदर स्त्रीयांना हीन वागणूक दिली जात असे. अशा स्त्रियांसाठी एक संस्था स्थापन करुन विधवा गरोदर स्त्रियां व त्यांच्या मुलांना संरक्षण देण्याचे कार्य केले. इ.स.१८६३ मध्ये जोतीराव फुलेंनी स्वत:च्या घरीच 'बालहत्या प्रतिबंधक गृह' स्थापन केले. त्यानंतर त्यांनी पंढरपूर येथे बालहत्या प्रतिबंधक गृह स्थापन केले. निपुत्रिक असताना देखील दुसरे लग्न न करता फुलेंनी बालहत्या प्रतिबंधक गृहातील काशीबाई या ब्राह्मण विधवेचा 'यशवंत' हा मुलगा दत्तक घेतला. त्याचे पोटच्या गोळ्याप्रमाणे संगोपन केले व त्याला डॉक्टर बनवले. इ.स.१८६४ मध्ये पुण्यात गोखल्यांच्या बागेत 'शेरवी' जातीतला पहिला विधवा पुर्नविवाह जोतीरावांनी घडवून आणला. इ.स. १८६५ मध्ये भारतातील विधवांच्या केस ओपनाच्या प्रथेला विरोध करण्याकरिता न्हावीकांचा संप घडवून आणला. दुष्काळ काळात फुलेंनी घरातील पाण्याचा हौद अस्पृश्यांसाठी खूला केला. इ.स १८८० मध्ये दारुची दुकाने सुरु करण्यास विरोध केला. इ.स. १८८२ मध्ये जोतीराव यांनी 'हंटर कमिशन' पुढे १२ वर्षाखालील मुलांना प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे द्यावे अशी अग्रही मागणी केली. त्यामुळेच जनतेनी त्यांना रावबहादूर वडेकर यांच्या हस्ते सत्कार करुन 'महात्मा' ही पदवी बहाल केली. ज्या देशात जोतीराव यांनी प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीचे केले आणि दारुची दुकाने बंद पाडली त्याच देशात विना अनुदानित विद्यालये व सरकारमान्य दारुची दुकाने हे पाहून अंत:करण तुटत आहे.

जोतीराव यांनी तुकारामाच्या अभंगाचा गाढा अभ्यास केला होता. अभंगाच्या धर्तीवर त्यांनी अनेक काव्यात्मक लेखन केले. त्यांनी ओव्यांना अभंगाऐवजी 'अखंड' हे नाव दिले. इ.स. १८५५ मध्ये 'तृतीय रत्न' या नाटकातून ब्राह्मण लोक कनिष्ठांना कसे फसवितात व ख्रिस्ती धर्म उपदेशक हे त्यांच्या अनुयायांना कसे सत्यमार्ग दाखवितात हे त्यांनी निर्देशनास आणले. पूजा–पाठ करणे, करवणे हा ब्राह्मणांचा धर्म नसून धंदा आहे असे फुले म्हणत आणि हा धंदा केवळ अज्ञानावर टिकून आहे असे त्यांचे मत होते.

'ब्राह्मणांचे कसब' हा त्यांचा काव्यात्मक ग्रंथ आहे. इ.स. १८६९ मध्ये जोतीरावांनी छत्रपती शिवाजी राजे भोसले यांचा पोवाडा लिहिला. यामध्ये जोतीराव स्वत:ला 'कुळवाडी भूषण' ही पदवी दिली आहे. त्यांना सामाजिक विषमतेचे जागतिक भान होते. त्यांनी आपला 'गुलामगिरी' हा ग्रंथ अमेरिकेतील कृष्णवर्णीयांना (काळ्यालोकांना) अर्पण केला. हा ग्रंथ प्रश्नोत्तर स्वरुपात लिहिलेला आहे. इ.स.१८८३ मध्ये लिहिलेला 'अस्पृश्यांची कैफियत' हा त्यांचा अप्रकाशित ग्रंथ आहे. इ.स.१८८५ मध्ये त्यांनी 'इशारा' या पुस्तकात जातीभेद बाबतचे विचार मांडलेले आहेत. 'शेतकऱ्याचा आसूड' या पुस्तकातून त्यांनी शेतकऱ्यांच्या दु:खास वाचा फोडली तसेच शेतकऱ्याचे राहणीमान व जीवनमान उंचवण्यासाठी आणि आत्महत्या टाळण्यासाठी मार्गदर्शन केले. जोतीराव यांनी 'सत्सार' हे मासिक १३ जून १८८५ रोजी सुरु केले. या नियतकालीकातून 'ब्राह्मोसमाज' व 'प्रार्थना समाजा'वर टिका करण्यात आली होती. इ.स. १८८८ साली फुले यांना अर्धांगवायूचा झटका आला व त्यांची उजवी बाजू लुळी पडली. त्यांनी ११ एप्रिल १८८९ रोजी 'सार्वजनिक सत्यधर्म' हा ग्रंथ डाव्या हाताने लिहून पूर्ण केला. या ग्रंथामध्ये सत्याशोधक समाजाच्या स्थापनेचा हेतू प्रतिपादीत केला आहे.

महात्मा फुले यांना 'महाराष्ट्राचे मार्टींग ल्युथर किंग' ही पदवी शाहू महाराज यांनी दिली. महात्मा गांधीजींनी त्यांचा 'खरा महात्मा' म्हणून गौरव केला. 'हिंदूस्थानचा बुकर वाशिंग्टन' ही पदवी सयाजीराव गायकवाड यांनी दिली. भारतीय राज्यघटनेचे शिल्पकार डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी फुले यांना आपले गुरु मानले. 'आद्य दलीत उध्दारक पतीतांचा पालनहार' असे उद्‌गार महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे यांनी फुले यांच्याबद्दल काढले. महात्मा फुलेंनी आपले व्यक्तिमत्व स्वयंप्रेरणेने व स्वत:च्या प्रयत्नांनी घडविले होते. त्यांचे व्यक्तिमत्व हे आजच्या तरुण पिढीसाठी अत्यंत प्रेरणादायक आहे.

जोतीरावांनी शिक्षणाला 'तिसरे नेत्र' म्हटले आहे. ''नीती हाच मानवी जीवनाचा आधार आहे'' असा विचार मांडला. महाराष्ट्राच्या समाजसेवेसाठी ध्येयाने भरुन जाऊन आपले जीवन समर्पित करणारे ते थोर पुरुष होते. कारण ते सामान्यातले असले तरी विचाराने असामान्य होते. 'शिक्षण व समता' या दोन शब्दातच त्यांचे येथोचित वर्णन करता येईल. स्त्रियांना एक नियम लागू करणे व पुरुषांना दुसरा नियम लागू करणे हा निव्वळ पक्षपात आहे असे त्यांचे म्हणणे होते. सत्कर्म करण्याने वैभव मिळेल पण सुख, शांती मिळणार नाही, हे निश्चितच. असा महत्वपूर्ण संदेश त्यांनी दिला. सगळ्या क्षेत्रात आज स्त्रियांनी यशाचे जे उंच शिखर गाठले आहे त्याचे श्रेय महात्मा फुले व क्रांतिज्योती सावित्रीबाई फुले यांना जाते.

६३ वर्षे ते चंदनासारखे झिजले, प्रवास केला, लेखन केले, व्याख्याने दिली. स्वातंत्र्य, समता, लोकशाही, विज्ञान या आधुनिक मूल्यावर भर देऊन सामाजिक क्रांतीची प्रेरणा दिली. ''जैसे बोलणे बोलावे तैसे चालणे चालावे, मग महंत लीला स्वभावे अंगी बाणे'' या समर्थ वचनांची सार्थकता सिध्द करणाऱ्या अशा या महात्म्याचे २८ नोव्हेंबर १८९० मध्ये पूणे येथे निधन झाले. या महामानवास शासनातर्फे मरणोत्तर भारतरत्न पुरस्कार दिला तर त्यांना ती श्रध्दांजली ठरेल. शेवटी एकच म्हणावेसे वाटते...

''मोडून काढत अंधश्रध्दा, रुढी, परंपरा
बनवले तुम्ही आम्हास सत्यशोधक
नाही झाला नाही होणार
तुमच्यासारखा कोणी समाजसुधारक''

आपल्या कार्यामुळे महात्मा बनलेल्या जोतीराव फुलेंच्या असामान्य विचारांना, असामान्य जीवनकार्याला कोटी कोटी प्रणाम !

***

बदलते मराठी नाटक...

– कु. पल्लवी शिवाजी कोळी
बी.ए.३

मानवी जीवनातील संघर्षाच्या केंद्राभोवती गुंफलेली नाट्यकला फार प्राचीन काळापासून एक अविभाज्य घटक बनली आहे. काळानुसार तिच्यामध्ये अनेक स्थित्यंतरे झाली. नाटक हा आज एक वाङ्मय प्रकार म्हणून स्थिर वाटत असला तरी कविता, कथा, कादंबरी या अन्य वाङ्मय प्रकारापेक्षा वेगळे असे त्याला असणारे कलात्मक परिणाम नजरेआड करता येत नाही. अन्य साहित्य प्रकारात शब्द हे माध्यम प्रभावी असते. नाटक शब्दांखेरीज अन्य कितीतरी घटकांतून अविष्कृत होत असते. तो एक प्रयोग असतो. नाटकाच्या संहितेपेक्षाही त्याचा प्रयोग, नाटकाचे अस्तित्व जाणवून देत असतो. नाटकाचे बदलते रुप विचारात घेत असताना नाटकाचे मूळ स्वरुप लक्षात घेणे गरजेचे ठरते. 'बदलते मराठी नाटक' या विषयाची मांडणी थोडीशी या दृष्टिकोनातून केला आहे. प्रारंभापासून ते आजपर्यंतच्या नाटकांची आणि नाटककरांची ऐतिहासिक जंत्री देण्याचा विचार नाही. मात्र, नाटकांची संहिता, तंत्र, संगीत, नेपथ्य, दिग्दर्शन, अभिनव, रंगभूमी व प्रेक्षक यातील संबंध हे नाटकाच्या संदर्भातील जे विविध घटक आहेत त्यात कालानुसार कसा बदल होत गेला आहे आणि होतो आहे याचा थोडक्यात आढावा घेण्याचा प्रयत्न केला आहे. तत्पुर्वी आतापर्यंतचे महत्त्वाचे नाटकार आणि त्यांची नाटके यांचा उल्लेख करणे उचीत ठरेल.

इ.स.१८४३ मध्ये विष्णूदास भावे यांनी श्रीमंत चिंतामणराव पटवर्धन यांच्यासमोर पहिले मराठी नाटक सादर केले. अर्थातच आजच्या तुलनेत ते प्राथमिक स्वरुपाचे होते. त्यानंतर आण्णासाहेब किर्लोस्कर, गोविंद बल्लाळ देवल, कृष्णाजी प्रभाकर खाडिलकर, कोल्हटकर, राम गणेश गडकरी, मामा वरेरकर, आचार्य अत्रे, मो. ग. रांगणेकर, इत्यादी. लेखकांनी रंगभूमीवर नाटकाच्या माध्यमातून वेगवेगळे प्रयोग केले. नाटकाला योग्य आकार दिल्यामुळे रंगभूमीला चांगले दिवस येऊ लागले. रंगभूमीच्या दुसऱ्या टप्प्यात वि. वि. शिरवाडकर, पु.ल. देशपांडे, विजय तेंडुलकर, वसंत कानेटकर, जयवंत दळवी, चिंतामणी त्र्यंबक खानोलकर, पु. शि. रेगे, रत्नाकर मतकरी यांच्यापासून ते आजच्या महेश एलकुंचवार, सतिश आळेकर, अनिल बर्वे यांसारखे मातब्बर नाटककार मराठी रंगभूमीला लाभले आहेत. प्रशांत दळवी, प्रेमानंद गज्वी हे ही नव्या जोमाने लेखन करीत आहेत. 'एकच प्याला', 'नटसम्राट', 'तुझे आहे तुझपाशी', 'ती फुलराणी', 'माणूस नावाचे बेट', 'घाशीराम कोतवाल', 'रायगडाला जेंव्हा जाग येते', 'बॅरिस्टर', 'एक शुन्य बाजीराव' यासारख्या नाटकांनी मराठी रंगभूमीवर इतिहास घडविला आहे. 'नातीगोती', 'आत्मकथा', 'महानिर्वाण', 'आई रिटायर होतेय', 'झुलवा', 'रंग माझा वेगळा', 'डॉक्टर तुम्ही सुध्दा', 'चारचौघी', 'सावल्या', 'नागमंडल' अशी अनेक नाटके आज रंगभूमीच्या विविध पातळ्यांवर तिचे रुप खुलवत अन् फुलवत आहेत.

नाटकाच्या या आजपर्यंतच्या प्रवासात त्याच्या स्वरुपावर परिणाम करुन त्यात बदल घडवून आणणाऱ्या अनेक गोष्टी घडलेल्या आहेत आणि घडत आहेत. या मध्ये राजकीय, सामाजिक, वैचारिक चळवळी बरोबरच खुद्द नाट्यक्षेत्रात घडून आलेल्या घटनांचा समावेश होतो. त्या मधील प्रमुख घटनांचा उल्लेख करायचा झाला तर मुंबई विद्यापीठाच्या स्थापनेने झालेला शिक्षणाचा प्रसार, यामुळे पाश्चात्य रंगभूमीची महाराष्ट्राला झालेली ओळख, किर्लोसकरांचे 'संगीत शाकुंतल' चित्रपट व आकाशवाणीचे आगमन, नाट्यमन्वतर संस्थेची स्थापना, नवतेचा रंगभूमीवरील प्रभाव प्रायोगिक नाटकांची चळवळ,

'रंगायन' पी.डी.ए.एन.सी.पी.ए. यासारख्या संस्थांची स्थापना त्यातून उदयाला आलेली उत्साही रंगभूमी अशा अनेक गोष्टी सांगता येतील.

नाटकाची रचना, मांडणी किंवा ज्याला 'प्लॉट' म्हटले जाते. त्यामध्ये विविध प्रकारे बदल होत गेलेला दिसतो. विष्णूदास भाव्यांपासून सुरु झालेल्या पौराणिक नाटकांत कथानक असे, मात्र संवाद नसत. सुत्रधारानी म्हणावयाची पदे हाच भाग पूर्वरचित असे. ही नाटके पौराणिक होती. लोकांना माहित असणाऱ्यांना पुराणकाळातील संदर्भावरच नाटक आधारलेले असे. किर्लोस्करांनी जी संगीत नाटकांची परंपरा चालू केली, त्यात उत्कृष्ट नाट्य व उत्कृष्ट गाणे यांचा समन्वय होता. परंतु रचना पध्दतीने मात्र क्रांती झाल्याचे दिसत नाही. सुपरिचित व सुंदर पौराणिक कथानके, रम्य संसारिक दृश्ये यातून ही नाटके फुलत होती. अतिरंजीत भावना विवशतेचा दोष पत्करुनही शेक्सपिअरच्या निर्भरशील शोकात्मिकतेची वैशिष्ट्ये मराठीत रुजविण्याचा प्रयत्न गडकऱ्यांनी केला. पुढील नाट्यमन्वंतराच्या काळात पाश्चात रंगभूमीवरील स्ट्रिंडबर्ग मोलियर यांच्या नाट्य रचनेचा प्रचंड प्रभाव मराठी नाटकांवर पडलेला दिसतो. सामाजिक नाटके, पारंपरिक कथेचा नवा अन्वयार्थ, विडंबनात्मक नाटके, कौटुंबिक नाटके पुढे येऊ लागली. पाश्चात्य रंगभूमीवरील वास्तवाद मराठी रंगभूमीवरही अवतरु लागला. चित्रपटाला शह म्हणून एकांकिका, नाट्यछटा, नभोनाट्य हे नाट्य प्रकार उदयास आले. दुसऱ्या टप्प्यात तर विशुध्द कलात्मक अनुभव म्हणून नाटकाकडे पाहिले जावू लागले. विजय तेंडूलकर, महेश एलकुंचवार, सतिश आळेकर यासारखे नाटककरांनी कौटुंबिक, ऐतिहासिक नाटकातील साचेबंद रचना झुगारुन देवून नवनवीन प्रयोग करु लागले. नाटकातील संघर्षाचे रुप बदलले. चांगले–वाईट, सुंदर–असुंदर असा झगडा न राहता, माणसातील कुरुपतेकडे त्याच्या मनातील श्वापदाकडे पाहण्याचे एक नवे भान तेंडूलकरांच्या नाटकांनी दिले. शोकांतिका भारतीय मनाला कधीच मानवलेली नाही. परंतु या काळात आधुनिक मानवी जीवनातील अटळ असा शोकात्म अनुभव देण्यात नाटके बऱ्याच प्रमाणात यशस्वी झाली. मराठी नाटकाला काव्यात्म रुप देण्याचा प्रयत्न खानोलकर यांच्या नाटकातून होऊ लागला. प्रबोधन, मनोरंजन, अर्थार्जन यापेक्षा नाटकांचा काही वेगळा उद्देश असू शकतो. ही जाणीव या काळात झालेली दिसते. त्यामुळेच परंपरांना झुगारुन देण्याची वृत्ती दिसते.

नाटकाच्या तंत्रातही असा हळूहळू बदल होत गेलेला दिसतो. पौराणिक नाटकांमध्ये रचनेचे खास असे तंत्र नव्हते. सरळ–धोपटपणे कथा सांगितलेली असे. परंतु चित्रपटांच्या आगमनानंतर मात्र चित्रपटगृहांकडे वळलेल्या प्रेक्षकांना पुनःश्य नाट्यगृहाकडे आकर्षित करण्याचे दृष्टिने तंत्रामध्ये विविध बदल झालेले दिसतात. मराठी रंगभूमीचा इब्सेनशी परिचय झाल्यानंतर मात्र तंत्रामध्ये अमुलाग्र बदल झाल्याचे दिसते. वास्तवादाचा फार मोठा प्रभाव नाटकांवर पडला. नेपथ्य, प्रकाशयोजना, अभिनय या सर्व क्षेत्रात वास्तवादाचा पुरस्कार केला जाऊ लागला. नाटक हे प्रत्यक्ष जीवनाचेच प्रतिबिंब असते. हे तत्त्व यांच्या मुळाशी होते. नाट्यमन्वंतराने आणलेल्या नाटकात त्याचप्रमाणे आचार्य अत्रे, मामा वरेकर यांच्या सामाजिक नाटकात हे स्पष्ट दिसते. दुसऱ्या टप्प्यातील व्यावसायिक रंगभूमीवर हा वास्तववाद वेगवेगळ्या रुपात प्रकट झाला आहे आणि अजूनही होतो आहे. समांतर रंगभूमीवर मात्र अतिवास्तववाद संज्ञा प्रवाहासारख्या तंत्राचा वापर नाटककार करुन घेऊ लागले. 'आत्मकथा' सारखे नाटक याचा परिणामकारक अनुभव देते, यातील फ्लॅशबॅक तंत्राचा वापर पात्रांच्या मानसिकतेचा सखोल अनुभव, संध्याकाळी अखेरच्या दोन तासात भूतकाळातील घटनांची आणि गुंतागुंतीच्या व्यक्तिसंबंधाची प्रखर जाणीव यामुळे नाटक वेगवेगळे अनुभव देत राहते. या नाटकात नेपथ्य असे नाहीच. या पूर्वीच्या नाटकांच्या नेपथ्य तंत्राचा विचार केला तर, संगीत नाटकांच्या काळात संगीत हाच नाटकाचा आत्मा असल्याने एखाद्या विशिष्ट स्थलाचे चित्र असलेला मागील पडदा नेपथ्याचे काम करीत असे. वास्तववादाच्या

आगमनानंतर मात्र नेपथ्यामध्येही बदल झाला. संस्थेत वर्णिलेले स्थल बारकाव्यासह सेटस्च्या रुपाने रंगभूमीवर सादर करण्याचा प्रयत्न होऊ लागला. मो. ग. रांगणेकरांच्या नाटकांचा व त्यांनी सेटस्च्या बाबत केलेल्या अमुलाग्र बदलाच्या संदर्भात उल्लेख करणे गरजेचे ठरेल. त्यानंतर उसळलेल्या सामाजिक व कौटुंबिक नाटकांच्या लाटेत मात्र दिवाणखाण्याचा साचेबंद सेट दिर्घकाळ मराठी रंगभूमीवर ठाण मांडून बसला. आजच्या व्यवसायिक रंगभूमीवर बदलत्या काळानुसार दिवाणखान्याऐवजी प्लॉटस् आले आहे. 'शांतता कोर्ट चालू आहे,' 'आत्मकथा', 'एक झुंज वाऱ्याशी' यासारखे नाटके मात्र याबाबत वेगळा अनुभव देतात. आत्मकथेत प्रकाश रेखांच्या सहाय्याने स्थलांतील व कालाचे अंतर सुचित केले आहे. येथे प्रकाशाच्याच भिंती आहेत. उदाहरण घ्यायचेच झाल्यास आर्थर मिलरच्या 'डेथ ऑफ अ सेल्समनची' आठवण करुन देणारे, मात्र त्यापेक्षा वेगळे असणारे नेपथ्य तंत्र सजा आणि उत्तरा यांच्यातील अंतर दाखविण्याकरिता दूरध्वनीचा उपयोग केला आहे.

नेपथ्याबरोबरच नाटकातील संगीत बदलेलं आहे. भावेंच्या नाटकातील पदे काव्यदृष्ट्या साधारणच असली तरी तोच नाटकाचा गाभा होता. संगीत रंगभूमीला तर मैफीलीचेच स्वरुप प्राप्त झालेले. बालगंधर्व, मास्टर दिनानाथ यासारखे गायक, नट लाभल्याने संघर्ष अधिक व्यापक, खोल असला तरी त्यांच्या मनावरील संगीताची मोहिनी उतरलेली दिसत नाही. नंतर मात्र पदांच्या गरजेनुसार वापर होऊ लागला. त्यापुढील काळात संगीताचे स्थान पार्श्वसंगीतापुरते मर्यादित झाले. पुन्हा एकदा तेंडूलकरांच्या 'घाशीराम कोतवालच्या रुपाने' नाटकातील संगीताला एक नवा अर्थ प्राप्त झाला. लोककला, लोकसंगीत, लोकनृत्य यांचा प्रभावी वापर करुन एक सकस आणि परिणामकारक अनुभव हे नाटक देते. संगीताचा असाच वेगळ्याप्रकारे उत्तम वापर केलेला उत्तम बंडू तुपेंच्या 'झुलवा' मध्ये दिसतो. शब्दातील असलेले हे नाटक संगीतातूनच तर साकार होते. भाषाशैलीत पडलेला फरकही स्पष्ट जाणवतो. एकूणच नाटकाच्या प्रवासाचे अनंत टप्पे येत गेले आणि येत राहणार. मात्र दुदैव एकच की मराठी माणूस नाटकापासून बाजूला फेकला जातोय की काय ? अशी भीती वाटून जाते आणि म्हणून प्रसारमाध्यमांच्या आणि नवनवीन तंत्रज्ञानाच्या भुलभुलैयाला बळी न पडता पुन्हा मराठी नाटक समृध्द करण्यासाठी सर्वजण सिध्द होणे काळाची गरज बनलेली आहे. यात शंका नाही.

***

किती धुशील वरुन देहाला...

किती धुशील वरुन देहाला
आतून पाप आहे
    गोमुत्र शिंपडून कुणी
    शुध्द होतो कारे
    चिंतेत बसून कोणी
    बुध्द होतो कारे
मांजराला मारुन कितीवेळा
करशील काशी
झोपडीत माय तुझी
अंतरंगातून उपाशी
    घालून माळ कुणी
    संत होतो कारे
    अंधारात करुन पाप
    कुणी महंत होतो कारे
मांजर आडवी गेली म्हणून
आपशकुन होतो कारे
पाल अंगावर पडली म्हणून
माणूस मरतो कारे...

– कु. मनाली महेश राठौर
बी.ए.-१

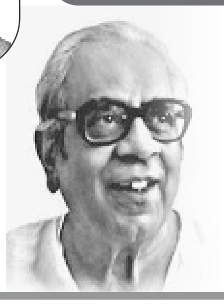

पु.ल.देशपांडे : अष्टपैलू व्यक्तिमत्व

– कु. भक्ती उमेश हेब्बाळकर
बी.ए.२

''पुलस्पर्श होताच, दुःखे पळाली
नवा सूर, आनंदयात्रा मिळाली
निराशेतून माणसे मुक्त झाली
जगू लागली, हास्यगंगेत न्हाली,

इ.स. २०१९, पु.ल. चे हे जन्म शताब्दी वर्ष...! या निमित्ताने त्यांच्या एकूण जीवनकार्याचा अर्थात अष्टपैलू व्यक्तिमत्वाचा घेतलेला हा सर्वस्पशी, हृदयस्पर्शी घांडोळा...!

पु.ल.देशपांडे यांचा जन्म ८ नोव्हेंबर १९१९ रोजी मुंबई येथे झाला. त्यांचे बालपण जोगेश्वरी येथील सारस्वत कॉलनीत गेले. त्यांनी पार्ले टिळक विद्यालयात शालेय शिक्षण घेतले आणि नंतर पुण्याच्या फर्ग्युसन महाविद्यालयात आणि सांगलीच्या विलिंग्डन महाविद्यालयात ते शिकले. इ.स. १९४० च्या दशकात साहित्यक्षेत्रात पदार्पण करण्यापूर्वी ते काही काळ शाळेमध्ये शिक्षक होते. इ.स.१९४६ साली ते सुनीताबाईंशी विवाहबध्द झाले.

पु.ल.देशपांडे यांचे वडील हे अडवाणी कागद कंपनीत दीडशे रुपये पगारावर फिरते विक्रेते होते. फिरतीवर असताना जेवणाखाण्याचा भत्ता मिळे. एकदा कोल्हापूरला असताना ते बहिणीकडे जेवले. त्यादिवशी त्यांनी भत्ता घेतला नाही अशी आठवण पु. ल. देशपांडे यांनी सांगितली. देशपांडे लहानपणापासूनच धष्टपुष्ट होते. वयाच्या दुसऱ्या वर्षी ते पाच वर्षांच्या मुलाएवढे दिसत होते. ते हुशार होते आणि सतत काही ना काही करत असत. त्यांना स्वस्थ बसण्यासाठी घरचे लोक पैसे देऊ करायचे, पण हे त्यांना जमले नाही. आजोबांनी लिहून दिलेले आणि पु.ल. नी पाठ केलेले दहा–पंधरा ओळींचे पहिले भाषण पु.ल. नी वयाच्या पाचव्या वर्षी त्यांच्या शाळेत हावभावासहित खणखणीत आवाजात म्हणून दाखविले. सात वर्षे अशी भाषणे केल्यानंतर वयाच्या बाराव्या वर्षापासून देशपांडे स्वतःची भाषणे स्वतःच लिहायला लागले आणि इतरांनाही भाषणे आणि संवाद लिहून देऊ लागले.

पु.ल. ना घरात खूप वाचन करायला आणि रेडिओवरील संगीत ऐकायला मिळाले. त्यांच्या घरी संगीताच्या बैठकाही होत असत. ते घरीच बाजाची पेटी शिकले. टिळक मंदिरात एकदा बालगंधर्व आले असताना पु.ल.नी त्यांना पेटी वाजवून दाखविली. बालगंधर्वांनी शाबासकी दिली आणि भावी कलाजीवनासाठी शुभेच्छा दिल्या. लोकांना त्यांच्या वागण्यातील विसंगती आणि हास्यास्पद गोष्टींचे नवल वाटायचे कारण त्यांच्याच गोष्टी हेरुन पु.ल. त्या लोकांच्या नकला करायचे, म्हणून घरी कुणी आले असताना पुरुषोत्तम जवळ नसेललाच बरा असे आईला वाटे. देशपांड्यांची आई कारवारची, वडील कोल्हापूरचे आणि बहीण कोकणात दिलेली, त्यामुळे घरात भोजनात विविधता असे. यातूनच पु.ल. खाण्याचे शौकीन झाले. वडिलांच्या मृत्यूनंतर देशपांडे गाण्याच्या, पेटीच्या व अन्य शिकवण्या करु लागले. ते शाळेत असल्यापासूनच भावगीते गायचे आणि गीतांना चाली लावायचे. कॉलेजात असताना त्यांनी राजा बढे यांच्या 'माझिया माहेरा जा' या कवितेला चाल लावली. आज ते गाणे मराठी भावसंगीतातील अनमोल ठेवा समजला जातो. ग.दि. माडगूळकरांनी लिहिलेल्या आणि भीमसेन जोशींनी गायलेल्या 'इंद्रायणी काठीला' पु.ल. नी चाल लावली होती. हे ही गाणे अजरामर झाले.

कॉलेजमध्ये असताना पु.ल.गायकांना साथ करीत. पु.ल. पेटी वाजवत, त्यांचा भाऊ रमाकांत तबला आणि मधुकर गोळवलकर सारंगी वाजवीत. मिळालेले १५ रुपये

तिघेही वाटून घेत. पार्ले टिळक विद्यालयातून माध्यमिक शिक्षण पूर्ण करुन पु.ल. देशपांडे मुंबईतील इस्माईल युसुफ कॉलेजातून इंटर व सरकारी लॉ कॉलेजमधून एल.एल.बी. झाले आणि कलेक्टर कचेरी व प्राप्तीकर विभागात काही काळ नोकरी करुन पुण्याला आले. त्यापूर्वी ते पेट्रोल रेशनिंग ऑफिसमध्ये कारकून आणि ओरिएंटल हायस्कूलमध्ये शिक्षक होते. पुण्याला आल्यावर त्यांनी फर्ग्युसन कॉलेजमधून बी.ए. आणि नंतर एम.ए. केले.

पु.ल. म्हणतात, एखाद्या वाचकाला साहित्यातल्या शब्दामुळे जगावेसे वाटते, उत्साहाचे बळ मिळते म्हणूनच साहित्यिकांना लिहावेसे वाटते. साहित्याचा आणि जगण्याचा असा सुंदर अनुबंध आहे. पु.ल. च्या साहित्यातील शब्दफुले माणसाचे सारे आयुष्य सुगंधित करतात त्याला उजेडाचा वारसदार बनवतात आणि जीवनाला चैतन्याचा नवा सुर देतात. प्रारंभीच्या काळात पु.लं. नी लिपिक, शिक्षक, प्राध्यापक पदाचा कार्यभारही सांभाळला. साहित्याच्या सर्वच कलेच्या प्रांतात त्यांनी मुशाफिरी केली. बंगाली, संस्कृत, कानडी भाषेवरही त्यांचे प्रभुत्व होते.

इ.स. १९३७ पासून नभोवाणीवर पु.ल.देशपांडे छोट्या मोठ्या नाटिकांत भाग घेऊ लागले. त्यांनी आकाशवाणी वरील अनेक श्रृतिका लिहिल्या आणि भाषणे दिली. पंडित नेहरुंची दूरदर्शनसाठी मुलाखत घेणारे पु.ल. हे भारतीय दूरदर्शनचे पहिले मुलाखतकार होते. प्रकाशित झालेले 'बटाट्याची चाळ' हे त्यांचे विनोदी पुस्तक प्रसिध्द आहे. केवळ विनोदी म्हणून त्याला बाष्कळपणा येऊ दिला नाही तर हसवत हसवत त्यांनी मानवी जीवनातील कारुण्याचा पदर नकळत आपल्या लेखनातून उलगडून दाखविला. इ.स.१९४८ साली पु.ल. देशपांडे यांनी 'तुका म्हणे आता' हे नाटक आणि 'बिचारे सौभद्र' हे प्रहसन लिहिले.

इ.स. १९४७ ते इ.स.१९५४ या काळात त्यांनी चित्रपटांत काम केले. 'वंदे मातरम्', 'दूधभात' आणि 'गुळाचा गणपती' या चित्रपटात त्यांनी अष्टपैलू कामगिरी केली. 'गूळाचा गणपती' या चित्रपटात कथा, पटकथा, काव्य, संगीत, भूमिका, दिग्दर्शन सर्वच पु.ल.चे होते. पु.ल. भाषाप्रेमी होते. त्यांना बंगाली, कानडी, संस्कृत येत असल्याने ते ज्या त्या समाजातील लोकांत सहज मिसळत. पु.ल. च्या जीवनावर महेश मांजरेकर यांनी 'भाई व्यक्ती की वल्ली' हा मराठी चित्रपट काढला आहे. पु.ल.देशपांडे हे शिक्षक, लेखक, नट, कलाकार, गायक, नाटककार, विनोदकार, कवी, पेटीवादक, संगीतकार, दिग्दर्शक, प्रसिध्द वक्ते होते.

पु.ल.च्या भाषाप्रभुत्व आणि हजरजबाबी याचे एक उदाहरण पाहता त्यांच्या ज्ञानाची प्रचिती येते. इ.स.१९६० च्या आसपास वसंत सबनीस यांनी पु.ल. ची एक जाहीर मुलाखत घेतली होती. या मुलाखतीवेळी प्रश्न विचारला. त्यांनी 'वारा' शब्दाचे स्पष्टीकरण कल्पकतेने ते कसे देतात ते दिसते.

वसंत सबनीस : आजपर्यंत तुम्ही भावगीत गायक, शिक्षक, नट, संगीत दिग्दर्शक, नाट्य दिग्दर्शक, प्राध्यापक, पटकथाकार आणि साहित्यिक यांच्या वरातीत सामील झाला होता, हीच वरात तुम्ही आता वाऱ्यावर सोडली आहे हे खरे आहे का ?

पु.ल. : वाऱ्याचीच गोष्ट काढली आहे म्हणून सांगतो... भावगीत गायक झालो तो काळ 'वारा फोफावला' चा होता. नट झालो नसतो तर 'वारा' वर जेवायची वेळ आली असती. शिक्षक झालो तेव्हा ध्येयवादाचा 'वारा' प्यायलो होतो. संगीत दिग्दर्शक झालो तेव्हा 'वारा' भरुन सूर काढत होतो. नाट्य दिग्दर्शक झालो तेव्हा बेकार 'आ-वारा' होतो. प्राध्यापक झालो तेव्हा 'विद्वत्तेचा वारा' अंगावरुन गेला होता. पटकथा लिहिल्या त्या 'वाऱ्या' वर उडून गेल्या. नुसताच साहित्यिक झालो असतो तर कुणी 'वाऱ्याला' ही उभे राहीले नसते आणि ही सर्व सोंगे करताना फक्त एकच खबरदारी घेतली की ती म्हणजे 'कानात वारा' न शिरु देण्याची, आयुष्यात अनेक प्रकारच्या 'वाऱ्यांतून हिंडलो' त्यातून जे जिवंत कण डोळ्यात गेले ते साठवले आणि त्यांचीत 'वरात' काढली.

लोक हसतात... माझ्या डोळ्यात आतल्याआत कृतज्ञतेचे पाणी येते आणि म्हणूनच अंगाला 'अहंकाराचा वारा' लागत नाही.

पु.ल. ची साहित्य शारदेच्या दरबारातील सर्वच क्षेत्रात केलेली भटकंती, सामाजिक कार्याचा वसा लक्षात घेऊन त्यांना पद्मश्री, महाराष्ट्र भूषण, साहित्य अकादमी, महाराष्ट्र राज्य वाङ्मय पुरस्कार, साहित्य संमेलनाचे अध्यक्ष असे मानाचे पुरस्कार मिळाले आहेत. यामुळे त्यांच्या जीवनाचे सार्थक झाले आहे. 'मरावे परी किर्तीरुपे उरावे' ही म्हण पु.ल. ना तंतोतंत लागू पडते.

इंग्रजीत एक वाक्य आहे. "Some are for decades some for centuries but a few are for all the time." याचा अर्थ काहीजण दशकभर चमकून लुप्त होतात, काहीजण शतकभर चमकून लुप्त होतात मात्र काहीजण चिरंतरकाळ स्मरणात राहणाऱ्या व्यक्ती मनामनात जागा निर्माण करीत असतात, याचे मूर्तीमंत्र उदाहरण म्हणजे आपणा सर्वांचे लाडके अष्टपैलू व्यक्तीमत्व म्हणजे भाई...! पु.ल. देशपांडे...! त्यांना माझा मानाचा मुजरा...!

***

आदर्श व्यक्ती

ज्यांचे चेहऱ्यांवर तेज आहे, देहामध्ये शक्ती आहे
मनामध्ये उत्साह आहे, बृध्दीमध्ये विवेक आहे
हृदयामध्ये करुणा आहे, मातृभूमीवर प्रेम आहे
इंद्रियांवर संयम आहे, मन ज्यांचे स्थित आहे
आत्मविश्वास दृढ आहे, ईच्छाशक्ती प्रबळ आहे
धाडसाचं बळ आहे, सिंहासारखा जो निर्भय आहे
ध्येय ज्याचं उज्वल आहे, सत्य त्याचा ईश्वर आहे
व्यसनापासून मुक्त आहे, जीवनामध्ये शिस्त आहे
प्रेमळ त्याचा सुर आहे, मानवता हेच कुळ आहे
गुरुजनांचा आदर आहे, पालकांवर श्रध्दा आहे
दीनदुबळ्यांचा मित्र आहे, सेवेसाठी तत्पर आहे
देवांवर भक्ती आहे, जीवनामध्ये नीती आहे,
चरित्र ज्यांचे शुध्द आहे, तोच आदर्श व्यक्ती आहे.

– कु. अर्चना आनंदा लवटे
बी.ए.-२

जीवनाचे सार

जन्माला आला आहेस
थोडं जगून बघ
जीवनात दुःख खूप आहे
थोडं सोसून बघ
चिमुटभर दुःखाने कोसळू नकोस
दुःखाचे पहाड चढून बघ
यशाची चव चाखून बघ
अपयश येतं निरखूण बघ
डाव मांडण सोपं असतं
थोडं खेळून बघ
घरटं बांधण सोपं असतं
थोडी मेहनत करुन बघ
जगणं कठीण मरण सोपं असतं
दोन्हीतल्या वेदना झेलून बघ
जीनं मरणं एक कोडं असतं
जाता-जाता एवढं सोडवून बघ

– कु. स्नेहा सतिश कुडाळकर
बी.ए.-२

गुरु

उसवून वेदनेला मनाचे गाभारे
अबोल्या नजरेने सांगतात सारे
ऋणानुबंध नात्याचा
त्यात गंध प्रेमाचा
मल्हाराच्या सरीने
मृणमय व्हावे गाणे
मृदुता ओंठावर रेंगते
काव्यस्फृती मनी रचते
कोमल करांना स्पर्श
हिरव्या गालिच्छाच्या मखमालेचा
आशिर्वाद रहावा कायम
माझ्या प्रियजन गुरुवर्यांचा...

– कु. ऋतुजा राजेश बेलेकर
बी.कॉम.-२

स्त्री भ्रुण हत्या : एक चिंतन...!

– कु. ऋतुजा दादासो सुतार
बी.कॉम.३

'एकच ध्येय धरुया ।
कन्येचे रक्षण करुया ।।'

यांसारखी घोषवाक्ये समाजामध्ये प्रचलीत असून सुध्दा आज अनेक वाईट प्रसंग उघडकीस येत आहेत. एखाद्या मातेस मुलगी होणार हे समजताच ती जन्माला येण्याअगोदरच तिला मारुन टाकतात. असे जर होत असेल तर भविष्यात याचा काय परिणाम होईल ? याचा कुणी विचार केला आहे का ? याचा कोणीही आपल्या देशात गांभीर्याने विचार करीत नाही. असेच जर भ्रुण हत्येचे प्रमाण वाढत गेले तर आपल्या देशाची यंत्रणा रोखण्यासाठी आपल्या देशातील नागरीकांनी वचनबध्द राहिले पाहिजे. म्हणजेच आपल्या हातून असे पातक आणि अपमानास्पद काम होणार नाही. याची खबरदारी घेतली पाहिजे.

याबाबत सरकारने कितीही उपाययोजना राबवल्या तरी याचे ठोस परिणाम दिसून येणार नाहीत. कितीही कडक कारवाई केली तरी काही परिणाम होणार नाहीत. जोपर्यंत आपण आपले विचार बदलत नाही तोपर्यंत हा समाज बदलणार नाही. कारण आपणही या समाजाचे घटक आहोत. पहिल्यांदा आपली मानसिकता बदलली पाहिजे. आपल्या स्त्रीयांकडे बघण्याचा दृष्टिकोन बदलला पाहिजे. गोठ्यात साधे वासरु जन्माला आले तर आनंद साजरा केला जातो. मग मुलगी जन्माला आल्यावर दुःख का ? कारण वासरु हे फायद्याचे मानतात आणि मुलगी ही परक्याचे धन असते म्हणून मुलगीचा काहीही फायदा नसतो म्हणून का भ्रूणहत्या केली जाते.

मुलग्याला वंशाचा दिवा मानतात पण हिच मुलगी वंशाची पणती होऊन तेवत राहील हेच मुळी मानत नाहीत. आपण सहजपणे एखाद्या स्त्रीला आशीर्वाद देताना म्हणतो की 'अष्टपूत्र सौभाग्यवती भवः' पण असे न म्हणता 'अष्टपूत्री सौभाग्यवती भवः' असे का म्हणत नाहीत. इथे एकावर एक मुली जन्माला आल्या की जन्मदात्या आईवडिलांनाच त्या नकोश्या वाटतात. त्यांना जन्माला घाला असे त्यांनी तर सांगितले नव्हते ना ! हे जोपर्यंत डोक्यात न जाता मनाला भिडले तरच काहीतरी बदल होईल. ती आई म्हणजेच एक स्त्री असते. तिचा मान न ठेवता तिच्या शरिराची काळजी न करता तिला स्त्री भ्रुण हत्या यासारखे पातक कृत्य करायला भाग पाडले जाते. त्यावेळी त्या मातेचा विचार कुणीही करत नाही.

ज्या भ्रुणहत्येचा आपण वाईट विचार करतो. ती स्त्री खूप शक्तीशाली असते. संपूर्ण पुरूष तसेच स्त्री जात निर्माण करण्याची शक्ती तिच्यात असते. मग अशा या स्त्री जातीची भ्रुणहत्या का ? तुम्हाला जन्म देणारी एक स्त्रीच असते. ती स्त्री कधीही आईवडिलांच्यावर अवलंबून राहत नाही. ती स्वतःचे व इतरांचे मोठ्या हिंमतीने रक्षण करु शकते. आपल्याला मूलगी का नको ? याचा विचार केला पाहिजे.

सध्या स्त्रीया या उच्चपदावर विराजमान झालेल्या दिसत आहेत. जसे की अवकाशयात्री कल्पना चावला, भारतरत्न मदर तेरेसा, राष्ट्रपती प्रतिभाताई पाटील, बॉक्सिंगपटू मेरी कोम इ. या उच्चपदावर गेल्या, यासुद्धा स्त्रियाच आहेत. कल्पना चावला ही पहिली महिला अंतराळवीर अवकाश संशोधनासारख्या क्षेत्रातसुद्धा कुठेही कमी नाही, त्या पुरुषांच्या खांद्याला खांदा लावून तितक्याच सक्षमतेने आणि प्रभावीपणे काम करु शकतात, हे जागतिक पातळीवर सिध्द करुन आपल्या कर्तृत्वाचा ठसा उमटविणारी अंतराळयात्री म्हणजे कल्पना चावला. मदर तेरेसा यांचे कार्य एक महिला म्हणून अत्यंत उल्लेखनीय आहे. भारताच्या राष्ट्रपतीपदावर प्रतिभाताई

पाटील पहिल्या महिला होत्या. म्हणून भारताच्या राष्ट्रपती म्हणून प्रतिभाताई पाटील यांचे कार्य महत्वाचे समजले जाते. अर्जुन पुरस्कार विजेती मेरी कोम हिने रशियात झालेल्या जागतिक स्पर्धेत अजिंक्यपद पटकावले. स्त्रीयांना संधी दिली तर त्या उच्चपदावर जाऊ शकतात. मग अशा या स्त्रीयांची भ्रुणहत्या का ?

साने गुरुजींच्या मते ह्या स्त्रीया म्हणजे त्यागमूर्ती, तपस्या व मूळ सेवा करणाऱ्या असतात. निसर्ग ज्याप्रमाणे गाजावाजा न करता काम करीत असतो. त्याप्रमाणे या स्त्रीया सतत कुटूंबात कष्ट करुन निमूटपणे काम करुन आनंद निर्माण करीत असतात. त्यागमूर्ती व प्रेममूर्ती अशी भारतीय स्त्री असूनसुध्दा अशा स्त्रीची भ्रुणहत्या का केली जाते ?

भारतीय संस्कृतीत स्त्रीचे जीवन म्हणजे पेटलेले यज्ञकुंडच आहे. तिच्या जन्माच्या आगोदर पासून स्त्रीच्या यज्ञाचा आरंभ सुरु होतो आणि मरणानेच शांत होतो. असे असताना सुध्दा या स्त्रीया नेहमी आनंदी व उत्साही असतात. तरी सुध्दा स्त्री भ्रुणहत्या का केली जाते ?

पूर्वीच्या काळी सती पध्दत होती. विधवा झाल्यानंतर स्त्रीयांना खूप बंधने होती. तिला तिच्या मनाप्रमाणे जगता येत नसले तरी ती आयुष्यभर जगत होती. पण त्यापेक्षाही भीषण परिस्थिती आज आहे. पूर्वी ती आयुष्यभर जगत तरी होती मात्र सध्या जन्माला येण्याअगोदरच तिचा जगण्याचा हक्क हिरावून घेतात. तिला मानाने या जगात येऊसुध्दा देत नाहीत. आज पुरुष सत्ताक कुटूंबपध्दती आहे. स्त्री भ्रुण हत्येला स्त्रीयांना भाग पाडले जाते. मग कशाला या युगाला नेट-इंटरनेट युग म्हणायचे ? या समाजात जर प्रत्येकाने आपल्या घरातील प्रत्येक स्त्रीला मानाने व आदराने वागवले तर आणि तिचा शब्द फुलासारखा झेलला तर तिच्यामध्ये लक्ष्मी, पार्वती, दूर्गा व सरस्वती पाहिली तर हा समाज खरोखरच खूप मोठा श्रीमंत होईल. घरातील प्रत्येक आईला ईश्वराचे रुप मानून तिची पूजा केली तर कोणत्याही मंदिरात जाण्याची गरज भासणार नाही. आज स्त्री जन्माला आली नाही तर उद्या आपल्याला बायको, बहीण, आई यांना मुकावे लागेल. यापेक्षा अवघड परिस्थिती काय असणार आहे ?

वडीलांना कन्यादानासारखे सुख मिळणार नाही हे सुख ज्यांना हवे असेल त्या प्रत्येक बापाने आपल्याला मुलगी व्हावी असा आग्रह केला पाहिजे. कारण एका बापाला कन्यादानासारखे दुसरे पुण्यकाम नाही आणि एक मुलगीच आपल्या बापावर खूप मनापासून प्रेम करु शकते. एका बापाच्या अभिमान म्हणजे त्यांची मुलगीच असते. तिच्या या प्रेमळ हाकेला साथ द्या. तिला या जगात येऊ द्या. तिला शिकवा व स्वावलंबी बनवा. तिच्या पंखांना बळ द्या. बघा ती तुमचे नांव संपूर्ण जगात रोशन करेल. असा विचार जर तुम्ही केलात तर तुम्हाला मनापासून सलाम. मुळातच तुम्ही बदला. तुमची विचार करण्याची पध्दत बदला. आपल्याला मुलगी आहे याचा अभिमान बाळगा व स्वतःला सिध्द करा की तुम्हीही एका स्त्री भ्रुण हत्येला रोखू शकता. यासाठी पहिल्यांदा स्त्रीयांनी पुढे आले पाहिजे. कारण एक धाडसी स्त्रीच भ्रुणहत्येला रोखू शकते

***

वेळेची किंमत

कामाला वेळ द्या
कारण ती यशाची किंमत आहे
विचार करण्यासाठी वेळ द्या
कारण ते शक्तीचे उगमस्थान आहे
खेळण्यासाठी वेळ द्या
कारण ते तारुण्याचे गुपीत आहे
स्वतःसाठी वेळ द्या
कारण आपण आहोत तर जग आहे
वाचनासाठी वेळ द्या
कारण तो ज्ञानाचा पाया आहे
आणि अतिशय महत्त्वाचे
दुसऱ्यासाठी वेळ द्या
कारण ते नसतील तर आपल्या
असण्याला काहीच अर्थ नाही.

- कु. अर्चना आनंदा लवटे
बी.ए.-२

नियतीचा न्याय

– कु. ऋतिका बाबासो हेरवाडे
बी.ए.३

राधाचा जन्म एका खेडे गावात म्हणजे हणबरवाडीत झाला. गाव खूप सुंदर होते. तिला एक भाऊ होता, अन् तिचा बा शेतकरी होता. याचा तिला खूप आनंद व्हायचा. परंतू तिच्या बाची खूप ओढातान व्हायची. राधाच्या बाचं अन् मायचं सपान होतं की, ती दोघही खूप शिकून मोठ सायब व्हावं. राधाचा बाप शेतकरी होता. म्हणावा तस राधाच्या बापाला शेतामधी खूप काही मिळायच न्हाई, तरी सुध्दा शेतामधी तो राब–राब राबायचा अन् पीक काढायचा. परंतू त्या पीकाला योग्य दर मिळायचा न्हाई, जेवढ घातल तेवढ शेतामधून काय मिळायचं न्हाई... राधाचा बा, शेतामधी ऊस लावायचा अन् ऊसाला दरच मिळायचा न्हाई, यामुळे शिरपा अगदी तोंड पाडून बसायचा.

शिरपा शेतीमधी तांबड फुटायला जायचा. राधा अन् माय, शिरपाला भाकर घेऊन जायची. ती लहानच होती परंतू तिला समद समजायचं तिचा बा त्या पिकाकड बघून घळा–घळा रडायचा, राधा व तिची माय बघीतली तर डोळ पुसायचा अन् कांदा–भाकर खायचा, राधाला समदबाचं हाल समजायचं तिला सतत अस वाटायचं की, मी खूप मोठी सायबीन होईन. अन् बावरचं ओझ कमी करीन परंतू हे सर्व व्हायला पैकं तरी पाहिजे की ? समद पैकं तरी रानातच जायचं पण तिच्या बाच्या हाताला कायच लागायच न्हाई..

शिरपा शेतात काम करुन दुसरीकडं पण काम करायचा. मग त्याच पोट–पाणी चालायच, शिरपावर समद्याची जबाबदारी होती. माय पण 'बा' बरोबर शेतात राबायला जायची. राधा अन् बंड्या दोघ शाळेला जायची, घरात आल्यावर नीट खायाला भाकर भी मिळायचं न्हाई...

एक दिवस असा आला की, राधाच्या बानं शेतीमध्ये कांदा पेरला होता. काद्याचं तरु अगदी आनंदाने शेतीमध्ये डोलू लागलं होतं. राधाच्या चेहऱ्यावर खूप आनंद दिसत होता. तो क्षण असा होता की, राधाचा बा पहिल्यांदाच आनंदात दिसत होता. शिरपान समद नियोजन घातलं होत. राधाला अन् बंड्याला शहरामधी शिकायला पाठवून द्यायचं, अन् खूप मोठ सायब करायच, शिरपा त्या तयारीत होता. शिरपानं यासाठी कर्ज काढल होतं. गावात पुढील शिक्षणासाठी शाळा नव्हती त्यामुळे ती शिक्षणघेण्यासाठी शहरात जायला निघाली. शिरपाच सपान होत की, मुलांनी सायब व्हावं.

शाळेला सुट्टी असल्याने ती दोघ घराकडे आली होती. शिरपा शेतावरुन नुकताच घरामध्ये बसला होता. कांद्याच तरु काढलं होत व बाजारपेठामधी घेऊन जाणं बाकी होत. बाहेरुन तुकारामाची हाक शिरपाच्या कानावर पडते.

''शिरपा, आरं ए शिरपा ?''

शिरपा हाक ऐकून बाहेर येतो.

''काय रं काय झालं ?''

''अरे काय सांगू तुला, बाजारात कांद्याचा भाव पडला असं एकाय मिळतय.''

''काय ? कांद्याचा भाव पडला ? अरे देवा ? काय बोलतोस''

''व्हंय, माझा विश्वासच बसना. बाजारात बोली आली ऐकून सरळ तुझ्याकड आलो''

हे एकूण शिरपा मनातून पुन्हा ढासळला. कांद्याला भाव

नाही मिळाला तर मुलांचं शिक्षण कसं होणार. काढलेले कर्ज कस फिटणार या विचारात असतानाच त्याचे डोळे पाण्यांनी भरुन आले.

रात्र झाली. दुसऱ्या दिवशी कांदा बाजारपेठेला न्यायचा होता. ही घडलेली हकिकत शिरपा, राधाच्या मायला सांगत होता, आपल्याला पडलेल्या दरामधी कांदा द्यावा लागल... शिरपान एक ताकीद दिली की, पोरांना यातल काय भी सांगायचं न्हाई... पोर चार दिस सुट्टीवर आली हायती ! राधाच्या मायनं मान डोलावली.

राधा आडुशाला राहून मायचं अन् बाचं बोलन ऐकत होती. शिरपानं पडलेल्या दरामधी कांदा विकून टाकला. राधाची आणि बंड्याची सुट्टी संपली होती. पुढचं शिक्षण घेण्यासाठी बानं त्यांना शहरात पाठवायचं ठरवलं पण राधा न्हाई व्हय म्हणत होती. सगळेजण तिला समजावत होते तरी पण राधा ऐकत नव्हती. राधाच्या आईला राग आला अन् ती फार चिडली. ती म्हणाली, ''तुला बांची किंमत न्हाय, पोरगी हायीस की भिताड'' असं म्हणाल्यावर राधाच्या डोळ्यात पाणी आल. हे समद पाहून बंड्या खूप घाबरला होता. दोघांनी शहरात जाण्यास होकारार्थी मान डोलावली आणि त्या दोघांनी शिक्षणासाठी शहरात पाठवलं, राधाच्या बानं मिळालेला पैकं दिला होता व कर्जे ही काढलं. पुढच शिक्षण घेण्यासाठी दोघ शहरामधी गेली. तेथे गेल्यावर राधाच्या मनामध्ये अनेक प्रश्न यायचे की बानं शेतीमधी काय पेरल असेल ? ते पेरलेल पीक नीट उगवून आलं असेल का ? त्या पीकाला दर मिळाला असेल का ? असे अनेक प्रश्न तिच्या मनात पडायचे. मनाची समजूत काढून तशीच शिकायची. या विचारात दिवस पुढे सरकत होते आणि दोघेही जिद्दीने शिकत होते.

दोघाचं शिक्षण पूर्ण झालं. राधा सायबीन झाली आणि बंड्या कृषी अधिकारी झाला. खऱ्या अर्थानं तिच्या शेतकरी बापाचं अन् मायच सपान पूर्ण झालं होत. अधिकारी झाल्याने त्यांना आनंद झाला. ते दोघेही गावाकडे आले. त्यांचे आनंदाने स्वागत करायला गावचं पाटील, सरपंच अन् सगळी गावकरी जमले होते. मायही होती. समद्यांनी स्वागत केलं परंतू बाच नव्हता, समद्याना विचारलं बा कोठे हाय ? समदी म्हणाली शेतामधी गेलाय सतत तोच प्रश्न विचारत राहिली बा कोठे हाय ? तुकाराम काकांनी काळजावर दगड ठेवून सांगितलं की, राधा तुझा बा आपल्या समद्यांना सोडून गेला.

राधाच्या पाया खालची माती सरकली अन् तिला काहीच समजेनासे झाले. ती दोघ ही बधीर झाली. डोळ्यातून पाणी गळत होतं. तुकाराम काकांनी सांगितलं की तुझ्या बाच्या डोक्यावर खूप कर्ज झालं होतं, त्या विचारात गप्प झाला अन् शिरपा आपल्याला सोडून गेला, हे ऐकून तिला काहीही समजत नव्हतं. बापाचं स्वप्न पूर्ण झालं होतं. परंतू हे पाहायला बाप नव्हता. राधाच्या मनात एकच विचार येत होता. सगळं आता संपलं. जगण्याला काय अर्थ नाही.

सगळं चांगल झालं होत. परंतु तिचा शेतकरी बाप त्याच्या बरोबर नव्हता...

देव आलाया द्यायला अन् पदर न्हाय घ्यायला. अशी तिची स्थिती झाली होती तिच्यासाठी सगळं संपल होतं. ज्यानं स्वतःच्या जीवाची कधीही काळजी केली नाही त्या बापाच्या आनंदात भरुन आलेले मन व हसरा चेहरा मात्र प्रत्यक्षात पाहाण्याचं भाग्य राधाच्या पदरात नव्हते.

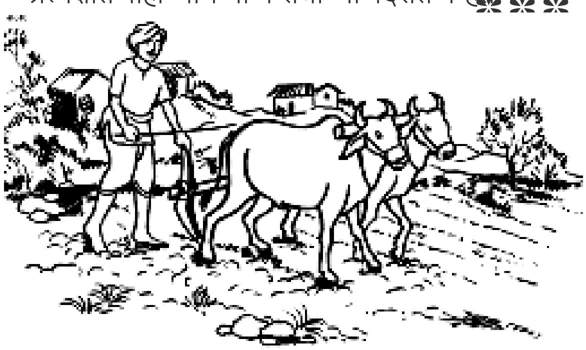

स्त्रीभ्रूण हत्या

- कु. मृदला मनोहर लोकरे
बी.कॉम.१

''साऱ्याच मुलींना हक्क आहे जगण्याचा
मातीमधला वतनवारसा गगनावर कोरण्याचा
प्रत्येक मुलीला हक्क आहे पुष्प म्हणून जगण्याचा''
हे शब्द आहेत एका गर्भस्थ कन्येचे

आपल्या वंशाचा दिवा पुढे वाढला पाहिजे. या वंशाच्या दिव्यासाठी आज लाखो मुलींच्या जीवनाचे दिवे कायमचे विझवून टाकले जात आहेत. म्हातारपणी वृध्दाश्रमाचा रस्ता दाखविणारा 'तो' वंशाचा दिवा कसा असू शकेल ? हे वास्तव डोळ्यांसमोर असून सुध्दा मुलींवर जीवघेणे अत्याचार होतच आहेत.

एखादी हत्या झाली किंवा अपघात झाला तर अक्षरश: ही बातमी जगभर पसरते. पण इथे स्वत:च्याच मुलीचा खून केला जातोय त्याचं काय ? काय इतकी निष्ठूर असते का ही मुलगी तिला जिवंत जगण्याचा सुध्दा अधिकार नाही. तिच्या जीवनाची कळी उमलण्याआधी तोडून टाकली जाते.

आपण आपल्या जीवनात अनेक नाते संबंध जपत असतो. आपल्याला जीवनात आई-वडील, भाऊ-बहीण यांच्याशी आपले नाते जीवनाच्या अंतिम क्षणापर्यंत जपावे लागते. पण आपल्या आयुष्याची खरी जबाबदारी सुरु होते तेव्हा आपण कुटूंब प्रमुख होतो. माझा वंश पुढे वाढला पाहीजे त्यासाठी मला मुलगाच हवा हा विचार समाजामध्ये रुजला आहे. पण मुलगा किंवा मुलगी हा भेदभाव का ?

लेकचं असते तुमचे जीवन,
देते ती घराला घरपण ।
लेकचं असते लक्ष्मीच रुप,
तीच घडवते घराचं सुख ।
जन्माच्या आधी लागते जेव्हा चाहूल,
जन्माला येऊ देत नाही, टाकता येत नाही पाऊल

आईच्या गर्भात वाढणाऱ्या त्या निरागस जीवाला जन्म घेण्याची खूप इच्छा असेल, तिलाही आईच्या कुशीत झोपायचं असेल, तिलाही आईच्या रुपात परमेश्वराचं प्रेमळ अस्तित्व पहायचं असेल पण तिची ही इच्छा क्षणिकच राहते जणू पानावरचं दव गळून पडावं तसं तिचं जीवन संपून जात. जीवन खूप सुंदर आहे. ते तिलाही जगायचं असतं हेच समजणार नसेल तर आई-बाबांना तर सांगायचं कुणी ? त्या इवल्याशा जीवाची हाक शेवटचीच तर नसेल का ?

जीवनात मलाही फुलायचे आहे गं आई,
आयुष्यात मलाही काहीतरी बनायचे आहे गं आई
हे लोभस नि गोंडस जग मलाही पहायचं आहे गं आई
या स्वच्छ, सुंदर पृथ्वीवर मलाही बागडायचं आहे गं आई
माझी आर्त हाक ऐकशील का गं आई ?
१२वे शतक गेले, आले २१ वे शतक,
पण आजही माझी अवस्था अशीच का गं आई ?
बाबांनाही सांगशील का गं आई...
खरचं कोणता तरी चमत्कार व्हायला पाहीजे गं आई
तिमिराचे हे युग संपायला पाहिजे गं आई
माझ्या आगमनाच्या वाटेवर प्रयत्नांची फुल उधळशील का गं आई ?
तुझ्या यशाची पूर्ती तुझ्याच प्रयत्नात आहे गं आई
प्रयत्न करायला विसरु नको मार्ग तुला नक्कीच सापडत जाईल
माझं जीवन किती मोहक आहे याचा अनुभव तुला येत जाईल.

***

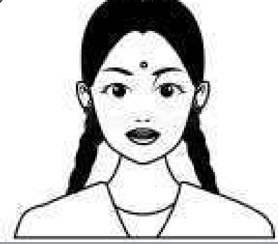

मुलगी दोन घरांचा दुवा

– कु. अश्विनी नारायण चौगुले
बी.कॉम.१

मुलगी ही खरच खूप आगळी–वेगळी असते. आई–बाबा, भाऊ–बहिण यांना माया लावणारी त्यांच्यावर भरपूर प्रेम करणारी, घराण्याचं नाव राखणारी लग्नानंतरही माहेरच्या माणसांवर लक्ष ठेवणारी रीती–रीवाज, परंपरा सांभाळणारी मुलगी ही दिव्याची ज्योत असते. तीच मुलगी सासरी गेल्यानंतर समईचे रुप होते. समईतील वात जशी मंद जळत राहून प्रकाश देते तशी ती सर्वांचे जीवन प्रकाशमय करीत असते. मुलांवर योग्य ते संस्कार करते, वडील माणसांचा आदर करा, प्रेम करा असे संस्कार ती मुलांवर करते. जीवन जगणं शिकवते. दोन घरांचे सुख–दुःख वाटून घेते. ती चूल आणि मुलही सांभाळते. मुलगी म्हणजे काय असते? हे शब्दांत मांडण कठीण असते. मुलगी म्हणजे अंगणातील तुळस असते तीच मुलगी सासरी गेल्यानंतर वटवृक्ष बनून सर्वांना छाया देत असते. मुलगी म्हणजे दोन घरांचा उंबरठा असते. काय योग्य काय अयोग्य याचा विचार ती उंबरठा ओलांडण्याआधी दहावेळा करीत असते. मुलगी म्हणजे आई–वडिलांचा गौरव असते. मुलगी ही लग्नाअगोदर भावा–बहिणीचं ह्रदय असते. तीच मुलगी सासरी गेल्यानंतर सर्व नाती आनंदाने स्वीकारत असते. त्यांचा आदर करत असते. त्यांना काय हवे काय नको ते बघत असते. सर्वांची मर्जी सांभाळत असते.

मुलगी म्हणजे दोन घरांच्या प्रेमाचं प्रतिक असते. ती दोन्ही घराचं घरपण जपत असते. आल्या–गेलेल्यांचे स्वागत करत असते. मुलगी म्हणजे दोन घरांच चालत–बोलतं सुख–दुःखाचं व्यासपीठच असते. मुलगी ही भावाचा व पतीचा अभिमान असते. मुलगी म्हणजे भविष्यातील ध्येय असते. सासर–माहेर जोडणारा दुवा असते. सासरी गेल्यानंतर सर्व जबाबदाऱ्या मोठ्या हिंमतीने पार पाडत असते. चेहऱ्यावर तिच्या कधी निराशेचे, थकलेले भाव असत नाहीत. ती कर्तव्यात कधी कसूर करत नाही. सर्व संकटांना धैर्याने सामोरी जाते म्हणूनच मुलगी ही दोन घरांचा सांभाळ लिलया पार पाडत असते. म्हणूनच ती आई–बाबांची लाडकी लेक असते. बहिण–भावांची लाडकी ताई असते. पतीदेवांची लाडकी राणी असते. भाच्यांची आवडती मामी, आत्या असते. पुतण्यांची लाडकी काकी असते. ही सर्व नाती ती एखाद्या किमयागारप्रमाणे निभावत असते. म्हणून तीला जितका सलाम कराल तितका थोडाच आहे. तीचे कौतुक करावे तेवढे थोडेच आहे.

तिच्याबद्दल लिहताना कागद सुध्दा अपुरा पडतो.

अशा या सासर–माहेर मोठ्या जिद्दीने सांभाळणाऱ्या लेकीला उदंड आयुष्य लाभू दे !

***

जीवनाचं रहस्य

सुख आलं की हसायचं असत,
दुःख आलं की रडायचं नसत,
का म्हणून विचारायचं नसतं
कारण जीवन हे असच असत.

कोणी भेटलं तर हरकायचं असत,
पण सोडून गेल्यावर रडायचं नसतं
का म्हणून विचारायचं नसतं
कारण जीवन हे असच असतं

जिंकला तर खुश व्हायचं असतं
हरल्यावर मात्र दुःखी व्हायचं नसतं,
कारण जीवनात काही शिकायचं असत
हेच जिवनाचं रहस्य असतं...

– कु. मृदूला मनोहर लोकरे
बी.कॉम.१

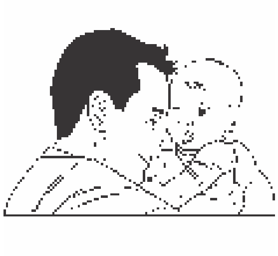

महापूर

एक दिवस माझ्या आयुष्यात
असा अला की, मलाच काही कळेना...
पाऊस खूप पडत होता
नदी पाण्याने भरत होती
शेतात उस आनंदाने डोलताना
तो पुर्ण कुजून जात होता
एक दिवस माझ्या आयुष्यात
असा अला की, मलाच काही कळेना...
पाणी रस्त्याच्या वाटेवर पडलं होते,
काहीच समजेनासे झाले
पंचगंगा घरात आली अन्
घरच उद्धवस्त झाल
एक दिवस माझ्या आयुष्यात
असा आला की, मलाच काही कळेना...
दोन घास खाण्याचे
मुश्किल झाले होते
पिण्याच्या पाण्यासाठी लोक.
वनवन भटकत होते
एक दिवस माझ्या आयुष्यात
असा आला की, मलाच काही कळेना
पुन्हा संसार उभा करण
मुश्किल झालं होतं
पिल्ल चिव-चिव करत होती
त्यांना पाहून डोळ्यात पाणी येत होत
एक दिवस माझ्या आयुष्यात
असा आला की, मलाच काही कळेना...

- कु. ऋतिका बाबासोा हेरवाडे
बी.ए.-३

प्रिय बाबा

कारखान्यातल्या घामाच्या क्षणातून
वाटलं नाही का तुम्हाला ?
कधी तरी त्या घामाचे मोती होवून
समुद्राकाठी चमकावं

आमच्या सगळ्यांच्या अपेक्षा पुर्ण करताना
वाटलं नाही का तुम्हाला ?
कधीतरी आपलं म्हणून
स्वतःच आयुष्य फुलवावं.

मुसळधार पावसातून येताना
वाटलं नाही का तुम्हाला ?
कधी तरी आपण ही या पावसात
सगळं दुःख विसरुन जाव

स्वतःला कामाच्या पिंजऱ्यात अडकून घेताना
वाटलं नाही का तुम्हाला ?
कधी तरी वेळेची आणि जगाची
बंधने तोडून स्वतंत्र राहावं

आम्हाला गुलाबाप्रमाणे जपताना
वाटलं नाही का तुम्हाला ?
कधी तरी वाऱ्याची झुळूक होवून
अलगत मायेन जवळ करावं.

- कु. ऋतुजा राजेश बेलेकर
बी.कॉम.-२

हरवलेली माणूसकी

तू शक्ती, तू प्रेरणा,
तू प्रेम, तूच भावना
कधी समर्पण, कधी दर्पण
कधी आस, कधी विश्वास
कधी खास तर, कधी तूच माझा श्वास
हे सगळं तोवर
तुझं माझं नातं जोवर
आई, बहीण, बायको, नाही तर मुलगी
जेव्हा नसेल कुठलच नातं
तेव्हा मात्र तुला एक हक्क
कशाही नजरेने पाहण्याचा
हव्या त्या भाषेत तुझ्याशी बोलण्याचा
मला त्रास होतो
तुझं स्वातंत्र्य पाहून
मला राग येतो
तुला स्वहक्कासाठी लढताना पाहून
मला नकोसा होतो
जेव्हा हुज्जत घालतेस
तेव्हा म्हणावसं वाटतं
तुझा आधी राग आवर
तुझं हसून बोलणं
स्वतःच्या स्वभावात जगणं
मला मान्य नाही, कारण
चांगल्या घरातल्या मुलींच्या व्याख्येत
ते कुठच बसत नाही
तुझा नकार भेदत जातो मला
कानापासून डोक्यापर्यंत
हृदया मध्ये येत नाही.
कारण...
त्याचं तुझ्याशी नातच नाही
जग कितीही बदललं
तरी लक्षात असू देत
स्त्रीसाठी ते कधीही
बदलत नाही आणि बदलणारही नाही
मग कायद्यात कितीही सुधारणा होऊ देत
अथवा
गुन्हेगाराला कडक शासन
जर हावाच असेल ना बदल
तर तुझ्याच पोराचे विचार बदल
सांग त्याला आधी समजावून
मुलगा मुलगी असा
कुठलाही भेद नसतो.
जिथ दोघांचाही जन्म एकसारखाच होतो
तुझ्या एवढेच कष्ट तिलाही पडतात
कारण
उत्तर पत्रिकेवर नाव नसतात
मग प्रश्नपत्रिका
माणसाने काढलेली असो वा परमेश्वराने
प्रत्येक आईने आता
बदलायला हवं
लिंग भेद विसरुण मुलांना
माणूस म्हणून वाढवायला हवं
तेव्हा कुठे थोडाफार बदल घडेल
हरवलेली माणूसकी आणि
सशक्त समाज
पहायला मिळेल.

– कु. अर्चना आनंदा लवटे
बी.ए.-२

माझे बाबा

चेष्टा, मस्करीने झाली
विषयाला सुरुवात...
नाही नाही म्हणताना आई बाबा लागले
जावयाच्या शोधात...
का करु लग्न ?
मी आत्ताही आनंदी आहे बाबा...
तुमच्याइतकं प्रेम कोणी करेल का
माझ्यावर ? तुम्हीच सांगा...
हळूहळू हा विषय मग
वाढतच गेला...
इतर नातेवाईकांचा त्यात
समावेश होऊ लागला...
आवडणारी व्यक्ती आणि पत्रिका
यांचा मेळ जमेना...
जावयाच्या शोधात आई बाबांचं
लक्ष काही लागेना...
मी मात्र खूश होते, अजून काही दिवस
आई बाबांसोबत रहायला मिळणार...
आपली मज्जा, मस्तीचं आयुष्य
अजून जगायला मिळणार...
काय तुम्ही, किती विचार करता ?
चिडवायची मी बाबांना
तुझं एकदा चांगलं झालं की होईन मी निवांत
उत्तर असायचं प्रश्नांना
सगळं आनंदी असताना कळलच नाही
माझे बाबा अचानक कुठे हरवले
प्रत्येक टप्प्यावर साथ देणारे माझे बाबा
तुम्हाला असे कसे जावे लागले
बाबा तुमच्या जाण्याने
सगळंच विस्कटलं
तुम्ही आणि आईने विणलेलं आनंदी आयुष्य
एक क्षणात संपल...
''आई वडील तुला किती दिवस पुरतील''
तुमचे शब्द आठवले
चेष्टा मस्करीत विषय उडवणारी मी
तुमच्या प्रत्येक शब्दाचा विचार करु लागले
सगळं परत एकदा विणण्याचा
आई प्रयत्न करत आहे.
मारलेल्या गाठींची खूण मात्र
तशीच आहे...
काळ कितीही पुढे गेला,
तरीही तुमची आठवण ताजीच आहे...
तुमच्या सोबत घालवलेलं आयुष्य जणू
कालचीच गोष्ट आहे...
माझं लग्न होतं तुमचं स्वप्न म्हणून
परत एकदा जावयाचा शोध सुरु आहे...
आधी नाही नाही म्हणणारी मीच आता
यात लक्ष घालत आहे...
मला माफ करा बाबा
मी तुम्हाला नाही समजू शकले...
पण तुमची साथ इतक्या लवकर सुटेल
असे स्वप्नातही नाही वाटले...
प्रत्येक मुलगी तिच्या जोडीदारात शोधते
वडिलांची प्रतिमा...
माझाही आता काहीसा असाच प्रयत्न चालू आहे,
प्रिय बाबा...
तुमच्या दोघांच्या आशीर्वादाने मला योग्य जोडीदार मिळेलही,
पण तुम्ही परत नाही येणार...
बाबा, मी कितीही मोठी झाले तरी
तुम्हाला नाही विसरणार...
तुमची सगळी स्वप्न पुर्ण करण्याचा प्रयत्न करणार,
आयुष्यात उंच भरारी नक्की मारणार...
पण बाबा, मी कितीही पुढे गेले तरी
तुम्हाला नाही विसरणार...

– कु. मनाली महेश राठौर
बी.ए.-२

जीवन म्हणजे काय ?

जीवन म्हणजेच आयुष्य
जीवन म्हणजेच बालकापासून ते
वृध्दापकाळापर्यंतचा प्रवास
जीवन म्हणजेच त्या प्रवासात
भेटलेल्या चांगल्या व्यक्ती
जीवन म्हणजेच आपल्याला
मार्गदर्शन करणाऱ्या व्यक्ती
जीवन म्हणजेच आपण काय गमावले ?
यापेक्षा काय कमावले ?
जीवन म्हणजेच स्वतः उपाशी राहून
दुसऱ्याला भरविलेला अन्नाचा घास
जीवन म्हणजेच चार चौघात
मिळविलेली प्रतिष्ठा
जीवन म्हणजेच आपल्या ज्ञानाचा
दुसऱ्याच्या आयुष्याला होणारा उपयोग
जीवन म्हणजेच आपल्या गरजेपेक्षा
इतरांच्या गरजेसाठी केलेली खटपट
जीवन म्हणजेच आयुष्यात आलेल्या
अनेक परीक्षांना तोंड देऊन
ठामपणे उभे राहिलेले पाऊल
जीवन म्हणजेच दुसऱ्याने केलेल्या
मदतीची जाणीव असणे
जीवन म्हणजेच दुसऱ्याच्या
चेहऱ्यावर आणलेले हास्य
जीवन म्हणजेच आपण
मिळविलेले भारदस्त व्यक्तिमत्व

– कु. महिमा रमेश आवळे
बी.ए.-३

प्रेम

प्रेमाच्या या दुनियेत साथ तुझी हरवली
जीवनाच्या वाटेवर वाट अर्धी राहिली
असं का असतं प्रेम ?
सांगून ही न सांगितलेलं
जगून ही मेलेलं, आठवणीत असणार

खरंच प्रेम किती वेगळं असतं
यात भावनांचा भंडार असतो
अन् मनांचा खेळ असतो
पण याला एकच नाव असतं
आणि ते म्हणजे प्रेम असतं

सुंदर होत ते सार काही
जुन्यातच राहिले
आठवणींशिवाय दुसरे आता
काहीच नाही उरले
असच काहीस हे प्रेम असतं
दुसर तिसरं काही नसतं
प्रेम म्हणजे प्रेम असतं.

– कु. प्रियांका प्रशांत शिरवडेकर
बी.ए.-२

– कु. मृणाल राजकुमार देगांवकर
बी.ए.-३

विनवणी

ऐक माझी विनवणी
जीव तुझ्या उदराचा
प्राण इवला राजस
अंश तुझ्या नारीत्वाचा
नको करु तपासणी
नको ऐकूस सांगण
आठव तू माय तुझी
नको जन्म ग आंदण
नको माय तोडू मला
नको करु गर्भपात
फूल तुझ्या वेलीचे मी
उमलू दे आकाशात
दिवा तुझ्या वंशाचा मी
दोन घरांचा उध्दार
नारीविना नर कसा
उना अपुरा आसर
तुझ्या उदरी येताच
सखी तुझी मी होईन
देई पाखर मायेची
तुझा आधार होईन

– कु. सायली सुनिल लुगारे
बी.ए.-२

आयुष्य झाले फाटक्या जुन्या नोटा

शब्दांच्या सोयीनुसार
गरजांच्या निवडीनुसार
नात्यांच्या समजुतीसाठी
मनाचे अनुकरण करताकरता
आयुष्य झाले फाटक्या जुन्या नोटा
दुष्काळाच्या काळाची भीती भेददायक झाली
कित्येक घरे झाडावर लटकली
टांगती तलवार कष्टकऱ्याच्या मानेवर धरली
आर्थिक चणचणीमुळे मने मात्र तळमळली
महामारीच्या वेळी कित्येकाने धैर्य घेतले
कर्तव्यनिष्ठांनी आयुष्य वाचवले
वेशीवर टांगल्या सर्व अपेक्षा
सरकारी धोरणांनी दिल्या उपेक्षा
कर्जमुक्तीचा न्याय मिळेल कधी ?
आधार विरहीत घरी उभरतील कधी ?
प्रश्नचिन्हांचे आयुष्य सारे
उत्तर आहे आश्वासनात
अंमलबजावणी होईल तेव्हा मिळेल मोकळा श्वास
गुदमुदत्या वातावरणात ऑक्सिजन एकच
सोयीनुसार मदत, गरजेनुसार ओळख
जळलेल्या वावरा सारखी ओळख झाली
विस्तव विजवण्यासाठी मल्हाराची सर आली
अशीच सारी नियती प्रत्येकात आली
आशावादी ध्येये निव्वळ ठरली खोटा
आयुष्य झाले फाटक्या जुन्या नोटा
फाटक्या जुन्या नोटा.....

– कु. ऋतुजा राजेश बेलेकर
बी.कॉम.-२

जीवनाचं रहस्य

सुख आलं की हसायचं असत,
दुःख आलं की रडायचं नसत,
का म्हणून विचारायचं नसतं
कारण जीवन हे असच असत.
कोणी भेटलं तर हरकायचं असत,
पण सोडून गेल्यावर रडायचं नसतं
का म्हणून विचारायचं नसतं
कारण जीवन हे असच असतं
जिंकला तर खुश व्हायचं असतं
हरल्यावर मात्र दुःखी व्हायचं नसतं,
कारण जीवनात काही शिकायचं असत
हेच जिवनाचं रहस्य असतं...

– कु. मृदूला मनोहर लोकरे
बी.कॉम.–१

मैत्री असावी अशी

मैत्री असावी तुझी आणि माझी
जशी ऊन अन् सावली...
मैत्री असावी तुझी आणि माझी
अंधारातही न हात सोडणारी...
मैत्री असावी तुझी आणि माझी
अडचणीतही कधी न सोडणारी...
मैत्री असावी तुझी आणि माझी
जन्मोजन्मीची...

– कु. आशा दळवी
बी.कॉम.–१

माझी माय

काय सांगू, कस सांगू
आई ही काय असते
आई ही दूधावरची साय असते
आई ही लेकराची माय असते
आई ही दुःख हरणी असते
आई ही सुख देणारी असते
कधी–कधी रागवणारी
पण तेवढीच हसवणारी
ही माय असते
आई ही समजून घेणारी असते
आई ही समजवणारी असते
शब्दात ही न मांडता येणारी
अशी ही माय असते...

– कु. आशा दळवी
बी.कॉम.–१

अनमोल गोष्टी

आपल्या जगात
सगळ्यात अनमोल आहेत
चांगले हृदय
आणि
चांगला स्वभाव
दोन्ही आवश्यक आहेत
चांगल्या हृदयाने
खूप नाती बनतात
आणि
चांगल्या स्वभावाने
ही नाती
जीवनभर टिकून राहतात...

– कु. प्रज्ञा नाईक
बी.कॉम.–१

हरपलेल छत्र !

प्रिय आईस,
पत्ता – सुंदर देवाचे घर
तुझा हात हवा होता
सदा माझ्या उश्यावर
थोपटून मला झोपवायला
अचानक जाग आल्यावर
मी अजून सुध्दा दचकून
जागी होते मधीच
तुझी काळजी रात्रभर
सतावत राहते उगीच
तू का इतक्या लवकर
सोडून गेलीस गाव माझं
'आईविना पोर' अस
घेतात लोक नाव माझं
वरवरच्या पदार्थांची मला
चवच लागत नाही
काय करु तुझ्या दुधाविना
माझी भूकच भागत नाही
पोरकेपणाची माझ्या भोवती
का ठेवून गेलीस जाळ
का खरंच इतकी कच्ची होती
तुझ्या माझ्यातली नाळ
तिथं कुणी आहे तुझ्याशी
बोलायला भरपूर
उगाच रडत राहू नकोस
दाबून स्वत:चा ऊर
बघ आई आता मी
रडत नाही पडलो तरी
मला ठाऊक आहे तू
गेली आहेस देवाघरी
भूक लागली तरी
बिलकूल मी रडत नाही
कारण मी हसल्या शिवाय
तुला चैन पडत नाही
पण रोज रात्र झाली की तुझ्या आठवणींचा थवा येतो
अंथरुणात लपुन, पुसून डोळे मी गप्प झोपी जातो.
बघ तुझ बाळ किती
समजुतदार झाल आहे
आणि वय कळण्याआधी
वेड वयात आल आहे
तुझी काळजी तेवढी मात्र घ्यायला सांग बाप्पाला
आणि सांग की,
हे शहाणं बाळही आहे हट्टी,
जर का काही झाल तुला तर घेईल म्हणावं कट्टी...
मी आता थकलोय
तुला ढगांमध्ये पाहून,
ये आता भेटायला
नजर तिथली चुकवून
जमलं जर का सुट्टी घ्यायला
तर ये निघून अशीच
पोट भरतं ग रोज
पण मायेची भूक अजून तशीच..
मायेची भूक अजून तशीच..

– कु. मृदूला मनोहर लोकरे
बी.कॉम.-१

कॉलेजचे दिवस

कॉलेजचे दिवस संपताना
संपली आता चेष्टा मस्करी
संपली आता मैत्रीणिंची यारी
गळी पडली संसाराची जबाबदारी
कॉलेजचे दिवस संपताना
संपला कॅन्टीनचा आहार
संपला निवांतपणाचा आधार
आज याची पार्टी बर्थडे
उद्या त्याची पार्टी बर्थडे
ना राहिली सुखाची निवांती
कॉलेजचे दिवस संपताना
संपला शिक्षकांचा गाइडन्स
संपला एन्जॉय करण्याचा टाईम
या स्वार्थी दुनियापुढे
धीर खचला गेला
पैशापुढे माणूस झुकला गेला
सोडणार नाही मी साथ साऱ्यांचा
आशिर्वाद संपणार नाही वडीलधाऱ्यांचा
जिद्द चिकाटी सोडणार नाही
कॉलेजचा आनंद विसरणार नाही.

– कु. कौसर अब्दुल मुल्ला
बी.कॉम.–१

मैत्री कशी असावी ?

मैत्री नसावी फुलासारखी लगेच कुसकरुन जाणारी,
मैत्री नसावी सूर्यासारखी सतत तापत राहणारी,
मैत्री नसावी चंद्रासारखी दिवसा साथ न देणारी,
तर मैत्री असावी हृदयाला भिडणारी व
आकाशासारखी कायम अमर राहणारी...

– कु. प्रज्ञा नाईक
बी.कॉम.–१

दु:ख

दु:ख हे असे आहे
जे येते आणि सुख घेऊन जाते
दु:ख हे असे आहे
जे येते आणि जीवनातला आनंद घेऊन जाते
दु:ख हे असे आहे
जे येते आणि जीवन उध्दवस्त करुन जाते
पण मी म्हणते
दु:ख हे चांगले असते
जेव्हा येते तेव्हा काही ना काही
शिकवून जाते...

– कु. आशा दळवी
बी.कॉम.–१

कधीतरी वाटतं

कधीतरी वाटतं
मनापासून हसावं
मन हलक होई पर्यंत रडावं...
कधीतरी वाटतं
सारं दु:ख विसराव
आणि मोकळ होऊन मनसोक्त जगावं
कधीतरी वाटतं
या गर्दीमध्ये स्वत:ला हरवाव
जे सगळ करतात ते कराव
कधीतरी वाटतं
थोड मनाला समजून सांगाव
वाईट केलेल निस्तराव
कधीतरी वाटत
जे झालय ते विसरुन जाव
जे होतय ते तसच व्हाव
आणि या प्रत्येक क्षणात मी एकटवून जावं

– कु. आशा दळवी
बी.कॉम.–१

आयुष्य

नात्यांच्या जाळ्यात
कधी गूंतायचं नसतं...
शब्दांच्या जाळ्यात
कधी अडकायच नसतं...
जीवन हे छोटेसे कोडे आहे
जे सोडवण्यासाठी
स्वत:च झटायचं असतं...

- कु. आशा दळवी
बी.कॉम.-१

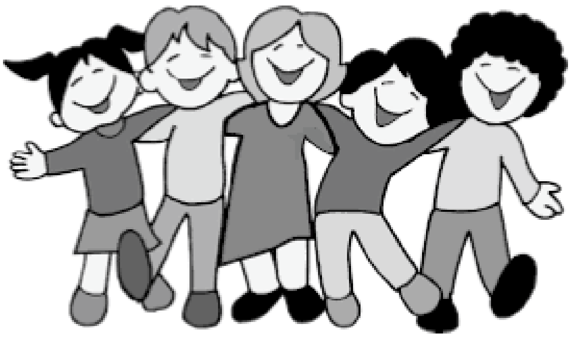

मैत्री

मैत्री असावी हात व डोळ्यांसारखी
हाताला लागले तर डोळ्यातून पाणी येणारी
आणि
डोळ्यातून पाणी आले तर हाताने पुसणारी
मैत्री असावी तर अशी !

- कु. प्रज्ञा नाईक
बी.कॉम.-१

का आठवतात ते क्षण...

का आठवतात ते क्षण
विसरावे वाटले तरी
पुसावे म्हटले तरी
जाळत राहतात ह्रदयाचा कण प्रत्येक क्षण
का आठवतात...

घडून गेलेल्या गोष्टीला
आज कित्येक दिवस लोटले आहेत
तरीही रोज ह्रदयाला नवीन पीळ पडत आहे
पोखरते एकच गोष्ट रोज अंत:करण
का आठवतात...

मी गेली पण तिने सावली ठेवली आहे
मी तिला सोडले पण ती मला चिकटली आहे
छळते एकच गोष्ट रात्रंदिन

का आठवतात ते क्षण...
का आठवतात ते क्षण...

- कु. मृदूला मनोहर लोकरे
बी.कॉम.-१

हिंदी विभाग
(वरिष्ठ)

फंसी हुई दूनिया कैसे
अपने ही फांसों में
एक व्हायरल टहल रहा
आदम की सांसो में।
अवरोध लग गए, पांव में आवाजाही के
कितने खौफनाक मंजर है यहां तबाही के ।

- डॉ. ओम मिश्चल

हिंदी विभाग -

विभागीय संपादक - डॉ. विठ्ठल नाईक

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

१) २१ वी सदी का हिंदी बाल साहित्य और जीवन : एक अनुशीलन - – कु. मिसबाह राजू मुजावर (बी.कॉम.-१)
२) सेल्फी एक मनोरोग – (वैचारिक लेख) – कु. प्रियांका रविंद्र कांबळे (बी.ए.-३)
३) देश प्रगति कर रहा है – (व्यंग्य) – कु. ऋतुजा विठ्ठल येसाटे (बी.ए.-२)
४) तलाश (कहानी) – कु. रहेमनबी महेबुब मुल्ला (बी.ए.-२)
५) बारिश और महापुर ने मचाया हाहाकार (कहानी) – कु. रहेमनबी महेबुब मुल्ला (बी.ए.-२)
६) बलात्कारियों की मानसिकता : एक अनुशीलन (वैचारिक लेख) – कु. मनाली महेश राठौर (बी.ए.-२)
७) महिलाओं पर अत्याचार : एक मनोविकृत्ति (वैचारिक लेख) – कु. स्नेहा संजय घटपनदी (बी.कॉम.-१)
८) भ्रष्टाचार (निबंध) – कु. अलका राजेश मिश्रा (बी.ए.-२)

पद्य विभाग

१) पर्यावरण – कु. सुजाता पाटील बी.ए.-३)
२) परिवार – कु. साक्षी भोपळे (बी.कॉम-१)
३) प्लास्टिक प्रदूषण को हराना – कु. काजल बाळासो कलावंत (बी.ए.-३)
४) पर्यावरण बचाओ – कु. काजल बाळासो कलावंत (बी.ए.-३)
५) तुम स्त्री हो... – कु. मनाली राठोर (बी.ए.-१)
६) किसान – कु. आरबीया सिकंदर मुल्लाणी (बी.ए.-२)
७) माँ मै कुछ कहना चाहती हूँ – कु. मनाली राठोर (बी.ए.-२)
८) मेरा कुसूर – कु. मनाली राठोर (बी.ए.-२)
९) कोरोना – कु. स्नेहा संजय घटपनदी (बी.कॉम.-१)
१०) सिंगल – कु. अनुराधा पाटील (बी.कॉम.-१)
११) जीवन – कु. साक्षी भोपळे (बी.कॉम-१)
१२) बेटियाँ – कु. रोजा मुल्ला (बी.कॉम.-१)

२१ वी सदी का हिंदी बाल साहित्य और जीवन : एक अनुशीलन

– कु. मिस्बाह राजू मुजावर
बी.कॉम.-१

प्रस्तावना :– मानव जीवन की श्रेष्ठता बनाये रखने के लिए जिन मूल्यों, मर्यादाओं का पालन अनिवार्य है, उन्हीं को जीवन मूल्य कहते हैं । ये मूल्य ही आचार संहिता है इन्हीं को नीति भी कहा गया हैं । यदि ये कुछ नीतियाँ मर्यादाएँ, व्यवस्थाएँ अनुशासन न होते, तो मानव समाज कभी सभ्य नहीं बन पाता । सभ्यता का मूल्य ये नीतियाँ ही हैं । सभ्यता का आधार ये जीवन मूल्य ही हैं । इन्हीं पर संस्कृती का भव्य प्रसाद टिका हुआ हैं ।

जीवन मूल्य हमारी संस्कृती, परम्पराओं रीतिरिवाजों, सामाजिक विश्वासों, मान्यताओं और आदर्शो का निचोड होते हैं । हमारे देश में प्राचीन काल से आधुनिक काल तक 'सत्यम शिवम सुन्दरम्' पर हितसरि धर्म नहि भाई, पर पीडा सम नहीं अधमाई', 'अतिथी देवो भव', 'आत्मवत सर्वभूतेषू', 'वसुर्धेव कुटुम्बकम' तथा 'परोपकराय सतां विभूतंय:।' जैसे वाक्य सामाजिक जीवन के प्रेरक रहे हैं । सत्य, अहिंसा, परोपकार, साहिष्णुता, नैतिकता, ईमानदारी, सेवा आदि को जीवन मूल्य के रुप में प्रतिष्ठा दी गई हैं ।

यह कहना गलत नहीं होगा कि बालक ही हमारे राष्ट्र का भविष्य है इसलिए इन्हे सुसंस्कारित करने की आज महती आवश्यकता है । यदि इन्हें आज सुसंस्कार दे दिये जाते है, तो देश और मानवता का भविष्य मंगलमय हो सकेगा । बचपन में दिए गए जीवन मूल्यों के संस्कार की इस पीढी के भविष्य की सुदृढ जींव बनेंगे । राष्ट्र की समस्त आशाओं और आकांक्षाओं का आधार बालक ही हैं । इन्हें अच्छे संस्कार देने का दायित्व माता–पिता और शिक्षकों के अतिरिक्त बाल साहित्यकारों का भी हैं ।

निष्कर्ष रुप से कहा जा सकता है की जीवन मुल्य हमारे सामाजिक जीवन मूल्य के प्रति बच्चों में प्रारंभ से ही आकर्षण उत्पन्न करना अनिवार्य है । बाल साहित्य की समस्त विधाओं में जीवन मूल्यों का महत्व प्रतिपादित किया जाता हैं ।

सुसंस्कारों की दृष्टी से शिष्टाचार बच्चों के लिए सर्वोत्तम जीवनोपहार है । प्रस्तुत कविता शिष्टाचार को अपनाने की शिक्षा देती है –

सभ्य और शिष्ट आचार
कहलाता है शिष्टाचार ।
बच्चे जनों को करो नमस्कार
छोटे से करो प्रेम व्यवहार ।
कोई करता है काम तुम्हारा
उसको दो धन्यवाद दोबारा ।

हमे विश्वास है की सत्य की ही विजय होती है । सत्य का सूर्य असत्य के बादलों से कुछ क्षणों के लिए भले ही ढँक जाए, किन्तु वह उन्हें काटकर अपने देदीप्यमान रुप से सभी को आलोकित करता है । सत्यमेव जयते हमारी संस्कृति का प्राणतत्व हैं । 'सत्य' के मार्ग पर चलनेवाले भय से मुक्त हो जाते है ।

सत्य की सलाह दी है –

सच को जिसने अपनाया है,
उसने जीवन महकाया है ।
कठिन परीक्षा सच लेता है,
वह मीठे कल भी देता है ।

सच से सहारा बढता जाता
सच ही सबल गढता जाता
सच से मिलता सच्चा पता है
बढता जाता जीवन रथ है ।

अनुशासन सुन्दर व्यक्तित्व की पहचान है । बचपन में अनुशासन में रहने से बच्चे आगे चलकर आदर्श व्यक्तित्व पाते है और हर कार्य में सफल होते हैं । कवि ने इस कविता के माध्यम से अनुशासित जीवन जीने की प्रेरणा दी है –

अनुशासन जीवन की गहना,
अनुशासन संयम सिखलाता

अवगुण को आदर्श बनाता
अनुशासित जड चेतन सारा,
यह जग सबको लगता प्यारा ।
अनुशासन जीवन मे लाओं,
बच्चों जीवन सुखी बनाओं ।

दीपक कविता के माध्यम से उमा शंकर वर्मा ने बालकों को सत्य और परोपकारी बनने की प्रेरणा दी है–

स्नेह मुझे दो सदा सत्य से,
कभी न हात से नाता जोडू।
हँसता रहूँ सदा दीपक सा,
करुँ सदा सबका कल्याण ।

श्रम का मार्ग ही व्यक्ति को उसकी वास्तविक मंजिल तक पहूँचा सकता हैं । कहा गया है कि, कर्मष्ठ व्यक्ति ही विजयी होता है । विपदा चाहे जितनी बडी क्यों न हो श्रम करनेवाले के सक्षम बोली ही हो जायेगी –

आलस त्यागो श्रम करो,
कभी न दिक्कत से घबराओं ।
व्यर्थ न जाने दो पल भर भी,
श्रम को जीवन में अपनाओं ।

विनम्रता का महत्व प्रतिदिन करते हुए कवि ने कहा है

मन को सदैव शांत से करती विनम्रता
दुख को दरिद्रता को भी हरती विनम्रता ।
जो काम किसी तरह से भी बन नही पाये,
वह कार्य पूर्ण सहज ही करती विन्रमता ।

परोपकार एक भाव है । यह हमारी चेतना की स्वाभाविक प्रवृत्ति है जो मनुष्य को पशुता के स्तर से ऊँचा उठाकर प्रभुता के शिखर की ओर अग्रसर करती है । परोपकार में हम अपने आपको गोंण करके दुसरों के हित के लिए स्वयं को समर्पित कर देते है । हमारा जीवन तभी सार्थक होता है जब हम परहित के लिए जीते है । परोपकार सही अर्थो में मानव की पहचान है, जीवन को कीर्तिवान बनाने का सर्वोत्तम मार्ग है –

बच्चों करना सदा भलाई,
परहित का फल है सुखदाई
दुखी जनों की सेवा करना
सदा कष्ट तुम उनके हरना ।
वृध्द जनों का बनो सहारा,
समझो यह कर्तव्य तुम्हारा ।
मानव सेवा बडा धर्म है,
बच्चों यह उत्कृष्ट कर्म हैं ।

इमानदारी बच्चों के भावी जीवन में उजाला भर देती है। वह मधुर कल को दर्शाती है

इमानदारी सबसे बडकर है,
सचमुच में यह ही भगवान ।
सही काम में सदा लगाती,
योग्य बनाती, सुयश प्रदाती ।
मन को सुख शांती सब देती
चिन्ता कष्ट सभी हर लेती ।

शालीनता अच्छे बच्चों को पहचान होती है । वह इंसान के व्यक्तित्व की पहचान है । शालीनता को ग्रहन कर जीवन को सुन्दर बनाया सकता है – सभी सुख का शांति का आधार है शालीनता, अमल निशफल है सरल व्यवहार है शालीनता । यही सही इंसान की पहचान होती है सहज है कि जिसमें शील सचमुच में वही होता मनुज ।

बच्चे खेलों के द्वारा अनुशासन, एकता, सहानभुति, भाईचारा आदि गुण सीखते है । खेलों से मनोरंजन भी होता है और मानवीय गुणों का विकास भी । इसी प्रकार मनोरंजन पूर्ण बाल साहित्य के द्वारा बच्चों में शाश्वत नैतिक मूल्यों का विकास संभव हो सकता है । डॉ. शुक्ल की 'चीटी रानी' शीर्षक कविता में इस भावना को देखा जा सकता है –

चींटी रानी बडी सयानी
करती दिनभर काम ।
बोली मुझमें रानी बिटिया,
है आराम हराम ।

समय बडा है कारोबारी कविता में कवि धर्मपाल शास्त्री कहते है हम अगर समय की नब्ज पहचानकर काम करें तो जीवन मे ंकभी भी असफल नहीं होंगे । दुनिया के महापुरुषों को देखा वे सदा घडी में समय देखकर और दुनिया में समय का रुख देखकर काम करते रहे है और सफल हुए हैं । बच्चों को समय का महत्व समझाते हुए व कहते है –

वह समय का असली गढ है,

वही क्षितिज का गोल किला है ।
एक सुई है सूर्य समय की,
एक सुई है चन्दा की ।
चलते जाना समय बनाना
दो सुइयों का धन्धा ।

डॉ. शुक्ल ने कविताओं में जहाँ सदाचार और नैतिक मूल्यों को ग्रहण करने की प्रेरणा दी है, वही कुछ अवांहित अवगुणों के त्याग की भी बात कही है । जीवन संग्राम कविता में ऐसी ही प्रेरणा मिलती है –

बच्चों जीवन एक संग्राम
लोभ मोह और क्रोध छोडकर ।
करो तुरंत प्रस्थान,
बातों में मत समय गँवाना ।

जीवन में श्रम और परोपकार का विशेष महत्व है ये गुण व्यक्ति को लक्ष्य प्राप्ति के साथ कीर्ति प्रदान करते हुए सर्वप्रिय बनाते है –

श्रम के हीरे मोती चुनकर
मस्तक तिलक लगाना तुम ।
महकों स्वयं और दुजों के
जीवन को महकाना तुम ।
प्रीतोंवाले सूरज बनकर
सबको दिशा दिखाना तुम ।

आस्था एव विश्वास मानव जीवन की रीढ है, आस्था और विश्वास के बिना न तो मनुष्य अपनी संस्कृती और धार्मिक छवि की रक्षा कर सकता है और न ही उसमें आत्मविश्वास जागृत हो सकता है । भारतीय दर्शन में ईश्वर को सर्वशक्तिमान कहा गया है अतएव ईश्वर के प्रति आस्था एवं विश्वास की अडिगता से आत्मबल जागता है । छोटे–छोटे बच्चों में आस्था एवं विश्वास जगाने के लिए ओम प्रकाश बजाज की बाल कविता 'मानव–धर्म' सामाजिक समरसता के साथ अपने–अपने धर्म को अपनाने की शिक्षा देती है –

प्रथम धरा को करो प्रणाम,
मुँह से बोलो जय श्री राम ।
ईसाई यदि धर्म तुम्हारा
तो यीशु का नाम लेना ।
मुसलमान तो अल्लाह बोलो,
बौध्द जैन यदि धर्म तुम्हारा ।
गुरुनानक के बन्दे हो तो
वाहे गुरु से लेना ज्ञान ।

सारत: कहा जा सकता है कि जीवन मूल्य से परिपूर्ण ये कविताएँ बच्चों के लिए गागर में सागर की तरह है जिसका उपयोग कर बालक बडो को आदर सम्मान अवश्य देंगे और स्वयं में आत्मविश्वास पैदा होगा ।

***

पर्यावरण

इंसान की सारी माया,
पर्यावरण पर संकट लाया ।
देश को विकसित बनाया,
पर्यावरण को खूब सताया ।
पेड पौधे नष्ट हो गए,
पेड काट इंसान मस्त हो गए ।
अपने स्वार्थ को दिया बढावा
पर्यावरण को खूब सताया ।
पंछी सारे लुप्त हो गए,
इंसान सारे सुस्त हो गए ।
इमारते तो बहुत बनाया,
पर्यावरण को खुब सताया ।
प्रदूषण को इतना बढाया
पर्यावरण प्रदूषण की चपेट में आया ।
इंसानों को फिर भी समझ ना आया
पर्यावरण को खूब सताया ।
पर्यावरण की दुहाई
सुनलो पेड काटने वाले कसाई
पेड लगाओ, देश बचाओ
पर्यावरण को स्वच्छ बनाओ ।

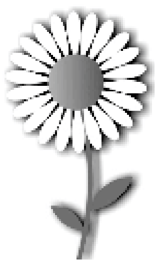

– **कु. सुजाता पाटील** (बी.ए.-३)

सेल्फी : एक मनोरोग

(वैचारिक लेख)

– कु. प्रियांका रविंद्र कांबळे
बी.ए.-३

सेल्फी का अर्थ : सेल्फी का अर्थ होता है आपके द्वारा ही लिया गया आपका पिक्चर ।

सेल्फी क्या है : सेल्फी एक सेल्फ प्रोटेट फोटोग्राफ है, यह आमतोर पर स्मार्टफोन के फ्रंट कैमरा से लिया जाता है, जिसके लिए स्मार्टफोन को हाथ से पकडा जाता है या एक फोटो स्टिक द्वारा सपोर्ट दिया जाता है ।

सेल्फी एक ऐसा नाम है, जिसका नाम हमे आज अकसर सुनने को मिलता है, जबसे ये सेल्फी खिंचने का शौक बड गया है, आजकल सेल्फी खींचना लोगों की आदत बन गया है । क्या बच्चें क्या बुजूर्ग और क्या जवान, सभी इस आदत से ग्रस्त है ।

सेल्फी से मानसिक नुकसान : अगर कोई भी व्यक्ति सेल्फी का अत्याधिक दीवाना है, तो सावधान हो जाना चाहिए ये एक प्रकार से मनग का लक्षण साबित हो रहा है । अमेरिका में साइकेट्रिक ऐसोसिएशन की शिकांबों में कहा गया की दिन में अगर हम तीन से चार बार सेल्फी लेते है तो ये सामान्य होता है, मगर दस से बिस सेल्फी लेने वाला (सेल्फाइर्टिस) बीमारी से ग्रस्त हो सकता है । इसे सेल्फी सिडों (कजेनाइटिस बिहेवियर डिजीज) भी कहा जाता है । इंडियन साइकेट्रिक एसोसियशन के सदस्यों द्वारा एक कॉन्फ्रेंसिंग के जरिये उन्होंने इस सेल्फाइटिस के खतरों पर चर्चा की उनके अनुसार युवाओं में बढती सेल्फी की आदत को एक गंभीर बात कही ईबहास के मनोचिकित्सक डॉ. ओमप्रकाश ने बताया की ८०% को पता नहीं की उन्हें व्यवहार सम्बन्धी कोई दिक्कत है । १८ से लेकर ३० साल के युवाओं में यह सिंड्रोम अधिक देखा गया है ।

कम से कम कितनी सेल्फी लेने के प्रभाव दिन में कम से कम चार ।

सेल्फी लेना सामान्य कहलाता है, और यदि इसको सोशल मीडिया पर पोस्ट करते है तो ये एक सामान्य व्यवहार है, बल्कि इसमें सेल्फी लेने वाले को खुशी मिलती है । लेकिन यदि आठ से दस बार, पंद्रह बार सेल्फी लेना एक गंभीर लक्षण माने जाते है । ऐसे व्यक्ति पोस्ट के बाद कमेंट्स के लिए बेचैन रहते है । लाईक न मिलने पर मानसिक तनाव से ग्रासित हो जाता है । फोटो यानी बहुत ही गंभीर सेल्फाइटिस इस श्रेणी के लोग चुनौती पुर्ण जगहों पर भी सेल्फी लेने से नहीं हिचकिचाते है और खतरनाक जगहों पर भी सेल्फी लेते हैं ।

सेल्फी से शारीरिक नुकसान : सेल्फी एल्बो

दिन भर सेल्फी लेने से लोग सेल्फी एल्बो जैसी बीमारी से पीडित हो सकते है, क्योंकि बार–बार सेल्फी लेने व्यक्ति की कोहनी इससे प्रभावित होती है । बार–बार सेल्फी लेने से व्यक्ति के चेहरे पर झुरिया आ सकती है । कॅमेरे से निकलने वाले निले रंग के हानिकारक रेडियशन त्वचा में मोजूद डी.एन.ए. पर प्रभाव डालता हैं । सेल्फी की आदत सेल्फी लेने वाले व्यक्ति को मानसिक रुप से बीमार कर देती हैं । खतरनाक जगह पर जाना मृत्यू को निमंत्रण अपने ऊपर पड ही लिया होंगा की सेल्फी की लत व्यक्ति को अंधा कर देती हैं और उसकी जान ते इसमें चली जाती हैं ।

सेल्फी के चलते एम्स में ईलाज : एम्स में सोशल मिडिया

ये ग्रस्त स्मार्टफोन की 'लत' वाले मरीजों का इलाज करने के लिए पहली बार ओपीडी लगाई जाएँगी । मनोचिकित्सा विभाग द्वारा इनका इलाज सप्ताह के एक दिन करना शुरु किया गया है । इसकी जरुरत क्यूँ पडी इस

पर एम्स के चिकित्सा अधीक्षक डॉ. डी. के. शर्मा ने बताया की मनोचिकित्सक ओपीडी में इस बीमारी से ग्रासित मरीज आने लगे जिस वजह से शुरुआत करनी पडी ।

सेल्फी शब्द अब शब्दकोश में भी शामिल : ऑक्सफोर्ड के शब्दकोश में भी सेल्फाइटिस को शामिल किया गया हैं । फिलीनीस के मकाती शहर को सल्फाइंटिस की राजधानी माना गया है, क्युँकि यहाँ सबसे अधिक सेल्फी ली जाती हैं।

सेल्फी से दुर्घटनाए : सेल्फी से जुडी बेहद दु:खद घटनाये घट रही हैं । यह घटना उत्तरप्रदेश के कानपूर की गंगा खैराज की है । जहाँ विद्यार्थी मस्ती करने गए थे । सेल्फी का चस्का उनके लिए इतना भारी पडा की सात लोगों की डूबकर मृत्यू हो गई और ऐसी घटना केवल उत्तरप्रदेश की ही नहीं देश में कहि भी सुनने को आजकल मिल जाती हैं । ये पुरे भारत के साथ-साथ पुरी दुनिया पर ही इसकी बहुत गंभीर प्रभाव पडा हैं । सेल्फी लेते वक्त सेल्फी लेनेवाला भूल जाता है कि इसकी बहुत बडी कीमत भी चुकानी पड सकती हैं और कभी-कभी उससे जान की भी गवानी हो पड सकती है । लोग सेल्फी के चक्कर में इस कदर खो जाते है कि अपनी झुठी शान दिखाने की चक्कर में खतरनाक स्थानों पर भी जाकर सेल्फी लेते है और अपनी जिन्दगी से हाथ धो बैठते है । लगभग ९.३० करोड सेल्फी हर दिन पुरी दुनिया में ली जाती है । भारत में भी इसका क्रेज दिन-ब-दिन बड रहा है जिससे दुर्घटनाये भी हो रही है । लोग खतरनाक जगहों पर और कभी-कभी तो चलती गाडियों से झांककर सेल्फी लेते है । जिससे गंभीर दुर्घटनाये घटित होती है । स्मार्टफोन कल्चर के दौर में इस सबसे ज्यादा बढावा मिला हैं । क्युँकि सेल्फी लेना फ्रँट कॅमेरे से मुमकिन होता है जिसकी वजह से सेल्फी की लत व्यक्ति के जीवन की आखरी फोटो बना देता है ।

उपसंहार : सायन्स ने और टेक्नॉलॉजी ने काफी तरक्की की है और टेक्नॉलॉजी भी बढ गई है । पर कहते है ना हर चीज की लत अच्छी नहीं होती हरी चीज की एक लिमिट होनी चाहिए इसलिए सेल्फी लेते वक्त व्यक्ति को अपने आसपास का ध्यान रखना चाहिए । सेल्फी या फिर किसी भी टेक्नॉलॉजी का अपने ऊपर हावी नहीं होने देना चाहिए जिसको हम इंसानो ने बनाया आश्चर्य की वही चीज एक दिन हमारी जानलेले । इससे अच्छा है, की ऐसी टेक्नॉलॉजीका ईलाज ही नहीं किया जाए अगर ईलाज हो भी तो उससे बचने का उपाए भी बताया जाये जैसे सेल्फी लेना एक बहुत ही अच्छी और खुशी प्रभावित करती है । जब हम इसे लेते है परंतु ऐसी टेक्नॉलॉजी से व्यक्ति अपने परिवार से अलग होता जा रहा हैं । माना सेल्फी लेना बहुत अच्छी बात है पर इसे एक मनोरोग ना बनाये जो कि जीवन की आखरी फोटो बना दे...।

***

परिवार

गांव मे रहने वालों की नजर
शहर पर होती है ।
शहर में रहने वालों की नजर
विदेश पर होती है ।
विदेश में रहने वालों की नजर
चाँद, तारों पर होती है,
फिर भी कोई सुखी नहीं है,
सुखी वही है जिनकी नजर
अपने परिवार पर है ।

- कु. साक्षी भोपळे
बी.कॉम-१

देश प्रगती कर रहा है

(व्यंग)

– कु. ऋतुजा विठ्ठल येसाटे
(बी.ए.-२)

मुझे बहुत दिनों बाद ये बात महसूस हुई कि, अपना देश प्रगति कर रहा है । वैसे सुनता तो एक लंम्बे समय से आ रहा था कि देश प्रगति कर रहा है परंतू जब भी घर से बाहर कदम रखता टूटी हुई सडक और उसमें जगह जगह गन्दगी के ढेर देख कर विश्वास नहीं होता था कि वाकई ऐसा हो रहा है ? किन्तू अभी कुछ दिनों से ऐसा लग रहा है कि ऐसा हो रहा है । हुआ यूँ कि एक दिन अचानक कुछ लोग एक ट्रक में आए और उसमें रखे हुए बिजली के खम्बे हमारे घर के सामने ही सडक पर जगह जगह उतारने लगे । बिजली के खम्बे पहले भी सडक पर लगे हुए थे पर उनमें बिजली नहीं जलती थी वे महज सीमेन्ट के ही खम्बे थे । पुछने पर मालूम हुआ की यहाँ की सडक को चौडा किया जाएगा इस लिए अभी जिस जगह खम्बे लगे हुए है उन्हें हटाकर कुछ और पीछे सडक के किनारे लगाया जाएगा जिससे सडक चौडी हो जाएगी । मैं उनके सडक चौडा करने के इस महत्वपूर्ण तरीके पर उनकी बुध्दीमता का कायल हो गया । सोचने लगा यदि बिजली के खम्बे को हटाए बिना ही सडक चौउी कर दे तो लोग नाहक ही इस बात से कम्फ्यूज हो जाते कि उन्हें आगे से निकलना है या पीछे से । वाह ! भाई क्या सोच है ।

कुछ दिन फिर कोई हलचल नहीं हुई मुझे लगा कि देश की प्रगति में कुछ रुकावट आ गई है किनारे गड्डे कर गए । वैसे भी सडक पर पहले से ही इतने गड्डे थे कि खम्बे कहीं भी लगा सकते थे पर उससे सडक चौडी कहाँ होती ? देश कि प्रगति तो सडक के किनारे पर गड्डे कर के उनमें बिजली के खम्बे लगा कर सडक चौडी करने में ही निहित थी । आज लेकिन एक बडा महत्वपूर्ण कार्य हुआ था । कामगारो के इस प्रकृति को कि एक बार में एक ही तरह का कार्य करेंगे जैसे । जिस दिन खम्बे हटाने है तो उस दिन खम्बे ही हटाएँगे जिस दिन गड्डे करना है तो सिर्फ गड्डे ही करेंगे । मैंने एक विशेष संशोधन किया था, आज गड्डे के साथ ही साथ खम्बे भी लगाए जा रहे थे । शाम तक सक पर खम्बे ही खम्बे दिखाई दे रहे थे । कुछ पुराने और कुछ नए । फिर कुछ दिनों का अन्तराल आ गया जैसे किसी टिव्ही धारावाहिक में थोडी थोडी देर में ब्रेक आ जाता है । इनके बाद कई एपीसोड तक घरों की बिजली घन्टों तक बन्द करके पुराने खम्बो से तार हटाए गए उन्हें नए खम्बों से लगाया गया फिर बिजली बन्द करके पुराने खम्बो से लाईट निकाली गई उन्हे नए खम्बो में लगाया गया फिर पुराने खम्बे हटाए गए । उन्हे सडक पर ही पटक दिया गया फिर मुझसे चाय पिलाने की फरमाईश की गई उससे पुर्व ठण्डा पानी मांगा गया तथा जमाना खराब है जैसे चालू वाक्यों को बोलकर देश की प्रगती कि दिशा में एक कदम आगे बढा कर उन्होंने अपने कदम आगे बढा दिए ।

अब देखने से लगने लगा था कि सडक चौडी हो गई है और उनकी सीमा बिजली के खम्बो तक मानी जा सकती थी । लेकिन उस चौडाई की सडक करना मुनासिब नहीं था क्योंकि सडक की जगह तो गड्डे वाला स्थान था सडक तो अब बननी शुरु होनी थी क्योंकि जो बिजली वाले है वे सडक नहीं बना सकते थे और जो सडक बनाने वाले है वे बिजली के खम्बो के चक्कर में आते नहीं थे । हम लोग इन्तजार कर रहे थे कि कब शाम हो और नए खम्बों पर लगाई गई लाइट हमारे घर को रोशन करे । शाम होने का इन्तजार हमें ज्यादा देर तक नहीं करना पडा इसका मतलब यह नहीं कि उस दिन शाम जल्दी ही हो गई थी वरना जब खम्बो में लाईट लगाने का कार्य पुरा हुआ तब तक तो शाम होनी ही थी । कामगारों का सबसे प्रमुख कार्य यहीं होता है कि वह वे शाम होने का इन्तजार करे जिससे वे अपना काम

बन्द कर के घर जा सके या उसका कार्य की तब समाप्त होता है जब शाम हो जाए ।

शाम का अंधेरा होते ही हमारी नजरे जो बहुत देर से बिजली के खम्बो की लाईटो पर टिकी थी । धीरे–धीरे चेहरे पर उनके तरह के रसो के भाव प्रकट करते हुए नीचे झुकती चली गई क्योंकि लाईटो ने उस दिन हडताल कर दी थी और उनके बल्ब गाए जा रहे थे कि मै तो आशिक हूँ रात की न्याही का । लाईटे उस रात नहीं जली । दूसरे दिन मेरे मोहल्ले के लोग मेरे पास आए वे कुछ गलतफहमी या किसी षडयंत्र के कारण मुझे बुध्दिजीव के साथ–साथ एक जागरुक नागरिक भी समझते थे तथा यह भी समझते थे कि किसी भी परेशानी कि शिकायत है । सम्बन्धित महकने में करना एक बुध्दिजीवी एवचं जागरुक नागरिक का ही काम होता है । जाहिर है उन लोगो ने मुझे इस कार्य के लिए चूना। मै नगर निगम के कार्यालय में पहुँचा । उन्होंने हाथ खडे कर दिए । क्या फायदा है कि उनसे उनके कार्य किए जा सकते है जैसे हाथ जोडना, हाथ खडे करना, हाथ फैलाना आदि । वे बोले यह कार्य तो आजकल हम नहीं नगर विकास न्यास वाले करवा रहे है आप उनके कार्यालय की हालत देखकर लगता था कि नगर से पहले उन्हें खुद के कार्यालय के विकास की अत्याधिक आवश्यकता थी । सक्सेना जीत का तो दो महिने पहले तबादला हो गया । आप क्या बोर्ड पार्षद है ? मैने कहा । नहीं । फिर आप शिकायत लेकर कैसे आए है ? वहा पर बैठे हुए एक सज्जन ने पुछा । वैसे ही मै उस मुहल्ले का एक जागरुक नागरिक हुँ इसलिए आया हूँ । लगता है आपने भी टी.व्ही. पर 'जागो ग्राहक जागो' वाला विज्ञापन देख लिया है ''आप मिश्राजी से बात कर लिजिए वे तो आए नहीं लेकिन उनका मोबाईल नम्बर ले लिजीए । मिश्राजी से मेरी बात हुई मैने उन्हें अपने मोहल्ले की तकलीफ बताई । वे बोले ये सारा कार्य हमने ठेके पर दिया हुआ है उसके लिए तो ठेकेदार से मिलना पडेगा देश की प्रगती में ठेकेदार की भूमिका विषय सम्मुख आते ही मेरी आखे से सामने ही लम्बा सा निबन्ध घुमने लगा । मुझे लगा बात इतनी आसान नहीं है क्योंकि जहाँ पर ठेकेदार है वहाँ उससे सम्बधित उस राग को गानेवाले मंत्री से लेकर अफसर, बाबू चपरासी बहुत से लोग होंगे । ठेकेदार तो सिर्फ ठेका लगाने के लिए ही होगा । मुझे यह जानकर संतोष हुआ की जब सडक चौडि करने के मामले में ही इतने सारे लोग संलग्न है तब तो देश की प्रगती में जाने कितने लोग लगे होंगे तभी तो मुझे महसुस हुआ है के देश प्रगती कर रहा हैं ।

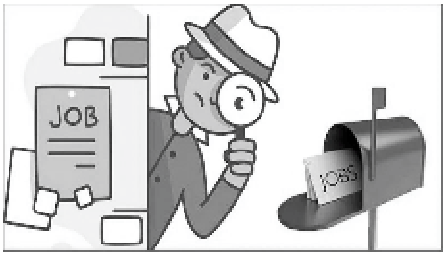

तलाश

(कहानी)

– कु. रहेमनबी महेबुब मुल्ला
(बी.ए.-२)

अंधेरी रात थी ! शहर की सारी दुकाने बंद हो गई थी! बारिश हो रही थी । असलम, राहुल, अनवर तिनों एक दुकान के बाहर बैठे हुए बात कर रहे थे । तिनों हर शाम मिलते और देर रात तक शहर की सडकों पर आवारा गर्दी करते रहते थे । इन तिनों के बारे में यह मशहुर था कि यह Primary School में बहुत होशियार Student समझे जाते थे ।

अनवर ने अपनी Education को जारी रखा और दो साल पहेले M.A. कर लिया था । असलम ने B.A. की Degree प्राप्त करके Education छोड दिया था । राहुल ने मेट्रीक तक Education ली थी ।

यह तिनों शिक्षा प्राप्त करने के बावजुद भी बेरोजगार थे । अनवर ने बात शुरु करते हुए कहा कि... मैं ने पक्का कर लिया है कि अब मैं नोकरी नहीं करुंगा । बहुत जल्दी कोई कारोबार शुरु करूंगा ।

असलम ने अनवर की बात खत्म होते ही कहा की... फिर इतनी शिक्षा लेने का फायदा क्या हुआ ? इस से तो अच्छा है कि शिक्षा प्राप्त करने के बजाए तुम किसी कारोबार में लग जाते । अनवर ने असलम को समझाते हुए कहा कि यह क्या जरुरी है की शिक्षा का उद्देश हम सीर्फ नोकरी से जोड दें ! यह क्या कम है कि शिक्षा ने हम लोगों को अच्छे और बुरे में फरक करना सीखा दिया ।

राहुल जो अब तक खामोश बैठा हुआ था ! कहने लगा कि तुम लोग मेरी बात पर ध्यान दो... क्या हम नोकरी की तलाश में ऐसे ही सारी उम्र बरबाद रहेंगे ! हाँ... अगर किसी कारोबार को करते हुऐ नौकरी मिल जाऐं तो नोकरी कर लेने में कोई शिकायत नहीं हैं !

असलम ने राहुल से कहा... तुम किस दुनिया की बातें करते हो ! हम ने जब से B. A. किया है तबसे आज तक नोकरी के लिए हजारों जगहों पर Interview दिया है कहीं भी नोकरी नहीं मिली । अब तक हम नोकरी की आस पास तक नहीं पहुँचे ।

राहुन ने सख्त आवाज में कहा कि तुमने M.A. कर लिया हैं । असलम ने कहा... मगर मैने तो वह भी नहीं किया उमर ऐसे ही गुजरती जा रहीं हैं !

क्या हमने शिक्षा इसलिए प्राप्त कि है कि कारोबार करें और फिर कारोबार के लिए भी दो पैसों की जरुरत होती हैं । असलम, राहुल और अनवर को समझाते हुए कहने लगा कारोबार के लिए बहुत बडी रक्कम की जरुरत होती हैं ? ऐसा कुछ नहीं होता; हम यही कोई छोटा सा कारोबार शुरु करदे !

पान का डब्बा/दुकान लगाऐं, अखबार बेचे तो ? मैं अपने माँ–बाप पर बोझ नहीं बनना चाहता, मैं कमसे कम कुछ ऐसा तो कर ही सकता हुँ जिससे मुझ पर मेरे माँ–बाप को नाज हो !

राहुल ने असलम की बात को कांटते हुऐ कहा... तुम बकवास कर रहे हो ! अनवर ने भी राहुल की हाँ में हाँ मिलाते हुऐ कहा ''जब यह सब करना था तो अपनी उम्र क्यों खराब कर दी शिक्षा लेने में ।''

असलम फिर थंडे दिले से अपने दोस्तों को समझाने लगा । शिक्षा हमें सादगी देती हैं । तुम हिम्मत करो और किसी कारोबार में लग जाओ । राहुल ने अपने सर को पकडते हुऐ और बाल खींचते हुए कहा तुम क्या करोगे ?

असलम ने बिना हिचकिचाऐं कहा...

''मैं पान का डब्बा / दुकान लगाऊंगा ! मुझे काम करते हुऐ शरम महेसुस नहीं होती ।''

बारिश में कमी आ चुकी थी ! सडकों पर खामोशी थी । यह तिनों वहाँ से उठे । कुछ देर खामोश रहें । राहुल ने असलम से कहा तुम नें पान का डब्बा / दुकान लगाने का पक्का कर लिया हैं ? असलम ने पक्के इरादे से कहा... हाँ मैने यही फैसला किया है ! राहुल ने असलम से कहा... फिर ठिक है लोग तुम्हारा मजाक उडाऐंगे । क्या तुमे अपनी डिग्री का ख्याल नहीं रखोगे । असलम ने कहा... मजाक क्यों उठाऐंगे ? क्या मैं चोरी कर रहा हु । किसी को धोका दे रहा हु ? या फिर मैं कहीं डाका डाल रहा ? क्या मैं...!

राहुल ने असलम की बात को कांटते हुऐ कहा... ठिक है ! ठिक है ! तुम पान का दुकान लगाओ । हम तो नोकरी ही करेंगे । तिनों चोराहे में आकर रुक गऐ । रोजाना वह इसी चौराहे में आकर अपने अपने घर की तरफ चलें जात थे । तिनों ने एक दुसरे की तरफ हाथ बढाया और अपने अपने रास्ते चलें गऐ ।

दिन गुजरते चलें गऐं – असलम ने पान का डब्बा / दुकान लगाया । असलम का पान की दुकान अच्छा चल रहा था । वह दिन रात मेहनत कर रहा था ! वह दिन–ब–दिन तरक्की कर रहा था !

राहुल और अनवर उसकी दुकान पर आते थे । मगर अभी भी उनकी जेब खाली थी ।

■■■■

प्लास्टिक प्रदूषण को हराना है ।

खतरे में है सारा जगत ये
जल, थल व नभ के प्राणी
सिलसिला कोई नया नहीं
समस्या ये है बहुत पुरानी
कूडे में प्लास्टिक का ढेर
ये खुली मौत को दावत है
प्लास्टिक प्रदूषण फैलाती
जो सुरक्षा चक्र में बाधक है
पशु पक्षियों पर गहरा संकट
मछलियाँ तडपकर मर रही
समुद्र, नदियाँ, तालाबों में
प्लास्टिक गंदगी तैर रही
सडके, शहरों की गलियों में
हर ओर गंदगी का पसारा है
धूल, धुएँ में दम घुटता है
प्रदूषण का दुःखद नजारा है
साँस लेना हुआ मुश्किल है
जान पर आफत आ गई है
पेड लगाये पर्यावरण बचाएँ
इसी में सबकी भलाई है
भारत सरकार ने वर्षो से
इस क्षेत्र में काम किया है
मानवता को रखकर जिंदा
दिलों में अपना नाम किया है
आओ मिलकर हम सभी
प्लास्टिक को अब ना कहें
साफ सफाई पेड लगा कर
सशक्त, स्वच्छ, स्वस्थ रहें ।

– कु. काजल बाळासो कलावंत (बी.ए.-३)

बारिश और बाढ़ ने मचाया हाहाकार

(कहानी)

– कु. रहेमनबी महेबुब मुल्ला
(बी.ए.-२)

लगातार बारिश हो रही थी । हर तरफ पाणी ही पाणी था । रहीम चाचा का मकान कच्छा था, मीट्ठी से बना हुआ था । उनके घर की पिछली दिवार गीर गई और पाणी घर में जमा होने खलगा । लगातार बारिश होने की वजह से हर तरफ पाणी ही पाणी था । रहीम चाचा काफी घबरा गये । उनका घर काफी कच्चा था । उनके घर में चारों तरफ से पाणी आने लगा, रहीम चाचा इन सब हालात को देखकर काफी परेशान हो गए । उन्हें समज ही नहीं आ रहा था की वह क्या करें...

रहीम चाचा एक सामान्य व्यक्ति है । व्यापारी है जिनका शहर में एक कच्चा मकान है । उनके घर में चार ही सदस्य है वह उनकी बीवी और उनके दो बच्चे । रहीम चाचा बहुत ही इमानदार व्यक्ति है । वह पहले गाँव में रहते थे और वहाँ एक किसान थे लेकिन गाँव में उनकी जरुरत पुरी नहीं हो रहीं थी, इसलिए वह अपनी जमीन बेच कर शहर में आ गये थे और शहर में ही एक जगह उन्होंने अपनी मिट्ठी का मकान बनाया । जो बेहद कच्चा था । इसलिए बारिश की वजह से उनके घर में पाणी भर रहा था । बारिश बहुत जोरों से और लगातार हो रहीं थी इसलिए उन्हें कुछ समज नहीं आ रहा था कि वह आखिर करें क्या ? घर में बच्चे थे जो बहुत घबराये हुऐ थे और आवाजे लगा रहे थे ! बचाओ... बचाओ...।

रहीम चाचा और उनकी बीवी घर से बाहर थे और घर से दुर एक छोटी सी जगह पर फंसे हुऐ थे । रहीम चाचा इधर-उधर भाग रहें थे ताके उनको कुछ ऐसा मिल जाऐ जिस से वह अपने दोनों बच्चों को बचा सके । बारिश की वजह से बाढ आया । हर तरफ पाणी बड रहा था । चाचा कुछ कर हीं नहीं पा रहें थे क्योंकि वह खुद भी फॅसे हुए थे वह दोनों जोर-जोर से आवाज लगा रहें थे । लोगो से मदत की पुकार लगा रहें थे । लेकिन उनकी आवाज सुनने वाला वहाँ कोई नहीं था । पाणी जरा-जरा करके बड रहा था । रहीम चाचा के दिमाग में सिर्फ और सिर्फ अपने परिवार को कैसे बचाया जाये यही बात चल रहीं थी । वह बस उपर वाले से प्रार्थना कर रहें थे कि बस किसी तरह से बारिश थोडीसी कम हो जाये ।

बच्चों की हालत बहुत खराब हो रही थी । तभी लगातार बारिश में थोडीसी कमी आई और बारिश रुकने लगी लेकिन इस के अलावा भी पाणी में कोई कमी नहीं आई पाणी काफी बढा हुआ था लेकिन फिर भी रहीम चाचा अपने बच्चों को बचाने के लिए निकल पडे । उन्होंने देखा की पाणी में एक बहुत बडी और मोटी सी लकडी बह कर आ रहीं थी तो रहीम चाचा ने उस लकडी तक किसी तरह पहुँचना चाहा और वह पहुँच भी गये । रहीम चाचा बच्चों को बचाने के लिए निकल पडे । पाणी बहुत था और पाणी की रफतार भी बढ रहीं थी । चाचा आधे रास्ते तक पहुँच चुके थे लेकिन अचानक उनका पैर न जाने कैसे एक गड्डे में फंस गया । उन्होंने का काफी कोशिश की लेकिन उनका पैर निकल ही नहीं रहा था । रहीम चाचा कुछ देर तक वहीं फँसे रहे । चाचा ने देखा पाणी कुछ हद्द तक कम हो गया है । उन्होंने सबसे पहले अपने बच्चे को देखा की वह ठिक है या नहीं ? सही सलामत हैं या नहीं ? तब उन्होंने देखा कि उनके बच्चे घर से बाहर एक छोटी सी लकडी की मदत से बाहर निकल चुके है लेकिन पाणी में बहुत तेजी आ रही हैं और वह फँस चुके है। चाचा बच्चों के पास जा ही रहे थे कि न जाने कैसे पाणी फिर से बढ रहा था और वह भी तेजी से...

रहीम चाचा को तभी कुछ समझ नहीं आया । लेकिन बाद में उनको ख्याल आया की उनके घर से थोडी ही दुरी

पर एक धरण/पाणी का ड्याम है । तो उन्होंने अंदाजा लगाया के शायद वह धरण फुट चुका होगा । इसलिए पाणी इतनी तेजी से बढ रहा है । तो उन्होंने सबसे पहले अपने बच्चों को आवाज लगाई और कहा कि ''लकडी को जोर से पकडले और लंबी साँस ले क्योंकि एक बडी लहेर आ रहीं थी । उन्होंने अपने बच्चों को सबसे पहले सावधान किया । कुछ देर बाद वह लेहरे शांत हो गई । रहिम चाचा उस वक्त अपने बच्चों से काफी दुर थे बच्चों के पास जा कर उन्हें बचाना काफी मुश्किल था । रहिम चाचा की हालत उस वक्त काफी खराब थी । एक के बाद एक मुश्किले सामने आ रहीं थी । लेकिन फिर भी वह लगातार कोशिश कर रहें थे । हार नहीं मान रहें थे । उन्हें बस अपने बच्चों तक पहुचना था।

लेकिन तभी वहाँ अचानक कुछ आवाज आने लगी पाणी की वजह से रहीम चाचा को कुछ ठिक से दिखाई नहीं दे रहा था । वह आवाज दरासल रेसकियु टिम के बोट की थी । रेसकियु टिम को जब मालुम हआ की धरण फुट चुका है और उस की वजह से शहर में पाणी बढ गया है तब वह लोगों को बचाने निकल पडे वह लगातार आवाज लगा रहें थे ताकी अगर कोई फँसा हुआ है तो रेसकियु टिम उन की मदत कर सके ।

तो जैसे ही रहीम चाचा ने उन की आवाज सुनी उन्होंने फौरन उन्हे इशारा दिया । इशारा देखते ही टिम रहिम चाचा को बचाने के लिए उनके पास गई और उनको पाणी से अपने बोट मे लिया । उन्हें बचाया । उन्होंने देखा की चाचा ही हालत बहुत खराब थी लेकिन फिर भी वह रेसकियु टिम को इशारा दे रहे थे कि उनके बच्चे भी इस पाणी में फँसे हुऐ है और चाचा बेहोश हो गये । रेसकियु टिम ने चारों तरफ देखा उन्हें कुछ दिखाई दिया । उन्हें कुछ सही से दिखाई नहीं दे रहा था । वह थोडा और आगे गऐ तो उन्हें दो बच्चे दिखाई दिये जो बेहोश थे । बहुत देर वह बच्चे पाणी में थे इसलिए उनकी हालत नाजुक थी । रेसकियु टिम ने रहिम चाचा, बच्चों और उनकी बीवी को सभी को अपने बोट में लिया ।

रहिम चाचा की जब आँखे खुली तो उन्हें सब धुंदला दिखाई दे रहा था कुछ देर तक ! वह एक हॉस्पिटल में थे चाचा और उनके पुरे परिवार को हॉस्पिटल में लाया गया था। चाचा ने सबसे पहले अपने बच्चों के बारे में पुछा क्योंकि चाचा बहुत बेचैन थे उन के परिवार को लेकर । बीवी के बारे में पुछा । उनकी आँखे अपनी परिवार को देखने के लिए तरस रहीं थी । अचानक वह बहुत जोरों से अपने परिवार, बच्चों, बीवी को आवाजे लगाने लगे के तभी उन्हे शांत किया गया और उन्हें बताया गया के आपकी बीवी तो ठिक है ! लेकिन...

''आपके दो बच्चों में से एक की जान हम नहीं बचा सके उसकी मौत हो गई है !'' यह सुनते ही रहिम चाचा और उनकी बीवी पुरी तरह से टुट गये ।

बारिश/बाढ सिर्फ सोना, चांदी, चिजे ही नहीं बहा ले जाता बलकी... पाणी आपको जिवन देता भी है और जिवन ले भी सकता है ।

बलात्कारियों की मानसिकता : एक अनुशीलन (वैचारिक लेख)

– कु. मनाली महेश राठौर
(बी.ए.-२)

''लडकियाँ खुद चाँहती हैं कि हम उनके साथ वो सब करे ।
लडकियाँ खूद छाटे-छोटे कपडे पहनकर बाहर घूमती हैं हमें उक्साती है ।
लडकियाँ क्यो देर रात तक सडको में घूमती है ।
लडकियाँ क्यों अकेले कहीं जाती हैं ।
लडकियाँ क्यों लडको की बरोबरी करती हैं ।
लडकियों की औकात ही क्या हैं । क्यों हमारे मुँह लगती हैं हमे पलट कर जवाब देती हैं ।
लडकियों कि हिम्मत कैसे होती है हमें मना करने कि ।
लडकियाँ घर के अंदर ही अच्छी लगती हैं ।''

ये वो विचार हैं जो ज्यादातर बलात्कार अपराधी, अपराध करने के पश्चात बिना लज्जित हुए अपने अपराध का कारण इन विचारों को बताते हैं ।

इनके अनुसार इस दुनियाँ में लडकियों का अपनी मर्जी से जीने का कोई अधिकार नहीं है । ये विचार हमें बताते है कि अपराध कि असली वजह समाज के वो विचार हैं जो लडका-लडकियों में भेद करते हैं ।

ये विचार आज बताते हैं कि समाज के विचारों में परिवर्तन लाने की जरुरत हैं । केवल कह देने से कि हमारे लिये दोनों बराबर हैं इन विचारों में परिवर्तन नहीं आयेगा और जब तक हम पुरुषों के महिलाओं के प्रति इन विचारों मे परिवर्तन नहीं लाऐंगे तब तक इन अपराधों को रोका नहीं जा सकता हैं ।

१६ दिसम्बर को हुए उस दर्दनाक गँग रेप के बारे में सोच कर ही हमारी रूह काँप उठती हैं । जब उन अपराधियों से अपराध की वजह पूँछी गयी । तो उन्होंने यह स्टेटमेन्ट दिया : ''उसने इंकार करने की, लडने की हिम्मत कैसी की ! लडकी होकर अपनी औकात भूल गई !''
''अच्छे घर की लडकियाँ रात को ९ बजे बाहर नहीं घूमती!''
ये दूषित मानसिक सोच हम सब के मूँह पर तमाचा हैं । सोचना यह हैं कि इस घटना के बाद, कानून को इतना सख्त करने के बाद, ढेरों उपायों के बाद भी इन अपराधों में कमी नहीं हुई हैं । क्यों ! आखिर क्यों !!

क्योंकि सुधार की जरुरत लडकियों के प्रति पुरुषों के इन दूषित विचारों में परिवर्तन लाने की हैं । अगर हम सिर्फ दर्शक नहीं बनना चाहते हैं हम सच में बढते इन अपराधों को कम करना चाहते हैं तो ये परिवर्तन हमारे ही हर घर से शुरु होगा । क्योंकि अपराधी भी हम में से ही एक घरों में ही जन्म लेते हैं ।

पुरुषों को जन्म से सिखाया जाये लडका-लडकी एक बराबर हैं । घर में दोन्हों में कोई भेदभाव न किये जाये । वो सारे अधिकार लडकी को दिये जाये जो घर के लडके को प्राप्त हैं । लडकों को भी घर के थोडे बहुत काम सिखायें जाये, उनके लिये भी कुछ सीमाऐं निश्चित की जायें और सबसे पुरानी कहावत ये कहना छोड दे... ''कि लडके नहीं रोते'', क्योंकि ये विचार लडकों को कठोर बनाता हैं उनमें संवेदना के भावो को खत्म करता हैं । क्योंकि, जब किसी की वेदना हमारे दिल को स्पर्श करती हैं तो संवेदना का जन्म होता हैं और इसके अभाव में ही एक इंसान शैतान बन जाता हैं ।

गलती पर लडका-लडकी दोनों के लिये एक सी सजा हो और प्रगती पर एक सा पुरस्कार । लडकियों को देवी, माता और बडे-बडे शब्दों से सन्मानित करना बन्द कर दे क्योंकि यहीं उसके अपमान की वजह बन जाते हैं । लडकियों को सिर्फ इंसान रहने दे और एक इंसान होने के सारे अधिकार दिये जाये ।

उन्हें भी अपनी मर्जी से घूमने, आने-जाने, उठने-बैठने, मना करने, अपने विचार रखने जैसे छोटे-छोटे अधिकार दिये जाये । लडके बचपन से ही लडकियों को स्वतंत्र देखें ।

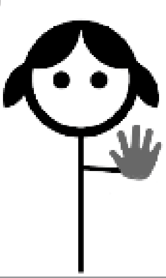

महिलाओं पर अत्याचार : एक मनोविकृत्ति

(वैचारिक लेख)

– कु. स्नेहा संजय घटपनदी
(बी.कॉम.-१)

एक ऐसे समाज में जहाँ हर ७८ मिनट में एक दहेज पीडित की मृत्यु हो जाती है, हर ५९ मिनट में एक महिला का यौन शोषण होता हे, हर ३५ मिनट में बलात्कार का मामला होता है, हर १२ मिनट में एक महिला का शारिरीक शोषण होता है और तीन में से एक लडकी दहेज के लिए मानसिक और शारिरीक शोषण करती है । क्या यह कहा जा सकता है कि देश और समाज महिलाओं के लिए सुरक्षित है ? हालाकि इसका जवाब नहीं है, यह कहनाअतिशयोक्ति नहीं हैं कि यह सरकारी प्रणाली नहीं है बल्कि हमारी सामाजिक संरचना और विभिन्न मानदंड और परंपराए है जो इसके लिए जिम्मेदार है । लडके को अभी भी जनजाति के लोगों के रुप में देखा जाता है और गर्भ में लडकी को मारने की साजिश रची जाती है । यदि उसे कोई बेटा नहीं है, तो उसे दोषी ठहराया जाता है और अक्सर एक बेटा पैदा करने के लिए कई प्रसवों से गुजरना पडता है । दरअसल, लडका या लडकी होना औरत की गलती नहीं है । हालाकि चिकित्सकीय ज्ञान की कमी के कारण, हमें एक बालिका के जन्म के लिए जिम्मेदार ठहराया जाता है और उसके साथ दुर्व्यवहार किया जाता है । २१वीं सदी के १८ और डेढ साल के अंत में स्थिती नहीं है और हम सुधार के लिए तैयार नहीं है ।

हम में से प्रत्येक की एक माँ, एक बहन, एक चाची, एक पत्नी, एक बेटी है । यह शर्म की बात है कि हममें से बहुत सी महिलाएं दुर्व्यवहार करती हैं, भलें ही हम जानते हें कि बुरी चीजें हमारी माताओं और बहनों के लिए हो सकती है । यह ध्यान दिया जाना चाहिए कि महिलाओं के उत्पीडन की वस्तुओं के रुप में हमारा दृष्टिकोण महिलाओं के खिलाफ अत्याचार का कारण है।

गार्गी, मैत्रेयी और सुलभा जैसे विदुषी हिंदुसमाज में पैदा हुए थे और अपने अधक कर्मो से उन्होने इस समाज पर एक उमिट छाप छोडी, इस राष्ट्र ने इस समाज का मार्गदर्शन किया, इस समाज के सामने एक उदाहरण रखा, कि समाज महिलाओं पर अत्याचार करता है, यह नहीं है उचित । हमारी हिंदु संस्कृति बहुज प्राचीन है । कई आघात हे बावजुद, संस्कृति बच गई, समाज में सक्षम महिलाओं के योगदान हे लिए धन्यवाद, क्या इस मामले को भुलाया जा सकता है ? नहीं । फिर भी, हम सब कुछ भुलकर एक राक्षस की तरह काम करने में शर्म नहीं करते है। हमें यह कहते हुए गर्व हो रहा है के भारतीय समाज में महिलाओं का बहुत गरिमापूर्ण स्थान है । हमें यह कहने में गर्व होता है कि स्त्री को लक्ष्मी का रुप माना जाता है । तो, क्या आप कभी इस बारे में सोचते है कि आप घर की महिला को लक्ष्मी की तरह क्यो नहीं मानते, आप उसका सम्मान क्यों नहीं करते ? भारतीय समाज में, पुरुष और महिलाओं के साथ कभी भी भेदभाव नहीं किया जाता है, यह भी कहा जाता है कि पुरुष और महिला समान है, एक ही सिक्के के दो सवाल के दो पहलु है । लेकिन, क्या यह सच है ? इसमें कोई सवाल नहीं है कि एक महिला पुरुष से श्रेष्ठ है । फिर भी केवल महिलाओं पर ही अत्याचार क्यों होते है ? क्या ऐसा इसलिए है क्योंकि एक महिला की शारिरीक ताकत पुरुष की तुलना में कम है या क्योंकि पुरुष की मानसिकता सडर पर है ? नारी के विभिन्न रुप है जैसे सरस्वती, दुर्गा, लक्ष्मी, काली, हम उन सभी रुपों की पुजा करते है । लक्ष्मी को प्रसन्न करने के लिए व्रतकालिका करते है और घर में केवल लक्ष्मी को परेशान करते हो । हम उन सभी रुपों की पुजा करते है ।

यह किस तरह कि संस्कृती है ? अध्ययन में तेजी लाने के लिए सरस्वती की पुजा करे । लेकिन, वास्तव में सरस्वती मानसिक और शारिरीक रुप से घर पर दुर्व्यवहार है । क्या लक्षण है ? शक्ति देने के लिए, काली अपनी माँ से भीख माँगती है और घर में काली को नष्ट कर देती है । यह किस तरह की मर्दानगी है? क्या यह हमारी संस्कृती है कि महिलाएं पिडित है ? यदि पति की मृत्यु हो जाती है, तो महिला को विधवापन स्वीकार करना पडता है, लेकिन उस विधवा के नाम पर पुरुष उत्पीडन को भी सहन करना चाहती है ? लडकी पैदा होने पर वह दोषी

है। सभी को गंभीरता से सोचना चाहिए कि क्या हम, २१ वीं सदी के वार्ताकार, सडक मानसिकता में सुधार या बदलाव करेंगे । क्योंकि, आप और मैं, हममें से प्रत्येक को महिलाओं का सम्मान करना सीखना चाहिए, यह ध्यान में रखते हुए कि हमारी एक माँ, एक बहन, एक पत्नी, एक बेटी हैं ।

समाज में महिलाओं को विभिन्न प्रकार की परस्पर विरोधी भुमिकाएँ निभानी पडती है । एक अकेली महिला किसी की बेटी, किसी की बहन, किसी की पत्नी, किसी की बहु, किसी की माँ होती है । वह समाज में सभी बुरी और बुरी परंपराओं का सामना करती है । घर और विदेश में सभी बेहतरीन उम्मीदें उसके द्वारा ही की जाती है । यह सोचने का बहुत प्रयास करता है कि वह सभी विरोधाभासी भुमिकाए निभाने के लिए इस धरती पर आई है । पति, सास, बच्चो को उससे अलग अपेक्षाएँ होती है । वह हमेशा अपने तरीके से सभी की उम्मीदों पर खरा उतरने का प्रयास करती है और जब वह इस तरह से संघर्ष कर रही है तो उसे कई तरह के अपमान मिल रहे है, वह कई संकटो का सामना कर रही है । वह हर आनेवाले दिन को खुशी के साथ मनाने के लिए तैयार है ।

वह सभी प्रकार की स्थितीयों में खुद को 'समायोजित' करने को ईमानदारी से प्रयास करती है । यह ऐसा है जैसे हमारे समाज ने स्पष्ट कर दिया है कि एक महिला को हमेशा पुरुषों पर निर्भर रहना चाहिए । सुबह जागने से लेकर राज को बिस्तर पर जाने तर उसे घर का सारा काम करना पडता हे, यह एक आम धारणा है ! वास्तव में यह महिलाओं के साथ बहुत बडा अन्याय हे । एक अराजक जीवन उसके पास आया है । हालाकि यह नहीं कहा जा सकता हे कि जिन महिलाओं को इससे बाहर निकले का रास्ता मिल, वो एक सौ प्रतिशत खुश थीं, इस बात से कोई इंकार नहीं हे कि वे निश्चित रुप से उन महिलाओं को तुलना में ज्यादा खुश है जो रुठ कर बैठी है ।

■ ■ ■ ■

पर्यावरण बचाओ

पर्यावरण बचाओ रे साथी
पौधे खूब लगाओ
जल बिना मछली कैसे
जी पाएगी बताओ ।
बन पानी प्राणी सब कैसे
रह पाएँगे बोलो
गंदगी नहीं नदियों मे डालो
जहर न इनमें घोलो
माँ समान नदियाँ है सारी
तुम इनकी ममता अपनाओं
पर्यावरण बचाओ
हमें पेड सब फल देते है
जहर हवा के हर लेते है
दिन रात है इनमें नाता
रिश्ते खुब बढाओ ।
धुआँ-धुआँ सब आसमान है
मिटता पशु-पक्षी जहान है
जागो अभी भी साथी
जरा होश में आओ
मेरे मनुष्य माजी

- कु. काजल बाळासोा कलावंत (बी.ए.-३)

■ ■ ■ ■

भ्रष्टाचार

(निबंध)

– कु. अलका राजेश मिश्रा
(बी.ए.-२)

प्रस्तावना : भ्रष्टाचार का मतलब इसके नाम में ही छुपा है । भ्रष्टाचार यानी भ्रष्ट+आचरण । मतलब गलत काम करना भ्रष्टाचार पुरे भारत में महामारी की तरह फैल रहा है । यह दीमक की तरह पुरे देश में धीरे–धीरे कम होने की वजह बढता ही जा रहा है । आजकल लाखों–करोडो का घोटाला होना तो जैसे एक आम बात हो गई है । जिस घोटाले से हम बचने के लिए न्याय की उमीद करते है वहीं न्याय व्यवस्था भी भ्रष्टाचार से अछुता नहीं रहा है । आज पुरे देश में भ्रष्टाचार का भारत में ९४ वे स्थान पर हैं।

भारत में बढता भ्रष्टाचार : आज भारत में भ्रष्टाचार हर क्षेत्र मे बढ रहा हैं । कालाबाजारी जानबूझकर चीजों के दाम बढाना, अपने स्वार्थ के लिए चिकित्सा जैसे क्षेत्र में भी जानबूझकर गलत ऑपरेशन करके पैसे ऐठना, हर काम पैसे लेकर करना, किसी भी सामान को सस्ते में लाकर महंगे में बेचना, चुनाव धांधली, घुस लेना, टॅक्स चोरी करना, ब्लॅकमेल करना, परीक्षा में नकल, परीक्षार्थी का गलत मुल्यांकन करना, हफ्ता वसुली, न्यायाधीशों द्वारा पक्षपात पूर्ण निर्णय, वोट के लिए पैसे और शराब बाटना, उच्च पद के लिए भाई–भतीजावाद, पैसे लेकर रिपोर्ट छापना, यह सब भ्रष्टाचार है और यह दिन–ब–दिन भारत के अलावा अन्य देशों में भी बढ रहा हैं और कोई क्षेत्र भ्रष्टाचार से नहीं बचा ।

भारत ! भ्रष्टाचार मूर्त और अमूर्त दोनों ही रुपों में नजर आता है । यहा भ्रष्टाचार की जडे इतनी अधिक गहरी हैं कि शायद ही ऐसा कोई क्षेत्र बचा हो, जो इससे अछुता रहा है । राजनीति के सशस्त उदाहरण है । चुनाव जीतने से लेकर मंत्री पद हथियाने तक घोर राजनीतिक भ्रष्टाचार दिखाई पडता है । ठेकेदार, इंजीनियर निर्माण कार्यो में लाखो–करोडो का हेरफेर कर रकम डकार जाते हैं ।

शिक्षा विभाग भी भ्रष्टाचार का केंद्र बनता जा रहा है । प्रवेश से लेकर समस्त प्रकार की शिक्षा प्रक्रिया तथा नोकरी पाने तक, ट्रांसफर से लेकर प्रमोशन तक पहले दरजे का भ्रष्टाचार मिलता है । चिकित्सा विभाग भी भ्रष्टाचार में कुछ कम नहीं है । बैंको से लोक हो, पटवारी से जीवन की नाप–जोख करवानी हो, किसी भी प्रकार का प्रमाण–पत्र इत्यादी बनवाना हो तो रिश्वत दिए बिना तो काम नहीं । हम कही भी जाये हमें भ्रष्टाचार हर कोने पर मिलेगा । जैसे जैसे हम बडे होंगे वैसे वैसे हमें भ्रष्टाचार के बहुत से प्रकार देखने को मिलेंगे । विगत वर्षो में देश में हुए कुछ घोटाले जिन्हें हम भ्रष्टाचार की संज्ञा देंगे ।

१) कोयला घोटाला – १२ करोड रुपए लगभग ।
२) यूरिया घोटाला – १३३ करोड रुपए लगभग ।
३) शेयर बाजार – ४००० करोड रुपए लगभग ।
४) चारा घोटाला – ९५० करोड रुपए लगभग ।
५) अनाज घोटाला – २ लाख करोड रुपए लगभग ।

और भी अन्य बडे घोटाले है सोचिये जहाँ गरीब व्यक्ति को एक वक्त का खाना खाने के लिए कडी मेहनत करनी पडती है वही अरबों–खरबों के घोटाले हमारे इस विकासशील देश में कुछ लोग कर रहे हैं । अगर यह पैसे इन घोटालों की वजह देश में लगाया जाए तो हमारे देश में एक भी व्यक्ति गरीब की श्रेणी में नहीं आयेगा ।

भ्रष्टाचार के खिलाफ बना अधिनियम :

भ्रष्टाचार से निपटने के लिए हमारे देश में भ्रष्टाचार निवारण अधिनियम १९८८ में बनाया गया है । जिसके तहत कोई भी व्यक्ति जो सरकारी सेवा करता हो, केंद्रीय, प्रांतीय, राज्य में या कोई भी न्यायाधीश को भी व्यक्ति जो कृषि, उद्योग, बैंक में भी हो कोई भी रजिस्टर्ड, सोसायटी, कुलपति, आचार्य, शिक्षक,

कर्मचारी, सभी को इस अधिनियम के तहत सजा का प्रावधान है और इसकी सजा निर्धारण करने के लिए विशेष न्यायाधीश नियुक्त किए जाते है । ताकी भ्रष्टाचार जैसी बीमारी का हमारे देश में खात्मा हो ।

भ्रष्टाचार के कारण : (१) मनुष्य का आचरण (स्वाभाव) (२) जल्दी बढने की चाह (३) आर्थिक परिस्थिती (४) महत्वकांक्षा (५) दबाव वश भ्रष्टाचार (६) लालच (७) कठोर कानुन का ना होना । यह सब भ्रष्टाचार के कारण है और अन्य कारण भी भ्रष्टाचार के हो सकते है ।

भ्रष्टाचार के रोकने के उपाय : (१) लोकपाल कानून लागू करना आवश्यक है । (२) हर क्षेत्र में कार्य से पहले व्यक्ति को शपथ दिलाई जाए ताकि वह इस शपथ को हमेशा याद रखें । (३) संक्षिप्त और कारगर कानुन हो । (४) प्रशासकीय मामलों में जनता को भी शामिल किया जाए । (५) प्रशासकीय कार्य के लिए लोकपाल स्वतंत्र रुप से कार्य करें । (६) कानुन और सरकार से लोगों की मानसिकता बदलना जरुरी हैं । (७) भ्रष्टाचार का विरोध भी इसे रोकने में काफी कारगर सिध्द होगा ।

सरकार, कानून और सामान्य मानव इस उपायों का उपयोग करें तो भ्रष्टाचार हमारे देश से काफी हद तक खत्म हो सकता है । कोशिश करने से क्या नहीं होता ।

उपसंहार : भ्रष्टाचार हमारे नैतिक जीवन में बहुत अधिक प्रभाव डाल रहा है । इसके लिए इंसान को जब वो बच्चा होता है तब से ही नैतिकता का पाठ भी जरुरी है ताकि वह किसी भी गलत कार्य में शामिल ना हो और ना ही कोई गलत कार्य करें । शिक्षा ही सबसे महत्वपूर्ण साधन है । भ्रष्टाचार को रोकने में उसके साथ ही एक कडे कानून का होना भी आवश्यक हैं । जिससे भ्रष्टाचार सें जुडे लोग अपने स्वार्थ में अंधे होकर अपने देश का नाम बदनाम ना कर सके और इस भ्रष्टाचार से मुक्त भारत का सपना साकार हो सके ।

■■■■

तुम स्त्री हो...

सावधान रहो, सतर्क रहो
किस किस से कब कब
कहाँ कहाँ हमेशा रहो हरदम रहो
जागते हुए भी, सोते हुए भी,
क्या कहा ? ख्वाब देखती हो,
किसने कहा था ! बंद करो
कल्पना का कूची से,
आसमान मे रंग भरना
उडना चाहतो हो ?
कतर डालो पंखो को,
अभी के अभी ।
ओफ्क तुम मुस्कराती हो
अरे तुम तो खिलखिलाती भी हो
बंद करो, आँखों में
काजल भरना और
हिरणी सी कुलाचे भर
भवरों संग गुंजर करना ।
यही तो दोष तुम्हारा है
शोक गीत गाओ,
भूल गयी, तुम स्त्री हो !
किसी भी उम्र की हो
क्या फर्क पडता है
आदम की भूख
उम्र नहीं देखती
ना ही देखती है
देश धर्म और जात...

– कु. मनाली राठोर
बी.ए.-२

किसान

कृषी प्रधान देश नहीं यह उद्योग प्रधान है,
व्यापारीयों के नुमांदे हि देश के प्रधान है ।
तभी तो गोलियों से मारा जा रहा किसान को,
अधिक गलित किया जा रहा खेत खलियान को ।

माफ कर रहे कर्ज उद्योग घरांनों का
भाव फसलों का नहीं बड रहा मकानों का ।
पाणी तो दे दिया पुरा पेप्सी–कोका वालों को,
आयात किया जा रहा बिचोलियोसे दालों को ।

जीवन के नाम पर पुरे देसी नस्ले खराब कर दी,
किटनाशको ने पुरी फसलें खराब कर दी ।
खुले में एक तरफ सड रहा दान है,
दुजी ओर भूख से मर रहा किसान है ।

नहीं बढाया जा रहा समर्थन मुल्य अनाज का,
प्रतिशत बडाया जा रहा बस बँको के ब्याज का ।
मंडी मे हर जगह दलाल बिठाकर रखे है,
जमा खोरी के लिए प्रतिशक भंडार बना के रखे है ।

रोज दाम बड रहे पेट्रोल, डिझेल, गॅसोके,
इन पैसों से दौरे पे दौरे हो रहे विदेशों के ।
तस्वीर आकर देखो पहले फटे हाल किसान की
फिर हकिकत बताओ विदोशों में हिंदुस्तान की ।

भूखा पेट यहाँ अन्नदाता सोता है,
दुध पीने को उसका बच्चा रोता है ।
बेटीयाँ कुपोषण से मारी जा रहीं,
अॅनेमिया को बिमारी खाए जा रही ।

बेटे प्राथमिक शिक्षा से वंचित है
पेट भरने को हर वक्त चिंतीत है ।
आत्महत्शस कापे कसे किसान मजबुर है,
किडनी बेचकर रोटी खाता मजदूर है ।

बातों का नहीं रोटियों का इंतजाम करो
फिर विदेश में देश का उँचा नाम करो ।
जिस दिन आत्महत्या नहीं करेगा कोई भी किसान
उस दिन गर्व से कहना 'भारत देश है कृषीप्रधान'

– कु. आरबीया सिकंदर मुल्लाणी
(बी.ए.–२)

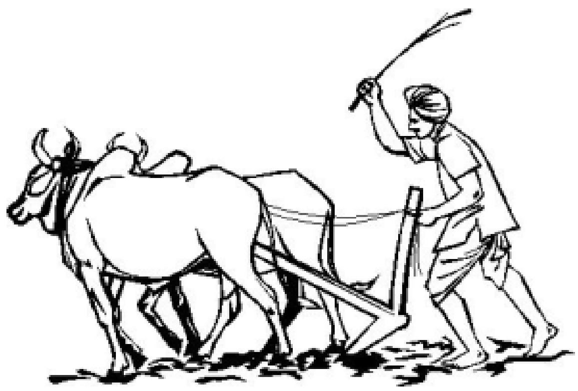

माँ मै कुछ कहना चाहती हूँ

माँ मैं कुछ कहना चाहती हूँ,
मैं भी जीना चाहती हूँ

तेरे आँगन की बगिया में
चाहती मै हूँ पलना,
पायल की छम छम करती माँ
चाहती मैं भी चलना ।
माँ मै कुछ कहना चाहती हूँ
मैं भी जीना चाहती हूँ ।

तेरी आँखों का तारा बन
चाहती झिलमिल करना ।
तेरी सखी–सहेली बन माँ
चाहती बातें करना ।
माँ मै कुछ कहना चाहती हूँ
मैं भी जीना चाहती हूँ ।

मान तेरे घर के में माँ
चाहती मैं भी पढना
हाथ बटाकर काम में तेरे
चाहती हूँ काम करना ।
माँ मैं कुछ कहना चाहती हूँ
मैं भी जीना चाहती हूँ ।

तेरे दिल में प्यार का सागर
चाहती हूँ में भरना
मिशरी से मीठे बोल–बोलकर
चाहती हूँ मै गाना
माँ मैं कुछ कहना चाहती हूँ
मैं भी जीना चाहती हूँ ।

तेरे प्यार–दुलार की छाया
चाहती मैं भी पाना
चहक–चहक कर चिडिया सी
चाहती हूँ मै उडना
महक–महक कर फुलों सी
चाहती मैं भी खिलना
माँ मैं कुछ कहना चाहती हूँ
मैं भी जीना चाहती हूँ ।

– कु. मनाली राठोर
बी.ए.–२

मेरा कुसूर

ऐ समाज के ठेकेदारों !
नहीं पहन रखे थे
मैने, उत्तेजक और
भडकाऊ कपडे ।
नहीं घूम रहीं थी मै
देर रात तक ।
अपने किसी बॉयफ्रेण्ड के साथ ।
या नहीं बेठी थी मैं
पार्क के किसी सूने कोने में ।
मैं तो चुपचाप
अकेली बैठी खेल रहीं थी
अपने ही घर में
गुड्डे–गुडियों के संग ।
फिर क्यू हुआ मेरे साथ
समूची इंसानियत को
ताक पर रखकर बलात्कार ?
और क्यूं मुझे मार कर
टांग दिया गया सुली पर
जबकि मैं बार–बार
गुहार लगाती रही थी
अंकल जी, प्लीज मुझे छोड दो,
मै आपकी छोटी वाली
गुडिया की सहेली हूँ...
अंकल जी प्लीज...

– कु. मनाली राठोर, बी.ए.–२

सिंगल

सोम, मंगल, बुध, गुरु
अरे भिडु फिर हो गया शुरु
देख को उसको मत घुमा Handle
वरना खाएगा Sandle
करके जाएगा Touch
वो बोलेगी Hutch
आँखोसे करेगा Dimful
वो बोलेगा Bloody full
तु करेगा Hi
वो बोलेगी Bye
तु बोलेगा Hum Dil de Chuke Sanam
वो बोलेगी तुझे मेरी माँ की कसम
तु बोलेगा Hum Apake Hai Kaun
वो बोलेगी Munna Bhai M.B.B.S.
तु बोलेगा Rehna Hai Tere Dil Main
वो बोलेगी तेरी जगह है जेल में ।
तु बोलेगा अंगुर
वो बोलेगी लंगुर
तु बोलेगा कब हम आपके दिल में रहेंगे
वो बोलेगी जब में बच्चे तुम्हे मामा कहेंगे ।

- कु. अनुराधा पाटील
बी.कॉम.-१

कोरोना पर कविता

आपदा में है देश फंसा
विपदा बडी ये भारी है,
घरों में खुद को कैद करो
देश बचाना जिम्मेदारी है ।

घर में तुम जो नहीं टिके
आना-जाना तुम्हारा जारी है,
वक्त रहते संभल जाए बंदे
वरना यह जानलेवा बिमारी ।

दिशा-निर्देशों की अवहेलना
यह देश के साथ गद्दारी है,
घरों में खुद को कैद करो
देश बचाना जिम्मेदारी है ।

देश का हो प्रधानमंत्री या
स्वास्थ्य विभाग की प्रभारी हो
नजरंदाज करने वाले आये चपेट में
चाहे वा प्रिंस चार्ल्स हो या भिखारी हों ।

चीन अमेरीका हो या इटली
या फिर फारस की खाडी हो
सारे विश्व में है हाहाकार मचा
यह कैसी भयावह महामारी है ।

संकट में उबारनें में जो भी लगे
सबका यह राष्ट्र आभारी है,
घरों में खुद को कैद करो
देश बचाना जिम्मेदारी है ।

- कु. स्नेहा संजय घटपनदी
बी.कॉम.-१

जीवन

पूजा करते हो,
विश्वास करना सीखो ।
बोलने से पहले,
सुनना सीखो ।
लिखने से पहले,
समझना सीखो ।
खर्चा करने से पहले,
कमाना सीखो ।
हार मानने से पहले,
कोशिश करना सीखो ।
रिश्ते बनाने से पहले,
निभाना सीखो ।
मरने से पहले खूल
कर जीना सीखो ।
रोने से पहले किसी
को हँसाना सीखो...

– कु. साक्षी भोपळे
बी.कॉम–१

बेटियाँ

वक्त से पहले बडी होती है बेटियाँ,
जन्नत से आई परी होती है बेटियाँ ।
बेटी मेरी है रोशनी,
बेटी मेरी है जिंदगी ।

जब आई वो इस जहाँमें,
खुशबु घुली थी हवामें ।
कलीयोंने हँसना सिखा,
नया रंग पाया फिजा ने ।
बेटी मेरी, मेरा जहाँ है,
बेटी बिना जीवन सुना है ।
बेटी मेरी है रोशनी,
बेटी मेरी है जिंदगी ।

जिगर तब करते जुदा हम,
जब बेटी करते बिदा हम ।
माँ बाप का दर्द क्या है,
कहे कैसे तुझसे खुदा हम ।
बेटी मेरी नाजुक कली,
बेटी मेरी सबसे भली ।

सपनों का साथी मिलेगा,
तुझे हर खुशी वो देगा ।
आँगन तेरा,
जीवन तेरा फुलोंसे महकेगा ।

वक्तसे पहले बडी होती है बेटियाँ,
जन्नत से आई परी होती है बेटियाँ ।
बेटी मेरी है रोशनी,
बेटी मेरी है जिंदगी ।

– कु. रोजा मुल्ला
बी.कॉम.–१

English Section
(Senior)

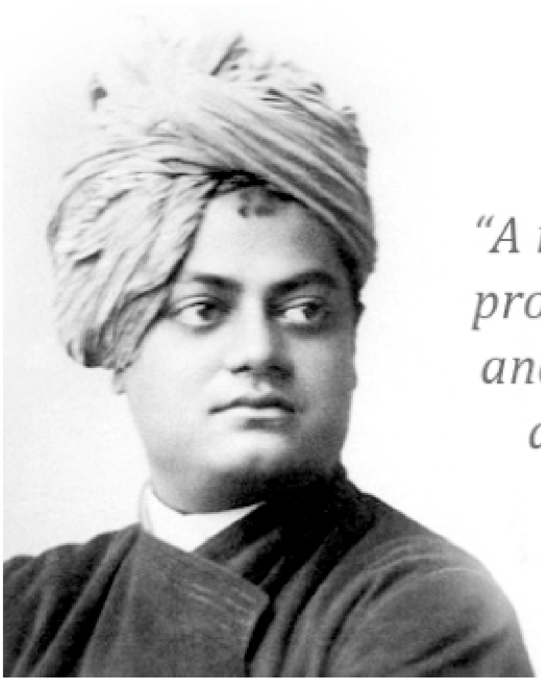

"A nation is advanced in proportion to education and intelligence spread among the masses."

English Section -

Sandip Ananda Patil

INDEX

SENIOR

PROSE

1 Dr. Bapuji Salunkhe - **Miss Rasika Shrinivas Rane** (B.A. III)
2 Swami Vivekanand - **Miss Shruti Balasaheb Sutar** (B.A. III)
3 Savitribai Phule - **Miss Kalpana Rajaram Gudewar** (B.Com. II)
4 Women Empowerment in India - **Miss Rutuja Vitthal Yesate** (B.A. II)
5 Old Age Homes - **Miss Aarabiya Sikandar Mullani** (B.A. II)
6 Save Earth - **Miss Shruti Balasaheb Sutar** (B.A. III)
7 English as a Gloabal Language - **Miss Pallavi Shivaji Koli** (B.A. II)
8 How to Achieve Success in Life ? - **Miss Bhakti Umesh Hebbalkar** (B.A. II)
9 College Life - **Miss Shruti Balasaheb Sutar** (B.A. III)

POEM

1 Friendship - **Miss. Priyanka Prashant Shirvadekar** (B.A.-II)
2 Aim - **Miss. Pallavi Satish Patil** (B.Com.-III)
3 The Teacher our Inspiration - **Miss. Prema Shrikant Navare** (B.A.-II)
4 Swami Vivekanand About Youth - **Miss. Pallavi Shivaji Koli** (B.A.-II)
5 So blessed by Mom - **Miss. Sanyukta Rajkumar Pareek** (B.Com.-II)
6 Mother - **Miss. Rasika Shrinivas Rane** (B.A.-III)
7 Life - **Miss. Akanksha Pandurang Giri** (B.A.-II)
8 Teachers - **Miss. Aarabiya Sikandar Mullani**(B.A.-II)
9 Teacher - **Miss. Pallavi Shivaji Koli** (B.A.-II)
10 Friendship - **Miss. Pallavi Satish Patil** (B.Com.-III)
11 Only for you - **Miss. Pallavi Satish Patil** (B.Com.-III)
12 Life and Decision - **Miss. Prema Shrikant Navare**(B.A.-II)
13 Change your Thinking - **Miss. Pooja Rajaram Vaswade**(B.A.-II)
14 Good Thoughts - **Miss. Mahima Ramesh Awale** (B.A.-II)
15 Teachers our Real Heroes - **Miss. Mrudula Manohar Lokare** (B.Com.-I)
16 Hold on your dreams - **Miss. Mrudula Manohar Lokare** (B.Com.-I)
17 Nature is Everywhere - **Miss. Roja Bashir Mulla** (B.Com.-I)
18 Youth - **Miss. Sakshi R. Walvekar** (B.Com.-I)
19 Success - **Miss. Sakshi R. Walvekar** (B.Com.-I)
20 Earth - Source of Life - **Miss. Sakshi R. Walvekar** (B.Com.-I)
21 Give your Best - **Miss. Asha Mashnu Dalavi** (B.Com.-I)
22 Life - **Miss. Neha Raju Rasal** (B.Com.-I)

Dr. Bapuji Salunkhe

- Miss Rasika Shrinivas Rane
B.A. III

Dr. Bapuji Salunkhe alies Govindrao Dnyanojirao Salunkhe, the great visionary educationlist founded Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur in 1954 which is catering to the education belonging to 11 districts of the state of Maharashtra. Presently it is fanctioning through it's 330 educational and cultural centers which include 170 high schools, 8 Training colleges, 18 Arts, Commerce and Science Colleges, 66 Junior Colleges, 3 B.Ed. Colleges, 1 Law College Multipurpose high schools, 18 hostels and and one Ashramshal (Resedential School), Most of these education centers are situated in the rural, backward, hilly, drought-hit and remote parts of the state of Maharashtra. Nearly, more than two lakhs of students are receiving their lessons in the Sanstha's different centres, All these centres of the Sanstha are manned with well qualified, experienced and dedicated faculty, administrative and manial staff.

Life and Education : Dr. Bapuji was born at Rampur village situated in Patan Taluka of Satara district deprived of both of his parents in his early boyhood. He took his B.A.Degree in 1945. Endowed with powerful eloquance, Bapuji was interested in Sanskrti and Marathi, Mathematics, too was his favourite subject.

Motto : "Dnyan, Vidnyan ani Susanskar Yasathi Shikshan Prasar" (The spread of Education is with a view to diffusing knowledge, Science and bud breeding) is the motto of the Sanstha. Bapuji defines. Dnyan as the knowledge of truth, characters, integrity, demolition of the exploitive tendancies, service and dedication'. Vidnyan consists in the application of the aforesaid principles of life which in turn will lead to good breeding.

Sacrifice : Bapuji has dedicated his whole life to the cause of Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha. He used to receive only the minimum salary of an assistant school teachers right from the inception of the sanstha. In 1962 he bequeathed his inherited property to the sanstha at the inauguration of late Dnyanojirao Salunkhe high school, named aften his father at Patan. He has donated large amount to the Sanstha from time to time.

Mission Early Phase :

The starting point of his education career is in 1940. When he was appointed as 'Rajguru' in the princly State of Sondur. But soon the career come to an end as the electrified patriot plunged himself headlong into the vortext of 'Quit India Movement' spearheded by Mahatma Gandhi. Later during his tenure as the chairman of Satara District Student Congress' in 1947. Bapuji proved instrument in collecting funds to the tane of Rs.1,00,000 in honour of Karmveer Bhaurao Patil the founder of Rayat Shikshan Sanstha

***

Swami Vivekanand

- Miss Shruti Balasaheb Sutar
B.A. III

Our India has produced many great sons. Swami Vivekanand was one of them. Swami Vivekanand was a great leader of India. He was born on 12th of January in 1863 in Kolkata. His Father's name was Vishwanath Datta and his mother's name was Bhuvaneshwari Devi. She was a pious lady. His real name was Narendranath Datta. His favourite game was meditation. He was an extraordinary child. He had deep interest in spiritual thoughts. Naren studied in the metropolitan institution at Kolkata. After passing the Entrance exam, he joined the general assembly institution founded by the Scotish general missionary board in Kolkata, where he passed his B.A. examination and went to study law.

He was very intelligent student. Swami Vivekanand was a great Hindu saint and religious leader. At a young age, he got the opportunity to meet Ramakrishna. This was an important event of his life. He was also interested in Hindu scriptures. Including the Vedas, the Upanishads, the Bhagavad Gita, The Ramayana, The Mahabartha and the Purans and other epics from his very childhood as he was influenced by his pious mother. Along with studying Western philosophes, he also learned Sanskrit texts and Bengali literature.

He was considered as the first Indian to introduce the Indian Yoga and Vivekanand. Yoga and Vedanta philosphy to the world, especially the western countries. His incredible inagural speech in the World parliament of Religions in Chicago, in 1893 was a most experience. His speech in Chicago with the words "Sisters and Brothers of America" was admired by a standing ovation. The Vivekanand speech on the world form was on the university and harmony of the world religions in 1897. He returned to India and received warm and enthusiastic welcome as he became a well known personality. After returning to India delivered speeches in various social issues impressing top leaders of that time such as Mahatma Gandhi and Subhash Chandra Bose. Vivekananda reflected India's spiritual heritage in has speeches and criticized the degradation of India;s status, due to the caste system, lack of education, supperstition of women and failure of old traditions.

After the death of Swami Ramakrishna Vivekanand had taken all his responsibilities and shifted the Baranagar monastery of Belur and now it is better known as Belur Math. Swami Vivekand travelled on food form Belur Math in 1893 to spread spirituality and Vedas througout India. On 1st May 1899 the Vedanta Society in New-York and San Francisco as well the peace Ashram in California. He had written many books on Karma yoga. Vedanta Shastra Bhakti Yoga and believed that service of humanity is service to God.

He said that people need such kind of education which would become helpful in building character and confidence. Develop wisdom and make people self dependent. He always emphasized dependent. He always emphasized that education is the expression of inherent wholeness of a human being. At an early age he left this world at the age of 39 on the 4th July 1902. His Death Anniversary is commemorated as the 'National Youth Day' In India on 4th July of every year. Let us sumup the essay by quote of Swami Vivekanand.

"Arise, awake and do not stop until the goal is reached"

Swami Vivekanand is a worlds one of the best Ideal leader of youth.

***

Savitribai Phule

- Miss Kalpana Rajaram Gudewar
B.Com. II

Savitribai Phule was the first female teacher of India. She also served herself as the social reformer, poet in India. She belongs to the Maharashtra region. In the year 1981 the Savitribai Phule was born. Her birthplace was Naigaon's it is situated in Satara district in Maharashtra.

When she was nine, her parents made her marry. Jyotirao was twelve years old in 1840. They were running softly their married life but without a son. Yes, the couple had no son of their own, but after some year they adopted the child Yashwantrao, the child was a son of a Brahmin widow.

After some years of marriage and adoption Mahatma Jyotirao Phule initiated the schools for girls in the year 1848. Savitribai was a lucky woman though she got married to the Mahatma Phule who was understanding man.

Mahatma Jyotirao Phule tought her wife to read and write. This made her unique woman of her time as in the era no importance was given to the girl's education.

Savitribai Phule always wanted to change the situation of women, She thought of distributing education to other girls and so she became the first female teacher in India.

With the help of her husband, Savitribai Phule opened a girls school in Bhide wada in Pune. Throughout her life Savitribai and Jyotiba Phule opened 18 schools for girls.

During that era every couple uses to have a vast age gap so; it was common the girls uses to become a widow at a very early age. This Child widow was forced to shave their head and also they were sexually abused. As a result, they have to carry unwanted pregnancies.

Savitribai raised her voice against the social injustice made to them. The couple gave the name as Balhatya Pratibandhak Griha to protect the pregnant widow from the orthodox society. They opened this care centre in their own house.

The Untouchability was also one type of social crime which was running on that day. Savitribai even dug a well in her house. So that the untouchables can come and fetch water.

Savitribai Phule used to write a poem against the discrimination made to the girl Child Kavya Phule and Bhavan Kashi Subodh Ratnakar were the two books which were written by her and was published worldwide.

There was a third pandemic of plague spread in the area and Savitribai along with the adopted son Yashwantrao opened a clinic for the sick or affected people with the plague.

While Savitribai was serving to the affected patient she got contaminated with the disease and on 10th March 1987 she took her last breath.

She was the real iron lady, she holds the courage to fight for the girl's education and Sati System. A great salute to a great lady!

***

Women Empowerment in India

- Miss Rutuja Vitthal Yesate
B.A. II

When Women are the adviser the lords of creation don't take the advice till they have persuaded themselves that it is just what they intended to do then that act upon it and if it succeeds they give the weaker vessel half the credit of it. If fails they generously give herself the whole louise may Alcott.

India today is at the cusp of a paradigm change in its growth and its positions in the world. We (both men and women) must act decisively to capture this opportunity we need to think big and scale up rapidly in each and every area be it education Infrastructure, Industry, Financial services or equality of both genders for around two centuries, social reformers and missionaries in India have endeavores to bring women out of confines in which centuries of tradition had kept them. According to the 2001 Census the percentage of female literacy in the country is 54% up from 9% 1951.

But we should not forget that history in a witness to the women who have in the past demonstrated unique leadership capabilities Razia Sultana, Rani of Jhansi, Sarojini Naidu and Indira Gandhi are motivation examles of women empowerment. Earlier most women were able to demonstrate the leadership qualities only on their home fronts as in India Society man has always acted as the master of the seene and the decision regarding the issue of empowering women has always been taken by him. God has gifted women with compassions tender herdheartedness, carring nature, concern for others these are very positive signs which imply that women can be shown their mettle yet a large number of them have to sharpen their leadership qualities in various ways in order to help women to be in limelight to be empowered therefore empowerment of women is the prerequisite to transform a developing country into a developed country.

Educational attainment is essential for empowering women in all spheres of society for without education of comparable quality and content given to boys and men updated with existing knowledge and relevant to current needs. Women will be able to have access to well-paid format sector jobs and advance of women is a vital element of strong economic growth in any country empoweing women enhances their ability to influence changes and to create a better society.

Other than educational and economic empowerment changes in women's mobility and social interaction and changes in intro household decision making are necessary traditionally gender based division persisted in into-household, decision making. Women basically decide on food preparation and men make the financial decision. Women are more perfectionist in all aspects in our society they equal to men in all aspects. Women are more perfectionist in the power to create nuture

and transform. Today women are emerging as leaders in growing range of field be it aeronautics, medicine, space, engineering, law, politics, education, business. You just name the profession and they are there all that needed in today worlds in their empowerment.

Some qualities to be acquired by women to become truly empowered are awareness about risk prevailing at home in work place in traveling and staying outside home. They should have knowledge about support groups and positive attitudes towards life. They should get goals for future and strive to achieve them with courage. They best gift for parents today can give to their daughters is education. Even in Twenty-fifth century they will remain backward and will be paying a heavy price for their dependence. So, it is wake-up call for women to awake from their deep slumber and understand the true meaning of their empowerment. In the end I would like to conclude with the following words "Women as the motherhood of the nation should be strong, aware and alert.

***

Friendship

Who is friend ? friend is one who
knows us, but loves us anyway

Who is real friend ?
only your real friends
tell you when your face
is dirty

What is a friend ?
I will tell you
it is someone with whom
you dare to be yourself

Who is good friend ?
A good friend remembers
what we were & sees
what we can be.

Who is real friend ?
A real friend is
one who walks in
when the rest
of the world walks out.

The only way to have a friend
is to be one.

- Priyanka Prashant Shirvadekar
(B.A.-II)

Old Age Homes

- Miss Aarabiya Sikandar Mullani
B.A. II

Old age homes are places which inhabit sinior citizens in a positive environment. Environment where people of old age feel comfortable to pursue their hobbies, share thoughts and ideas with like moneded people and enjoy similar ventures of interest. They are places where a geriatic population resides to retire from hectic routine life in an environment where the ambience is peaceful, healthy and leisurely. It is home to extremely ill and outstandingly healthy, extraordinarily poor and fairly rich, unacceptable old peoples to lovable elders. Here resides, people of every genre, cast, creed, socia-economic belief, religious community, political belief, etc.

There has been a significant increase in the numbers of such Geriatric homes all over the world. It has been noted that weaking of relationship in families and lack of attachment between children and parents has been the reason for old people in families to move to old age homes. This can be attributed to the advent of Technology & Modernization. There has been weakening family bonds where senior citezens in families have been feeling neglected and unworthy in their family environment. Old age demands affection and the new generation has been becoming materialistic and their attitude towards family has been changing over time life expentancy has increased from 41 years in 1951 to 64 years today. This is an additional reason for increased number of senior old age home. As the total population of senior citizens in a country increases, the number of old age homes have to multiply in order to accommodate the needies. A promising development is being notices among senior in modern times that their desires and dreams don't come to an end with age, in fact this is the stage of life, their responsibilities of rearing their children & family comes to and end & they begin dreaming for themselves. This further adds to the need of old age homes.

However, a section of the society does not look at old age homes with antagonism and resentment. It is taken similar to a young boy being sent to boarding for studies. Consequently, a significant number of people are opting to move out into a Retirement Retreat because of vigilant security, prompt medical facilities, club houses for entertainment and organised ventures of similar interest. The thought is to retire from hectic routine life and move to a more cheerful, peaceful and healthy environment. Many examples have been recorded where old people have taken the decission to live the rest of their life in an old age home in order to maintain independence and live life with like-minded people. Morever it has been reported that sometimes children do feel the guilt of not taking care of their parents but those children have eventually found their parents in a better environent as it was extremely difficult for them to give time to their family with thier hectic schedules to earn a living and also their thoughts and actions do not satisfy the old generation of their families, childrens are forget that he also became a parent in future.

Thus the old age homes have been increasing in number globally but the reason is not always imposed. It has proves out to be a blessing for many senior citizens.

***

Save Earth

- **Miss Shruti Balasaheb Sutar**
B.A. III

Our beautiful planet earth is the only planet is the solar system where life exists. Mother Earth has given us basic needs like Food, Clothing and Shelter. Natural resources like Oxygen, Water, etc. are available in plenty on Earth.

Problems like air pollutions, water pollutions and global warming are increasing day by day. Saving our planet earth from all these problems has become an extreme necessity now.

We need to plant more trees to reduce air pollutions and global warming. Cutting down of trees should be stopped use of plastic should be minimized to a big extent. Environment friendly technologies should be invented and adapted to reduce pollution in the atmosphere.

Our planet earth gives us many necessary resources and expects nothing in return. It is our responsibility to save the earth for the continuity of life on it. We should save earth by reducing the pollution, planting more trees, keeping environment clean and stop all those practices which harm our planet earth. The resources earth provides us with are limited. They are blessings which we do not count. To say that saving the earth is the need of the our would be an understement. Current conditions are very challenging for the existence of Healthy life on Earth due to toxic environment air pollution, water pollution, radication of forests and many other environment mental issues.

All the activities of humans driven by greed and selfishness have caused immense damage to the Earth. It is degraded it beyond repair. Almost all the natural resources are polluted due to these activities, When all these resources will be under threat, naturally lives of all living organisms will be under peril. Morever all the resources are being used by rapidly so we need to save them at any cose before they all get used up.

If we do not take strict actions now, we will lose the chance of seeing our future generations flourish forever. Everyone can take little step to save mother earth. Reducing air, to save mother earth. Reducing air, water, soil and sound pollutions are one of the major steps to be taken in order to save the earth.

Morever we must plant more trees and then comes controlling the green house gas emissions and global warming making the society aware of all the hazards and its backwards in order to spread awareness among the pollutions.

Earth Day is celebrated on April 22 every year to bring awareness among the people abour saving the Earth. Saving the Earth means saving the nature from getting destroyed by humen kind. Earth is our mother, who gives us all things needed for our lives. Therefore, we are also responsible for maintaining its natural quality and green environment. We should not rain and pollute its natural resources for our small benefits.

So please Save Earth.

***

English as a Gloabal Language

- Miss Pallavi Shivaji Koli
B.A. II

A global language, is a language spoken internationally, which is learned by many people as a second language, the most popular one being English. A wide range of the lexical units in the English language were taken from German, Latin, French and othe European countries. A large portion of the word borrowing uses as main source the French language justifying English language affinity for foreign words as well as mixed vocabulary. Crystal D. (2003:7-10) argues that languages have a strong relation between dominance and cultural power. The main reason that the languages exist is because of a strong power-base, political and military or economic.

Laingusits argue whether the simplicity of the English language is the main reason of it becoming a global language. Generally, nothing is considered to be easy. It generally depends on who the learner is. Ellis suggested that success depends on the learner and not on the language that one is learning. Some factors that have a significant role in making a person learn a foreign language are his motivation, age, aptitude, cognitive style and personality. While learning another language one can observe that some languages appear to be more difficult that others. There are some languages that have almost the same patterns or similar soundings of the words which make them simpler to remember and learn. For example Greek has many similar words with Italian. However, there are languages that have a rough pronunciation or spelling and they are not similar to any other languages, like for example German.

English is a very effective language, that it is proves by the many native and non-native speakers all over the world. Accordin to David Crystal (2003) "Statistics suggest that nearly a quarter of the World's population is already fluent or content in English." for example, Chinese has more native speakers, however it is a more complicated language in terms of grammar, verbs, meaning of the words, etc. However, some linguists have different points speaking it. Crystal D (2002:7-10) claims that "Why a language becomes a global language has little to do with the number of people who speak it." Furthermore, English can help one to express various meanings. That is happening because English language not only has a lot of words with different meanings but also has various different types of syntax which help the speakers to be more accurate and to give more emphasis to a particular point if it is needed. Another interesting point is that the writing of English language is simple. There are even languages that have hundreds of letters in their alphabets that could have a different meaning when pronounced differently, like chinese. The Roman alphabet is considered

to be very easy to learn and surely much easier then the Chinese writing system which is very difficult for most people. Morever, the Roman aplhabet in English language is very phonetic, rather than character based, hence it can help to describe the actual sounds of words or phrase.

On the other hand, there are some poor features of English language. For example there could be words written in one way and then read in another way and a lot of people may get confused, especially if one's native language is not English. The difficulty in English is mostly apparent when we go in different areas in Englan; there are different ways of pronounciation, making it difficult for someone who speaks English as a second language to understand people from different areas such as Wales, Ireland and Scotland. Also, non-native speakers like people from India and Pakistan have a different accent.

Since English language is so widely spoken, many people belive is vital to learn as a second language. People seem to have made the right decission, as it is spoken in a wide geographical area. A lot of people belive that English is the language of trade. It is true that English has been introduced in the field of Business for a lot of years. In additions, English is a language that is been used in films, music, television and in a lot of more technological features like world wide web. A big amount of population of the world watches Hollywood's movies. This expansion also led to the increase in popularity of English language. Morever, English has enables a common communication means between people of different backgrounds. For example, a German may not need to learn Indian in order to communicate with someone from India if both individuals speak English. Hence, English has helped to diminish certain cultural barriers between nations. However, there are cultural differences between countries and nations. The history of a nation may influence to their willingness to learn ot speak another language than their own.

The meaning of the word superior is very strong and quite dominant. We can never assume that English is superior to other languages, it has become an easy way of communication but each nation will consider their own language as being important to them. A language has many components such as grammar, vocabulary and rules of usage. So it is not easy to say that English is superior to other language. A linguistic myth analyses that fact. It explains that there fact that some languages are superior to others is not true and it has no basis in linguistic fact. Linguists explain that some languages are more useful than others, at a given period of history.

To sum up, English is being considered as an easier language to learn than some others, like for example chinese but the level of difficulty also depends on the individual learner. Morever, English can indeed be regarded as a global language, but in my opinion, it cannot be considered as superior to other languages. In fact, every single languages has its special characteristics and ways of expression. English has simply developed to be an easy way of communication between various nations.

***

How to Achieve Success in Life

- Miss Bhakti Umesh Hebbalkar
B.A. II

"Take risks in your life. If you win, you can lead, if you lose, you can guide."

Everybody wants to have succees in life. For some success means achieveing whatever they desire or dream. Success is everyone's mission. Life is full of challenges and opportunities, but only for those who actually struggle to grab the opportunities and overcome the challenges.

All great men have been successful. They are remembered for their spectacular achievements. But it is certain that success comes to those who are sincere, hardworking, dedicated and committed to their goals. Success has been man's greatest stimulus. It is very important for all. Success has great effect on life. It brings pleasure and pride. It gives a sense of fulfilment. It means all aroun development success comes to those who have a proper and timely application of all these things is bound to bear fruit. It is very difficult to set out a journey without knowing one's goals and destination. Clarity of the objective is a must to succeed in life. A focused approach with proper planning is certain to bring success.

"The woods are lovely, dark and deep
But I have promises to keep
And miles to go before I sleep
And miles to go before I sleep"

It is written by Robert Frost and the theme of this phrase is about affirming a part of life, and fulfilling promises like that we should achieve success in our life. As we know there is no shortcut to success. The most important thing to pursue the goal is knowledge and information without which goal will be fruitless. Get the knowledge from all the sources. Collect essential information about the goal you have set. Is there anything impossible ? The word 'Impossible' it self says I'm possible.

Working with passion and confidence will gear up you towards success. Remember, hard work is the key to success. In the journey of success on many occassions, your sacrifice is also important. Never give up attitude and perseverance are the two weapons to win the success. Believe in your efforts, success will be yours.

Abraham Lincon said that "Some achieve great success, is proof to all that others can acheive it as well". Almost every successful person begins with two beliefs : the future can be better than the present and I have the power to make it so. Just know, when you truly want success. You will never give up on it no matter how bad the situation may get.

Always remember these following lines to successed in life,

If you want 1 year of prosperity
GROW GRAIN
If you want 10 years of prosperity
GROW TREES
If you want 100 years of prosperity
GROW PEOPLE.

***

College Life

- Miss Shruti Balasaheb Sutar
B.A. III

A College is a dreamland of student's academic career. It is a fascinating panorama of enjoyment, freedom and friendship. Sweet memories and pleasures of college life are simply amazing. The first and the last day, group of friends, unexpected holidays, functions of curricular and extra-curricular activities and adventures at hostels make colleg life the most memorable and unforgettable part of life. College life with more and more freedom and learning environment has a longer lasting effect on a students life. The quality of the teachers and their effective teaching styles really make college life exceptional.

The interaction of new and well educated teachers and new classmates creates a different environments so that thoughts can change new hopes are generated and dreams become realities. The buildings are huge and impressive. There are big halls for functions and lawns and playgrounds for games. Colleges have wonderful labs and libraries. In college life there is interaction with different people from different places and different families so that a student is able to know about different traditions and styles. This has a good effect on personality. It also develops spirit of unity brotherhood and friendship.

The most interesting part of college life is the tours and visit to different places. The tours with classmates and college fellows help in understand each other. Everyone cares about someone group gathering and spending time with each other make those moments more memorable. These toures also develop friendship for life. In college life there is interaction with different people from different places.

College life is basically a route towards professional education from the professsional point of view college is the best place. It provides best facilities and the best route to success. If a career is properly started the destination becomes quite easy.

College life is a very memorable part of life and one's career on the whole every day spent in college is loaded with some colourful events such as freedom, speacial breaks, matches and functions. No doubt college life is an ideal part academic life. It's charms can never fade away.

***

Aim

My hands are moving for you
My foots are running for you
My brain is thinking for you
I am doing any thing for you
only you-aim
Because without aim in life
not value to such life.

- Pallavi Satish Patil
(B.Com.-III)

The Teacher our Inspiration

The teacher is one
Who gives us knowledge
of everything and make us
a good human being
our teachers teach us
Not to descriminate between
the poor and the rich
Because all of them
have the right
to live as they too
are human beings
I don't have the word
to explain
How good our teachers are
We are very happy with them
Because they too
are very precious
than costly gems
these are qualities for
which we love our teachers
I am greatful to them all
for the guidance they give
to all.

- Prema Shrikant Navare
(B.A.-II)

Swami Vivekanand About Youth

When I asked God for strength
he gave me difficult situation to face

When I asked God for brain and brown
He says me puzzles in life to solve

When I asked God for happiness
He showed me some unhappy people

When I asked God for wealth
He showed me hot to work hard

When I asked God for peace
He showed me how to help other

God gave me nothing I wanted
He gave me everything I needed.

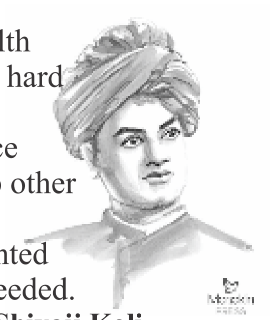

- Pallavi Shivaji Koli
(B.A.-II)

***

So blessed by Mom

A mother who always cares,
A mother who's always there,
A mother who always prays,
A mother who always stays.
When things get rough
When life gets tough
When all is just too much to bear,
God's word she shares,
God's light she shines,
So blessed God made this Mother mine.

- Sanyukta Rajkumar Pareek
(B.Com.-II)

Mother

Mother, Mother, Mother,
A caretaker and teacher
Who taught me things
Better ! Better !! Better !!!

A Secret keeper and
a friend who never
Betray, The special one
who cares and loves me
unconditional !!!

You are a super woman
you are the one who manages
all the work on time
which makes you the
Super Mother !

- Rasika Shrinivas Rane
(B.A.-III)

Teachers

Teachers
paint their minds
and guide their thoughts
share their achievements
and advise their faults
Inspire a love
of knowledge and truth
As you light the path
which leads our youth
for out future brightness
with each lesson you teach
Each smile you lengthen
Each goal you help reach
for the dawn of each poet
each philosopher and king
Begins with a Teacher
And the wisdom they bring.

- Aarabiya Sikandar Mullani
(B.A.-II)

Life

Life is so strange
Nothing stays the same
Everything change
But whom to blame ?

Life is a game
Where you have to lose
Before you can gain

To win you have to face
the fearful rain

In Life... They always say'
Dont use your heart
Only use your brain

Year after year
No one understands
Nothing is clear
Nothing is our heart
except fear

Then you have to be strong
stop doing the wrong
and never die
Be ready for your last moment
Thank You...

- Akanksha Pandurang Giri
(B.A.-II)

Teacher

Teacher is the Sun
Who gives the light of life

Teacher is the Sea,
Who gives the water of Life

Teacher is the Earth,
Who gives the food of Knowledge

Teacher is the World,
Who gives the message of kindness

Teacher is the friend,
Who gives the philosophy

Teacher is the guide,
Who gives the new information

Teacher is the God,
Who gives the personality

Teacher is the Sky,
Who gives the power to fly.

- Pallavi Shivaji Koli
(B.A.-II)

***

Friendship

Friendship is good network
in the World
No reacharge
No roaming
No validity limit
No Signal Problem
But Don't switch off your HEART.

***

SPORTS

S - Sincerity and honesty of mind
makes you a good player

P - Practice makes you a perfect player

O - Obedience commands your coach

R - Respect the great players

T - Target very well
S - Sensibility in small things at game,
helps you to become a
perfect player.

- Revati Jeevan Koli
(B.A.-II)

Only for you

My attendance in class is only for you
My regular visits to the library is only for you
My contact with the teacher is only for you
My night spent without sleep is only for you

Oh! my dear examination
This is for you !
This is for you !
This is for you !

- Pallavi Satish Patil
(B.Com.-III)

Life and Decision

Life is not an ipod to listen
to your favourite songs
It is a radio,
you must adjust yourself to
every frequency and
enjoy whatever comes in

When you want to take more time
to take correct decision... remember
even a correct decision can be wrong
When it's too late

You cannot change your future
But you can change your habits
and, your habits will surely
change your future

When you pray for others
God listen to you and blesses them
When you are happy and feel blessed

remember someone has prayed for your
memories sometimes behave in a crazy way
they leave you alone when you are in crowd
When you are alone they stand along
with you life a crowd
I don't believe in taking decision
I take decisions and make them right.

- Prema Shrikant Navare
(B.A.-II)

Change your Thinking

When you change your thinking
You change your belief
When you change your belief you
change your experience
When you change your experience
you change your attitude
When you change your attitude
you change your behaviour
You change your performance
When you change your performance
You change your life.

- Pooja Rajaram Vaswade
(B.A.-II)

***

Good Thoughts

Today is a shadow of yesterday and a
reflection of tommorrow.

He who is faultless doesn't care for the
opinions of others

What is beautiful of not always good but
what is good is always beautiful

Only the first steps to achieve something are
difficult the planning, the getting started

You can achieve anything you want if you help
enough people get what they want

Success is not destination, its a journey.

Service to man is service to God.

The future is not a gift, It is an achievement.

- Mahima Ramesh Awale
(B.A.-III)

Teachers our Real Heroes

Not a drop of water to drink
Not a second for the eye to blink
They fight under conditions so hard
The climate is cold and land is bored.

The high mountains, covered with snow
The harsh weather, the cold winds that blow
Nothing could keep them from fulfilling their mission
As they are determined with great ambition.

They have to struggle at such a height
Together they fight for us with all their might
It's nothing that they should fear
Though the path is not easy to steer

Many of them sacrifice their life for us
And thus they conclude great strike for us
Then at last, they will win the battle
The conflict will now begin to settle

Today, we should greet the teachers with a salute
To pay them a grand Tribute
For they are doing something very great
They fight for own knowledge with their life at stake.

- Mrudula Manohar Lokare
(B.Com I)

Hold on your dreams

Forget about the times
You have been defeated
But don't forget
The victories you have won

Forget about mistakes
that you can't change now
But don't forget
The lessons that you have
learned from

Forget about misfortunes
You have encountered
But don't forget
the time your luck has turned

Forget about the days
When you have been lonely
But don't forget
the friendly smiles you have seen

Forget about the plans
that didn't seen to work out right
But don't forget
to always have a dream

- Mrudula Manohar Lokare
(B.Com-I)

Nature is Everywhere

Nature is everywhere
Nature is everywhere you go
Everything that lives and grows
is Nature
Animals
big and small
Nature is plants that grow so tall
Nature is bautiful in everyway
wonderful, exciting
and needs our care
So listen, learn and
do your part to keep nature
Beautiful forever

- Roja Bashir Mulla
(B.Com-I)

Youth

We should create
good manners, then
people will like
and respect us

Please create
good humanity
because this is
best quality

Raise our voice
to demand
our rights

- Sakshi R. Walvekar
B.Com.I

Success

Where there is a life
there is a man
Where ther is a man
there is an idea
Where there is an Idea
there is a try
Where there is a Try
there is a work
Where there is work
there is a success.

- Sakshi R. Walvekar
B.Com.I

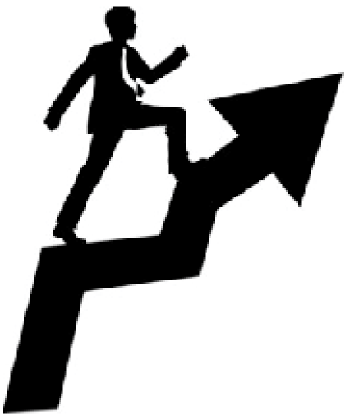

Earth - Source of Life

Earth is our Future,
so Please make beautiful nature
Earth, you are our mother
that's why we have no fear
We can make our Earth strong
by praying can do no wrong
Earth we will always love you
because you take care of us too.

- Sakshi R. Walvekar
B.Com.I

Give your Best

If you always try your best
Then you shall Never have to wonder
About what you could have done
If you'd summoned all your thunder.

And if your best
was not as good
As you hoped it would be,
you still could say
I gave Today
All that I had in me.

- Asha Mashnu Dalavi
B.Com.I

Life

Challenges makes you
more responsible
Always remember that
life without struggle
is a life without success
Don't give up and
learn not to quit.

- Neha Raju Rasal
B.Com.I

"ज्ञान , विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार "
- शिक्षण महर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था , कोल्हापूर संचलित

श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

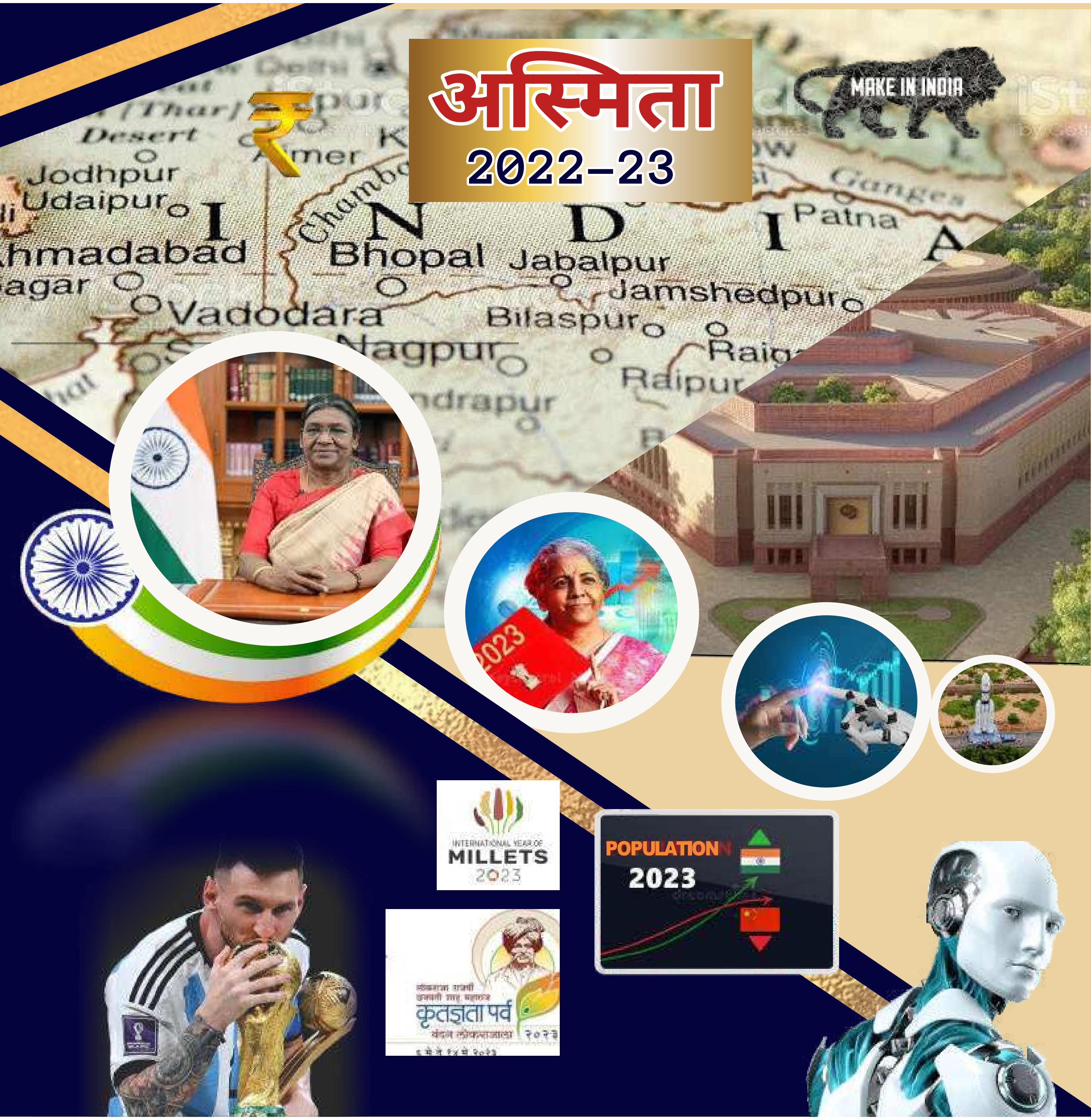

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार"
- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर संचलित

श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

अस्मिता २०२२-२३

अंक ३८ वा

-- संपादक मंडळ --

अध्यक्ष	प्र. प्राचार्या प्रो (डॉ.) त्रिशला कदम
प्रमुख संपादक	डॉ. विठ्ठल नाईक

विभागीय संपादक -

मराठी विभाग	डॉ. सुभाष जाधव (वरिष्ठ विभाग) सौ. एकता उर्फ वनिता जाधव (कनिष्ठ विभाग)
हिंदी विभाग	डॉ. विठ्ठल नाईक (वरिष्ठ विभाग) सौ. सोनाली उगळे (कनिष्ठ विभाग)
इंग्रजी विभाग	श्री. दीपक सरनोबत (वरिष्ठ विभाग) सौ. मनिषा गवळी (कनिष्ठ विभाग)

व्यवस्थापक मंडळ २०२१-२०२४

मा. नामदार चंद्रकांत (दादा) बच्चू पाटील	अध्यक्ष
मा. नामदेवराव विठ्ठलराव कांबळे	उपाध्यक्ष
मा. लालासाहेब भानुदास यादव	उपाध्यक्ष
मा. प्राचार्य अभयकुमार गोविंदराव साळुंखे	कार्याध्यक्ष
मा. प्राचार्या सौ. शुभांगी मुरलीधर गावडे	सेक्रेटरी
मा. प्राचार्य डॉ. राजेंद्र विश्वनाथ शेजवळ	सहसचिव प्रशासन
मा. सिताराम महारु गवळी	सहसचिव अर्थ
मा. संभाजीराजे शाहू छत्रपती	सदस्य
मा. अविनाश दिनकर पाटील	सदस्य
मा. सदाशिव कृष्णा कुंभार	सदस्य
मा. डॉ. विजयकुमार शिवाजीराव पाटील	सदस्य
मा. शशिकांत यशवंत काटे	सदस्य
मा. प्राचार्य डॉ. जयसिंग श्रीराम देशमुख	सदस्य
मा. श्रीराम शरदचंद्र साळुंखे	सदस्य
मा. प्राचार्य डॉ. मिलिंद शिवाजीराव हुजरे	सदस्य
मा. प्रकाश लक्ष्मण हाके	सदस्य
मा. प्राचार्य डॉ. रमेश राजाराम कुंभार	सदस्य
मा. डॉ. महेश नारायणराव गायकवाड	सदस्य
मा. नारायण शंकर पुरी	सदस्य
मा. गुलाबराव जगन्नाथ बोराटे	सदस्य

विश्वस्त मंडळ २०२१-२०२४

मा. प्राचार्य अभयकुमार गोविंदराव साळुंखे	कार्याध्यक्ष
मा. प्राचार्या सौ. शुभांगी मुरलीधर गावडे	सेक्रेटरी
मा. सिताराम महारु गवळी	सहसचिव अर्थ

आजीव सेवक समिती

मा. सिताराम महारु गवळी	अध्यक्ष
मा. प्राचार्या सौ. शुभांगी मुरलीधर गावडे	सेक्रेटरी
मा. प्राचार्य डॉ. राजेंद्र विश्वनाथ शेजवळ	सदस्य
मा. शशिकांत जशवंत काटे	सदस्य
मा. प्राचार्य डॉ. जयसिंग श्रीराम देशमुख	सदस्य
मा. श्रीराम शरदचंद्र साळुंखे	सदस्य
मा. प्राचार्य डॉ. मिलिंद शिवाजीराव हुजरे	सदस्य
मा. गुलाबराव जगन्नाथ बोराटे	सदस्य
मा. प्रकाश लक्ष्मण हाके	सदस्य
मा. अशोक बबन माने	सदस्य
मा. अरुण जगन्नाथ कुंभार	सदस्य

महाविद्यालय विकास समिती

मा. प्राचार्य अभयकुमार गोविंदराव साळुंखे	कार्याध्यक्ष
मा. प्राचार्या सौ. शुभांगी मुरलीधर गावडे	संस्था सचिवा
मा. प्राचार्य प्रो. (डॉ.) त्रिशला कदम	पदसिध्द सचिवा
मा. माजी आमदार सुरेश हाळवणकर	स्थानिक सदस्य
मा. श्रीमती स्मिता बुगड	स्थानिक सदस्या
मा. श्री. प्रमोद खुडे	स्थानिक सदस्य
मा. श्री. प्रसाद कुलकर्णी	स्थानिक सदस्य
मा. श्रीमती प्रमिला सुर्वे	शिक्षक प्रतिनिधी
मा. श्री. सुधाकर इंडी	शिक्षक प्रतिनिधी
मा. डॉ. सुभाष जाधव	शिक्षक प्रतिनिधी
मा. श्रीमती संगिता पाटील	शिक्षक प्रतिनिधी
मा. डॉ. धीरज शिंदे	प्राचार्य नियुक्त
मा. श्री. विक्रम शिंदे-देसाई	प्रशासकीय सदस्य

नियतकालिक अस्मिता २०२२-२३

(प्रकाशन व मालकी संबंधी माहिती) फॉर्म नं.4 उपविधी नं.8

प्रकाशन स्थळ	-	श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.
प्रकाशकाचे नाव	-	प्र. प्राचार्या प्रो. (डॉ.) त्रिशला कदम
पत्ता	-	श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.
राष्ट्रीयत्व	-	भारतीय
प्रकाशन काळ	-	वार्षिक
संपादकाचे नाव	-	डॉ. विठ्ठल शंकर नाईक
पत्ता	-	श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.
राष्ट्रीयत्व	-	भारतीय
मुद्रकाचे नाव व पत्ता	-	श्री. अमोल विलास माने, अमोल एंटरप्रायजेस, मिरज.
राष्ट्रीयत्व	-	भारतीय
नियतकालिकाची मालकी	-	प्राचार्य, श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

मी प्राचार्य प्रो. (डॉ.) त्रिशला कदम असे जाहीर करते की,
वर दिलेली माहिती माझ्या माहितीप्रमाणे व समजुतीप्रमाणे खरी आहे.

ठिकाण : इचलकरंजी, जून २०२३

प्र. प्राचार्या प्रो. (डॉ.) त्रिशला कदम

या अंकातील लेखकांच्या मतांशी व लेखातील मजकुराशी प्रकाशक व संपादक सहमत असतीलच असे नाही. या अंकातील साहित्याच्या स्वतंत्रतेची जबाबदारी संबंधित साहित्यिकांवर राहील. प्रस्तुत अंकात संग्रहित मजकूरही संभवतो. या अंकातील मजकुराचे मुद्रितशोधन त्या त्या विभागीय संपादकांनी केले आहे.

॥ प्रार्थना ॥

हरे राम, हरे राम, राम राम हरे हरे,
हरे कृष्ण, हरे कृष्ण, कृष्ण कृष्ण हरे हरे ॥
राम कृष्ण रहीम ख्रिस्त
बुद्ध झरतुष्ट ।
महावीर मानवसंत मानव्याचे दीपस्तंभ
लीन दीन होऊन त्यांचे
वंदुया चरण ।
सत्य, शील, प्रामाणिकता,
त्याग पिळवणुकीस आळा,
मानव्याचे अधिष्ठान
ईशतत्व दर्शन ।
यांचे ज्ञान नि विज्ञान हाच सुसंस्कार
विवेकाच्या आनंदाचा लाभ शिक्षणात ॥

- पूज्य बापूजी साळुंखे

अग्नेऽ नय सुपथा राये अस्मान्
विश्वानि देव वयुनानि विद्वान
युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो
भूयिष्ठां ते नम उक्तिम् विधेमव

- इशावास्योपनिषद्

संस्थेची उद्दिष्टे

- संस्थेच्या शाळा व उपशाखांतून जात, धर्म पंथ अथवा वर्ण भेदाभेद मानला जाणार नाही.
- संस्था राजकारणातून अलिप्त राहील.
- जीवनात हरघडी साधेपणा व काटकसर यांची जपणूक संस्था करील.
- संस्थेच्या शाखांचे हिशेब सर्वांना पाहण्यास खुले व उपलब्ध राहतील.
- सामान्य समाजाच्या सुसंस्कारी विकासाच्या ध्येयासाठी उत्स्फूर्तपणे वाहून घेणारे आदर्श समाजसेवक निर्माण करणे.
- प्राचीन काळातील गुरूपरंपरेला धरून शिक्षक कार्यकर्ते यांच्या आदर्श जीवनाच्या धड्यातून नवीन शिक्षणपद्धती निर्माण केली जाईल जिच्यामुळे आत्मसमर्पण, प्रामाणिकपणा, सत्य, समता नि बंधुता या वृत्तींचा परिपोष केला जाईल.
- स्वतंत्र विचारवृत्ती आणि नवनिर्मिती यांची कुवत विकसित करणे.
- संस्थेचे देणे असल्यास आपण सार्वजनिक पैशाचा दुरुपयोग करतो, याबदल कबुली जबाब देणे.

ध्येय धोरणे

'ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार',
सत्य, शील, प्रामाणिकपणा, चारित्र्य, पिळवणूक प्रवृत्तीस आळा, सेवा आणि त्याग
या मौलिक निष्ठा जीवनात उतरविण्याचा प्रयत्न करणे हा सुसंस्कारी
जीवनाचा हेतू राहील. आचार विचार आणि उच्चार यांच्या
पावित्र्यावर आग्रहपूर्वक भर देणे.

मा. प्राचार्यांचे मनोगत

ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षण प्रसार... परम पूज्य डॉक्टर बापूजी साळुंखे, संस्थामाता सुशिलादेवी साळुंखे, श्री स्वामी विवेकानंद आणि ज्यांच्या दातृत्वांनं हे विद्या संकुल उभं आहे त्या श्रीमती अक्काताई रामगोंडा पाटील या सर्वांच्या पावन स्मृतींना विनम्र अभिवादन...

महाराष्ट्राच्या सामाजिक, सांस्कृतिक आणि शैक्षणिक विकासामध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, महात्मा फुले, सावित्रीबाई फुले यांच्यासारख्या महापुरुषांनी आपले मोलाचे योगदान दिले आणि त्यातूनच सुसंस्कृत पिढी घडण्यासाठी मदत झाली. या सगळ्यांच्या नामावली मध्येच आणखी एक नाव मोठ्या अभिमानाने मला घ्यावसं वाटतं ते म्हणजे शिक्षण महर्षी डॉ बापूजी साळुंखे...

'ज्ञान,विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षण प्रसार' या ध्येयाने प्रेरित होऊन १९५४ साली कराड मधील एका छोट्याशा मंदिरामध्ये श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेची स्थापना झाली आणि या संस्थेच्या माध्यमातून आज जवळजवळ संपूर्ण महाराष्ट्र आणि महाराष्ट्राबाहेरही ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्काराची फुले आपला सुगंध पसरवत आहेत, याचा मला सार्थ अभिमान आहे.

शैक्षणिक वर्ष २०२२ – २३ यावर्षीचा 'अस्मिता' हा आमच्या महाविद्यालयाचा आरसा असणारा अंक आपल्यासारख्या सुज्ञ वाचकांच्या हाती देताना मला मनस्वी आनंद होत आहे.

खरं तर असं म्हणतात की, महाविद्यालयाचा अंक म्हणजे त्या महाविद्यालयाची ओळख असते आणि म्हणूनच आमच्या महाविद्यालयाची ही अस्मिता आज आम्ही तुमच्या हाती देत आहोत, ही अस्मिता जपण्यासाठी अहोरात्र प्रयत्न करणाऱ्या आमच्या असंख्य विद्यार्थिनी, शिक्षक, प्राध्यापक शिक्षकेतर कर्मचारी प्रशासकीय कर्मचारी या सर्वांच्या सहकार्यातून बनलेला हा 'अस्मिता' म्हणजे आमच्या महाविद्यालयाची खरी अस्मिता आहे एवढे नक्की.

यामध्ये आम्ही वर्षभरात केलेल्या कामाचा लेखाजोखा मांडला आहे. साधारणतः जून २०२२ मध्ये या महाविद्यालयाच्या प्राचार्य पदाची धुरा माझ्याकडे आली. माझ्या मातृतुल्य श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेने एक खूप मोठी जबाबदारी माझ्यावर सोपवली. पण लहानपणापासूनच बापूजींचे ज्ञान विज्ञान आणि सुसंस्काराचे बीज आमच्या मध्ये कुठेतरी आहे म्हणूनच हातून काहीतरी चांगलं काम करण्याचा आणि करून घेण्याचा प्रयत्न गेली वर्षभर मी करत आहे. या महाविद्यालयाची एक माजी विद्यार्थिनी ते प्राध्यापक आणि आता प्र. प्राचार्य पदापर्यंतचा माझ्या अखंड प्रवासात माझ्या मातृप्रिय संस्थेने घालून दिलेली मुल्ये मी जपण्याचा प्रयत्न करत आहे कारण अखंड आयुष्यातला बराचसा काळ हा या संस्थेमध्ये गेल्यामुळे अनेक चांगल्या गोष्टी करायला मिळाल्या, शिकायला मिळाल्या ही माझ्यासाठी अभिमानाची बाब आहे.

मला आजही आठवते १९८४ मध्ये या महाविद्यालयाची स्थापना झाली. संस्थेमधील हे एकमेव कन्या महाविद्यालय आहे. मुलींच्या शिक्षणाची सोय व्हावी म्हणून या महाविद्यालयाची स्थापना झाली आणि मला अभिमान आहे की मी याच महाविद्यालयामध्ये शिकले. म्हणजे सांगायचं झालं तर या इमारतीचे बांधकामासाठी सुद्धा देणग्या गोळा करण्यासाठी आम्ही सगळे प्राध्यापक मदत करायचो म्हणजे मी असेल संगीता पाटील मॅडम असतील आम्ही सगळ्या प्राध्यापकांनी या महाविद्यालयासाठी कष्ट घेतले आहेत. म्हणजे आपण आपलं नवीन घर बांधताना कसं सजवतो तसं आम्ही हे महाविद्यालय आमच्या हाताने सजवले. म्हणून आमचे ऋणानुबंध या महाविद्यालयाशी, इथल्या मातीशी जोडले गेलेले आहेत आणि हे महाविद्यालय आमच्यासाठी घरच आहे कारण आम्ही आमच्या आयुष्यातला बराचसा काळ आमच्या घरात कमी आणि या महाविद्यालयामध्ये जास्त घालवलेला आहे. हे महाविद्यालय उभे राहताना आम्ही आमच्या डोळ्यांनी पाहिलेलं आहे म्हणूनच हे माझंच घर आहे या भावनेनेच मी इथं काम करत आहे. आणि मला जेवढे शक्य आहे तेवढे मी इथून पुढच्या काळामध्येही चांगलं काम करण्याचा प्रयत्न करेन.

शिक्षण महर्षी डॉक्टर बापूजी साळुंखे यांनी सत्य, शील प्रामाणिकता, त्याग, पिळवणुकीस आळा ही पंचशील तत्वे अंगिकृत करून

ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षण प्रसार... हे ब्रीदवाक्य घेऊन इसवी सन १९५४ साली श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेची स्थापना केली. संस्थेच्या एकूण चारशे पाच संस्कार केंद्राच्या माध्यमातून ज्ञानदानाचे कार्य अखंड सुरू आहे. यापैकीच एक संस्कार केंद्र म्हणजे आपले श्रीमती अक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय होय. इचलकरंजी शहराची, परिसराची व काळाची गरज विचारात घेऊन डॉक्टर बापूजी साळुंखे यांनी मुलींच्या साठी स्वतंत्र कन्या महाविद्यालय सुरू केले. या महाविद्यालयात अकरावीपासून पदवी व पदवीत्तर कला व वाणिज्य शाखा पर्यंतचे वर्ग सुरू आहेत आणि सध्या या महाविद्यालयात जवळपास चौदाशे विद्यार्थिनीं ज्ञानार्जन करीत आहेत, ही आमच्यासाठी अभिमानाची बाब आहे.

गेल्या वर्षभरात अनेक नवीन छोटे–मोठे बदल या महाविद्यालयामध्ये करण्याचा प्रयत्न आम्ही केला आहे कारण आमच्या आदर्श, जगण्याची बाराखडी ज्यांनी आम्हाला शिकवली त्या आमच्या गुरुवर्य आणि या महाविद्यालयाच्या माजी प्राचार्य शैलजा साळुंखे मॅडम म्हणजेच आमच्या सगळ्यांच्या मोठ्या मॅडमनी आम्हाला काही नियम घालून दिले. प्रशासन कसं चालवायचं हे त्या प्राचार्य असताना मला शिकायला मिळालं आणि त्याचा आज मला निश्चितच फायदा होत आहे. गेल्या वर्षभरात आमच्या अनेक विद्यार्थिनींनी राष्ट्रीय पातळीवर यश संपादन केलं आहे. क्रीडा, सांस्कृतिक, एनसीसी, एनएसएस व इतर सर्वच विभागांचे कार्य हे विशेष उल्लेखनीय आहे. आमच्या प्राध्यापकांनीही राष्ट्रीय आंतरराष्ट्रीय पातळीवर आमच्या महाविद्यालयाचे नाव मोठे करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

महाविद्यालयात आम्ही सुसज्ज अशी computer lab सुरू केली आहे .त्यामध्ये अनेक कोर्सेस आम्ही फ्री ऑफ कॉस्ट मध्ये आमच्या विद्यार्थिनींना उपलब्ध करून दिलेले आहेत. फॅशन डिझायनिंग, ब्युटी पार्लर यासारखे कोर्सेस व्यवसायिक शिक्षणाची गरज ओळखून आम्ही सुरू केले आहेत. तसेच आम्ही आमच्या विद्यार्थिनींना समाजामध्ये वावरत असताना येणाऱ्या संकटांना सामोरे जाण्यासाठी कराटे प्रशिक्षणही देत आहोत. मोडी लिपीचा एक आगळावेगळा कोर्सही इतिहास विभागामार्फत सुरू आहे. याशिवाय वर्ग खोल्यांची कमतरता लक्षात घेऊन, आहे त्या जागेचा योग्य वापर करून आम्ही नवीन वर्ग खोल्या बांधल्या. याशिवाय अग्रणी महाविद्यालय योजनेअंतर्गत विविध कार्यशाळांचे आयोजन करण्यात आले होते, त्यामध्ये समाजामध्ये दुर्लक्षित असणाऱ्या तृतीयपंथीयांचे अंतरंग उलगडून दाखवणारी एक कार्यशाळा आम्ही घेतली आणि त्या कार्यशाळेला समाजातील विविध स्तरातून खूप चांगला प्रतिसाद मिळाला. तसेच महाविद्यालयातील शैक्षणिक उपक्रमाबरोबरच आम्ही अनेक मान्यवरांची मार्गदर्शनपर व्याख्याने ही आयोजित करण्याचा प्रयत्न केला. ज्यामुळे आमच्या विद्यार्थिनींना त्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी मदत झाली. हा अंक तयार होण्यासाठी प्रतिवर्षाप्रमाणे या ही वर्षी अनेक दानशूर व्यक्तींनी महाविद्यालयाला उदार अंतःकरणाने मदत केलेली आहे कारण आपण कितीही छान साहित्य निर्मिती केली तरी ते पुस्तक रूपात येण्यासाठी काही खर्च करावा लागतो आणि तो खर्च करण्यासाठी जाहिरातीच्या माध्यमातून अनेकांनी आम्हाला सहकार्य केलं त्या सर्वांना मी मनःपूर्वक धन्यवाद देते.

आमच्या महाविद्यालयातील अनेक प्राध्यापकांना सामाजिक शैक्षणिक तसेच सांस्कृतिक क्षेत्रातील विविध पुरस्काराने सन्मानित करण्यात आलेले आहे. त्यामुळे याचा प्राचार्य म्हणून मला खूप आनंद वाटतो, अभिमान वाटतो. येणाऱ्या काळात महाविद्यालयात अनेक नवीन बदल आपल्याला पाहायला मिळतील. प्रशासनाच्या दृष्टीने तसेच ग्रंथालयाच्या माध्यमातूनही विद्यार्थ्यांना ज्या काही चांगल्या सेवा सुविधा देता येतील त्या देण्याचा प्रयत्न करू. एवढा विश्वास या निमित्ताने मी तुम्हाला सर्वांना देते, विद्यार्थिनींच्या हातांना लिहतं करण्यासाठी, त्यांच्यातल्या प्रतिभा शक्तीला जागं करण्यासाठी वर्षभर विविध उपक्रम राबवले गेले. मराठी, हिंदी, इंग्रजी अशा तिन्ही भाषेतील कथा, कविता, लेख देऊन विद्यार्थिनींनी प्रचंड उत्साह दाखवला आणि हा अंक परिपूर्ण करण्यासाठी मदत झाली. महाविद्यालयातील सर्वच प्राध्यापकांच्या अतिव कष्टामुळे हा सुंदर असा अंक तयार झाला तयार होतो आहे, याचा मला मनस्वी आनंद आहे.

माझ्या आयुष्यातील माझ्या मार्गदर्शक, गुरुवर्य, आदरणीय प्राचार्य शैलजा साळुंखे मॅडम यांच्या प्रशासनाचा आणि मार्गदर्शनाचा महाविद्यालयाच्या वाटचालीमध्ये खूप मोलाचा वाट आहे, मी त्यांचे मनापासून आभार मानते. तसेच या संपूर्ण वाटचालीमध्ये संस्थेचे विद्यमान कार्याध्यक्ष माननीय प्राचार्य अभय कुमारजी साळुंखे, माननीय सेक्रेटरी प्राचार्य सौ शुभांगी ताई गावडे, प्रशासन सहसचिव माननीय प्राचार्य डॉ. आर. व्ही. शेजवळ, अर्थ सहसचिव प्राचार्य एस. एम. गवळी, संस्थेचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी माननीय श्री. कौस्तुभ गावडे या सर्वांचे पाठबळ मिळाल्याने मी हे काम यशस्वीपणे करू शकले.

या पुढच्या काळातही डॉ.बापूजी साळुंखे आणि संस्थामाता सुशिलादेवी साळुंखे यांनी घालून दिलेल्या पायवाटेवरूनच चालण्याचा प्रयत्न करू आणि संस्थेच्या नावाला साजेसं काम करण्यासाठी आम्ही कटिबद्ध राहू असा विश्वास मी या निमित्ताने आपणास देते.......

तुमचे सहकार्य आणि शुभेच्छा असेच आमच्या पाठीशी राहू द्याव्यात. एवढीच इच्छा यानिमित्ताने व्यक्त करते. धन्यवाद...

– प्र. प्राचार्य प्रो. (डॉ.) त्रिशला कदम

संपादकीय

प्रिय वाचक, शैक्षणिक वर्ष २०२२-२३ चा 'अस्मिता' हा साहित्य, संस्कार, कला, क्रीडा, कौशल्य यांचा संगम घडविणारा ३८ वा वार्षिक अंक आपल्या हाती सुपूर्द करताना आम्हास अत्यंत आनंद होत आहे. शिक्षणापासून वंचित असलेला बहुजन समाज शिक्षित व सुसंस्कारित झाला पाहिजे म्हणून 'ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार' हे ब्रीद वाक्य उराशी बाळगून माझे श्रद्धास्थान असलेल्या शिक्षणमहर्षी डॉ. बापुजी साळुंखे यांनी सन १९५४ साली श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेची स्थापना केली. शिक्षणापासून वंचितांच्या उद्धारासाठी जनतेच्या आशीर्वादाच्या बळावर लावलेले रोपटे आज वटवृक्षात रुपांतरीत झाले आहे. आज संस्थेच्या संख्यात्मक आणि गुणात्मक विकास संपूर्ण देशात चर्चेचा विषय आहे हा विकास साधण्यासाठी महाराष्ट्र आणि कर्नाटक मध्ये अनवाणी फिरून शिक्षणमहर्षी डॉ. बापुजी साळुंखे यांनी अपार कष्ट घेतले आहेत. महाराष्ट्राचे मँचेस्टर असलेल्या इचलकरंजी व हातकणंगले तालुक्यातील स्त्री शिक्षणाची गरज ओळखून त्यांनी या नगरीत फक्त मुलींच्यासाठी सन १९८४ साली 'श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालयाची' स्थापना केली.

सुरुवातीस ३५ विद्यार्थिनी संख्येवर सुरु झालेल्या या संस्कार केंद्रात आज १८०० पेक्षा जास्त विद्यार्थिनी ज्ञानार्जन करत आहेत. गुणात्मक प्रगतीमुळे अत्यल्प कालावधीत महाविद्यालय शिवाजी विद्यापीठच्या कार्यक्षेत्रात नावारूपाला आले. शिक्षणमहर्षी डॉ. बापुजी साळुंखे यांचा वारसा आणि वसा घेऊन मा. कार्याध्यक्ष अभयकुमार साळुंखे साहेब आणि सचिवा शुभांगी गावडे मॅडम यांच्या मार्गदर्शनाखाली महाविद्यालय प्रगती करीत आहे. महाविद्यालयाचे कार्यक्षम प्र. प्राचार्य डॉ. त्रिशला कदम यांचे उत्तम प्रशासन महाविद्यालयास वेगळी ओळख निर्माण करून देत आहे. ज्ञानार्थीच्या कलागुणांचे गुणगान करणारे, विद्या अविरत अंगिकारली जावी ती सर्व कलागुणांनी सजली जावी, विद्यार्थिनीच्या अंगी संस्काराची बीजरोपण व्हावी यासाठी अविरत झटणारी ही शाखा आहे.'

'अस्मिता' हा अंक महाविद्यालयातील विद्यार्थिनींच्या सर्वांगीण विकासासाठी महाविद्यालयाने केलेल्या संस्काराचे बिंदू आहे. अंधकाराकडून प्रकाशाकडे, असत्याकडून सत्याकडे आणि सत्यम कडून सुंदरते कडे युवा शक्तीची स्पंदने विकसित करणारा आ अंक आहे आणि या अंकाचा मी सारथी आहे याचा मला गर्व आहे. हा अंक अनेक उदयोन्मुख साहित्यिकांचे विविध लेख, कविता, विनोद्पर लेख, संशोधन परक लेख, कहानी, माहितीपर लेख, प्रसिद्ध व्यक्तींचे मुलाखत, व्यक्ती व प्रसंग चित्रे आदी साहित्यांनी सुशोभित आहे. महाविद्यालयाची उज्वल, धवल विविध क्षेत्रातील प्रगतीपथावर असलेली परंपरा, विद्यार्थिनीच्या शैक्षणिक गुणवत्तेचा चढता आलेख, विविध स्पर्धा मधील विद्यार्थिनींचे यश, महाराष्ट्रात महाविद्यालयाची प्रतिष्ठा उंचावणारा सांस्कृतिक विभाग डॉ. विठ्ठल नाईक यांच्या मार्गदर्शनाखाली अविरत यश संपादन करीत आहे. शिवाजी विद्यापीठ आयोजित ४२ वा जिल्हा व मध्यवर्ती युवा महोत्सव मध्ये द्वितीय क्रमांक, मनोरंजन मंडळ, रोटरी क्लब व दगडूलाल मर्दा फौंडेशन यांच्या माफर्फत आयोजित राज्यस्तरीय 'युवा स्पंदन' स्पर्धेत प्रथम क्रमांक आणि लघुनाटिका स्पर्धेत उतेजनार्थ पुरस्कार, स्पोर्ट डान्स असोसिएशन माफर्फत राणी पुतळाबाई महिला विधी महाविद्यालय,भोसरी पुणे येथे आयोजित महाराष्ट्र राज्य अजिंक्य पद स्पर्धेत गोल्ड मेडल, संजय घोडावत विद्यापीठ, हातकणंगले आयोजित राष्ट्रीय सांस्कृतिक महोत्सव २०२३ मध्ये दुसरा क्रमांक आणि श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था आयोजित विभागीय चित्रकला स्पर्धा तृतीय क्रमांक असा

यशाचा चढता आलेख सांस्कृतिक विभागाचा आहे. 'देशभक्तिपर सांस्कृतिक कार्यक्रम', 'अभिनय कौशल्य' विषयाची एक दिवसीय कार्यशाळा, 'गौरी – गणपती सणानिमित्त आयोजित पारंपारिक खेळ', नृत्य व अभिनय प्रशिक्षण कार्यशाळा, 'पारंपारिक वेशभूषा दिवस' निमित्त 'साडी डे' स्पर्धा, 'शिक्षक दिन समारंभ', शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळूंखे वक्तृत्व व निबंध स्पर्धा, 'निवेदन, सूत्रसंचालन आणि मुलाखत' विषयाची एक दिवसीय कार्यशाळा, असे विद्यार्थिनीच्या कौशल्य विकासाचे उपक्रम सांस्कृतिक विभागाने राबविले. राष्ट्रीय सेवा योजना विभागाची विशेष श्रमसंस्कार शिबीर याद्वारे विद्यार्थिनीच्या सुप्त कला गुणांचे दर्शन पाठ्क रशीकाना होणार आहे. महाविद्यालयामध्ये ज्ञानदानासोबत विद्यार्थिनीच्या व्यक्तिमत्व विकासाच्या दृष्टीकोनातून सर्व सुविधा उपलब्ध करून दिल्या जातात. महाविद्यालयात प्रशस्त आणि विविध विषयाच्या ग्रंथांनी समृद्ध ग्रंथालय आहे. अभ्यासिकेची स्वतंत्र सोय ही आहे. ग्रंथालय मार्फत आयोजित ग्रंथ प्रदर्शन, पुस्तक वाचन, पुस्तक समीक्षा स्पर्धा यांचा लाभ विद्यार्थिनीच्या सृजन क्षमता विकसित करण्यात होत असतो. विद्यार्थिनीची संशोधक वृत्ती, जलसंधारणासाठी आसुसलेली सुष्टी, नाती–गोती सांभाळताना प्रेमाची मिळणारी पुष्टी विद्यार्थीनिनी अधोरेखित केली आहे. वैचारीख लेख, माहीतीपर लेख, पुस्तक समीक्षा, प्रसिद्ध व्यक्तींची मुलाखते, कथा, कविता व्यंग्य लेख, स्पेनशील स्केच इत्यादीच्या माध्यमातून नवसृजनाचे आविष्कार विद्यार्थीनिनी मांडलेला आहे. त्याबरोबर पुरस्कार प्राप्त गुणवंत विद्यार्थिनीचा आणि प्राद्यापकांचे गुण गौरव 'अस्मिते' ची खासियत आहे.

या शैक्षणिक वर्षात अनेक विभागामार्फत विद्यार्थिनींच्या कौशल्य विकासासाठी विविध कोर्स चे यशस्वी आयोजन करण्यात आले होते. यामध्ये हिंदी विभागा आयोजित 'सरल हिंदी कोर्स', इंग्रजी विभाग आयोजित इंग्लिश स्पिकिंग कोर्स, इतिहास विभागाचे मोडीलिपी कोर्स, गृहविज्ञान विभागाचे मेहंदी आणि केशभूषा कोर्स, वाणिज्य विभाग आयोजित टॅली कोर्स ई.

मराठी, मानसशास्त्र विभागाकाडून माझी विद्यार्थिनी मेळावा संपन्न झाला. अग्रणी महाविद्यालय योजने अंतर्गत वाणिज्य विभाग, मानसशास्त्र विभाग, ग्रंथालय, सांस्कृतिक विभागा मार्फत विविध विषयावर कार्यशाला आयोजित करण्यात आले होते. या माध्यमातून विद्यार्थिनीचा सर्वांगीण विकास साधण्याचा प्रयत्न महाविद्यालयामार्फत करण्यात आला. विद्यार्थिनीच्या कला गुणांना वाव देण्यासाठी Student Induction Programme (SIP), इत्यादींच्या माध्यमातून विद्यार्थिनी मध्ये संस्कार रुजविण्याचा प्रयत्न करण्यात आला. महाविद्यालयात आयोजित सर्व उपक्रमांचा लेख– जोखा 'अस्मितेच्या' स्वरुपात सादर करीत आहे.

अस्मिता नियतकालिक संपादन कार्यामध्ये महाविद्यालयाचे कुशल प्राचार्य, प्रो. (डॉ.) त्रिशला कदम यांचे अनमोल मार्गदर्शन आणि सहकार्य लाभले आहे. महाविद्यालयाचे अधीक्षक श्री. शिंदे–देसाई सरांची मला सदैव प्रेरणा मिळाली. या अंकाचे सर्व सहसंपादक डॉ. सुभाष जाधव, प्रा. एकता जाधव, प्रा. मनीषा गवळी, प्रा. दिपक सरनोबत, प्रा.सोनाली उगळे यांनी दर्जेदार साहित्याची निवड करून सहकार्य केले. मुखपृष्ठाची संकल्पना सुचविणारे प्रा. सुधाकर ईडी यांच्या विषयी मी कृतज्ञ आहे. विभिन्न विषयावर उत्स्फूर्तपणे साहित्य लेखन करणाऱ्या विद्यार्थिनीनी अंकासाठी उदंड प्रतिसाद दिला आहे. महाविद्यालयातील वरिष्ठ व कनिष्ठ विभागातील सर्व प्राध्यापक बंधू–भगिनी, ग्रंथालयातील सहकारी, प्रशासकीय कर्मचारी या सर्वांचे मी मनापासून ऋणी आहे. तसेच अमोल इंटरप्रायजेस चे अमोल माने यांनी उत्तम पद्धतीने योग्य वेळेत अंकाची छपाई करून प्रकाशित करण्यासाठी सहकार्य केले मी त्यांचे ही आभार मानत आहे.

मी आशा करतो कि हा अंक विद्यार्थिनी, पालक आणि संशोधक पाठ्काना फलदायी ठरेल.

– डॉ. विठ्ठल शंकर नाईक
मुख्य संपादक
'अस्मिता' नियतकालिक सन २०२२–२३

प्राचार्य, प्राध्यापक वृंद, प्रशासकीय कर्मचारी व सेवक वर्ग - २०२२-२३

प्र. प्राचार्या प्रो. (डॉ.) त्रिशला कदम

* प्राध्यापक वृंद *

वरिष्ठ महाविद्यालय

इंग्रजी विभाग

१) श्री. डी. एस. सरनोबत (प्रमुख)
२) श्री. एस. ए. पाटील
३) श्रीमती आर. ए. कुदळे
४) श्रीमती एस. ए. पोवार

मराठी विभाग

१) डॉ. एस. जी. जाधव (विभाग प्रमुख)
२) श्रीमती पी. एस. कुंभार
३) श्रीमती पी. बी. पैलवान

हिंदी विभाग

१) डॉ. व्ही. एस. नाईक (विभाग प्रमुख)
२) श्री. एस. के. इंडी

अर्थशास्त्र विभाग

१) डॉ. टी. व्ही. कदम (विभाग प्रमुख)
२) डॉ. एस. एस. टिपकुर्ले
३) श्री. एस. एम. वाकडे
४) कु. स्नेहल पवार

राज्यशास्त्र विभाग

१) श्रीमती व्ही. एम. पोतदार (विभाग प्रमुख)
२) डॉ. एम. आर. कांबळे
३) श्रीमती डॉ. एम. जी. मिणचे

समाजशास्त्र विभाग

१) श्री. के. सी. कानडे

मानसशास्त्र विभाग

१) श्रीमती पी. ए. सुर्वे (विभाग प्रमुख)
२) श्रीमती एस. आर. पाटील
३) श्री. पी. पी. कांबळे

इतिहास विभाग

१) डॉ. डी. एस. शिंदे (विभाग प्रमुख)
२) श्रीमती डॉ. आर. बी. मालेकर

गृहविज्ञान विभाग

१) श्रीमती एस. पी. पाटील (विभाग प्रमुख)
२) श्रीमती एम. एस. देसाई

भूगोल व पर्यावरण शास्त्र विभाग -

१) श्री. एस. बी. गायकवाड

वाणिज्य विभाग

१) श्री. एस. डी. बोराटे (विभाग प्रमुख)
२) प्रा. पी. एस. सुतार
३) प्रा. एस. जे. फकीर
४) श्री. डी. आर. कदम
५) श्री. सी. बी. शिरगांवकर

ग्रंथालय विभाग -

१) श्रीमती एम. एम. नायकवडी (विभाग प्रमुख)

शारीरिक शिक्षण विभाग -

१) डॉ. एस. व्ही. भोसले (विभाग प्रमुख)

एम.कॉम.

१) डॉ. एस. डी. बोराटे (विभाग प्रमुख)
२) श्रीमती आर. एस. रॉडिक्स
३) प्रा. पी. एस. सुतार
४) श्री. डी. आर. कदम
५) श्री. सी. बी. शिरगांवकर

प्राचार्य, प्राध्यापक वृंद, प्रशासकीय कर्मचारी व सेवक वर्ग २०२२-२३

कनिष्ठ महाविद्यालय

इंग्रजी विभाग - श्रीमती एम. डी. गवळी

मराठी विभाग - श्रीमती ई. डी. जाधव

हिंदी विभाग - श्रीमती सोनाली उगळे

अर्थशास्त्र व समाजशास्त्र विभाग

श्रीमती एस. जी. पाटील

श्री. व्ही. व्ही पाटील

राज्यशास्त्र विभाग -

श्री. जे. ए. बलवान

मानसशास्त्र विभाग - श्रीमती आर. जी. माळी

इतिहास विभाग - श्री. व्ही. एस. पाटील

भूगोल विभाग - श्री. ए. जे. कुंभार

वाणिज्य विभाग

श्रीमती एस. आर. बोरगांवकर

श्रीमती पी. ए. धोत्रे

श्रीमती काजल कांबळे (सहकार)

श्रीमती एस. जी. अंबी

शारीरिक शिक्षण विभाग -

श्री. महेश गवंडी

प्रशासकीय कर्मचारी वृंद

श्री. व्ही. एस. शिंदे-देसाई	: अधीक्षक
श्री. एस. एस. गुजर	: मुख्य लिपीक
श्री. व्ही. डी. जोंधळेकर	: वरिष्ठ लिपीक
श्री. पी. एम. पाटील	: वरिष्ठ लिपीक
श्री. ए. एम. माने	: कनिष्ठ लिपिक
श्री. एम. बी. यादव	: कनिष्ठ लिपिक

कार्यालयीन सहयोग

कु. लीना जगन्नाथ मोरे

सेवक वर्ग

श्री. ए. एन. सातपुते	: ग्रंथालय परिचर
श्री. ए. व्ही. सुतार	: ग्रंथालय परिचर
श्री. एस. ए. कोले	: सेवक
श्री. टी. डी. भारती	: सेवक
श्री. आर. एस. गिरी	: सेवक
श्री. पी. डी. खोत	: सेवक

IQAC Committee

Designation	Name
Chairman	Prin. Dr. (Prof) Trishala Kadam
Member from Management	Dr. P. R. Kumnhar
Member from Local Society	Shri. Sanjal Khool
Member from Industrialists	Shri. Subhash J. Balwan
Member from Alumni	Smt. Kavita Awate
Co-ordinator	Shri. Sudhakar K. Indi
Co-coordinator	Shri. S. B. Gaikwad
Senior Teacher	Shri Santosh D. Borate
	Smt. V. M. Potdar
	Dr. Dhiraj S. Shinde
	Smt. Minaj M. Naikwadi
	Smt. P. A. Surve
	Dr. V. S. Naik
	Dr. Subhash G. Jadhav
Member from Administrative Office	Shri Vikram Desai
Member from Students	Kumar Kirti Ravindra Lole

SHRI SWAMI VIVEKANAND SHIKSHAN SANSTHA KOLHAPUR'S
SMT.A.R .PATIL .KANYA MAHAVIDYALAY,ICHAL;KARANJI
CASTWISE STUDENTS FOR THE YEAR 2022-23
TOTAL GRANT AND NON-GRANTABL STUDENT

CLASS	SC	ST	NT-A	NT-B	NT-C	NT-D	OBC	SBC	OPEN	TOTAL
B.A.I A	15	1	4	2	5	0	21	7	65	120
B.A.I B	20	0	1	4	5	0	8	9	67	114
B.A.II A	19	0	5	5	1	0	16	13	61	120
B.A.II B	5	0	0	2	1	0	9	7	19	43
B.A.III	28	0	3	4	2	0	11	9	68	125
B.COM.I A	12	0	3	2	3	0	16	19	65	120
B.COM.I B	2	0	1	0	1	0	5	1	37	47
B.COM II A	12	0	5	3	0	0	13	8	79	120
B.COM II B	9	0	1	0	0	0	7	2	19	38
B.COM.III A	13	0	0	5	5	0	17	14	66	120
B.COM.III B	3	0	2	1	1	0	10	5	45	67
	138	**1**	**25**	**28**	**24**	**0**	**133**	**94**	**591**	**1034**

SHRI SWAMI VIVEKANAND SHIKSHAN SANSTHA KOLHAPUR'S
SMT.A.R .PATIL .KANYA MAHAVIDYALAY,ICHAL;KARANJI
CASTWISE STUDENTS FOR THE YEAR 2022-23
TOTAL GRANT AND NON-GRANTABL STUDENT

CLASS	SC	ST	NT-A	NT-B	NT-C	NT-D	OBC	SBC	OPEN	TOTAL
M Com I	7	0	1	0	0	0	6	2	39	55
M Com II	3		1	1	1		6	7	29	48

103

भावपूर्ण श्रद्धांजली...!

शैक्षणिक वर्ष २०२२-२३ मध्ये श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण
संस्थेचे व्यवस्थापक मंडळ सदस्य व आजीव सेवक,
पदाधिकारी यांचे दुःखद निधन झाले.
तसेच राष्ट्रीय-आंतराष्ट्रीय व राज्यपातळी वरील सामाजिक, सांस्कृतिक,
राजकीय, शैक्षणिक, कला इत्यादी क्षेत्रातील तसेच संस्थेतील व
महाविद्यालयातील प्राचार्य, प्राध्यापक, कार्यालयीन कर्मचारी
यांच्या ज्या नातेवाईकांचे दुःखद निधन झाले त्यांच्या कुटूंबियांच्या
दुःखात आम्ही सहभागी आहोत.
आमच्या महाविद्यालयाकडून त्या सर्वांसाठी

भावपूर्ण श्रध्दांजली...!

मराठी विभाग

(वरिष्ठ)

देणाऱ्याने देत जावे
घेणाऱ्याने घेत जावे
हिरव्या, पिवळ्या माळावरुनी
सह्याद्रीच्या कड्यावरुनी
छातीसाठी ढाल घ्यावी
वेड्यापिश्या ढगाकडून
वेडेपिसे आकार घ्यावे
रक्तामधल्या प्रश्नासाठी
पृथ्वीकडून होकार घ्यावा

उसळलेल्या दऱ्या कडून
पिसाळलेली आयाळ घ्यावी
भरलेल्या भिमेकडून
तुकोबांची माळ घ्यावी
देणाऱ्याने देत जावे
घेणाऱ्याने घेत जावे
घेता घेता एक दिवस
देणाऱ्याचे हात घ्यावे

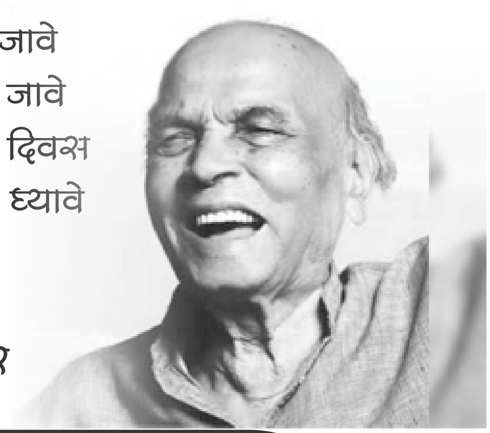

- विंदा करंदीकर

मराठी विभाग -

संपादक - प्रो. डॉ. सुभाष गणपती जाधव

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

१) मराठी साहित्यातील पहिला ज्ञानपीठ पुरस्कार मिळविणारे लेखक - वि.स.खांडेकर – कु. सानिका संजय भोरे (बी.ए.-२)
२) भूमी - आशा बगे (ग्रंथपरीक्षण) – कु. प्रणाली पोपट पवार (बी.कॉम.-२)
३) स्त्री आणि राष्ट्रनिर्मिती – कु.अश्विनी चंद्रकांत पाटणकर (बी.ए.-३)
४) मतदान राजा : लोकशाहीचा धागा – कु. सानिका अनिल कांबळे (बी.ए.-३)
५) लढा स्त्री आत्मनिर्भरतेचा – कु. निकीता लक्ष्मण पाटणकर (बी.कॉम.-३)
६) श्री अन्न - भरडधान्ये – कु. अमृता राजू कडाळे (बी.ए.-३)
७) समतोल आहार – कु. करीना शौकत भकुभाई, (बी.ए.-३)
८) हक्क आहे मला फुलण्याचा – कु. विद्या शशिकांत कोळी (बी.कॉम.-१)
९) माझा महाराष्ट्र – कु. निलम अरविंद जावळे (बी.ए.-३)

पद्य विभाग

१) जीवन – कु. विद्या शशिकांत कोळी बी.कॉम.१
२) मराठी अस्मिता – कु. शिवानी वसंत शिंदे बी.कॉम.१
३) बाप – कु. विद्या शशिकांत कोळी बी.कॉम.१
४) मी कुणाला कळलो नाही – कु. शिवानी वसंत शिंदे बी.कॉम.१
५) आम्ही कोल्हापुरी – कु. विद्या शशिकांत कोळी बी.कॉम.१
६) दामिनी – कु. विद्या शशिकांत कोळी बी.कॉम.१
७) प्रेम पक्षी – कु. गार्गी केसरवाणी बी.कॉम.२
८) अबोल प्रेम – कु. चांदणी शिंदे बी.कॉम.२
९) आठवणीतील आई... – कु. निकिता लक्ष्मण पाटणकर बी.कॉम.२
१०) स्वप्नांचा दुष्काळ – कु. सानिका संजय भोरे बी.ए.२
११) मन नावाचं एक बेट असतं... – कु. निकिता लक्ष्मण पाटणकर बी.कॉम.२

मराठी साहित्यातील पहिला ज्ञानपीठ पुरस्कार मिळणारे लेखक - वि.स.खांडेकर

- कु. सानिका संजय भोरे (बी.ए.-२)

मराठीतील थोर कादंबरीकार आणि लोकप्रिय साहित्यिक वि. स. खांडेकर यांचे पूर्ण नाव विष्णू सखाराम खांडेकर. त्यांनी कादंबरी, कविता, लघुकथा, लघुनिबंध, चित्रपटकथा, नाटके असे अनेक साहित्यप्रकार यशस्वीपणे हाताळले आहेत. त्यांचा जन्म ११ जानेवारी १८९८ रोजी सांगली येथे झाला. त्यांचे शिक्षण सांगली व पुणे येथे झाले. इ.स.१९१३ मध्ये त्यांनी मॅट्रीकची परीक्षा उत्तीर्ण केली. महाविद्यालयीन शिक्षणासाठी त्यांनी पुण्यातील फर्ग्युसन महाविद्यालयात प्रवेश घेतला .

इंटर आर्टस् परीक्षा झाल्यानंतर खेड्यात जाऊन निवृत्तीने शिक्षणकार्य करण्याचा उद्देश डोळ्यांसमोर ठेवून ते कोकणातील शिरोडे या गावी गेले आणि तेथील इंग्रजी शाळेत शिक्षकाची नोकरी धरली. पुढे ते त्याच शाळेचे मुख्याध्यापक बनले. शिरोड्याला असतानाच त्यांनी आपल्या लेखनकार्याला सुरुवात केली. शिरोड्याच्या शाळेत सतरा- अठरा वर्षे नोकरी केल्यानंतर इ.स. १९३८ मध्ये खांडेकर चित्रपट व्यवसायाच्या निमित्ताने कोल्हापूरला वास्तव्यासाठी आले. पुढे कोल्हापूरातच ते कायमचे स्थायिक झाले.

वि.स. खांडेकर यांनी आपल्या साहित्यसेवेचा प्रारंभ कथालेखनापासून केला. त्यांनी अनेक लघुकथा व रुपककथा लिहिल्या आहेत. त्यांच्या लघुकथा अतिशय श्रेष्ठ दर्जाच्या असून त्यांना मोठे वाङ्‌मयीन मूल्य लाभले आहे पण खांडेकरांना अमाप लोकप्रियता मिळाली ती कादंबरीकार म्हणूनच. इ.स. १९३० मध्ये 'हृदयाची हाक' ही पहिली कादंबरी त्यांनी लिहिली. त्यापाठोपाठ 'कांचनमृग', 'दोन ध्रुव', 'हिरवा चाफा', 'दोन मने', 'अश्रू', 'ययाति', 'क्रौचवध ', 'अमृतवेल ' इ. अशा कादंबऱ्या प्रकाशित झाल्या. सुमारे ३५ कथासंग्रह, १० लघुनिबंध असे विपुल लेखन त्यांनी केले. एकापेक्षा एक सरस अशा अनेक कादंबऱ्या लिहिल्या आहेत.

खांडेकरांच्या अनेक कादंबऱ्यांची निरनिराळ्या भारतीय भाषांत भाषांतरे झाली आहेत. स्वैर कल्पनाविलास, उपमा-उत्प्रेक्षा, इ. अलंकारांचे प्राचुर्य, कोटीबाज भाषा, माधुर्य, मानवतावादी भूमिका ही त्यांच्या लेखनाची प्रमुख वैशिष्टे आहेत. अलंकारिक लेखनाबद्दल त्यांची विशेष ख्याती आहे. त्यांची अलंकारिक भाषा लक्षात घेता त्यांच्या कादंबऱ्यांतील निरनिराळ्या पात्रांच्या मुखांमधून स्वतः खांडेकरच बोलतात असे वाटते. खांडेकरांनी लिहिलेले लघुनिबंधही बरेच लोकप्रिय झाले आहेत. खांडेकर हे जीवनवादी साहित्यिक म्हणून ओळखले जातात. 'जीवनासाठी कला' हे साहित्यातील तत्व त्यांनी उचलून धरले . त्यांच्या सामाजिक कादंबऱ्यांतून सर्वसामान्यांच्या सुख-दुःखांना त्यांनी वाचा फोडली आहे. त्यातून त्यांच्या ध्येयवादी वृत्तीचे दर्शन घडते. मानवी जीवनाविषयीचे अपार प्रेम आणि मानवतावादी दृष्टिकोन या त्यांच्या स्वभाववैशिष्ट्यांचे प्रतिबिंब त्यांच्या साहित्यातही उमटले आहे. मध्यमवर्गीय माणसांच्या आशा-आकांक्षा, सर्वसामान्यांची सुख-दुःखे, त्यांचा आदर्शवाद त्यांनी मुख्यत्वे आपल्या कथा कादंबऱ्यांतून मांडला. त्यांचा नायक हा सामाजिकतेचे भान असलेला, आदर्शाची ओढ असलेला असा आहे. हळूहळू बदलत चाललेल्या सामाजिक परिस्थितीत या प्रकारचा आदर्शवाद ही मध्यमवर्गीय तरूणपिढीची मानसिक गरज होती. त्यामुळे खांडेकर त्या काळातले सर्वात लोकप्रिय लेखक ठरले. यांच्या काही कादंबऱ्यांच्या आधारे खांडेकरांची लेखन मांडणी व विषयाची विविधता समजते.

१) दोन ध्रुव (इ.स. १९३४) ४) अश्रू (इ.स.१९५४)
२) उल्का (इ.स. १९३४) ५) ययाति (इ.स. १९५९)
३) क्रौंचवध (इ.स. १९४२) ६) अमृतवेल (इ.स. १९६७)

या कादंबऱ्यांच्या अनुषंगाने त्यांच्या लेखणीची मांडणी, सामाजिक प्रश्न, सर्वसामान्य माणसाचे जगणे, दैनंदिन समस्या या जाणून घेता येतात. वरील कादंबऱ्यांमध्ये खांडेकरांनी अनेक प्रकारचे विविध सामाजिक प्रश्न मांडले आहे.

१) दोन ध्रुव -(इ.स. १९३४)

'दोन ध्रुव' या कादंबरीमधून खांडेकरांनी मानवी समाज हा एकरूप किंवा एकजीव नाही तर या समाजाचे दोन विचित्र भाग आहेत. एका भागाची चैन दुसऱ्या भागाच्या कष्टांवर उभारलेली आहे. इतकी या भागांमध्ये विषमता आहे. ही दोन सर्वस्वी भिन्न विश्वे आहेत. या दोन विश्वांतील माणसे कितीही जवळजवळ वावरत असली तरी त्यांच्यामध्ये दोन ध्रुवांचे अंतर आहे. स्त्री आणि दलित या दोन्हींवर होणारे अन्याय हे अशाच विषमतेचा भाग आहेत. कोकणातील खेड्यामधील पार्श्वभूमीवर

घेतलेली 'दोन ध्रुव' ही कादंबरी याच भयंकर विषमतेवर आधरित सामाजिक जीवनाचे चित्रण करते. धर्म आणि संस्कृती यांच्या नावाने केलेल्या पद्धतशीर पिळवणुकीची लक्षणे अज्ञान, दारिद्र्य आणि अस्पृश्यता यावर यामध्ये प्रकाश टाकला आहे. 'दोन ध्रुव' ही कादंबरी गरीब आणि श्रीमंत या दोन ध्रुवांतील अंतर अधोरेखित करणारी आहे. तसेच सुंदरता आणि कुरुपता यांच्यातील अंतर सांगणारी आहे.

नायक रमाकांत एक कथालेखक होता. त्यांची कुरुप पत्नी वत्सला (कृष्णा) रमाकांत सोबत काम करणारी सुरंगा, या तिघांच्यावर आधारित ही कादंबरी गुंफलेली दिसते. रमाकांतचे वत्सला सोबत अबोला धरणे, यामुळे ती घर सोडून कामापूरला जाते. रमाकांतची रोजनिशी घेऊन ती जाते. त्यामध्ये लिहिलेले सर्व वाचून ती तिच्या लेखनाला सुरुवात करते व तिच्या नव्या आयुष्यालाही. रमाकांत व सुरंगा कामानिमित्त कामापूरला येतात. सुरंगाला देवी झाली असूनही वत्सला तिची सेवा करते. कारण सुरंगाचा मुलगा सोन्या हा वत्सलेचा लाडका बनलेला असतो. नकळत वत्सला, सुरंगा, सोन्या यांचा निर्माण झालेला घनिष्ठ संबंध या कादंबरीतून निर्माण झालेला दिसतो. एकंदरीत या कादंबरीत गर्विष्ठ नायक रमाकांत एकटा पडतो. कारण वत्सला कामापूरमध्ये राहूनच सामाजिक कार्य करते व सुरंगा ही देखील तिला मदत करते.

शेवटी मनुष्य म्हणून जगताना स्त्री-पुरुष, लिंगभेद, जात-पात, कुरूप-सुंदर, गरीब-श्रीमंत असे भेदभाव न मानता आयुष्य जगावे असा संदेश ह्या कादंबरीतून मिळतो.

२) उल्का (इ.स. १९३४)

वि.स. खांडेकरांची सर्वात जास्त आवडलेली कादंबरी ही 'उल्का' होती. सामान्यवर्गीय शिक्षकाची मुलगी उल्का ही रंगाने सावळी होती. वडिलांनी पुनर्विवाह केला असल्याने जीवनात अनेक अडचणी होत्या. आतेभावासोबत लग्न ठरल्याने शाळा सुटली पण नंतर त्याने तिची मैत्रिण इंदू हिच्याशी लग्न करण्याचे ठरविले. वसंतने दिलेला नकार व वर्णभेदा वरून आणि पुनर्विवाह या सर्व कारणांमुळे व तिचे लग्न न ठरणे या काळजीमुळे तिची आईही आजारी पडून मृत्युमुखी पडते. अशा अनेक प्रकारच्या वादळी संकटांना तोंड देत ती शेवटी आपल्यापेक्षा दुप्पट वयाच्या व्यक्तीशी लग्न करते. पण काही वर्षांनी तिचा पती पंडित हा पैसे वसुल करण्यासाठी गावात गेला असता गावकरी त्याचा खून करतात. त्यामुळे उल्का ही सर्वांचे पैसे परत देऊन स्वतःचे घर, जमीन, गावकऱ्यांना देते. अशा प्रकारे जीवनातील थोडेफार वाट्याला आलेले सुखही नशीबाने तिच्याकडून हिरावून घेतले आहे. या द्वंद्वावर ही कादंबरी संपते.

३) क्रौंचवध (इ.स. १९४२)

क्रौंचपक्षाच्या जोडप्याचे उदाहरण घेऊन खांडेकरांनी अगदी सोप्या भाषेत ही कादंबरी मांडली आहे. प्रेयस आणि श्रेयस यांच्या संघर्षात प्रेयसामधील संस्कृतचे कुशल आणि कर्तव्यनिष्ठ प्राध्यापक दादासाहेब दातार, त्यांची मुलगी सुलोचना, दादासाहेब दातार यांच्या आश्रयाखाली वाढलेला ध्येयवादी वृत्तीचा, राष्ट्राविषयी असीम निष्ठा बाळगणारा दिनकर उर्फ दिलीप या प्रमुख व्यक्तिरेखा आहेत. सुलूच्या भावजीवनात असलेले दिलीपचे स्थान, दिलीपचा स्वातंत्र्यसंग्रामातील सहभाग, रामगड संस्थानातील राजेसाहेबांशी त्याने केलेली बंडखोरी, दिलीप व सुलू यांचे परस्परांमधील प्रेमभावना लक्षात न घेता डॉ. शहाणे यांच्याशी सुलूचा विवाह होणे पण पतीशी मनाने एकरूप न होता दिलीपविषयीचे हृदयबंध जपणारी सुलू, वैभवप्राप्तीसाठी अनाचार करायला प्रवृत्त झालेल्या पतीविषयी तिच्या मनात अंतर निर्माण होणे, स्वातंत्र्यसंगामात सहभागी झाल्याबद्दल झालेली फाशीची शिक्षा, दिलीपने प्रा. दादासाहेब दातार यांना निर्वाणीच्या क्षणी लिहिलेले प्रदीर्घ पत्र आणि दिलीपची फाशीची शिक्षा रद्द होऊन कादंबरीचा झालेला सुखान्त शेवट. त्याद्वारे खांडेकरांच्या विचारसरणीतील प्रख्यात जीवनाविषयीचे विलोभनीय दर्शन घडते.

४) अश्रू (इ.स. १९५४)

टिळक-आगरकरांचा प्रभाव असणारा, प्रामाणिक, दयाळू, साध्या विचारसरणीचा, स्वभावाचा असणारा या कादंबरीतील नायक आहे. मध्यमवर्गीय कुटुंबातील एकटा कर्ताधर्ता पुरुष संपूर्ण कुटुंबाचा सांभाळ करणारा आहे. पेशाने शिक्षक असणारा शंकर हा एक स्वाभिमानी शिक्षक होता. स्वतःच्या कामात खुश असणारे, स्वतःच्या मतावर ठाम असणारे असे शिक्षक होते. 'अश्रू' ही कादंबरी एका शिक्षकाच्या आयुष्यातील चांगले वाईट प्रसंगाचे वर्णन करणारी आहे. वि.स. खांडेकर हे स्वतः एक शिक्षक होते. त्यामुळे 'अश्रू' ही कादंबरी जणू त्यांच्याच आयुष्याचे वर्णन करणारी वाटते. कितीही प्रामाणिक, स्वाभिमानी असले तरी परिस्थितीपुढे माणसाचे काहीच चालत नाही. हेच येथे खांडेकर शंकरच्या माध्यमातून सांगताना दिसतात.

५) ययाति (इ.स. १९५९)

वि.स. खांडेकरांच्या 'ययाति' या कादंबरीला मराठी साहित्यक्षेत्रातील सर्वोच्च असा पुरस्कार म्हणजे ज्ञानपीठ पुरस्कार १९७४ साली मिळाला. या कादंबरीमधील ''जग माणसाच्या मनातल्या दयेवर चालत नाही. ते त्याच्या मनगटातल्या बळावर चालतं. माणूस केवळ प्रेमावर जगू शकत नाही. तो इतरांचा पराभव करून जगतो. मनुष्य या जगात जी धडपड करतो, ती भोगासाठी, त्यागाची पुराणं देवळात ठीक असतात, पण जीवन हे देवालय नाही. ते रणांगण आहे.'' हे विचार ह्रदयाला सहज भिडतात.

खांडेकर हे सामाजिक कादंबरीचे भक्त होते. खांडेकर म्हणतात की, 'ययाति' ही शुद्ध पौराणिक कादंबरी नाही. पुराणातल्या एका उपाख्यानातील कथासूत्राचा आधार घेऊन लिहिलेली, स्वतंत्र कादंबरी आहे. 'ययाति' हे नावच कादंबरीला त्यातील नायकावरून आलेले आहे. ही कादंबरी जरी पौराणिक असली तरी सामाजिक वाटते. यामधील भाषा, भाषेची शैली, पद्धत योग्य शब्दांची सांगड, कादंबरीमधील संवाद, व्याकरणिकदृष्ट्या सर्व बाजूंनी ही कादंबरी परिपूर्ण आहे. ही कादंबरी चार मूळ कथनाकांभोवती असलेली दिसते.

१) ययाति – हा कामुक, लंपट स्वप्नातही ज्याला संयम ठावूक नाही.
२) देवयानी – महत्त्वाकांक्षी, मनात दंश धरणारी आणि प्रेमभंगाने अंतरंगात द्विधा झालेली
३) शर्मिष्ठा – स्वतःच्या सुखाच्या पलीकडे सहज पाहणारी आणि ययातिवर शरीर सुखाच्या वासनातृप्तीच्या पलीकडे प्रेमाचा वर्षाव करणारी
४) कच – ज्याचा स्वभावधर्म निरपेक्ष प्रेम हाच होऊन बसला आहे असा विचारी, संयमी व ध्येयवादी.

या चार प्रमुख पात्रांमधील परस्पर प्रेमाची विविध रूपे या कादंबरीत समर्थपणे चित्रित झाली आहेत ही कादंबरी ययातिची कामकथा, देवयानीची संसारकथा आहे. शर्मिष्ठेची प्रेमकथा आणि कचाची भक्तिगाथा आहे.

६) अमृतवेल (इ.स.१९६७)

मानवी जीवन हे जसे नियतीला पडलेले एक सुंदर स्वप्न आहे तसे विश्वाच्या रंगभूमीवर नियतीच्याच तालावर नाच करणारी ती एक कठपुतळी नव्हे काय? स्वप्नांचे अनेक इमले रचावेत. येणाऱ्या शुभकाळाच्या चिंतनात अनेक आकांक्षा मनात बाळगण्यात आणि क्षणाचाही विलंब न करता नियतीने आपल्या सामर्थ्याने त्या डावाचा चक्काचूर करावा असा अनुभव न आलेला एकही मनुष्य या भूतलावर अस्तित्वात असेल काय? जीवन हा दासबाबू म्हणतात तसा बुद्धिबळाचा डाव असावा. ज्यात काळ्या सोंगट्याही आपल्याच अन् पांढऱ्याही आपल्याच. जिथे आपण जिंकतोही आपल्याविरुद्ध व हरतोही आपल्याविरुद्ध. असा स्वतः विरुद्ध जिंकलेला माणूस मग नियतीचच्या बेभरवशी खेळाला डगमगत नाही. तो माणूस धैर्याने सामोरा जातो. मिळालेलं आयुष्य सत्कारणी लावत आयुष्यरूपी रोपट्याचा त्यातून महावृक्ष घडवतो. अशा लोकांसाठी वा अशा लोकांना समोर ठेवून लिहिलेली 'अमृतवेल' ही कादंबरी जगण्याचे महान रहस्य सांगून जाते. दादासाहेब या स्वातंत्र्यसैनिकापासून सुरु होणारी ही कथा दासबाबू, नंदा, माई, वसु, मधुरा, बापू व देवदत्त या पात्रांची ओळख करुन वाचकाला हळूहळू आपल्या जाळ्यात ओढत जाते.

कादंबरीतून मला कळलेले खांडेकर :

वि.स. खांडेकरांच्या प्रत्येक कादंबरीतून जीवन जगण्यासाठी नव्याने पाहण्याचा दृष्टिकोन मिळतो. कादंबरीतील प्रत्येक कथानकामध्ये डोकावून पाहताना सकारात्मक ऊर्जा मिळत असते. आयुष्याच्या प्रत्येक वाटेवर सुख–दुःखाचा लपंडाव चालूच असतो. पण तो योग्यरित्या समजून घेवून आपले आयुष्य जगावे असा एकप्रकारचा संदेशच खांडेकर त्यांच्या कादंबरीमधून देऊ इच्छितात असे वाटते.

अशा महान लेखकास इ.स. १९६१ मध्ये त्यांच्या ययाति कादंबरीस महाराष्ट्र सरकारने कादंबरी विभागाचे पहिले पारितोषिक दिले. ह्या कादंबरीस त्याच वर्षी साहित्य अकादमीचे पारितोषिक मिळाले. इ.स. १९४१ मध्ये सोलापूर येथे झालेल्या महाराष्ट्र साहित्य संमेलनाच्या रौप्य महोत्सवी अधिवेशनाचे वि.स. खांडेकरानी अध्यक्षपद भूषविले. १९५७ साली मराठी नाट्यसंमेलनाचे अध्यक्षपद भूषविले. इ.स. १९६८ मध्ये भारत सरकारने त्यास 'पद्मभूषण' हा किताब दिला. कोल्हापूरच्या शिवाजी विद्यापीठाने त्यांना डी. लिट बहाल केली. अशा या बहुआयामी लेखकाने माणसाचे जीवन काय आहे हे साहित्यातून सांगण्याचा प्रयत्न केला व स्वतःचे असे एक वेगळे विश्व निर्माण केले. आजही वि.स. खांडेकर यांचा एक वेगळा वाचकवर्ग आहे तो स्वतःचे आयुष्य साहित्यातून शोधताना दिसतो. एकूणच 'जीवनासाठी कला' या तत्त्वाची आस खांडेकरांनी का धरली होती हे त्यांच्या साहित्यकृतीतून स्पष्ट होते यात शंका नाही.

***

भूमी - आशा बगे

(पुस्तक परीक्षण)

– कु. प्रणाली पोपट पवार (बी.कॉम.–२)

ही भूमी आहे मैथिलीची. एक लहानशा तामिळ मुलीची. वाल्मिकींनी जिला मर्यादापुरुषोत्तम रामाच्या पुरुषी संकुचित दृष्टीतून रोखली, त्या मर्यादेतच अडकून न राहणाऱ्या अशा एका आधुनिक मैथिलीची...

मैथिलीचं बालपण तामीळमधल्या एका छोट्या गावात गेलं. मैथिलीच्या घराच्या समोर थोड्या अंतरावर समुद्र होता. मैथिली शाळेतून घरी गेली की ७:३० वाजेपर्यंत समुद्रावरुन घरी परत यायची नाही. ७:३० झाले तरी कधी कधी मैथिलीला घरी जाऊ वाटत नव्हते. घरी अम्मा हॉस्पिटलमधून आली असेल आणि तिच्या मागोमाग मॅथ्यूझ टीच आले असतील. मग थोडा वेळ जराशी किल किल करुन दारही आतून कडी लावून बंध केलं असेल, असा विचार करत मैथिली खूप वेळ समुद्रावर बसायची. पूर्वी तिला समुद्रावर एकटी थांबायला भिती वाटायची पण आता नाही वाटत.

मैथिलीची अम्मा हॉस्पिटलमध्ये नर्सचे काम करायची. हॉस्पिटलमधून ती ६:३० पर्यंत घरी यायची. थोड्या वेळाने तिचे मॅथ्सचे टीचर मॅथ्युज घरी यायचे. मैथिलीची अम्मा मूळची ख्रिश्चन होती आणि तिचे डॅडी पक्के तामिळ हिंदू होते. तिचे डॅडी खूप मोठे डॉक्टर होते आणि ती लहान असतानाच ते देवाघरी गेले होते. त्यानंतर तिला तिच्या अम्मानेच सांभाळले होते. मैथिलीला तिच्या आईबाबांविषयी खूप काही जाणून घ्यायचे होते पण जेव्हा जेव्हा ती तिच्या अम्माला विचारायची तेव्हा ती एवढच म्हणायची ''तुझे बाबा खूप हुशार होते''.

असेच काही दिवस चालू होते. नंतर मैथिलीच्या अम्माचे पोटात दुखणे वाढत गेले त्यामुळे तिला मद्रासमधील एका हॉस्पिटलमध्ये दाखल करण्यात आले. त्यानंतर काही दिवसांमध्ये तिची अम्माही वारली. आता मैथिली अनाथ झाली होती. काही दिवसांनी तिची आत्या तिला मुंबईला घेऊन गेली. मैथिलीच्या आत्याला तिच्या आईचा धर्म मान्य नव्हता पण आपल्या भावाची मुलगी या नात्याने आत्याने तिला आपलेस केले आणि मुंबईच्या एका छानशा शाळेमध्ये तिला प्रवेश मिळवून दिला. मैथिलीला इंग्रजी हा विषय खूप आवडायचा.

मैथिली दहावीत असताना परीक्षेत नापास झाली. तिच अभ्यासावरुन मन उडाले. तिला अभ्यासात काहीच रस उरला नव्हता. ती तिच्या आत्याला म्हणाली ''मला पुढं शिकायचं नाही, मला कुठेतरी काम शोधून दे'' तेव्हा तिच्या आत्याची मुलगी बिना हिने तिच्या मैत्रिणीच्या मदतीने एका मोठ्या वाचनालयात मैथिलीला काम मिळवून दिले. वाचनालयात काम करत असताना एके दिवशी वाचनालयात खूप पुस्तके आली. तेव्हा मैथिलीने तेथे काम करणाऱ्या रोहिणीला विचारले, ''एवढी पुस्तके कोणाकडून आलीत? थोडी जुनी वाटतात.'' तेव्हा रोहिणी म्हणाली ''बाजूला प्रोफेसर देवास्थळी यांचे घर आहे. ते आता या जगात नाहीत आणि त्यांच्या घरच्यांना या पुस्तकांचा काहीच उपयोग नाही म्हणून त्यांनी ही पुस्तके या वाचनालयात दिलीत.''

मैथिली प्रो. देवास्थळींची पुस्तके कपाटात लावताना त्यात 'बर्डस' हे पुस्तक तिला दिसले. मैथिलीला इंग्रजी विषय खूप आवडत असल्याने तिला ते पुस्तक खूप आवडले. ते पुस्तक वाचल्यानंतर मैथिलीला जणू छंदच लागला. मैथिलीला प्रो. देवास्थळींची पुस्तके खूप आवडू लागली. तिला पुस्तकांविषयी खूप आवड निर्माण झाली. एके दिवशी मैथिली घरी एकटी असताना संजूने तिच्यावर हात टाकला. तसे तिने त्याला झटकले आणि घराच्या गॅलरीमध्ये जाऊन बसली. आत्या घरी आली. तेव्हा तिला जाणवले की मैथिली आणि संजू बोलत नाहीत. आत्याने मैथिलीला विचारले ''संजू भांडला का तुझ्याशी?'' तेव्हा तिला रडू कोसळले पण ती काहीच बोलली नाही.

पुढे मैथिलीने तिचे मन रमावे म्हणून दुसरी नोकरी शोधली. तिला रोहिणीने सांगितले की, प्रो.देवस्थळींच्या घरी एक केयरटेकर हवी आहे. तेव्हा मैथिलीने तेथे काम करण्यासाठी होकार दिला. ती प्रोफेसरांच्या घरी ४–५ च्या सुमारास गेली. तिने बेल वाजवताच एक वयस्कर, शरीर पूर्णपणे लोम्बत असलेली बाईंनी दार उघडले त्या मिसेस देवास्थळी होत्या. मैथिलीला तेथे फक्त पडलेला पसारा आवरावा लागत होता, बाकी जेवण वगैरे काही बनवायचे नव्हते.

एके दिवशी मैथिली प्रो. देवस्थळींची खोली आवरायला गेली तेव्हा तिला तिथे खूप पुस्तके पडलेली दिसली. ती तिने कपाटात लावली व काही पुस्तके ती तिथे बसून वाचूही

लागली. मैथिलीने दहावीची परीक्षा परत देण्याचा निर्णय घेतला. तिने परीक्षा दिली आणि तिला ८०% गुण मिळाले. पुढे जणू तिला अभ्यासाची गोडीच लागली. बारावीच वर्ष सुरु झालं नंतर मैथिलीने प्रो.देवस्थळींच्या घरची नोकरी सोडून दिली. तशी अधून मधून महिना-दोन महिन्यांनी ती प्रो.देवस्थळींच्या घरी जायची. तिने १२ वी पण खूप चांगल्या मार्कांनी पास केली.

मैथिलीने पुढे बी.ए.चे शिक्षण चालू ठेवले. ती कॉलेजमध्ये असताना तिला एक चांगला ग्रुप मिळाला. तिची मैत्रीण कीर्ती आणि तिचा मोठा भाऊ मिलिंद आणि त्याचा मित्र चेतन. ह्या चौघांची मैत्री घट्ट जमली. ते चौघे मिळून नाटकाचे प्रयोग करु लागले. तिथे मैथिली आणि मिलिंद एकमेकांच्या खूप जवळ आले. मिलिंदला मैथिली आवडत होती. तो तिला नाटकसाठी रोज घ्यायला जायचा आणि सोडायलाही. मिलिंदच्या आईवडिलांना मैथिली ख्रिश्चन असल्याचे कळले, पण मैथिलीची आई ख्रिश्चन होती तर बाबा हिंदू होते. हे सांगण्याचा मैथिलीच्या आत्याने खूप प्रयत्न केला पण त्यांनी नकारच दिला. मैथिली यातून पूर्णपणे सावरली व बी.ए.ला फर्स्ट क्लास मिळवून पास झाली.

थोड्या दिवसांनी दांडेकर मैथिलीच्या घरी आले. दांडेकर हे प्रो.देवास्थळींकडे काम करायचे. ते देवास्थळी बाईंचे खूप जवळचे होते. देवास्थळी बाई गेल्या त्यानंतर ते मैथिलीकडे शंतनूसाठी मागणी घालण्यासाठी आले होते. शंतनू हा देवस्थळी बाईंचा मुलगा. मैथिली आणि तिची आत्या दोघींनींही विचार करुन सांगू असे सांगितले. मैथिलीच्या एम.ए. सुद्धा पूर्ण झाले होते. एकदा सर्व काही ठरवून मैथिली आणि शंतनू यांचे लग्न झाले. दोघेंही मद्रासला रवाना झाले. मुंबई शंतनूला आवडत नव्हती आणि मैथिलीलाही. शंतनू मद्रासमध्ये काम करत होता. शंतनू आणि मैथिलीने आपले तीव्र टोकाचे नकार घेऊनच हे लग्न केले होत.

मैथिली आणि शंतनू हे दोघे कधीही नवरा-बायको सारखे वागू शकत नव्हते. मैथिली बायकोची सर्व कर्तव्ये बजावत होती. पण शंतनू त्याने मात्र कधीही मैथिलीला आपलेस केले नाही. मैथिली मद्रास युनिव्हर्सिटीमध्ये पीएच.डी करत होती. तिथे तिला कावेरी नावाची एक मैत्रिण भेटते. त्या दोघींची चांगली गट्टी जमते.

काही काळानंतर मैथिलीला हॉस्पिटलमध्ये दाखल करतात. मैथिलीला आठवा महिना चालू होता पण बाळाचे वजन जास्त असल्याने तो गर्भ पडला जातो. ती हॉस्पिटलमध्ये बेशुद्ध अवस्थेत असताना शंतनूही तिथे आला होता. मैथिलीला रडू कोसळते. अशी मैथिली शंतनू पहिल्यांदाच बघत होता. कुठे अभिमानी, ताठ, आपल्याच कैफात असलेली मैथिली आणि कुठे पूर्णपणे कोलमंडलेली मैथिली.

काही काळानंतर मैथिली पुन्हा गरोदर राहते. यावेळी मैथिलीला मुलगा होतो. ती त्याचे नाव 'अंशुमन' असं ठेवते. अंशुमन दिसायला तिच्यासारखाच गोरा, तीक्ष्ण नजरेचा होता. मैथिली आणि शंतनू मद्रासला धर्मराजा याच्याकडे भाड्याने राहायला होते. अंशुमन हळुहळू मोठा होत होता. मैथिली लहान मुलाच्या शाळेत शिकवायला जायची. अंशुमनही तिच्यासारखा हुशार आणि स्वाभिमानी होता.

मैथिली जेव्हा शाळेत जायची तेव्हा ती शाळेतून येताना अंशुमनला घेऊनच घरी यायची. शंतनू अंशुमनच्या ओढीने लवकर घरी येऊ लागला. त्या बाप लेकांमध्ये खूप घट्ट असे नाते निर्माण झाले होते. त्या दोघांमध्ये जणू मैथिली नव्हतीच. अंशुमन त्याच्या डॅडीच्या जास्त जवळचा होता. त्याला त्याच्या डॅडीसोबत खेळायला मज्जा यायची. हळुहळू अंशुमन मोठा झाल. कॉलेजला जाऊ लागला. मैथिलीची ओळखही शंतनूसाठी अंशुमनची आई अशीच होती. मैथिलीला खूप एकटे वाटू लागले. तेव्हा मैथिलीने बंगलोर युनिव्हर्सिटीमध्ये लेक्चरर पदासाठी अर्ज केला. ती गोष्ट मैथिलीने अंशुमनपासून लपवून ठेवली. पण एके दिवशी तिने ती शंतनुला सांगितली. यावर शंतनू काहीच बोलला नाही पण त्याने सुटकेचा श्वास घेतला. मैथिली घरी नसताना तो खूप मनसोक्त आणि आनंदी जगायचा. त्याला मैथिलीचा सहवास नको झाला होता.

अखेर मैथिलीला बंगलोर युनिव्हर्सिटीमधून नोकरीसाठी फोन आला आणि ती लवकरच तिकडे शिफ्ट झाली. तिला युनिव्हर्सिटीमध्ये राहण्यासाठी भाड्याने जागा मिळाली. युनिव्हर्सिटीमध्ये तिला डॉ.निरांजन भेटले. तिची आणि त्यांची खूप घट्ट मैत्री झाली. डॉ.निरंजन यांना दोन मुली होत्या, मोठीचे नाव दर्शना आणि छोटीचे लली. मोठी मुलगी सदृढ होती. समंजस होती. तर छोटी १२-१३ वर्षांची पण कमालीची अशक्त होती. ललीला कशाचीच समज नव्हती. तिचे डोके मोठे आणि हातपाय काड्याचे जणू, मान अशी हनुवटीला चिकटलेली. लली लहान असताना तिची आई वारली होती. त्यानंतर डॉ.निरंजन यांनी दर्शना आणि ललीचा सांभाळ केला. मैथिलीला ललीचा लळा लागतो, तसेच डॉ.निरंजन आणि मैथिली एकमेकांच्या खूप जवळ येतात. पण मैथिली त्यामध्ये गुंतली नाही. तिला माहिती होते की तिची मैत्रीण सुभद्राला डॉ.निरंजन खूप आवडतात. तेव्हा मैथिली सुभद्राला

डॉ.निरंजनशी लग्न करण्याचा सल्ला देते.

काही काळ उलटल्यानंतर मैथिली अंशुमनकडे जाते. मद्रासला गेल्यावर मैथिलीला अंशुमनचे नीरजा नावाच्या मुलीवर असलेले प्रेम कळते. त्या दोघांचे लग्न लावून ती परत बेंगलोरला जाते पण तिथे तिचं मन रमेनासे होते. अंशुमन नीरजाला घेऊन नोकरीसाठी मुंबईला घेऊन गेला. आता घरी शंतनू एकटाच राहिला होता. मैथिलीने युनिव्हर्सिटीमधील नोकरीचा राजिनामा दिला आणि ती मद्रासला जायला निघाली. मधल्या काळत मैथिलीची आत्या आणि लली हे जग सोडून गेल्या होत्या म्हणून मैथिलीने शंतनूकडे जाण्याचा निर्णय घेते. त्यावेळी शंतनूबद्दल मैथिलीच्या मनामध्ये करुणा दाटून आली होती.

मैथिली मद्रासमध्ये पोहचली तेव्हा नुकतीच पहाट झाली होती. ती स्वतःशीच हसली आणि पुढे तिच्या घराच्या दिशेने चालायला लागली. तिने बेल वाजवली आणि दीर्घ श्वास घेतला. नंतर आकाशाकडे पाहिले, ते निळ-फिक्कट पसरलेले होते आणि झाडाची पान सळसळत होती.

ही होती मैथिलीची भूमी आणि स्वतःमधल्या सृजनशक्तीने स्वतःला उजळत नेणाऱ्या या मैथिलीच्या भूमीचे हे पाझर म्हणजे तिच्या स्त्रीत्वाचे आणि स्वतःचे हुंकार....

प्रस्तुत कादंबरीमधून खेडे आणि महानगरात मधून वाढलेल्या दोन समाज स्थरांचे भावविश्व साकार झाले आहे. भूमी या मैत्रिणीच्या कहाणीबरोबर अनैतिक संबंध नातेसंबंधातील विश्वासघात, माणसात भेद निर्माण करणारी धर्मव्यवस्था या सर्वांच्या माध्यमातून आधुनिक काळातील समाज संवेदना आशा बगे यांनी साकारली आहे. २००५ साली प्रकाशित झालेली ही कादंबरी स्त्रीवादावर भाष्य करताना दिसते. स्त्रीच्या एकटेपणचा फायदा घेऊन भावनिक आर्थिक आणि मानसिक पातळीवर तिची लूट करणारी प्रवृत्ती या कादंबरी मधून दिसून येते. जागतिकीकरणानंतर केवळ पैसा आणि शरीर वासना शमवण्यापुरते निर्माण झालेले नातेसंबंधावर परखडपणे भाष्य करणारी कादंबरी स्त्रीवादाच्या दृष्टिकोनातून आपले वेगळेपण जपते आहे. पुरुषप्रधान संस्कृती स्त्रीकडे भोग वस्तू म्हणून पाहते हा दृष्टीकोन कादंबरीतील पुरुष व्यक्तिरेखेच्या कृतीतून व्यक्त होताना दिसतो. जागतिकीकरणानंतर समाज जीवनावर असलेला प्रभाव आणि बदललेली समाजव्यवस्था यांचे दर्शन 'भूमी' या कादंबरीतून अगदी प्रखरपणे समोर येते.

***

जीवन

जन्माला आला आहेस
थोडं जगून बघ
जीवनात दुःख खूप आहे
थोडं सोसून बघ

चिमूटभर दुःखाने कोसळू नकोस
दुःखाचे पहाड चढून बघ
अपयश येता निरखून बघ

डाव मांडणं सोपे असते
थोडं खेळून बघ
घरटं बांधणं सोपं असते
थोडी मेहनत करुन बघ

जगणं कठीण, मरण सोपं असतं
दोन्हीतल्या वेदना झेलून बघ
जीवन मरण एक कोडं आहे
जाता जाता एवढं सोडवून बघ

– विद्या शशिकांत कोळी
बी.कॉम.१

स्त्री आणि राष्ट्रनिर्मिती

– कु.अश्विनी चंद्रकांत पाटणकर (बी.ए.–३)

''तुझ्या उत्तुंग भरारीपुढे
गगनही ठेंगणे भासावे ।।
तुझ्या विशाल पंखाखाली
विश्व ते सारे वसावे ।।''

आज आपल्या देशाच्या विकासामध्ये स्त्रियांची महत्त्वाची भूमिका आहे. चांगल्या राष्ट्रांची निर्मिती होण्यासाठी संस्कारगीत आणि आदर्श नागरिकांची देशाला गरज असलेली पहायला मिळते. हे काम एक स्त्री किंवा आईशिवाय कुणीही करू शकत नाही. आपली आई ही आपली पहिली शिक्षिका असते. असे म्हणतात की, ''जिच्या हाती पाळण्याची दोरी ती जगाचा उद्धार करी '' छत्रपती शिवाजी महाराज, स्वामी विवेकानंद, महात्मा गांधी, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर अशा थोर व्यक्तींना जन्म देणारी आणि घडवणारी एक स्त्रीच होती.

आदर्श राष्ट्रनिर्मितीत स्त्रियांचा सिंहाचा वाटा आहे. प्राचीन भारतातही सीता, सावित्री, अरुंधती, मुक्ताबाई यासारख्या स्त्रिया होऊन गेल्या. त्यांनी त्या काळात समाजाला अंधारातून प्रकाशाकडे नेण्याचे काम केलेले आहे. आपल्या देशाला स्वातंत्र्य मिळवून देण्यासाठी झाशीची राणी, सरोजिनी नायडू, ताराराणी यांसारख्या असंख्य महिलांनी इंग्रजांना सळो की पळो करुन सोडले होते.

स्त्रियांमध्येही देशाचे व राज्याचे नेतृत्व करण्याची क्षमता आहे, स्वतंत्र भारताच्या पहिल्या महिला राज्यपाल सरोजिनी नायडू आणि उत्तरप्रदेशच्या मुख्यमंत्री सुचिता कृपलानी ह्या होत्या.

आयर्नलेडी म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या भारताच्या माजी पंतप्रधान इंदिरा गांधींनी १० ते १५ वर्षे पंतप्रधान म्हणून काम केले. त्यांनी 'ब्लू स्टार ऑपरेशन'चा निर्णय घेऊन सफल केले. तसेच, भारताच्या राष्ट्रपती प्रतिभाताई पाटील यांनी महिला आर्थिक विकास महामंडळ स्थापन करून स्त्रियांना चरितार्थाच्या संधी उपलब्ध करून दिल्या. सद्या दौपदी मुर्मू ह्या राष्ट्रपती म्हणून कार्यरत आहेत. राजकारणात येण्यापूर्वी त्या शिक्षिका म्हणून कार्यरत होत्या. नगरसेविका, आमदार, राज्य सरकारमधील मंत्री व अशा बऱ्याच राजकीय पदांवर त्यांनी काम केले आहे.

भारताच्या अर्थमंत्रीपदाची सर्व सूत्रे ही 'निर्मला सितारामन' या एका स्त्रीकडेच आहेत. स्वामी विवेकानंदानी म्हटले होते की, ''देशाची प्रगती ही त्या देशाच्या स्त्रियांच्या प्रगतीवर अवलंबून असते.'' आज स्त्रियांनी मिडिया, सामाजिक, राजकीय, वैज्ञानिक, शैक्षणिक आणि आर्थिक क्षेत्रामध्ये स्वतःची ओळख निर्माण केली आहे.

विविध क्रिडा क्षेत्रात महिला पुरुषांच्या बरोबरीने खांद्याला खांदा लावून काम करत आहेत. स्मृती मानधना ही क्रिकेट क्षेत्रात महत्त्वाची भूमिका बजावताना दिसत आहे. जागतिक कुस्ती स्पर्धा गाजवणारी दिनेश फोगट तसेच साक्षी मलिक असून सायना नेहवाल ही एक भारतीय बँडमिंटनपटू आहे. ऑलंपिक खेळात उपांत्यपूर्व फेरी गाठणारी ठरली आहे.

जागतिक ज्युनिअर बँडमिंटन स्पर्धा जिंकणारी सायना ही पहिली भारतीय महिला आहे. तसेच मिस इंडिया २०२२ ची सिनी शेट्टी ही मिस इंडिया म्हणून घोषित झाली आहे. सैन्यदलामध्ये महिला उच्च पदावर काम करताना दिसत आहेत.

बँकींग क्षेत्रातही आय.सी.आय.सी.आय. बँकेच्या सीईओ चंदा कोचेर यांनी महत्त्वपूर्ण कामगीरी बजावली आहे. प्रत्येक क्षेत्रामध्ये स्त्रिया पुरुषांच्या खांद्याला खांदा लावून देश विकसित करण्याचा प्रयत्न करत आहेत. देश विकसित होण्यासाठी स्त्रिया ह्या विविध क्षेत्रामध्ये सहभागी होत आहेत. गरज आहे ती स्त्रियांना शासन, समाज आणि कुटुंबाकडून योग्य ते प्रोत्साहन मिळण्याची, कारण खऱ्या अर्थाने स्त्री म्हणजे ...

''स्त्री म्हणजे एक वाट
अशक्य ते शक्य करुन दाखवणारी,
अन्यायाला न्याय देणारी
स्वसुखाचा त्याग करुन दुःखाला कवटाळणारी
ती म्हणजेच,
स्त्री एक राष्ट्रशक्ती !!!''

***

मतदान राजा : लोकशाहीचा धागा

- **सानिका अनिल कांबळे** (बी.ए.-३)

मित्रांनो, मतदार हा एक नवमतदार लोकशाहीचा भाग्यविधाता असतो. आपल्या भारत देशातील लोकशाही ही जगातील सर्वात मोठी लोकशाही आहे आणि या लोकशाहीची ताकद आहे येथील नवमतदार. आपल्या भारत देशामध्ये १८ वर्षे पूर्ण झालेल्या प्रत्येक नागरिकाला नवमतदार संबोधले जाते. त्याला मतदानाचा अधिकार मिळतो. नवमतदारांना मतदानाचा अधिकार मिळाला म्हणजे काम संपले असे नाही, तर प्रत्येक मतदाराने निवडणुकीत आपले बहुमोल मत दिले पाहिजे. त्याला मिळालेला मतदानाचा अधिकार त्याने वापरला पाहिजे. या नवमतदार बाबत मला एक छानसे घोषवाक्य लिहावेसे वाटते ...

चहा गार होतोय
पण नाही आमचे लक्ष !
मतदानाच्या महत्त्वावर
चालतोय आमचा पक्ष
प्रत्येक मताचे किंमतीबाबत
करतोय युवकांना दक्ष !
थोड्या फार फायद्यासाठी
नको होऊ भ्रष्टाचाराचे भक्ष !

भारतासारख्या लोकशाही देशात, प्रत्येक नागरिकांला व नवमतदाराला मतदानाचा अधिकार आहे, जो एक हक्क आहे ज्या अंतर्गत प्रत्येकजण त्यांच्या मतांवर इतरांशी सहमत आणि असहमत होऊ शकतो.

भारतीय राज्य घटनेच्या कलम ३२४(१) अन्वये २५ जानेवारी १९५० रोजी भारत निवडणूक आयोगाची स्थापना करण्यात आली. भारत निवडणूक आयोगाचा हिरक महोत्सव २०११ मध्ये पार पडला. तेव्हापासून आयोगाचा २५ जानेवारी हा स्थापना दिवस 'राष्ट्रीय मतदार दिवस' म्हणून साजरा करण्याचा निर्णय घेण्यात आला. नवमतदारांना जागृत करणे आणि मतदानाचे प्रमाण वाढवण्यासाठी विविध उपक्रम राबवणे हा त्यामागील प्रमुख उद्देश आहे.

राष्ट्रीय मतदार नवमतदार जागृती- राष्ट्रीय मतदार दिवसानिमित्त देशभर विविध कार्यक्रमांचे आयोजन केले जाते. परंतु मतदार जागृतीचे काम निरंतर सुरु राहणे आवश्यक आहे. म्हणून प्रत्येक राज्याच्या स्तरावर स्वतंत्ररित्या 'राज्य मतदार दिवस' साजरा आणि जिल्हास्तरावर 'जिल्हा मतदार दिवस' साजरा करण्यात यावा असे निर्देश भारत निवडणूक आयोगाने प्रत्येक राज्याच्या मुख्य निवडणूक अधिकाऱ्यांना दिले होते. भारत निवडणूक आयोगाचे प्रत्येक राज्यात स्वतंत्र कार्यालय आहे.

भारत निवडणूक आयोगाने राज्य मतदार दिवस साजरा करण्याचा आदेश दिल्यानंतर आपल्या राज्यात १ जुलै राज्य व जिल्हा मतदार दिवस म्हणून साजरा करण्याचा निर्णय घेण्यात आला होता. परंतु राज्याचे माजी मुख्यमंत्री स्वर्गीय वसंतराव नाईक यांची १ जुलै रोजी जयंती असते. त्यांची जयंती 'कृषी दिन' म्हणून साजरी केली जाते. त्यामुळे १ जुलै ऐवजी ५ जुलै हा राज्य व जिल्हा मतदार दिवस म्हणून साजरा केला जाणार आहे.

भारतात होणाऱ्या प्रत्येक निवडणुकीत आपल्या देशातील प्रौढ नागरिकांचा सहभाग वाढावा यासाठी भारत सरकारने २०११ पासून हा दिवस 'मतदार दिन' म्हणून घोषित केला आहे.

नवीन युगाचा मतदार म्हणून, निवडणुकीच्या वेळी माहितीपूर्ण निर्णय घेण्यासाठी हातातील समस्या आणि उमेदवार समजून घेणे महत्त्वाचे आहे. स्थानिक आणि राष्ट्रीय निवडणुकांमध्ये माहिती देवून आणि सहभागी होवून राजकीय प्रक्रियेत व्यस्त राहाणे देखील महत्त्वाचे आहे. बेरोजगारी, अंतर्गत विवाह, हवामान बदल, आर्थिक असमानता, आरोग्यसेवेची कमतरता आणि निरक्षरता यासारख्या समस्यांचा आढावा घेऊन योग्य उमेदवार निवडून आपण आपल्या देशाचे भविष्य घडविण्यात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावू शकतो. सध्याच्या राजकीय गोंधळाच्या वातावरणात आपल्या सुरक्षित भविष्यासाठी सजग राहून मतदान करणे व योग्य उमेदवार निवडणे ही एक काळाची गरज ठरणार आहे.

***

लढा स्त्री आत्मनिर्भरतेचा

– **कु. निकीता लक्ष्मण पाटणकर** (बी.कॉम.–३)

पूर्वीचा समाज हा मातृसत्ताक होता नंतर तो पुरूषप्रधान झाला. घरात–बाहेर पुरुषी अहंकाराचे वर्चस्व. पुरुष सांगेल ती पूर्व दिशा अशी दैन्यावस्था होती. स्त्रियांचे जीवन हे चूल नि मूल या परिसीमेत लुप्त झाले होते. तिची ओळख एका पुरुषाची पत्नी, आई नि कोणाची तरी सून याच्या पलीकडे काहीच नव्हती. किंबहुना स्त्रियांनीच तशा प्रकाराची आपली ओळख/समज करून घेतलेला होता.

बालविवाह, जरठकुमारी विवाह, सतीप्रथा या तर कदाचित भारतीय पुरुषप्रधान समाजव्यवस्थेच्या भिंतीच होत्या. ज्या वर्षानुवर्षे भारतीय स्त्रियांच्या प्रगतीच्या आड उभ्या होत्या. तिला ना स्वतःचा जोडीदार शोधण्याचा अधिकार होता ना स्वतःचे मत व्यक्त करण्याचा अधिकार. कन्यादान हा भारतीय संस्कृतीतील एक उत्तम संस्कार म्हणून ओळखला जातो. पण कदाचित ती एक वाईट प्रवृत्तीही होती. मुलगीला एक वस्तू म्हणून दान करणे आणि आपला आता तिच्यावरचा अधिकार संपला अशी पद्धत म्हणजे वाईटच असेल नाही का ?

अहो ! ती पण एक चालती–बोलती माणूस आहे, हे आपला समाज जाणीवपूर्वक नेहमी का विसरतो ? तिच्यामध्येही भावना आहेत, तिलाही स्वप्ने आहेत, हे नेहमी का आपल्याकडून विसरले जाते ?

काळ बदलला आणि काळाबरोबर स्त्रियांची स्थितीही बदलत गेली. स्त्रिया घराबाहेर पडू लागल्या. शिक्षण घेवून स्वतः काहीतरी होण्याच्या दिशेने तिने जगाच्या बरोबरीने धावायला सुरुवात केली. चूल नि मूल या दुष्ट चक्रात न अडकता तिने स्वतःचे वेगळे विश्व निर्माण केले. आज स्त्री ही हॉटेलपासून अगदी अंतराळपर्यंत झेप घेत पुरुषाच्या खांदाला खांदा लावून बरोबरीने कामगिरी करत आहे.

पण म्हणतात ना, काळांचे परिणाम कोणाला चुकलेत, ते आज ना उद्या उमटणारच. प्रत्येक नाण्याला दोन बाजू असतात. तसेच प्रत्येक सुधारणेला चांगला नि वाईट असा परिणाम असतो. आपण कितीही ओरड केली तरी, स्त्री–पुरुष समानता रुजली आहे हे निःसाशंक विधान आपण करु शकत नाही. कारण वेशभूषेने मानव आधुनिक झाला तरी विचारांनी सुसंस्कृत नि सुशिक्षित कधीच होणार नाही, हे त्याने त्याच्या कृतीतून सिद्ध केले आहे.

आज २१व्या शतकात स्त्रिया घराबाहेर पडू लागल्या, नोकऱ्या करु लागल्या, शिक्षण घेऊन भावी भविष्याची गोड वाट ठरवू लागल्या. पण तिच्या वाटेवरील काटेरी वृत्तीचे प्रश्न काही केल्या संपतच नाहीत. ते वाढत गेले नि वाढत आहेत.

शारीरिक अत्याचार हा शरीरावरच नाही तर मनावर घाव घालतो. शारीरिक अत्याचार करणाऱ्या पुरुषी अहंकारी वृत्तीने शरीरावर नाही तर तिच्या मानसिक क्षमतेवर घाव घातलेला असतो. कुठे गेली आपली भारतीय संस्कृती. जिथे स्त्रीला पार्वती म्हणून आईचा मान दिला जातो. जिथे धनाची देवता म्हणून लक्ष्मीला पुजले जाते, जिथे विद्येची देवता म्हणून सरस्वतीला पुजले जाते. मग अशा माझ्या भारतमातेला माझ्याच देशात अशी वागणूक का दिली जाते ?

आज मुलीला आईच्या गर्भातच मारले जाते, त्या कोवळ्या कळीला बहरण्या आधीच मुळासकट खुडले जाते का तर मुलगा म्हणजे वंशाचा दिवा अन् मुली म्हणजे खर्चाचा डोंगर, कटकट असते. म्हातारपणी मुलगा जेव्हा बायकोच्या आहारी जावून आई–बापाला बाहेरचा रस्ता दाखवतो, तेव्हा हीच मुलगी आई–बापाची काठी नि डोळ्याची बाहुली बनते. मग सांगा ना मुलगी म्हणजे ओझे कसे असेल ?

ज्या आई–वडिलांनी आपल्या मुलीला कधी एक चापट लावली नसेल त्या मुलीला हुंड्यामुळे रोज तिच्या सासरच्या मंडळीचा त्रास सहन करावा लागतो. आपण कितीही स्त्री–पुरुष समानतेचं बीज रुजवायचे म्हटले तरीही आपला समाज अन् त्याच्या ठायी असणारी वर्चस्ववादी वृत्ती ते कधीच होऊ देणार नाही.

म्हणून गरज आहे ती स्त्रियांनी स्वतःच्या हक्कांसाठी, स्वतःच्या अस्तित्वासाठी उभे राहण्याची. माझ्यासाठी कोणीतरी उभे राहिल यापेक्षा 'माझ्यासाठी मीच' हीच वृत्ती जेव्हा प्रत्येक स्त्रीमध्ये रुजेल तेव्हा खऱ्या अर्थाने स्त्री स्वातंत्र्याचा अर्थ समजू शकेल. म्हणून स्त्रीने आत्मनिर्भर होणे, स्वतःच्या विचारांचा व्यासंग वाढविणे ही काळाची गरज आहे ना, की चूल–मूल सीमेत अडकून राहणे !

***

‘श्री अन्न’ - भरडधान्ये

- कु. अमृता राजू कडाळे (बी.ए.-३)

प्रस्तावना :

पोषक आहार व निरोगी जीवन यांचा अत्यंत धनिष्ठ संबंध आहे. आहारामध्ये भरड धान्यांचा नियमित समावेश करणे काळाची गरज बनली आहे. याचे महत्त्व ओळखून संयुक्त राष्ट्रांच्या पुढाकाराने २०२३ हे वर्ष **’जागतिक भरडधान्य वर्ष’** म्हणून साजरे होत आहे.

भरड धान्य आरोग्यासाठी फायदेशीर असून भारतीय शेतीचा महत्त्वाचा भाग आहे. संयुक्त राष्ट्राने २०२३ हे ’मिलेट इयर’ घोषित केले आहे. प्रथमच सर्वच शोधांमध्ये भरड धान्यांचे महत्त्व व पौष्टिकता जाहीर झाली आहे. भरड धान्याने मुले व किशोरांचा विकास २६-३९% तीव्र होऊ शकतो.

भरडधान्य व तृणधान्ये ज्याला इंग्रजी भाषेत Millets dm small seeded gress असे म्हणतात. Millets म्हणजे मोठा अनाज या Millets ला Nutricereals वा Super food असे म्हटले जाते.

इतिहास :

हरितक्रांतीमुळे देशाच्या अन्नधान्य उत्पादनात बरीच वाढ झाली. मात्र त्यामुळे शेतकरी पारंपरिक पिकांमध्ये नकदी पिकांकडे अधिक वळू लागतात. गेल्या काही वर्षांपासून जागतिक भरड धान्य किंवा मिलेट (IPAC - en:MILITS) हा लहान-बीज असलेला तृण वर्गीय पिकांचा एक अत्यंत वैविध्यपूर्ण गट आहे.

जनावरांचा चारा आणि मानवी अन्नासाठी धान्य म्हणून मोठ्या प्रमाणावर पिकवला जातो. साधारणतः भरड धान्ये ही आकाराने बारीक गोलाकार तसेच खाण्यासाठी जशीच्या तशी वापरता येतात. त्याला विशेष प्रकारची शुद्धता किंवा कोणतीही विशेष प्रक्रिया करण्याची गरजच नाही. सामान्यतः भरड धान्य किंवा मिलेट म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या बहुतेक प्रजाती Paniceae या जमातीच्या आहेत. परंतु काही इतर विविध जमातीच्या देखील आहेत.

पहिल्या हरितक्रांतीमध्ये गहू व तांदळाचे उत्पादन वाढले. गहू व तांदळाची गोडी उपयुक्तता सुलभता वाढू लागली परिणामी आपली आरोग्यदायी भरडधान्य हरितक्रांतीच्या आहारातील वापरातून व उत्पादन प्रक्रियेतून वेगाने बाजूला फेकली गेली. त्यांना पुन्हा एकदा जन मानसात लोकप्रियता निर्माण करण्याची व उत्पादन प्रक्रियेमध्ये प्रवाहात आणण्याची गरज निर्माण झाली आहे.

गरज :

मधुमेह, उच्च रक्तदाब, लठ्ठपणा अशा जीवनशैलीतून येणाऱ्या आरोग्याच्या समस्यांचे दुष्टचक्र व आजारांवर मात करण्यास पोषक घटकांनी युक्त भरडधान्य काळाची गरज बनली आहे. भरडधान्ये आपण आहारात समाविष्ट केल्याने हे जीवनशैलीचे आजार, विकार रोग आपण सहज टाळू शकतो.

भरडधान्य हे भारताच्या आहार संस्कृतीची मुख्य गरज असल्याचे दिसून येते.

भरडधान्य लागवड ही एक पीक पद्धती संवर्धन आणि वृद्धीसाठी उपाययोजनांची गरज आहे. भारत जगभरातील अनेक देशांचे पोषक आहाराची गरज भागवू शकतो.

भरडधान्य उत्पादनाचे ब्रँडींग महत्त्वाचे. त्याची निवड करणे, काळाची गरज आहे.

भरडधान्याची उत्पादन प्रक्रिया :

संयुक्त राष्ट्रांनी २०२३ हे आंतरराष्ट्रीय भरडधान्य वर्ष म्हणून साजरे करण्याचे ठरवले आहे. यामध्ये भारताचा मोठा सहभाग आहे. भरडधान्य उत्पादनात भारताचा वाटा आशिया खंडात ८०% तर एकूण जागतिक उत्पादनात २०% आहे. या निमित्ताने भरडधान्य म्हणजे काय, त्याचे विविध पैलू आणि भरडधान्य उत्पादक शेतकऱ्यांना मिळणाऱ्या नवीन संधी याचा उहापोह आपण करणे महत्त्वाचे आहे.

निसर्ग शेतीसाठी उत्तम पीक असलेले कमी पाण्याची आवश्यकता असणारे मिलेट हे निसर्गस्नेही पिके आहेत. पृथ्वीच्या व माणसांच्या आरोग्याची उत्तम काळजी घेणारी ही जादुई धान्य समजून घेणे, खूप रोचक आहे. गहू व तांदूळ सोडून इतर जे धान्य नियमित आपल्या आहारात वापरले जाते त्याला आपण भरडधान्य असे म्हणू शकतो. ज्वारी, बाजरी, नाचणी ही भरडधान्य आपण जसेच्या तसे पीठ करुन खाऊ शकतो. तर वरई, राळा, बर्टी, कोदो, डेंगळी ही इतर भरडधान्य त्यावरील असलेली साल बाजूला केल्यावर खाण्यायोग्य होतात.

जसे तांदळाला साल असते. तशीच या बारिक

धान्यांना साल आवरण असते. पूर्वी उखळात कांडून किंवा जात्यावर भरडून हे आवरण काढले जात असे. आता ते काम मशीनद्वारे केले जाते. अशा साल काढलेल्या भरडधान्यांचा वेगवेगळ्या प्रकारे आहारात वापर केला जातो.

एकूण ११ प्रकारचे भरडधान्य आतापर्यंत या गटात समाविष्ट आहेत.

उत्पादन प्रक्रिया पूरक भरडधान्य :

संपूर्ण देशभरात असणारी दुष्काळी परिस्थिती व शेतीच्या पाण्याची उपलब्धता पाहता हे भरडधान्य पीक कुठेही येऊ शकते. अगदी एकदोन पाण्यामध्ये वा फक्त पावसाच्या पाण्यावर सुद्धा येतात. खते, औषधे, किटकनाशके, रसायने लागत नाहीत. म्हणजे पर्यावरणप्रिय शेती असे समजूया. मिलेटस्/भरडधान्ये शेती म्हणजे जंगल फार्मिंग naturally grown and minimum care crops अर्थात कसलीही इनपुटस् न देता, अगदी तीनचार महिन्यात छान पीक काढणीस तयार होते. म्हणजे अल्प भांडवल, उत्तम आरोग्यदायी अन्न, जनावरांना चारा असा चौफेर फायदा होतो.

१ किलो गहू तयार करण्यासाठी १०,००० लिटर पाणी लागते. १ किलो तांदुळ (paddy rice) तयार करण्यासाठी ८००० ते ९००० लिटर पाणी लागते. परंतु १ किलो मिलेटस्/भरड धान्ये तयार करण्यासाठी फक्त २०० लिटर पाणी लागते. म्हणजे मिलेटस्च्या तुलनेने गव्हाला तांदळाला जवळजवळ चाळीस ते पन्नास पट पाणी लागते. तसेच १ किलो गहू, तांदुळ मध्ये चार लोक पोट भरू शकतात. परंतु १ किलो भरडधान्ये/मिलेटस् मध्ये बारा लोक पोट भरू शकतात.म्हणजे तुम्ही तुलना करा. किती मोठी फूड सेक्युरिटी आपण निर्माण करू शकतो. आता यामागील अर्थकारण पाहूया. साधारणपणे ८० ते १५० रूपये किलो ह्या दराने बाजारात मिलेट/भरडधान्ये विक्रीसाठी उपलब्ध आहेत. म्हणजे यातून शेतकऱ्यांचे फार मोठे अर्थकारण साधता येणार आहे.

भरडधान्यांचे आरोग्यदायी फायदे :

भरडधान्य विरघळणारे आणि अघुलनशील अशा दोन्ही प्रकारच्या आहारातील फायबरने समृद्ध आहे. भरडधान्यामधील अघुलनशील फायबर प्रीबायोटिक म्हणून ओळखले जाते. याचा अर्थ ते आपल्या पचनसंस्थेतील चांगल्या जीवाणूंना समर्थन देते. या प्रकारचे फायबर स्टुलमध्ये मोठ्या प्रमाणात जोडण्याकरिता देखील महत्त्वाचे आहे. जे तुम्हाला नियमित ठेवण्यास मदत करते आणि कोलन कर्करोगाचा धोका कमी करते.

भरडधान्ये ही पौष्टिक तृणधान्य (न्युट्री-सिरीयल्स) म्हणून देखील ओळखले जातात. तसेच ही पचायला देखील हलकी असते. मिलेट्स ग्लुटेन फ्री फुड आहे. कारण यामध्ये ग्लुटेन नसते. हे गहू, तांदुळ मध्ये असणारे ग्लुटेन निरनिराळ्या रोगांना आमंत्रण देते. भरडधान्यात असणारे मुबलक फायबर्स पोट साफ करण्यासाठी मदत करतात. जेणेकरुन पोटाचे विकार दूर होतात. कारण बहुतेक आजारांचे मुळ कारण पोट साफ न होणे हे आहे. परिणामी डायबिटीस, लठ्ठपणा, रक्तदाब, कॅन्सर, सांधेदुखी वा इतर विविध शारीरिक विकार हे आजार दूर करण्यासाठी मिलेटस् फारच हमखास गुणकारी आहेत.

मिलेटस्/भरडधान्ये खालीलप्रमाणे :

१) ज्वारी / Sorghum Millet :

प्रकृतीने थंड, उन्हाळ्यात ज्वारीची भाकरी खावी, Glutein Free भाकरी, लाह्या, पोहे बनवून खाऊ शकतो.

२) बाजरी / Pearl Millet :

उष्ण प्रकृतीचे, बाजरीची भाकरी हिवाळ्यात खावी. कॅल्शिअम आयर्न मुबलक, गरोदर माता स्तनदा माता यांनी जरुर बाजरी खावी. फायबर्स खूपच असल्याने पोट साफ होण्यास मदत होते.

३) नाचणी / रागी / Finger Millet :

नाचणीला Nutrients Powerhouse असे म्हणतात. नाचणीचे दूधही / Ragi Milk तयार करता येते आणि ते खूप पौष्टिक असते.

४) राळे व कांगराळे / Foxtail Millet :

राळ्याचा भात, खिचडी, पोहे असे पदार्थ बनवतात. मेंदू आजार, विकार, गरोदर मातांच्यासाठी खूप चांगले. अस्थिरोग/हाडांचे रोग व विकार, स्पाईन/मज्जारज्जू संदर्भातील आजार विकार यास फायदेशीर.

५) वरी वा वरीचे तांदूळ वा भगर / Bornyard Millet :

उपवासासाठी, अल्प उष्मांक, अन्न Low Calorie Food, कॅल्शिअम आयर्न खूप जास्त प्रमाणात फायबर्स खूप जास्त म्हणजे वजन कमी करण्यासाठी फायदेशीर आहे. लिव्हर, किडनी, पित्ताशय Gall Blader आजारात फायदेशीर. Endocrine Glands Functioning मध्ये महत्त्वाचा रोल व शुद्धिकरणासाठी उपयुक्त ठरते.

६) कुटकी / Little Millet:

डायबिटीस, थायरॉईड, नपुंसकता ह्या विकारात फायदेशीर ठरते. कुटकीचा भात, पोहे, पापड बनवतात.

७) हिरवी कांगणी / Brown Top Millet Green Millet:

हिरव्या कांगणीत सर्वाधिक १२.५% फायबर्स

असतात. मुळव्याध, पाइल्स, अल्सर मध्ये जादुई परिणाम करते. मज्जारज्जूचे विकार, आजार ह्या ब्राऊन टॉप मिलेटची लापशी फारच छान बनते. Spine Disorders and diseases मध्ये फायदेशीर ठरते.

८) कोदरा/ Redo Millet/Himalayan Millet:

पंजाबमध्ये पूर्वी खूप खात होते. शीख धर्मगुरु, गुरुनानकजी कोद्याचा भात, भाकरी, साग खात होते. आता बोटावर मोजण्याइतकी शेती केली जाते. कोद्याच्या अन्नामुळे रक्त शुद्धिकरण, हाडीताप (fever), Bone Marrow Disorders मध्ये फायदेशीर आहे. (अस्थिमज्जा आजार विकार) मंदाग्नी प्रदिप्त करतो. म्हणजे पोटात पाचकरस Digestire Enzymes वाढवतो, भूक वाढवतो.

९) राजगिरा/Sudo Millet/Amaranthus :

राजगीराचे लाडू, वडी, राजगीरा दूधात टाकून खाल्ला जातो. लहान मुलांना फार पौष्टिक असे आहे.

मिलेट्स असे खाः

मिलेट्स पासून पीठ, पोहे, भाकरी, धपाटे, खिचडी, पुलाव, बिर्याणी, डोसे, बिस्कुट बनवता येतात. फक्त मिलेट्स खरेदी करताना एक काळजी घ्यावी. मिलेट्स पॉलिश/polished केलेले नसावेत. ते त्याच्या नैसर्गिक रंगात असावेत.

मिलेट्स अशा पद्धतीने वापरा :

सर्वप्रथम हलके, स्वच्छ पाण्याचे धुवून घ्या म्हणजे त्यावरील माती कचरा निघून जाईल. नंतर मिलेट्स/भरडधान्ये आठ ते दहा तास पाण्यात भिजवून घ्यावेत. नंतर सुकवून, वाळवून वापरावेत.

चला तर मग आता आपले डोळे उघडले आहेत. आता आपण परत आपल्या पन्नास वर्षापूर्वीच्या 'श्री अन्ना'कडे वळायचे आहे आणि परत आपल्याला पूर्वीप्रमाणे सुदृढ व्हायचे आहे. जैव साखळी (Biodiversity) निर्माण करायची आहे आणि भरडधान्यांना सुगीचे दिवस आणायचे आहेत.

***

मराठी अस्मिता

मलाही जगायचंय,
स्वतःसाठी मुळीच नाही
मराठीच्या ह्रदयावर काही,
बियाणे रुजवायचंय,
माझ्या मराठीचा बोल,
जागवायचा मनामनात चेतना
मिटवण्या ह्या विश्वाची तृष्णा,
बिंबवायची खोल
शब्द नुसतेच शब्द नसतात,
असतात मुक्या भावना
साद घातली जर कुणी मला
तर त्या शब्दांसाठी थांबना
थांबलेल्या वाटसरुसवे,
जगण्याचे दोन शब्द गुणगुणायचं
स्वतासाठी आणखी काय हवे
भाषेसाठीच जगायचय

– कु. शिवानी वसंत शिंदे
बी.कॉम.१

बाप

जन्मास घालून लेकराला
जगाची जाणीव करुन देतो बाप
कर्तव्य, निष्ठा, वाली जाणू
त्याचे उपकार असती अमाप
स्वआत्म्यांशी मारुनी
पोटाची खळगी भरतो लेकरांची,
देह झिजूनी संसारात त्याच्या
काळजात चिंता निरागस पोरांची
अरे ! हाताचा पाळणा करुनी
आपल्या पाडसांना तो झुलवतो
अन् लहानाच मोठं करुनी
लाख मोलच्या गरजा पुरवतो
खरखरत्या उन्हात घाम गाळूनी
कधी रगात त्याला सांडावं लागतं
रगात सोडत आयुष्य त्याचं निघून जाते
मुलांच्या आयुष्याला चांगलं वळण लावण्यात
आयुष्य त्याचं निघून जातं

– कु. विद्या शशिकांत कोळी
बी.कॉम.१

समतोल आहार

– **करीना शौकत भकुभाई,** (बी.ए.–३)

समतोल आहार म्हणजे संपूर्ण संतुलित आहार की ज्यामध्ये सर्व प्रकारचे अन्नगट योग्य तेवढेच व योग्य प्रमाणात अंतर्भूत असतात. सर्व प्रकारचे अन्नगट म्हणजे उष्मांक देणारे अन्नगट, शरीर बांधणीस पोषक अन्नगट आणि शरीर संरक्षणात मदत करणारे अन्नगट. म्हणजेच शरीरात प्रतिकारक्षमता निर्माण करणारे अन्नगट. हे सर्व गट योग्य प्रमाणात योग्य स्वरूपात शरीरास मिळून शरीराची पोषक तत्त्वांची आवश्यकता भरून काढत असतील तर असा आहार समतोल आहार मानला जाऊ शकतो.

समतोल आहार हा वय, लिंग, कामाचा प्रकार, सांपत्तिक स्थिती, शारीरिक अवस्था (गर्भावस्था, दुग्धसर्जनावस्था) यावर अवलंबून असतो व वरील प्रत्येक बदलाबरोबर समतोल आहारातील अन्नगटांचे प्रमाण बदलत असते.

उच्चवर्गीय समतोल आहारामध्ये महाग अन्नपदार्थ, दुध, अंडी, मांस, फळे इत्यादी पदार्थ मुबलक प्रमाणात तर तृणधान्य, कडधान्ये, तेलबियांसारखे पदार्थ मध्यम प्रमाणात असतील परंतु आहारातून व्यक्तिची पोषकतत्त्वांची दैनंदिन आवश्यकता भागविली जाते.

मध्यमवर्गीय समतोल आहारात दूध, अंडी, मांस व मासे, फळे, तूप इत्यादी पदार्थ मध्यम प्रमाणात असतात तर तृणधान्ये, कडधान्ये, तेलबिया, हिरव्या पालेभाज्या, मुबलक प्रमाणात असतात आणि पोषक तत्त्वांची दैनंदिन आवश्यकता भागते.

कनिष्ठवर्गीय समतोल आहारात अंडी, मासे, दूध, फळे व स्निग्धे यांचे प्रमाण अत्यंत कमी असते तर मुबलक प्रमाणात तृणधान्ये व कडधान्ये असतात आणि त्यातूनच पोषकतत्त्वांची दैनंदिन आवश्यकता भागविली जाते.

प्रत्येक व्यक्तीस चांगले स्वास्थ्य राखण्यासाठी शरीराची कार्यक्षमता वाढविण्यासाठी आहारातून पुरेशी पोषकतत्त्वे मिळणे अपरिहार्य असते. तसेच समतोल आहार तयार करण्यासाठी प्रत्येक पोषकतत्त्वाची दैनंदिन शारीरिक आवश्यकता माहिती असणे आवश्यक आहे. ही आवश्यकता विविध राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय पोषण समित्यांनी व संस्थांनी निर्देशित करुन दिलेली आहेत. यालाच पोषकतत्त्वांची ''निर्देशित दैनंदिन आवश्यकता'' असे संबोधले आहे.

आज समतोल आहारासाठी निर्देशित केलेले संदर्भ म्हणजे वय आणि लिंग आहेत. त्याचबरोबर वेगवेगळ्या क्षेत्रात काम करणाऱ्या व्यक्तींची कामाच्या प्रकारावरून, व्यवसायावरून पोषणाची गरज बदलते हे सिद्ध झाले आहे. समतोल आहारामध्ये वर दर्शविल्याप्रमाणे सर्व अन्नघटकांचा वापर असतो. जेणेकरून शरीराची, चयापचायाची दैनंदिन गरज, वाढीची गरज, क्रियाशीलता व शरीराचे तापमान कायम राखण्यासाठी उष्मांकाची गरज, भागावी असे अभिप्रेत आहे. म्हणूनच समतोल आहार म्हणजे ज्यामध्ये सर्व अन्नगटांचा अशा प्रमाणात उपयोग केलेला असतो की, जेणेकरुन शरीराची उष्मांक, प्रथिने, क्षार व जीवनसत्त्वाची नुसतीच गरज भागावी असे नूसन हे सर्व पोषक घटक थोड्या जास्त प्रमाणात मिळावे असे सूचित केले आहे. ज्यामुळे उपवास, आहार न घेणे, रोड राहाणे अशा परिस्थितीत या वाढीव घटकांमुळे शरीराची गरज भागते.

गेल्या अनेक वर्षापासून बालकांच्या कुपोषणाच्या गंभीर समस्येला आपण तोंड देत आहोत. देशाची भावी पिढी सशक्त, सुदृढ असणे महत्वाचे आहे. त्यासाठी लहान वयातच मुलांना चांगला आहार मिळणे आवश्यक आहे. मात्र गरीबीमुळे लाखो मुलांना आणि मातेलाही पोषक आहार मिळत नसल्याने जन्मतः कुपोषणाची शिकार ठरणाऱ्या बालकांचे प्रमाण वाढले आहे.

महाराष्ट्र, बिहार आणि गुजरात या तीन राज्यांमध्ये कुपोषित बालकांची संख्या सर्वाधिक असून यात महाराष्ट्र आघाडीवर आहे. २०११ मधील जनगणनेनुसार देशात एकूण ४६ कोटीपेक्षा अधिक मुले आहेत.

महाराष्ट्रात कुपोषित बालकांची संख्या ६लाख १६ हजार इतकी असून देशात कुपोषित मुलांच्या संख्येत महाराष्ट्र पहिल्या स्थानावर आहे. यापैकी अतिकुपोषित बालकांची संख्या तब्बल ४ लाख ५८ हजार आहे तर १ लाख ५७ हजार बालके मध्यम कुपोषित आहेत. यावरुन समतोल आहाराची गरज लक्षात येते. समतोल आहारात कर्बोदके, प्रथिने, जीवसत्व, खनिज द्रव्य, स्निग्धे, कॅल्शियम, फायबर अशा घटकांचा समावेश करावा. अशा आहाराने शरीरातील अवयव अणुरेणू सुदृढ होतात, त्यांची वाढ होते, पोषण होते.

विविध अन्नगट व पोषक तत्त्वे

	अन्नगट		महत्त्वाची पोषक तत्त्वे
१	तृणधान्ये	१	उष्मांक, लोह, थायमिन, नियासीन, फोलिक ॲसीड
२	कडधान्ये, डाळी, बिया व तेलबिया	२	प्रथिने, उष्मांक, कॅल्शियम, लोह, थायमिन, नियासीन, फोलिक ॲसिड
३	दुध, अंडी आणि मांस पदार्थ	३	प्रथिने, कॅल्शियम, जीवनसत्त्व अ रायबोफ्लॅविन, जीवनसत्त्व ब-१२
४	भाज्या व फळे	४	कॅल्शियम, लोह, कॅरोटीन, जीवनसत्त्व 'ब' संकलन आणि जीवनसत्त्व 'क'
५	तेल - तूप व साखर	५	उष्मांक, स्निग्धातन आवश्यक स्निग्धाम्ले

समतोल आहार तयार करताना लक्षात ठेवायची मूलभूत तत्त्वे :

१) शक्यतोवर सर्व विविध अन्नांचा वापर करावा. ५ मुळ अन्नगटांचा वापर व्हावा. जेणेकरुन पुरेसा उष्मांक व इतर पोषकतत्त्वे मिळतील.

२) पुरेशी तृणधान्ये दिल्यास प्रथिनांची व उष्मांकाची गरज आपोआपच भागते. म्हणून तृणधान्ये व कडधान्ये यांचे प्रमाण ७ : १, ८:१ असावे.

३) फळे व भाज्यांमुळे जीवनसत्त्वे, क्षार व तंतू भरपूर मिळतात. म्हणून त्यांचा आहारात अंतर्भाव आवश्यक आहे.

४) दुधामधून उत्तम दर्जाची प्रथिने व जीवनसत्त्वे मिळतात. तसेच जीवनसत्त्व ब-१२ चे एकमेव प्राप्तीचे स्थान आहे. म्हणून शाकाहारींसाठी दुधाचे महत्त्व जास्त आहे.

५) मांसाहारी व्यक्तींसाठी नमूद केल्यानुसर ६०-१०० ग्रामपर्यंत मांस व मासे आहारात असावेत.

६) तेल व तुपाचा वापर केल्यामुळे आवश्यक स्निग्धाम्ले प्राप्त होतात. तसेच पूर्वशालेय व शालेय अवस्थेतील मुलांसाठी हे आवश्यक आहे. कारण तेल व तुपामुळे आहारातील बल्क कमी होते.

प्रौढ स्त्रियंसाठी समतोल आहार : (ग्रॅम / व्यक्ती/ दिन)

अ.क्र.	अन्नगट	सामान्य स्त्रिया					
		कमी श्रम करणाऱ्या		मध्यमश्रम करणाऱ्या		अतिश्रम करणाऱ्या	
		शाकाहारी gm	मांसाहारी gm	शाकाहारी gm	मांसाहारी gm	शाकाहारी gm	मांसाहारी gm
१	तृणधान्ये	२३०	२२०	२८०	२७०	४१०	४००
२	डाळी व कडधान्ये	६०	५०	६०	५०	६०	५०
३	हिरव्या पालेभाज्या	१००	१००	१००	१००	१००	१००
४	इतर भाज्या	७५	७५	७५	७५	१००	१००
५	मळे व कंटमळे	५०	५०	७५	१००	१००	--
६	फळे	१००	१००	१००	१००	१००	१००
७	दूध	६००	४००	६००	४००	६००	४००
८	तेल व तूप	३०	३५	३५	४०	४०	४५
९	साखर व गूळ	३०	३०	३०	३०	४०	४०
१०	मांस व मासे	--	१००	--	१००	--	१००
११	अंडी	--	६०	--	६०	--	६०
१२	भाजलेले शेंगादाणे	--	--	--	--	४०	४०
१३	चीज	४०	--	४०	--	४०	--

हक्क आहे मला फुलण्याचा

– **कु. विद्या शशिकांत कोळी** (बी.कॉम.-१)

प्रत्येक कळीला हक्क आहे फुलण्याचा, बहरण्याचा आणि अभिमानाने जगण्याचा. मग कोणाला काय अधिकार आहे हा हक्क हिरावून घेण्याचा. आज आपण देव मानला, तरीही त्याच्याही पेक्षा श्रेष्ठ मी निसर्ग मानते आणि या निसर्गाने जर या कळीला फुलण्याचा अधिकार दिला असेल तर ... कोण आहोत आपण तिचं अस्तित्व नाकारणारे?

स्त्री एक अबला. स्त्री एक नाजूक फुल असे मानून गेली कित्येक वर्षे या स्त्रीला एका वस्तूसारखी वागणूक दिलीय. आज नाही म्हटले तर परिस्थिती बदलतेय, म्हणूनच की काय आज समानतेचा हक्क आपल्या देशात स्त्रियांना भेटलाय. पण ... वर्षानुवर्षे एक भोगवस्तू म्हणून पाहिलेल्या या समाजाने, खरचं महिलांना समान हक्क दिलाय?

आज मुलगा-मुलगी समान मानून त्यांना शिकवतो. परंतु मुलगा उंच भरारी घेतो तो एक स्वच्छंद पाखरू बनून अन् मुलगी उंच भरारी घेते ती एक पतंग बनून, असा पतंग की ज्याची दोरी दुसऱ्याच कोणाच्या हातात आहे. अन् ती दोरी ओढून अगदी जमिनीवर आणू शकतो. म्हणजेच मुलगी उंच भरारी घेते ते स्वतःच्या पंखांच्या जोरावरती नाही तर कोणाच्या तरी आधारावर.

आज स्त्रियांकडून खूप अपेक्षा केल्या जातात. स्त्रियांनी मुलांवर चांगले संस्कार करावे. समाजात एक नवा शिवबा घडवा, स्त्रीने जिजाऊ बनावे. मान्य ... एकदम मान्य ... की जिजाऊने शिवबा घडवला.. पण हेही तितकच मान्य केले पाहिजे की जिजाऊला घडवले ते लखोजी जाधवांनी. त्यांनी जिजाऊंना अगदी लहानपणापासून सर्व विद्यांमध्ये तरबेज बनवले. अगदी तलवारबाजीपासून ते स्वयंपाकातील बारीकसारीक गोष्टी शिकवल्या. तिला स्वावलंबी बनविले म्हणूनच पुढे तिने शिवबाला घडवले नाही का ?

स्त्री ! स्त्री म्हणजे समाजाच्या कोंडवाड्यात सामाजिक संकल्पनेच्या दाव्याने जखडलेली गायच जणू. अनेक रुढी, परंपरांच्या बंधनात अडकलेली स्त्री जेव्हा या बंधनाच्या चौकटीबाहेर पडू पाहते त्यावेळी हा समाज नवीन नियम व मर्यादा घालून तिला पुन्हा त्याच खोलअंधारात ढकलून देतो.

घराण्याची इज्जत, कुळाची मर्यादा, आईवडिलांचे संस्कार सर्व काही फक्त स्त्रीनेच पाळायचे. पण ज्यावेळी एक पुरुष या मर्यादा तोडतो, त्यावेळी समाज सहजतेने म्हणून जातो, त्याने केले म्हणून काय झाले शेवटी तो पुरुष आहे. त्याचे सारे खपून जात. खपून जात नसते तर ते समाजात खपवून घेतले जाते. कारण आजचा समाज कितीही सुधारित, आधुनिक असला तरी तो पुरुषप्रधानच आहे आणि या स्त्रीला समाजात नेहमीच दुय्यम दर्जाच दिला आहे.

आज जगभरात भारतीय समाज श्रेष्ठ बनला आहे. कारण स्त्री म्हणजे त्यागाची मूर्ती या समाजात मानले जाते, जे काही त्याग करायचे ते फक्त स्त्रीनेच करायचे. पुरुष स्वतःला हवे तसे वागतो. आपल्या चुका माफ होण्यासाठी मग तो स्त्रीला अगदी आदराने शिकवतो की,

''मुलीच्या जातीनं मुलीसारखं असावं
आई-वडिलांचे संस्कार तिनं पावलोपावली जपावे..''

अशा या समाजात इतके सराईतपणे उपदेश केले जातात की स्त्रिया लगेच तयारही होतात, महान बनण्यासाठी म्हणजे या पुरुषप्रधान समाजाकडून आपलीच बोटे आपल्या डोळ्यात कशी घालावी हे नक्कीच शिकवण्यासारख आहे.

समाज सुधारणेच्या अगदी शेवटच्या टप्प्यात येवून पोहोचला आहे तरी स्त्रीला या समाजात दुय्यम दर्जाच दिला जातो. अगदी कागदोपत्री स्त्री समानतेच्या तराजूमध्ये तोलली तरीही आरक्षण मागण्याची वेळ स्त्रीवरती का यावी, जरा विचार करा ...!

आजच्या अवस्थेत स्त्री हेच म्हणते,
मी एक स्त्री अबला, अजूनही जळते आहे,
कोण खुडतो गर्भातच, कोण घेतो प्राण जन्मातच
वंशाचा दिवा तुपाशी, अन् मी मात्र उपाशी
मी एक स्त्री अबला, अजूनही जळते आहे.

आज वंशवृद्धीच्या नावाखाली कितीतरी मुली जन्माला येण्याअगोदर गर्भातच मारल्या जातात. पण मी विचारते, अशा लोकांना तुम्ही मेल्यावरती परत येणार आहात काय , आपला वंश वाढला की संपला हे पाहण्यासाठी? मग हा अट्टाहास का ?

आपण मुलाला आपल्या म्हातारपणाची काठी मानतो आणि याच स्वार्थाने त्याला मोठे करतो. पण काय गॅरेंटी, तो मुलगा मोठे झाल्यावरती तुम्हाला सांभाळेल. कारण कुणीतरी म्हटेलच आहे, 'मुलगा व नारळ पुढे कसा निघेल काही सांगता येणार नाही.'

पण मुलगी मुलग्यापेक्षा अधिक बापावर प्रेम करत असते. बापाला जरा काही झाले की खळकन् डोळ्यात पाणी येते ते मुलगीच्याच. बापाची उशिरापर्यंत आईबरोबर वाट मुलगीच पहाते. दिलेल्या प्रेमाच्या अगदी दुप्पट प्रेम ती परत करत असते. मग अशी मुलगी तुम्हाला का नको असते. तुम्ही नक्की कशाला घाबरता. मुलगी जन्माला आल्यावर खर्च वाढतो. तिच्या लग्नाचा खर्च, हुंड्याचा खर्च यालाच ना?

पण या रुढी पाडल्या कुणी? तुम्ही आम्हीच ना ? मग यात बदल घडवायचा तोही तुम्ही आम्हीच.

शिकवून मोठे करा, मुलीला स्वावलंबी बनवा, स्वतःच्या पायावरती मुलग्याप्रमाणे उभे करा, मग तिच्या लग्नाचे, हुंड्याचे टेन्शन घेण्याची गरज उरत नाही.

माझा महाराष्ट्र

- **कु. निलम अरविंद जावळे** (बी.ए.-३)

'मी मराठी ! माझा महाराष्ट्र!' महाराष्ट्र हा माझा अभिमान आहे आणि त्यामुळे मी कुठेही असलो तरी माझ्या महाराष्ट्राला मी विसरु शकत नाही, हिच प्रत्येक मराठी माणसाची स्थिती असते. म्हणूनच आज जगाच्या पाठीवर विविध ठिकाणी- अगदी अमेरिका, ऑस्ट्रेलियातही मराठी साहित्याची संमेलने साजरी होतात. मला खात्री आहे की, जेव्हा केव्हा चंद्रावर, मंगळावर माणसे वस्ती करू लागतील, तेव्हा तेथेही मराठी माणसे आपली साहित्य संमेलने साजरी करतील.

माझा महाराष्ट्र भारत देशाच्या मध्यभागी आहे. भारतातील इतर राज्ये महाराष्ट्रापेक्षा आकाराने मोठी आहेत. पण महाराष्ट्र मोठा 'महा' ठरला तो त्याच्या गुणांमुळेच. महाराष्ट्राला प्रत्येक बाबतीत कोकण किनारपट्टी आहे. तसाच सह्याद्रीचा कणखर कणा आहे. म्हणून तर कवी गोविंदाग्रज माझ्या महाराष्ट्राला 'दगडाचा देशा, कणखर देशा' असे गौरवतात. भारतातील इतर राज्यांतही सुपीक जमीन लाभली नसली तरी तेथील कष्टाळू शेतकऱ्यांनी मराठी माणसाला अन्न कधीही कमी पडू दिले नाही. सतत कष्ट करीत राहणाऱ्या या मराठी माणसाच्या गरजाही फार मर्यादित आहेत. त्यामुळे मिळेल ती चटणी-भाकरी खाऊनही खुश राहणारा हा मराठी माणूस अतिथीला आपल्या वाट्यातील भाकरी मोडून देतो. त्यामुळे महाराष्ट्रात चारी बाजूंनी इतर राज्यातील माणसे आली आणि ती महाराष्ट्राचीच झाली. आता महाराष्ट्रात राहाणारा आणि मराठी बोलणारा प्रत्येकजण 'महाराष्ट्रीय' मानला जातो आणि म्हणून तर महाराष्ट्राची राजधानी 'मुंबई' ही आज संपूर्ण भारताचे प्रतीक झाली आहे.

महाराष्ट्रात गंगा, ब्रह्मपुत्रेसारख्या प्रचंड नद्या नसल्या तरी गोदा, भीमा, कृष्णा, कोयना आणि इतर अनेक नद्यांनी महाराष्ट्रातील भूमी सुफलित केली. महाराष्ट्राला कोणतीही गोष्ट अगदी सहजगत्या प्राप्त झालेली नाही. इ.स. १ मे १९६० रोजी 'महाराष्ट्र राज्य' वेगळे झाले, पण त्यासाठी महाराष्ट्राला फार मोठा लढा द्यावा लागला. प्रत्येक संकटावर मात करीत महाराष्ट्र अधिकाधिक पुढे गेला.

महाराष्ट्र ही नवरत्नांची खाण आहे. श्री छत्रपती शिवाजी महाराज यांनी 'स्वराज्याची' कल्पना याच महाराष्ट्रात रूजवली. १९ फेब्रुवारी १६३० रोजी शिवनेरी या किल्ल्यावर छत्रपती शिवाजी महाराजांचा जन्म झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव शहाजी तर आईचे नाव जिजाऊ असे होते. निजामशाही वाचविण्याच्या प्रयत्नात मोगल पाठीवर असताना गरोदर असलेल्या जिजाऊ साहेबांना शहाजीराजांनी जुन्नरजवळील 'शिवनेरी' किल्ल्यावर ठेवले व ते पुढे गेले. बाल शिवबाच्या जडणघडणीत माँसाहेब जिजाऊ यांचा खूप मोठा वाटा आहे. त्यांनी बालपणी त्यांना वीर पुरुषांच्या, नैतिकतेच्या गोष्टी शिकवल्या. छत्रपती शिवाजी महाराजांनी पहिली सहा वर्ष ही शिवनेरी, पेमगिरी व माहुली या किल्ल्यावर व्यतित केली.

वयाच्या अवघ्या सोळाव्या वर्षी त्यांनी तोरणागड जिंकून घेतला. त्यानंतर रायगड, प्रतापगड आदि किल्ल्यांचा समावेश आहे. तर सिंधुदुर्ग, जलदुर्ग, स्वर्णदुर्ग आदि किल्ल्यांचे बांधकाम केले. इतर धर्मियांचा आदर बाळगणे, स्त्रियांचा सन्मान करणे आणि गरिबांना त्रास होणार नाही याची काळजी घेणे हे छत्रपती शिवाजी महाराज यांच्या राज्यकारभाराचे वैशिष्ट्य होते. त्यांच्या सैन्यात अनेक जाती-धर्माची आणि जीवाला जीव देणारी माणसे होती. त्यांनी कधीही जातीवादाला थारा दिला नाही. उलट अठरा पगड जातीतल्या लोकांना सोबत घेऊनच छत्रपती शिवाजी महाराजांनी स्वराज्याचे स्वप्न पूर्ण केले व ३५० किल्ले जिंकून स्वराज्य स्थापन केले.

राजर्षी छत्रपती शाहू महाराज, दीन दुबळ्या रयतेसाठी सत्ता राबवणारा हा लोकराजा लोकनायक दुर्दम्य इच्छाशक्तीच्या जोरावर राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांनी आपल्या संस्थानात अनेक सामाजिक सुधारणा घडवल्या. ध्येय धोरणे आखून विकासासाठी त्यांनी सत्ता राबवली.

स्वराज्याचे स्वप्न पाहणाऱ्या छत्रपती राजर्षी शाहू महाराजांनी समाजाच्या सर्वांगीण विकासासाठी भर दिला. त्यांनी कोल्हापूर संस्थानामध्ये प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे व मोफत केले. स्त्री शिक्षणाचा प्रसार व्हावा यासाठी राजाज्ञा काढली. जे पालक आपल्या मुलांना शाळेत पाठवणार नाहीत

त्या पालकांना प्रतिमहा १ रुपया दंड आकारण्याची कायदेशीर तरतूद केली. धर्माच्या प्रथा बंद करण्यासाठी त्यांनी जोगता-मुरळी प्रतिबंधक कायदा, जातीभेदाचे प्रस्थ नष्ट व्हावे म्हणून आपल्या संस्थानात आंतरजातीय व आंतरधर्मीय विवाहास कायदेशीर मान्यता दिली. इ.स. १९१७ साली त्यांनी पुनर्विवाहाचा कायदा करुन विधवा विवाहास कायदेशीर मान्यता मिळवून दिली.

छत्रपती राजर्षी शाहू महाराजांची इ.स. १९२० मध्ये भेट झाली ती डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्याशी. महाराजांनी आंबेडकरांच्या 'मुकनायक' या वृत्तपत्रास व आंबेडकरांच्या इंग्लंडमधील उच्च शिक्षणास अर्थसहाय्य केले.

महाराष्ट्रातील भारतीय सामाजिक कार्यकर्ते, विचारवंत, जातिविरोधी समाजसुधारक महात्मा ज्योतिराव फुले हे होते. सामाजिक प्रबोधन, अस्पृश्यता व जातिव्यवस्थेचे निमूर्लन आणि स्त्रियांना व मागासजातीच्या लोकांना शिक्षण देण्याचे कार्य केले. त्याचप्रमाणे जोतिराव फुले यांनी आपल्या पत्नी 'सावित्रीबाई' यांना शिकवण्यास सुरु केले. त्या शिकल्या. एक भारतीय समाजसुधारक, शिक्षणतज्ज्ञ पहिली महिला शिक्षिका म्हणून ओळखल्या जातात. सावित्रीबाईंना भारतीय स्त्रीवादाची जननी मानली जाते. पुणे येथे भिडेवाड्यात मुलींच्या शाळेची स्थापना केली. ही शाळा देशात झालेल्या सुरुवातीच्या शाळांपैकी एक होती. सावित्रीबाई यांनी खूप हाल, वनवास भोगून त्या पुढे आल्या. यामुळे आज या २१ व्या शतकात मुली शिकून पुरुषांच्या खांद्याला खांदा लावून काम करत पुढे येताना दिसतात. डॉक्टर, इंजिनिअर, वकील अशा अनेक क्षेत्रात त्या पुढे येऊ लागल्या आहेत.

महाराष्ट्रातील संत ज्ञानेश्वर, संत नामदेव, गोरा कुंभार, कान्होपात्रा, संत तुकाराम, संत रामदास अशी फार मोठी संत परंपरा लाभली आहे. कला व इतर क्षेत्रांतही महाराष्ट्र आपली कामगिरी बजावत राहिला.

महाराष्ट्राने आपले नाव सार्थ ठरवले आहे आणि त्यामुळे जगाच्या पाठीवर कुठेही मराठी माणूस असला तरी तो अभिमानाने मराठी मातीचा टिळा लावतो आणि अभिमानाने म्हणतो,

''बहु असोत सुंदर संपन्न की महा
प्रिय आमुचा एक महाराष्ट्र देश हा !''

***

मी कुणाला कळलो नाही

मित्र कोण आणि शत्रू कोण
गणित साधे कळले नाही...
नाही भेटला कोण असा
ज्याने मला छळले नाही...

सुगंध सारा वाटीत गेलो
मी कधीच दरवळलो नाही...
ऋतू नाही असा कोणता
ज्यात मी होरपळलो नाही...

केला सामना वादळाशी
त्याच्या पासून पळलो नाही...
सामोरा गेला संकटाना
त्यांना पाहून वळलो नाही...

पचरुन टाकले दुःख सारे
कधीच मी हळहळलो नाही...
आले जीवनी सुख जरी
कधीच मी हुरळलो नाही...

कधी ना सोडली कास सत्याची
खोट्यात कधीच मळलो नाही...
मी कुणाला कळलोच नाही..!
मी कुणाला कळलोच नाही..!

- कु. शिवानी वसंत शिंदे
बी.कॉम.१

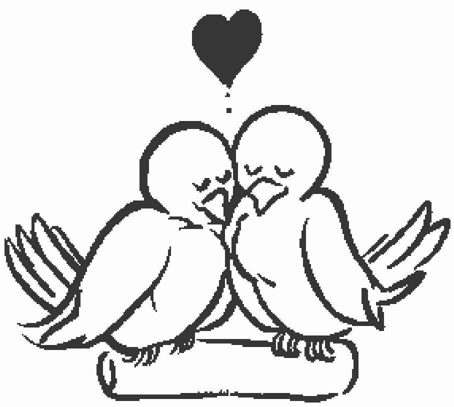

आम्ही कोल्हापुरी

आम्ही हाय कोल्हापुरी
आमचा नाद नाय करायचा
आमचा कोल्हापुरी ठसका
तुम्हाला नाय सोसायचा
अंबाबाईचा कृपार्शिवाद
हाच आमच्या डोक्यावरती
जोतिबाच्या गुलालानं
सारी माणसं पावन व्हती
लाल मातीतल्या कुस्त्या
इथचं खेळल्या जातात
धान्यातल्या गुळावर अन्
कोल्हापुरी मिसळीवर इथचं ताव मारतात
कोल्हापुरी चपलाचा तर आवचं निराळा
आमचा तांबडा पांढरा रस्सा पिऊन
पावनं हूतोया खुळा !
राजासारखं राजं आमचं राजर्षी शाहू
त्यांनी दिलेल्या वारसा झेलतील
आमचं बळकट बाहू
तर राव असं हे आमचं 'कोल्हापूर'
आधुनिक महाराष्ट्राला प्रगतीच्या शिखरावर
पोहोचवणारं हेच ते 'कोल्हापूर'

– कु. विद्या शशिकांत कोळी
बी.कॉम.१

दामिनी

आई, मी जगेन का गं ? सांग ना,
आई, मी जगेन का गं ?
आई मला जगायचं होतं गं,
आई खरंच मला जगायचं होतं गं पण...

या मानवरुपी गिधाडांनी
टोचून टोचून केले होते गं घायाळ
माणूसकीला जिवंत जाळले
सैतानांच्या कृत्याने मन माझे होरपळले

तळमळ, तडफड झाली होती
माझ्या जीवाची
पण सैतानांनी भूमिका घेतली होती बघ्याची
कोणाची हिंमत झाली नाही वाचवायची

माझी जिद्द होती गं जगण्याची, लढण्याची
शरीराने साथ सोडली तरी....
साथ आहे आत्म्याची
ती रात्र अखेरची, काळरात्र ठरली आयुष्याची

शेवटी सांगायचं एवढचं आहे
बलिदान माझं व्यर्थ घाळवू नको
दुसऱ्या दामिनीला त्या नकारात जाऊ देऊ नको

– कु. विद्या शशिकांत कोळी
बी.कॉम.१

प्रेम पक्षी

तू असता सामोरी का उगाच वाटते हुरहुरी
तुझ्या या दोन डोळ्यांनी माझ्या आठवणी मना उरी !
पाहूनिया तूझी वाट मनी वाटे ती आपली रेशीमगाठ
माझ्या या आयुष्यात अशीच राहो तुझी साथ !!
रिमझिमनारा तो पहिला-वहिला पाऊस
देऊन जातो एक मातीचा व आपल्या नात्याचा रोमांचिक वास !!
या पहिल्या वहिल्या पावसात का उगाच हरवूनी जाते मन
पण हा पाऊस देऊनी जातो आपल्या नात्यातील बिलगलेले क्षण !!
झाडाखाली सावलीत बसून वाटे राजा राणीची गं जोडी
लग्नाच्या वेळी तुझ्या नावाने बांधली जावी सात-जन्माची बेडी !!

– मार्गी केसरवाणी
बी.कॉम.२

अबोल प्रेम

चोरुनी बघतोस रोज, विचारल की काही बोलतही नाहीस
असे कसे प्रेम तुझे न बोलताच कळण्याचे
हे तुला कसे सांगायचे, ते तुला कधी कळायचे
तुझे माझे भेटने तर आहे हे रोजचे
पण एकदा तरी बघ हे जग पलिकडचे
प्रेमाचे रस्ते असतात वाकड्या-तिकड्या वळणाचे
असे कसे प्रेम तुझे न बोलताच कळण्याचे
तू बघतोस रोजच, तू हसतोस रोजच
एकदा तरी सांग तुझ्या मनातले भाव !
तू नाही दिसलास तर होते मी वेडीपीसी
हे सारे माझ्या मनाचे कोडे ओळख कधी तरी
जाता-जाता म्हणतोस मग...
काही बोललीस का मला ?
असे कसे बोलने तुझे काळजाला भिडण्याचे
माझ्या डोळ्यांमध्ये पाहूनही कधी न पाहिल्याचे
असे कसे प्रेम तुझे न बोलताच कळण्याचे
शांत आहे सारे जसे झाड एका वनातले
ओठावरती अबोला तरी कळते तुझ्या मनातले
भरभरुन प्रेम तुझे डोळ्यामधून वाहे,
जसा चंद्र सोबतीने चांदणीला पाहे
म्हणूनच तर म्हणते मी,
प्रेम सोपे नाही जिंकण्याचे
सारे काही कळवूनही कधी न वळण्याचे
असे कसे प्रेम तुझे न बोलताच कळण्याचे.

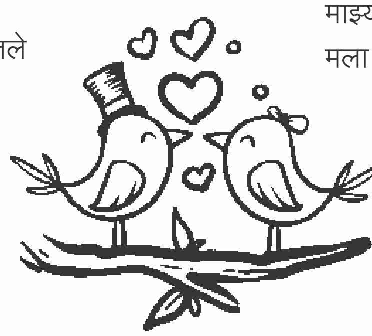

– चांदणी [illegible]
बी.कॉम.२

आठवणीतील आई...

तिची ती काळी कृश देहकाठी
माहीत नाही कोणत्या शिल्पकाराने घडवली होती
तिच्या त्या रेखीव डोळ्यामध्ये
मला माझ्याच भविष्याची एक छटा दिसली होती
तिच्या त्या लुकलुकणाऱ्या डोळ्यामध्ये
तिच्या लेकराची आस जाणवली होती
तिच्या माथ्यावरच्या ललाट रेषांनी
माझ्या जीवनाची एक वेगळीच दिशा
ठरवून दिली होती

तिच्या अबोल ओठांनी तिची कहाणी
कथन केली होती
नकळत तिच्या आसवांनी
वाट मोकळी केली होती
तिच्या गालावर उमटलेल्या हास्यामध्ये
एक भितीची लकेर होती
माहीत नाही का पण नकळत स्वतःच
स्वतःशी झुंजणारी तिची कहाणी सांगून गेली होती
तिच्या जगण्यानं मला माझी जीवनशैली
आखून दिली होती
तिचं असणं नि नसणं माझ्यासाठी
एखाद्या कोड्यसारखं होतं,
जितकं सोडवावं तितकं, कोड्यात टाकणारं
ती आहे अजून ही आठवणींच्या गर्दीत,
माझी सखी बनून
कारण तिच्या आठवणीतच माझं
आयुष्य व्यापून टाकलं आहे
रोज शोधते त्या दर्पणामध्ये
कदाचित तिथे ती सापडेल
तिच्या त्या खडबडीत स्पर्शाने
माझ्या गालावर हळूवार हात फिरवून
मला मिठीत घेईल
आई, येशील ना पुन्हा एकदा
या वेड्या लेकराला प्रेमाची
परिभाषा सांगायला,
शिकवशील ना तुझ्यासारखं
निस्वार्थी प्रेम करायला ?

– कु. निकिता लक्ष्मण पाटणकर
बी.कॉम.२

स्वप्नांचा दुष्काळ

आतुरतेने शेतकरी पाहे पावसाची वाट
उन्हामुळे जमिनीला भेगा पडल्या सतराशे साठ
रखरखीत उन्हाने पीक गेले करपूनी
वाटे कधी वरुणराजा येईल का परतुनी !

कोमेजलेल्या चेहऱ्यांनी डोळे आले भरुनी
पावसाचे नामोनिशाणा ना दिसे दुरुनी
बघता बघता पाऊस गेला येऊनी
काही दिवसांतच पीकं वाढू लागले जोमानी !

दिवस गाऊ लागले आनंदानी
संसार गेला फुलून सुखांनी
आले दिवस आनंद, भरभराटीचे
नाही आता कसलीही चिंता करपून गेलेल्या पिकांचे !

घरी आले सुख, समृद्धी मन गेले भरुन
एका दिवसाच्या पावसाने अख्ये पीक गेले वाहून
एका क्षणाचा होता तो आनंद, लागली होती आस
कधी वाटे हे खरे होते की होता तो भास !

- कु. सानिका संजय भोरे
बी.ए.२

मन नावाचं एक बेट असतं...

अंतृप्त आत्म्यामध्ये
मन नावाचं एक बेट असतं
एकांत, शांत अशा स्थानावर
सतत गजबजलेलं
भावनाचं ओझं वाहणारं
एक ठिकाण असतं
मन नावाचं एक बेट असतं

सुख-दुःखाच्या फेऱ्यांमधी
स्वतःचं वेगळं अस्तित्व
निर्माण करणारं
एक भावनिक जग असतं
मन नावाचं एक बेट असतं

सागराच्या खोल डोहाशी
न जानो कित्येक वेदनांच असतं,
जन्म नि मृत्यू या वादांत
भरती-ओहोटीचं चक्र
चालू असतं
किंतू या साऱ्या संभम्र अवस्थेत
मन नावाचं एक निमर्नुष्य बेटं असतं

वाऱ्या, वादळाच्या या चक्रव्यूहामध्ये
खचून न जाता
पाय घट्ट रोवून आभाळ झेलायचं असतं
आसवानां वाहण्यासाठी एक निवांत ठिकाण
हवं असतं,
अशावेळी मन नावाचं एक बेट असतं...

- कु. निकिता लक्ष्मण पाटणकर
बी.कॉम.२

हिंदी विभाग

(वरिष्ठ)

परेशानी जिंदगी का हिस्सा हैं,
अगर ये नहीं आयेंगी तो इंसान
निखरेगा कैसे, क्योंकि ये परेशानियाँ
ही तो है, जो इंसान को जिंदगी
जीने का सही मतलब समझाती है ।

– सुरेंद्र चव्हाण

हिंदी विभाग –

संपादक – डॉ. विठ्ठल नाईक

अनुक्रमणिका

गद्य विभाग

१) स्वातंत्र्योत्तरकालीन हिंदी के ग्राम-केंद्रित दलित उपन्यासों में सामाजिक क्रांति – साक्षी सुबेदार (बी.ए.-३.)
२) नयी कविता के प्रतिमान – प्रेरणा विजय कांबळे (बी.ए.-३.)
३) नई शिक्षा नीतिः आवश्कता और उद्देश – खदीजा शकील मुजावर (बी.कॉम.-२)
४) आदमी कहीं का – आल्फिया निजाम सोलापुरी (बी.ए.-३)

पद्य विभाग

१) रावण – नेहा संदीप माळी बी.ए.-२
२) पीडीत की वाणी बनें – सुप्रिया दिलीप सवाईराम बी.ए.-२
३) शुन्यता – अपूर्वा सुकांत घोलकर बी.ए.-१
४) पिता – निलम अरविंद जावळे बी.ए.-३
५) ओ मेरी प्यारी माँ – श्रध्दा किरण पाटील बी.ए.-१

स्वातंत्र्योत्तरकालीन हिंदी के ग्राम-केंद्रित दलित उपन्यासों में सामाजिक क्रांति

– **साक्षी सुबेदार** (बी.ए.-३.)

प्राचीन भारतीय संस्कृति की वर्ण व्यवस्था विशुद्ध रुप से कार्य-विभाजन पर आधारित थी, किंतु काल परिवर्तन के साथ कालांतर के अनुसार वर्णाश्रम धर्म व्यवस्था का रुप परिवर्तित होता गया और वर्णव्यवस्था की जगह जाति-व्यवस्था ने ली । शुद्र वर्ण का रुपांतर दलित वर्ग में हो गया । प्राचीन काल से दलितों के लिए शुद्र, अतिशुद्र, चांडाल, अंत्यन, अस्पृश्य शब्दों का प्रयोग मिलता है । 'दलित' शब्द की व्युतुपत्ति संस्कृत धातु 'दल' से हुई है, जिसका अर्थ है तोडना, हिस्से करना, कुचलना आदि । दलित वर्ग में मुख्शतयः उन तमाम जातियों को लिया जाता है, जिनका समाज के उच्च कहे जाने वाले लोगों ने दीर्घकाल तक सामाजिक, धार्मिक एवं नैतिक शोषण किया है । आधुनिक युग में दलित वर्ग के अंतर्गत केवल अस्पृश्य वर्ग ही नहीं, अपितु सामाजिक रुप से पीडित अविकसित, शोषित वर्ग का समावेश किया जा सकता है ।

स्वातंत्र्योत्तर काल में 'दलित चेतना' से संपृकत साहित्य की एक नई धारा प्रवाहित हो गई । हिंदी साहित्य की लगभग सभी विधाओं को दलित लेखन ने प्रभावित किया है । आजादी के पश्चात भी स्वतंत्रा, समता और बंधुता का नारा लगाने वाली हमारी प्रजातांत्रिक शासन व्यवस्था में और समाज में सदियों से शोषित पीडित लागों का उत्पीडन तथा उन पर होने वाले अन्याय एवं अत्याचार, शिक्षा के कारण निम्नवर्गीय समाज में पनपती नई चेतना मुख्यता साहित्य में परिलक्षित हो रही है । स्वातंत्रता प्राप्ति के पश्चात गाँव की जिंदगी में हो रहे बदलावों में दलितों की क्रांति एक मुख्य सामाजिक परिवर्तन है ।

आधुनिक हिंदी उपन्यास साहित्य के ग्राम – केंद्रित उपन्यासों में दलित क्रांति का चित्रण करने वाले कुछ चर्चित उपन्यास हें, जिनमें जयप्रकाश कर्दम का 'छप्पर' जगदीश चंद्र का 'धरती धन न अपना' वीरेन्द्र जैन का 'डूब' मैत्रेयी पुष्पा का 'चाक' मार्कण्डेय का 'अग्निबीज' मिथिलेश्वर का 'यह अंत नहीं', रामदास मिश्र का 'सूखता हुआ तालाब' विवेकीराय का 'लोकऋण' शिव प्रसाद सिंह का 'शैलूष' तथा संजीव का 'धार', गोपाल उपाध्याय का 'एक टुकडा इतिहास' आदि प्रमुख हैं ।

जाति व्यवस्था का विराध – स्वातंत्र्योत्तर कालीन ग्राम केंद्रित हिंदी उपन्यासों में जातिभेद की समस्या प्रधान समस्या है । भारतीय समाज अनेक जातियों में विभाजित है । इनमें से हर जाति अपने से एक निचली जाति ढूँढ लेती हैं अपने श्रेष्ठत्व को स्थापित करने के लिए उच्च जाति के लोग निम्न जाति के लोगों को अस्पृश्य मानकर उनके साथ पशुतुल्य व्यवहार करते है । गोपाल उपाध्याय का 'एक टुकडा इतिहास उपन्यास में लेखक ने हरिजन समस्या के अनेक आयामों को छुआ है । उपन्यास में दलित वर्ग के प्रति रुढिवादी समाज की अमानवीयता और दलित वर्ग का उसके प्रति विहोह एवं संघर्ष का अनवरत क्रम अंकित किया है । जगदंब प्रसाद त्रिपाठी ने 'माठी मेरे गाँव की' उपन्यास में परिवर्तनीय समाज का जिक्र किया है, ''आजकाल के युवक-युवतियाँ जातीय भेदभाव नहीं मानते है, अंतरजातीय विवाह हो रहे हैं, दफ्तरों में हरिजन, ब्राह्मण, बनिया, ठाकुर, सभी वर्ण के लोग काम करते हैं। साथ-साथ चाय पान करते हैं ।'' मार्कण्डेय के अग्निबीज उपन्यास की छबिया मसई भगत की बेटी है जो चमार जाति की है । ब्राह्मण लडका हडदंगी उससे प्रेम करता है । दोनों मिलकर कोंलकाता भाग जाते हैं और वहाँ छबिया के रिश्तेदार माधो भैय्या के घर में रहते है, जो कम्युनिस्ट हैं । हुडदंगी निःसकोच होकर उनके साथ खान-पान करता है । दोनों का गाँव से भाग जाना रुढिवादी समाज में एक प्रकार की क्रांति है । जयप्रकाश कर्दन के 'छप्पर' उपन्यास का नायक चंदन दलितों में जनजागृति लाता है । उसके व्यक्तित्व से आकर्षित होकर सवर्ण समाज की रजनी सिर्फ कार्यकर्ता नहीं बनती, बल्कि उसे अपना जीवन साथी के रुप में स्वीकार भी करती हैं ।

शिक्षा के कारण पनपती चेतना – शिक्षा समाज परिवर्तन का एक सशक्त माध्यम है । शिक्षा से मनुष्य को अपने 'स्व' के अस्तित्व की पहचान होती है । अपने साथ अपने समाज की सामाजिक, शैक्षिक, सांस्कृतिक एवं नैतिक स्थितियों में इससे परिवर्तन हो सकता है । जगदीश चंद्र के 'धरती धन न अपना' उपन्यास में लेखक ने घोडेवाढ गाँव में हरिजन चमारों की दयनीय अवस्था का कारण अशिक्षा ही बताया है । किंतु इसी जाति का काली चार जमात पास है, चमादडी में वही एक मात्र पढा लिखा युवक है । काली के चरित्र से शिक्षा चेतना से आने

वाले परिवर्तन का संकेत मिलता है । जब शहर से काली का मनीऑर्डर आता है, तब डाक बाबू उसे अस्सी रुपये के स्थान पर बारह आने कम देते हैं, तो काली डाक बाबू से कहता है, ''मुंशीजी, आप वैसे बारह आने रख ले लेकिन कायदा वह है जो मैं कहता हूँ।'' इस प्रकार शिक्षा के कारण ही काली डाक बाबू की चालाकी को समझता है । जयप्रकाश कर्दम के 'छप्पर' में जब शूद्र जाति का चंदन पढने के लिए शहर जाता है तो गाँव में भूचाल आता है । पंडितों को लगता है यह तो अनर्थ हुआ क्योंकि चंदन धर्मशास्त्रों की मर्यादा को तोड रहा है । ''ऐसा कैसे हो सकता है, कैसे बराबर हो सकते हैं ब्राह्मण और भंगी सब ? यह कोई उनकी बनाई व्यवस्था है कि लिया और खत्म कर दिया । सनातन व्यवस्था है, यह तो रहेगी, धर्मशास्त्र से भी बडा कोई हो सकता है भला ।।'' माकृण्डेय के 'अग्निबीज' मे सागर अपने समाज के लडके-लडकियों को पढाता है तो जमीदारों को लगता है कि अपने ढोर डंगरों को कोन चरावे ? तब पंडित कहता है ''जब चमारों के सब लडके चढने जाएँगे, तब ठाकुर-बामन का काम कौन करेगा ? तेरे तोडने से वर्णाश्रम टूट जायेगा ? पागल समाज में चेतना का उदय हुआ है परिणामस्वरुप ये परंपरागत मान्यताओं को तोडकर समानता की माँग कर रहे हैं ।''

श्रम मूल्य का बोध – मार्क्सवाद के मूल्य सिद्धान्त के अनुसार शोषितों के श्रम का भी एक विशेष मूल्य होता है । इसी मूल्य के कारण ही शोषन, मजदूर वर्ग अपने श्रम के मूल्य के प्रति सचेत हुआ दिखाई देता है । 'धरती धन न अपना' उपन्यास में गाँव के चौधरी चमारों को मजदूरी न देने की बात करते हैं, तब काली उनका काम छोडकर चलने लगता है । काली के साथ अन्य चमार उसके साथ चलते है । ''काली अपनी ठोकरी और कुदील उठाकर गाँव की ओर चल पडा उसे जाते देख चमादडी के अन्य लोगों का साहस भी बढ गया और उसके पीछे-पीछे आने लगे । इतना ही नही काली सभी चमारों को चमादडी में एकत्रित करके संगठित करता है और आने वाली किसी भी स्थिति का प्रतिकार करने की हिम्मत देता है । बिरेंद्र जैने के 'डूब' में ठाकुर घूमा तथा अन्य मजदूरों को बुलाकर कहता हे, ''अभी चुनाव जारी है तो आपका हिसाब-किताब बाद में करेंगे । पहले आप खेत पर चले जाओ तब भूमा कहता है इस बार के प्रति जागृत दिखाई देते हैं । संजीव कृत 'धार' उपन्यास के पूर्वार्दर्ध में संथाल जनजाती की पूँजीपति वर्ग द्वारा शोषण चित्रित है तो उत्तराद्ध में चेतना, अस्तित्व, अस्मिता और अधिकार का बोध होता है ।

नारी चेतना :- स्वातंत्र्योत्तर दलित उपन्यासों में चित्रित नारी का जहाँ एक और शारिरिक, मानसिक तथा यौन शोषण दृष्टिगत होता है, वहीं दूसरी ओर निम्न वर्ग की यह नारी अपने अन्याय, अत्याचार एवं शोषण का तीव्र विरोध करती है । जगदीश चंद्र के 'धरती धन न अपना' की ज्ञानों, मिथिलेश्वर के 'यह अंत नहीं की दुनिया, जयप्रकाश कर्दम के 'छप्पर' की कमला और मार्कण्डेय के 'अग्निबीज' की छबिया इसके प्रतिनिधिक उदाहरण हैं ।

मिथिलेश्वर का 'यह अंत नहीं' उपन्यास की चुनिया जब मालिक श्रावण सिंह का बेटा अगम द्वारा प्रेम में छली जाती है, तब सुवर्ण मानसिकता के कुत्सित इरादे को भाप लेती है किंतु न रोती है, न गिडगिडाती है, न रहम की भीख माँगती है, बल्कि जुझारु बनकर प्रतिकार करती है । बुडहोली के पाँच-पाँच लडके उस पर बलात्कार की कोशिश करते हैं, तो आग बनकर उनके इरादों को, नाकाम कर अपने स्त्रीत्व को सिध्द करती है । मार्कण्डेय के 'अग्निबीज' की छबिया बाह्मण हुडदगी से शादी करती है लेकिन सवर्ण समाज की पढी लिखी श्यामा मुसलमान मुराद से प्रेम को अपने हृदय में ही दबाकर मौन रखती है तथा उसे चाहते हुए भी विवाह नहीं कर सकती । तभी तो कोलकाता से आया छबिया का पत्र पढकर अपने से ही कहती है – 'छबिया झूठी मर्यादा के बोझ से दबी, घिसट-घिसट कर जीवित रहने वाली, मेरी जैसी लडकियों से भिन्न इसलिए थी वह बचपन से भूख की लडाई में जूझने वाले वर्ग में जन्मी थी । वह जीविका के लिए संघर्ष करती थी । मेहनत-मजदूरी द्वारा रोटी कमाने में लगे हरिजनों और गिरिजनों की स्त्रियाँ पति की, गुलामी का बोझ कहाँ होती हैं । कल को आदमी से नहीं पटी तो वे अपने घर, पति अपने घर ' कहना न होगा किदलित नारी अपनी सामाजिक मर्यादाओं का उल्लंघन कर अपनी इच्छा से स्वयं का निर्माण लेती है । मैत्रेयी पुष्पा के 'चाक' में नाई जाति की गुलकंदी खटिक जाते के बिसुनदेवी के साथ गंधर्व विवाह करती है, तो सत्यप्रकाश के जय जय भई सबेर की धुनिया चौधरी देवालाल के अमानुष अत्याचार से त्रस्त हो गाँव के सामने उसकी इज्ज़त को नंगा कर अर्थी उठाना चाहती है ।

धार्मिक एवं राजनीतिक चेतना :- गाँव के जीवन में धर्म की आड से दलितों का शोषण होता है । परंपरा से चली आ रही धर्म भावना के कारण अशिक्षित लोग मानसिक गुलामगिरी को स्वीकार करते हैं । स्वातंत्र्योत्तर ग्राम के हित दलित उपन्यासों के शिक्षित युवा पात्रों में धर्म की सच्चाई को पहचानने की चेतना स्पष्ट रुप से दिखाई देती है । जयप्रकाश कर्दम के 'छप्पर' में चंदन धर्म की चिकित्सा करना चाहता है । वह कहता

है, ''धर्म-ग्रंथ ही हमारे शोषण और अत्याचार की जडे हैं । इन जडों को उखाड फेंकने की जरुरत है और उसके लिए जरुरी है कि लोग अधिक से अधिक पढे ताकि इन धर्म ग्रंथों में निहित अन्याय और असमानता के दर्शन को समझ सकें तथा अन्याय शोषण और असमानता के विरुध्द संघर्ष करने के लिए स्वयं को तैयार कर सकें । 'धरती धन न अपना' का दलित पात्र नंदसिंह अन्याय ग्रस्त व्यवस्था का विरोध करते हुए पादरी द्वारा ख्रिश्चन धर्म को स्वीकार करता है । धर्म के साथ ही राजनीति के क्षेत्र में भी दलित अपने संवैधानिक अधिकारों के प्रति सजग होता दिखाई देता है । राही मासून रजा के आधा गांूव में सुखरमवा चमार को बेटा परसुरमासा एम.ए. हो जाता है । फलतः कुछ उँची जाति के लोगों के मन में वह काँटे की तरह खटकता हे । गोपाल उपाध्याय के एक टुकडा इतिहास की चंदादेवी के रुप में प्रतिस्थापित होना, काँग्रेसी उम्मीदवार के सामने एल.एल.ए. का चुनाव लडना दलितोद्धार की प्रवृत्तियों की चलाने के लिए समता आश्रम की स्थापना करना, जैसी अनेकानेक संघर्षपूर्ण घटनाएँ दलितों के राजनीतिक तेवर को स्पष्ट करती है ।

अंधश्रध्दा का विरोध -

ग्राम-जीवन में अंधश्रध्दा ज्यादातर अशिक्षित एवं पिछडी जातियों में परिलक्षित होती है । इसमें बीमारी को दैवी प्रकोप समझना, इस प्रकोप से बचने के लिए देवताओं को प्रसन्न करना, जानवरों की बलिदेना, पाखंडी साधू महंतो की शरण में जाता, भूत प्रेत, टोना-टोटका, गंडा-माबीज आदि में विश्वास करना आदि बातों का समावेश है । फलतः इन लोगों का विकास और उत्थान नहीं हो पाता । जयप्रकाश कर्दम के 'छप्पर' का चंदन यज्ञ करने से इंद्रा का प्रसन्न होना और बरसात होना आदि मान्यताओं का विरोध करते हुए कहता है कि इंद्र प्रसन्न होने से बरसात नहीं होती, बल्कि मानसून आने से होती है । तथा - ''वर्षा होगी मानसून के आने से । अभी मानसून नहीं आया है इसलिए वर्षा होने वाला नहीं है । यहाँ चंदन जैसे शिक्षित युवकों द्वारा अंधश्रध्दा के ढकोसले पर व्यंग्य किया गया है ।

मार-पीट एवं गाली-गलौज का विरोध - स्वाधीनता के उपरांत दलित में जो साहस और आत्मविश्वास बढा है उसकी अनूगूँज ग्रामकेंद्रित उपन्यासों में सुनाई पडती है । रामदशा मिश्र जी के 'जल टूटता हुआ' उपन्यास में लवंगी का भाई हंसिया एक ब्राह्मण कन्या पार्वती के साथ प्रेम करते हुए पकडा जाता है । जब गाँव के लोग उसकी बेदर्दी से बे इन्तिहा पीटाई करते है तब लवंगी बीच में कूद पडती है और दहाडते हुए लोगों से कहती है ''क्या हुआ अगर मेरे भाई ने एक बाह्मण की लडकी से भला-बुरा किया? चमार का खून-खून नही है ? बामन का खून ही खून है । हमारी कोई इज्जत नहीं होती क्या, बामनों की ही इज्जत होती है । लवंगी के इस वक्तव्य ने दलितों के स्वाभिमान को भली-भाँति देखा जा सकता है । इसी उपन्यास में गाँव के जमीदार महीप सिंह के बंधुवा मजदूर रमपतिया का बेटा जगपतिया को इस शहर में नौकरी मिल जाती है । परिणामस्वरुप जगपतिया के काम पर न जाने से महीप सिंह जग गाली गलौज की भाषा में बात करते है । तब जगपतिया कहता है - ''बबुआ गाली मत दीतिए । रमपतिया नौकरी पर गया है, तो क्या हो गया ? की दबी हुई चेतना धीरे-धीरे जाग रही हैं । ''

समन्वित निष्कर्ष :- हिंदी के स्वातंत्र्योत्तर ग्राम-केंद्रित प्रतिनिधिक उपन्यासों के विवेचन के पश्चात परिलक्षित होता है कि भारतीय समाज में जाति व्यवस्था की पकड इतनी मजबूत है, जाति के बिना गाँव में व्यक्ति की पहचान नहीं होती । जाति जन्म के आधार पर ही निश्चित मानी जाती है । प्रस्तुत उपन्यासों में जहाँ एक और दलित जीवन की व्यथा-कथा, उनकी पीडा यंत्रणा और त्रासद है, वहीं दलित जाति के लोगों में ऐसे उभरते हुए कुछ स्वर भी सुनाई पड रहे हैं । जो भविष्य की दिशाओं को आलोकित कर रहे हैं । 'एक टुकडा इतिहास' माही मेरे गाँव की तथा 'छप्पर' आदि उपन्यासों में जाति व्यवस्था का विरोध स्पष्ट परिलक्षित होता है । शिक्षा से आई चेतना जगदिश चंद्र धरती धन न अपना जयप्रकाश कर्दम का 'छप्पर, मार्कण्डेस का 'अग्निबीज' आदि उपन्यासों में दिखाई देती है । आधुनिक विचारों से प्रभावित दलित नारी शोषण और अत्याचार का विरोध करता है । धरती धन न अपना की ज्ञानो, यह अंत नही की चुनिया 'अग्निबीज' की छबिया, चाक की गुलकंदी आदि नारी पात्र इसके उदाहरण है । जयप्रकाश कर्दम के 'छप्पर' उपन्यास की रजनी सवर्ण होकर भी चंदन जैसे दलित युवक के व्यक्तित्व से प्रभावित होकर उसके प्रति अपने आपको समर्पित करती है ।

आजादी के बाद लोकतांत्रिक व्यवस्था, शिक्षा एवं राजनैतिक चेतना के प्रसाद के फलस्वरुप दलित वर्ग में क्रांति एवं परिवर्तन की लहर दौड रही है । आजादी के पूर्व शिक्षा एवं सत्ता में इस वर्ग की साझीदारी न के बराबर थी लेकिन आजादी के बाद लोकतांत्रिक व्यवस्था के चलते निम्न तबके में बहुत धीरे-धीरे ही सही किंतु शाश्वत परिवर्तन की झुगबुगाहट सुनाई पड रही है । यह वास्तविकता है ।

***

नयी कविता के प्रतिमान

– प्रेरणा (बी.ए.-३.)

पौराणिक और धार्मिक प्रतीकों का प्रचुर किन्तु सटीक प्रयोग करके नयी कविता यदि परंपरा प्रियता दिखा रही है तो संदर्भ में प्रतीकार्य प्रस्तुत कर प्रगति का द्वार भी खोल रही है । जगदीश गुप्त की 'नयी कविता' पत्रिका से एक नये काव्य आंदोलन का आरंभ हुआ । यहाँ से नयी कविता का दौर आरंभ होता है । कविता के अभिव्यक्ती पक्ष के अंतर्गत भाषा, शैली, बिम्ब, प्रतीक आदि आते है । जिन्हें परंपरागत समीक्षाशास्त्र में कलापत कहा गया है किंतु नयी कविता या साठोत्तरी कविता बदली हुई रचनाप्रक्रिया और रुपाकृति को लेकर चली है । इसलिए साठोत्तरी कवी मानते है कि इस काव्य का मूल्यांकन परंपरागत काव्यशास्त्र से नहीं होना चाहिए । नयी कविता के शिल्प विधान में भाषा, बिम्ब और प्रतिक का विशेष महत्व है । अतः शिल्प के इन तीन अंगो के आधार पर नयी कविता का विवेचन प्रस्तुत है ।

नयी कविता की भाषा – शैली :-

अभिव्यक्ती के लिए शक्तिशाली माध्यम है भाषा । भाषा जितनी सक्षम होती है । अनुभूतियों की अभिव्यक्ती उतनी ही सशक्त होती है । युग की नवीन आवश्यकताओं के कारण नयी कविता या साठोत्तरी कवियों ने भाषा को नया संस्कार देने का प्रयास किया है । काव्य भाषा के विषय में नयी कविता या साठोत्तरी कवियों के अनेक मत है । धर्मवीर भारती के मतानुसार ''भाषा भाव की अनुगमिनी रहनी चाहिए'' उनके मतानुसार भाषा का सौंदर्य अभिव्यक्ती पर निर्भर है । कवि अज्ञेय ने साठोत्तरी कविता में भाषा की प्रयोगशीलता का महत्त्व बताते हुए कहा है कि ''आज के कवि की प्रवृत्ती काव्य की और साधारण बोलचाल की भाषा के भेद को मिटा देना है । काव्य की भाषा अलग होती है या होनी चाहिए यह वह नहीं मान सकता।''

भवानी प्रसाद मिश्र के विचार भी कुछ इसी प्रकार के है । वे कविता की भाषा को यथासंभव बोलचाल के करीब देखना चाहते है । सर्वेश्वर दयाल सकसेना और रघुवीर सहाय की कोशिश भी काव्य भाषा को बोलचाल के निकट लाने की रही है । अतः स्पष्ट है कि नयी कविता या साठोत्तरी कवियों की भाषा बोलचाल के अत्याधिक निकट है । मानसिक भावों के उद्घाटन के लिए उचित शब्दो का प्रयोग उन्होंने प्रभावशाली ढंग से किया हैं। साठोत्तरी कवियों का यह मानना है कि भाषा को लयात्मक बनाने के लिए उचित शब्दों को अभाव में नये शब्दों को नया संस्कार देकर पूर्ण बनाया जाए

उदाहरण द्रष्टव्य है :

कुआँ है
पर जाने क्यों ?
कभी कभी कुआँ पीने को भी
मन करता है ।

नयी कविता या साठोत्तरी कविता की भाषा का क्षेत्र विस्तृत है । जिसमें परिवेशगत यथार्थ की कटुता व्यक्ती हुई है । इन कवियों ने रिक्त स्थान, डैश, बिन्दु आदि के प्रयोग द्वारा भाषा को उन्नत करने का उपक्रम किया है । नयी कविता या साठोत्तरी कविता के जनवादी कवियों की भाषा में निर्भिकता है एवं पूँजीवादी व्यवस्था के शब्द प्रयोग जनवादी मूल्यों के संप्रेक्षण के लिए हथियार के सदृश प्रतीत होते है । इन कवियों ने नये उपमान प्रतीक बिम्ब के माध्यम से काव्य भाषा को सशक्त बनाया है । साठोत्तरी कवियो ने जिस काव्य भाषा को अपनाया है वह नियमित और अनुशानपूर्ण है । काव्य भाषा के माध्यम से ही संवेदना अनुभूति का अंश बनी है । संवेदना के प्रसार एवं विकास के लिए भाषिक विकास की अपेक्षा होती है । नयी कविता और साठोत्तरी कवियों ने इसी कारण भाषा का विस्तार किया ।

नयी कविता का बिम्ब-विधान :

नवी कविता या साठोत्तरी कविता में जो बिम्ब प्राप्त होते है वे अपनी पूर्ववर्ती कविता की अपेक्षा विशेष महत्व रखते है । इनमें एक ओर तो वस्तुवर्गीय और मानस वर्गीय बिम्बों का प्रचुर प्रयोग है और दुसरी और संवेध संशिलष्ट और यौन बिम्बों का प्रयोग हुआ है । अनेक बिम्ब जीवन के विविध पक्षों से चुनचुन कर लिए गए है मुक्ति बोध और अज्ञेय की अधिकांश कविताओं में विराट बिम्ब और स्मृति बिम्बो की योजना हुई हे । नयी कविता और साठोत्तरी कविता में बिम्बगत नविनता एक तो जीवन को उसकी पूर्णता और विविधता में ग्रहण करने के कारण है तो दूसरी ओर अंग्रेजी के इलियट लारेन्स जैसे कई बिम्बवादी कवियों के प्रभाव के कारण बिम्बबत नवीनता आयी है । साठोत्तरी कविता

में बिम्बगत नविनता आयी है । साठोत्तरी कविता में बिम्बगत नवीनता के प्रति अज्ञेय, अजितकुमार, शमशेर, सर्वेश्वर दयाल सकसेना, मुक्तीबोध आदि कवियों की कविताएँ विशेष महत्वपूर्ण सिध्द हुई है । जिन्होने नये जीवन में नयी उपमान योजना के आधार पर अभिव्यक्ती के नये मार्गो का उद्घाटन किया अज्ञेय की पंक्तियाँ दृष्टव्य है ः अभिव्यक्ति के नये मार्गो का उद्घाटन किया अज्ञेय की पक्तियाँ दृष्टव्य है ः

'' अगर मै तुम को
ललाती सांझ के नभ की अकेली तारिका
नहीं कारण कि मेरा हृदय उथला था कि
सुना है
बल्की केवल यही
थाकी मेरा प्यार मैला है
ये उपमान मैले हो गए है ।

यह पंक्तियाँ बिम्बात्मक नवीनता की ओर संकेत करती है । दैनिक जीवन के अनेक क्रियाकलाप बिम्ब निर्माण में सहायक बनकर आए है । वस्तुवर्गीय बिम्ब, अलंकृत बिम्ब, मानस बिम्ब, भाव बिम्ब विचार, बिम्ब तथा संबंध बिम्ब का खुलकर प्रयोग साठोत्तरी कवियों ने किया है । स्पष्ट है कि नयी कविता और साठोत्तरी कविता बिम्ब के क्षेत्र में पुर्ववर्ती कविता से बहुत आगे है।

नयी कविता का प्रतिक-विधान :-

नयी कविता कवि और साठोत्तरी कवि पुराने या परंपरागत उपमानों को बदलकर नये सौंदर्य के मान स्थापित करने में संलग्न रहे है अज्ञेय ने मनोविश्लेषन प्रवतियों की अभिव्यक्ती के लिए विशेष नव्य प्रतीकों का उपयोग किया है । जिनमें उनकी अंतमुखी प्रकृती स्पष्ट झलकती है । अज्ञेय ने अपने काव्य संकलनो का नामकरण तक प्रतीकों में किया है जैसे 'इत्यलम' 'बावरा अहेरी' 'इंद्रधनु रौदे हुए' आदि इसमें पहली रचना छायावादी रचनाओं का प्रतीक है । 'हरी घास पर श्रण भर' आज की रोमँटिक प्रवृत्ति का नाम प्रतिक रख दिया । प्रतिक का प्रकाशन वास्तव में नये प्रतिकों की ओर बढने का प्रयास था । स्पष्ट है कि नये भाव बोध की माँग के अनुसार ही साठोत्तरी कविता में नये प्रतिकों का चयन किया जाने लगा । इसी कारण चाँद, बादल, उषा आदि स्नातन प्रतीक पुराने तथा निरर्धक पड गये ।

परंपरागत प्रतीक आधुनिक युग की संवेदना के वाहक सिध्द नहीं हुए तो नये प्रतीकों के अन्वोत्री कवियों को प्रतीकवादी ठहरा दिया गया । साहित्य में परंपरागत उपमानों की अर्थवत्ता साठोत्तरी कवि के निकट विलुप्त हो गया है और इसलिए वह अपने भावों की नवीनता एवं ताजगी को व्यंजित करने के निमित्त नये नये उपमानों की अर्थवत्ता साठोत्तरी के निकट विलुप्त के निमित्त नये नये उपमानों की योज कर रहा हे अजितकुमार ने इस विद्रोही स्वर को अभिव्यक्त करते हुए लिखा है

''चाँदनी चन्दन सद्रश
हम क्यों लिखें
मुख हमें कमलों सरीखे क्यां दिखे ?''

यह सत्य है कि नयी कविता या साठोत्तरी कविता के रचनाकारों ने पिछली पीढी से प्रतीकों के संस्कार नहीं लिए है । जहाँ कही उन संस्कारों के दर्शन होते भी हैं तो वे रुपांतरित रुप में ही प्रस्तुत हुए है । अज्ञेय मुक्तीबोध, गिरिजा कुमार माथुर, कुँवर नारायण, दुष्यन्तकुमार, अजितकुमार आदि अनेक रचनाकारों ने प्रतीकों का आश्रय लेकर अप्रकट को प्रकट करने की चेष्टा की है । पूर्ववर्ती काव्य की तुलना में साठोत्तरी कविता प्रतीकों की दृष्टी से विविधता पूर्ण है । पौराणिक और धार्मिक प्रतीकों का प्रचुर किन्तु सटीक प्रयोग करके नयी कविता यदि परंपरा प्रियता दिखा रहीं है तो नये संदर्भ में प्रतीकार्थ प्रस्तुत कर प्रगति का द्वार भी खोल रही है । दूसरे छोर पर थौन प्रतिक तथा यथार्थ जीवन से ग्रहीत प्रतिकों को अपनाकर साठोत्तरी कविता से मेल खाते है तो बहुत से ऐसे भी है जो नवीन अर्थ में हुए है । साठोत्तरी कवियों ने सांस्कृतिक प्रतिक, राजनीतिक, पतीक, ताक्रिक यथार्यबोध संबंधी प्रतीक तथा अन्य प्रतीकों का प्रचुर मात्रा में प्रभावशाली ढंग से प्रयोग किया है ।

***

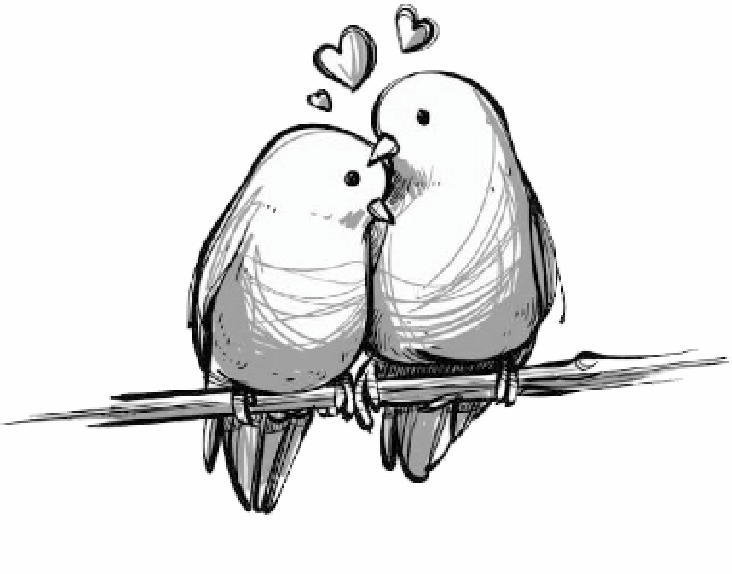

नई शिक्षा नीतिः आवश्कता और उद्देश

– **खदीजा शकील मुजावर** (बी.कॉम.–२)

* **परिचय :–** नई राष्ट्रीय शिक्षा नीति मौजूदा राष्ट्रीय शिक्षा नीति के स्थान पर 29 जुलाई, 2020 को अस्तित्व में आई । शिक्षा नीति में यह बदलाव कुल 34 वर्षों के अंतराल के बाद किया गया है । लेकिन बदलाव जरुरी था और समय की जरुरत के अनुसार यह पहले ही हो जाना चाहिए था ।

* **नई शिक्षा नीति** 2020 **की आवश्यकता :** पहले की शिक्षा प्रणाली मूल रुप से सीखने और परिणाम देने पर केंद्रित थी । विद्यार्थियों का आकलन प्राप्त अंकों के आधार पर किया जाता था । यह विकास के लिए एक एकल दिशा वाला दृष्टिकोण था । लेकिन नई शिक्षा नीति एक बहु–विषयक दृष्टिकोण की प्रासंगिकता पर केंदित है । जिसके उद्देश विद्यार्थी का सर्वांगीण विकास करना है ।

नई शिक्षा नीति एक नए पाठ्यक्रम और शिक्षा की संरचना के गठन की कल्पना करती है जो छात्रों को सीखने के विभिन्न चरणों में मदद करेगी । शिक्षा को शहरी से लेकर ग्रामीण क्षेत्रों में सभी तक पहुँचाने के लिए मौजूदा शिक्षा प्रणाली में बदलाव किया जाना चाहिए । यह लक्ष्य 4–गुणवत्ता शिक्षा को पूरा करके स्थिरता को पूरा करने की ओर होगा ।

* **उद्देश्य :** नई शिक्षा निती का मुख्य उद्देश्य एक बच्चे को कुशल बनाने के साथ–साथ, जिस भी क्षेत्र में वह रुचि रखते हैं, उसी क्षेत्र में उन्हे प्रशिक्षित करना है । इस तरह, सीखने वाले अपने उद्देश्य, और अपनी क्षमताओं का पता लगाने में सक्षम होते हैं । शिक्षार्थियों को एकीकृत शिक्षण प्रदान किया जाना है यानी उन्हें प्रत्येक अनुशासन का ज्ञान होना चाहिए । उच्च शिक्षा में भी यहा बात लागू होती है । नई शिक्षा नीति में शिक्षक की शिक्षा और प्रशिक्षण प्रक्रियाओं के सुधार पर भी जोर दिया गया है ।

* **नई शिक्षा नीति का नजरिया :** नई शिक्षा नीति पहले की राष्ट्रीय शिक्षा नीति का पुनर्मूल्यांकन है । यह नई संरचनात्मक रुपरेखा द्वारा शिक्षा का संपूर्ण प्रणाली का परिवर्तन है ।

नई शिक्षा नीति में रखी गई दृष्टि प्रणाली को एक उच्च उत्साही और ऊर्जावान नीति में बदल रही है । शिक्षार्थी को उत्तरदायी और कुशल बनाने का प्रयास होना चाहिए ।

नई शिक्षा नीति 2020 **के फायदे और नुकसान :**

* **लाभ**

* नई शिक्षा नीति शिक्षार्थियों के एकीकृत विकास पर केंद्रित है।

* यह 10+2 सिस्टम को 5+3+3+4 संरचना के साथ बदल देता है, जिसमें 12 साल की स्कूली शिक्षा और 3 साल की प्री–स्कूलिंग होती है, इस प्रकार बच्चों को पहले चरण में स्कूली शिक्षा का अनुभव होता है ।

* परीक्षाएं केवल 3, 5 और 8वीं कक्षा में आयोजित की जाएंगी, अन्य कक्षाओं का परिणाम नियमित मूल्यांकन के तौर पर लिए जाएंगे । बोर्ड परीक्षा को भी आसान बनाया जाएगा और एक वर्ष में दो बार आयोजित किया जाएगा ताकि प्रत्येक बच्चे को दो मोका मिलें ।

* नीति में पाठ्यक्रम से बाहर निकलने के अधिक लचीलेपन के साथ स्नातक कार्यक्रमों के लिए एक बहुअनुशासनात्मक और एकीकृत दृष्टिकोण की परिकल्पना की गई है ।

* राज्य और केंद्र सरकार दोनों शिक्षा के लिए जनता द्वारा अधिक से अधिक सार्वजनिक निवेश की दिशा में एक साथ काम करेंगे और जल्द से जीडीपी की 6% तक बढाएंगे ।

* नई शिक्षा नीति सिखने के लिए पुस्तकाँ का भोझ बढाने के बजाए व्यावहारिक शिक्षा को बढाने पर ज्यादा केंद्रित है ।

* एनईपी यानी नई शिक्षा निति सामान्य बातचीत, समूह चर्चा और तर्क द्वारा बच्चों के विकास और उनके सीखने की अनुमति देता है ।

* एनटीए राष्ट्रीय स्तर पर विश्वविद्यालयों के लिए एक आम प्रवेश परीक्षा आयोजित करेगा ।

* छात्रों को पाठ्यक्रम के विषयों के साथ–साथ सीखने की इच्छा रखनेवाले पाठ्यक्रम का चयन करने की भी स्वतंत्रता होगी, इस तरह से कौशल विकास को भी बढावा मिलेगा ।

नुकसान :

* भाषा का कार्यान्वयन यानि क्षेत्रीय भाषाओं में जारी रखने के लिए 5वीं कक्षा तक पढाना एक बडी समस्या हो सकती है । बच्चे को क्षेत्रीय भाषा में पढाया जाएगा और इसलिए अंग्रेजी भाषा के प्रति कम दृष्टिकोण होगा, जो 5वी कक्षा पूरा करने के बाद आवश्यक है ।

* बच्चों को संरचनात्मक तरीके से सीखने के अधीन किया गया है, जिससे उनके छोटे दिमाग पर बोझ बढ सकता है ।

*** राष्ट्रीय शिक्षा नीति का ढांचा**

* वर्तमान नीति, राष्ट्रीय शिक्षा नीति 1986 की जगह ले चुकी है।

* नई शिक्षा नीति के बारे में चर्चा जनवरी 2015 में कैबिनेट सचिव टीएसआर सुब्रमणियन के नेतृत्व में समिति द्वारा शुरु की गई थी और 2017 में समिति द्वारा एक रिपोर्ट प्रस्तुत की गई थी ।

* 2017 की रिपोर्ट के आधार पर बनाई गई राष्ट्रीय शिक्षा नीति का एक मसौदा, 2019 में पूर्व इसरो (भारतीय अंतरिक्ष अनुसंधान संगठन) प्रमुख कृष्णस्वामी कस्तूरीरंगन के नेतृत्व में नई टीम द्वारा प्रस्तुत किया गया ।

* मानव संसाधन विकास मंत्रालय द्वारा जनता और हितधारकों के साथ परामर्श के बाद मसौदा नई शिक्षा नीति 29 जुलाई 2020 को अस्तित्व में आई ।

*** नई शिक्षा नीति में संरचानात्मक परिवर्तन**

विद्यालय शिक्षा

10+2 मापांक को 5+3+3+4 मॉडल द्वारा बदल दिया गया है। यह निष्पादन कुछ इस प्रकार से किया जाएगा :

* फाउंडेशनल स्टेज – इसमें तीन साल की प्री–स्कूलिंग अवधि शामिल होगी ।

* प्रारंभिक चरण – यह 8-11 वर्ष की आयु के साथ, कक्षा 3-5 का गठन करता है ।

* मध्य चरण – यह 11-14 वर्ष के आयु के साथ, कक्षा 6-8 का गठन करेगा ।

* माध्यमिक चरण – यह 14-19 वर्ष की आयु के साथ, कक्षा 9-12 का गठन करेगा । इन चार वर्षों के बहुविषयक अध्ययन के लिए विकल्प के साथ जोडा जाएगा । अब केवल एक अनुशासन में अध्ययन करना आवश्यक नहीं होगा ।

* छात्रों को केवल तीन बार, यानी कक्षा 3, कक्षा 5 कक्षा 8वीं में परीक्षाएं देनी होंगी ।

* 'परख', निकाय की स्थापना की जायेगी जो छात्रों के प्रदर्शन का आकलन करेगा ।

उच्च शिक्षा

* स्नातक कार्यक्रम एक लचीले निकास के साथ 4 साल का कार्यक्रम होगा । जिसमे एक वर्ष का पाठ्यक्रम समाप्त कर लेने के बाद छात्र को प्रमाणपत्र प्रदान किया जायेगा, इसके अलावा 2 वर्ष समाप्त कर लेने के बाद डिप्लोमा की डिग्री, स्नातक की डिग्री 3 वर्ष के बाद और 4 वर्ष पूरा कर लेने पर शोध कार्य और अध्ययन किए गए विषय से संबंधत खोज के साथ एकीकृत किया जाएगा ।

* विश्वविद्यालयों और कॉलेजों को धन और वित्त प्रदान करने के लिए उच्च शिक्षा अनुदान परिषद रहेगी । यह एआईसीटीई और यूजीसी की जगह लेगा ।

* एनइइटा आर जइइ आयोजित कराने के साथ–साथ विश्वविद्यालया और कॉलेजो के लिए आम प्रवेश परीक्षा के लिए राष्ट्रीय परीक्षण एजेंसी की जिम्मेदारी होगी ।

* मास्टर ऑफ फिलॉसफी पाठ्यक्रम बंद कर दिया जायेगा, क्योंकि यह परास्नातक और पीएच.डी. के बीच एक मध्यवर्ती पाठ्यक्रम था ।

* अनुसंधान और नवाचारों को बढावा देने के लिए राष्ट्रीय अनुसंधान फाउंडेशन (एनआरए) विकसित किया जाता है।

* विदेशी विश्वविद्यालय के परिसर हमारे देश में और उनके देश में हमारे परिसर स्थापित करेंगे ।

*** शिक्षकों की शिक्षा और भर्ती**

* शिक्षकों के लिए 4 वर्षीय एकीकृत बी.एड. कार्यक्रम को अनिवार्य बना दिया ।

* विभिन्न शिक्षण सहायक सामग्री के संबंध में शिक्षकों के प्रशिक्षण के लिए कार्यशालाएँ आयोजित की जानी चाहिए ।

* शिक्षकों की भर्ती प्रकिया में पारदर्शिता होनी चाहिए क्योंकि छात्रों के विकास के लिए एक शिक्षक ही केंद्रीकृत भूमिका में हैं ।

*** नई शिक्षा नीति के लाभकारी प्रभाव –**

* यह सीखने वाले की आत्मक्षमता, संज्ञानात्मक कौशल पर जोर देता है । यह एक बच्चे को अपनी प्रतिभा विकसित करने में मदद करेगा यदि वे जन्मजात प्रतिभावान हैं तो ।

* पहले छात्रों के पास अध्ययन के लिए केवल एक ही विषय चुनने का विकल्प था, लेकिन अब अलग–अलग विषय चुन सकते हैं, उदाहरण के लिए – गणित के साथ–साथ कला और शिल्प का भी विकल्प चुन सकते हैं ।

* हर विषय पर समान रुप से व्यवहार करने पर जोर ।

* इस नीति का मुख्य उद्देश छात्रों के बीच नवीन विचारों के समावेश के साथ सहभागिता, महत्वपूर्ण सोच और तर्क करने की क्षमता को विकसित करना है ।

* स्नातक पाठ्यक्रमों में कई निकास विकल्प छात्रों को अनुभव से लाभान्वित करने और इस बीच कहीं काम करने के कौशल्य प्राप्त करने और फिर बाद में जारी रखने का अवसर प्रदान करेंगे ।

* नई शिक्षा नीति किसी भी विषय को सीचने के व्यावहारिक पहलू पर केंद्रित है, क्योंकि यह अवधारणा को समझने का

एक बेहतर तरीका माना जाता है ।

* २०४० तक सभी संस्थान और उच्च शिक्षण संस्थान बहु-विषयक बन जाएंगे ।

निष्कर्ष

वर्तमान शिक्षा प्रणाली वर्ष 1986 की मौजूदा शिक्षा नीति में किए गए परिवर्तनों का परिणाम है । इस शिक्षार्थी और देश के विकास को बढावा देने के लिए लागू किया है । नई शिक्षा नीति बच्चों के समग्र विकास पर केंद्रित है । नीति के तहत वर्ष 2030 तक अपने उद्देश को प्राप्त करने का लक्ष्य है । मौजूदा शिक्षा नीति में बदलाव की आवश्यकता थी जिसे 1986 में लागू किया गया था । परिणामस्वरुप परिवर्तन नई शिक्षा नीति का ही नतीजा है । नीति में कई सकारात्मक विशेषताएं हैं, लेकिन इसे केवल सख्ती से ही हासिल किया जा सकता है । लेआउट के लिए केवल विचार काम नहीं करेगा बल्कि कार्यो को कुशलता से करना होगा । नई शिक्षा नीति कई उपक्रमों के साथ रखी गई है जो वास्तव में वर्तमान परिदृश्य की जरुरत है । नीति का संबंध अध्ययन पाठ्यक्रम के साथ कौशल विकास पर ध्यान देना है । किसी भी चीज के सपने देखने से वह काम नहीं करेगा, क्योंकि उचित योजना और उसके अनुसार काम करने से केवल उद्देश पूरा करने में मदद मिलेगी । जितनी जल्दी एनईपी के उद्देश्य प्राप्त होंगे, उतना ही जल्दी हमारा राष्ट्र प्रगति की ओर अग्रसर करेगा ।

***

रावण

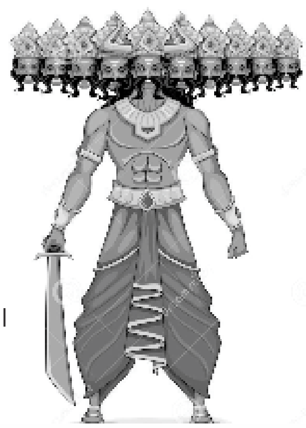

मुझे देख फूल मुरझाते थे ।
पेड से पंछी उड जाते थे ।।
पुराण कथाओंका ज्ञानी हूँ ।
बहुत ज्यादा अभिमानी हूँ ।।
शिव के भक्ती में पावन हूँ ।
हाँ मैं कठोर रावण हूँ ।।
मुझे श्रीराम ने नहीं हराया था ।
भाई अपना ही पराया था ।।
स्त्री पे अब भी अत्याचार जारी है ।
रावण मर गया फीर क्यू अबला नारी है ।।
पुतला मेरा काहे जलाते हो ।
अपने अंदर का राम क्यों नहीं जगाते हो ।।
मैने ना कोई अपराध किया ।
सिता को सुखरुप लौटा ही दिया ।।
श्रीराम जीत के भी हारा था ।
जब समाज ने सिता को धुत्कारा था ।।

– नेहा संदीप माळी
बी.ए.-२

पीडीत की वाणी बनें

अधर्म और अन्याय देख-सुन,
अधिकांश लोग जब हो मौन ।
पीडित की वाणी बने सरस्वती,
के ही उपासक, और बनेगा कौन ?

सम्पत्ति भू स्त्री पर बलपूर्वक कब्जा,
आशा न्याय की, कहे धमकाकर थम जा
होती भैंस उसी की जिसकी हो लाठी,
दुनियादारी सोच रहते हैं सब मौन ।

अधर्म और अन्नयाय देख-सुन,
अधिकांश लोग जब हों मौन ।
पीडित की वाणी बनें सरस्वती,
के ही उपासक, और बनेगा कौन ?

मद दौलत-बाहुबल का अस्थाई
न गंवाना चाहता है कोई भी भाई ।
शक्ति को शक्ति ही हरदम है भाती,
पाई हुई गंवाने का खतरा ले कौन ?

अधर्म और अन्याय देख-सुन,
अधिकांश लोग जब हो मौन ।
पीडित की वाणी बनें सरस्वती,
के ही उपासक, और बनेगा कौन ?

धन-समंपत्ति हैं भौतिक सुख-साधन,
विचार अमूर्त रुप अविनाशी अमर धन ।
सरस्वती भक्तों की है यह वैचारिक पूजीं,
हरेगा पीडा रश्मि के सम,न रह पाएगी मौन ।

अधर्म और अन्याय देख-सुन,
अधिकांश लोग जब हो मोन ।
पीडित की वाणी बनें सरस्वती,
के ही उपासक, और बनेगा कौन ?

– सुप्रिया दिलीप सवाईराम
बी.ए.-२

आदमी कहीं का

- **आल्फिया निजाम सोलापुरी** (बी.ए.-३)

''ये गधा कहीं का क्या होता है ?'' बच्चे ने बडी मासूमियत से पूछा।

हमले कहा, ''बेटा ! यह गाली होती है।''

''ये गाली क्या होती है ?'' उसने फिर उसी मासूमियत से पूछा, ''आप हमेशा गाली देने को मना करते है- क्या यह देखने में बहुत बुरी होती है ? बताओ न कैसी होती है?''

बच्चे ले जिद की। एक बारगी तो हम सन्न रह गए, लेकिन बच्चे के जिज्ञासा को शान्त करना भी हमारा परम कर्तव्य है, यह सोच कर हमने दिमाग को जरा-सा झटका दिया, फिर बच्चे को गाली की परिभाषा कुछ यूं बताई, ''बेटा ! जब हमें किसी की कोई बात अच्छी नहीं लगती तो उस पर क्रोध स्वरुप श्रीमुख से जो फूल झरते हैं - उन्हें गाली कहा जाता है।''

''जब यह फूल जैसी होती है तो आप इसे गंदी क्यों कहते हैं ?'' बच्चे ने अगला प्रश्न दागा।

हमने उस बालमन को बडे प्यार से समझाया, ''बेटा ! चूंकि गुस्सा करना बुरी बात है, इसलिए गुस्से में कही गई बात भी बुरी ही होगी। इस प्रकार गुस्से में हम किसी को कुछ कहेंगे, अपशब्दों का प्रयोग करेंगे तो उसे बुरा लगेगा। गुस्से में हमेशा दूसरों के लिए अपशब्द ही निकलते हैं। अतः किसी का अपमान न हो इसके लिए गुस्से को पी जाना ही बेहतर होता है।''

हम सदियों से इंसान की हरकतों की वजह से उसकी तुलना जानवरों से करते आए हैं मसलन गधा कहीं का, कुत्ता कहीं का, गिरगिट कहीं का, सूअर कहीं का, बंदर कहीं का। मोटी भैंसिया, बंद्धि, कुत्ते की दुम वगैरा वगैरा...। हमें तो कुत्ते और गधे में कोई बुराई नजर नहीं आती बल्कि गुण ही गुण नजर आते है। बेचारे मेहनती हैं, इमानदार हैं, वफादार हैं। इस हिसाब से तो कुत्ता कहीं का व गधा कहीं का इत्यादि काफी सम्मानजनक शब्द है। बस केवल पशुत्व के द्योतक है। फिर इंसान व जानवर की भावनाएं व जरुरतें भी कोई ज्यादा भिन्न तो हैं नहीं। जानवर रोटी, मांसाहार व चारा खाता है - इन्सान की खुराक भी यही तो है। दोनो को ही समान रुप से आराम की जरुरत है। इंसान अपना गुस्सा चींख- चिल्लाकर, गाली देकर व्यक्ति करता है, जानवर को भी तो गुस्सा व्यक्त करने के लिए काटना, भौंकना या हेंचू-हेंचू करना या इसी प्रकार की विभिन्न ध्वनियां निकालनी पडती है। वह अपनी बोली में क्या गाली देता - यह तो शोध का विषय है।

वैसे हो सकता है जिस प्रकार हम गधा कहीं का बडे आसानी से कह देते हैं; गधा व कुत्ता आदमी कहीं का कहते हो। इस बात की पूरी पूरी संभावना नजर आ रही है हमें

अब एक गिरगिट दूसरो गिरगिट को रंग बदलते देखकर गिरगिट कहीं का तो कहेगा नहीं। चूंकि यह कला उसके अलावा केवल आदमी के पास है अतः उसका आदमी कहीं का कहना ज्यादा तर्क संगत लगेगा। छीना झपटी उछल-कूद व बंदर-बांट में माहिर बंदर भी अपने अनुजों को ही तो गाली में प्रयुक्त करेंगे न ! क्योंकि ये सारे गुण अनुज होने के नाते आदमी में ज्यादा उग्र स्वरुप में विद्यमान है, अतः आदमी कहीं का कहना उनका जन्म सिद्ध अधिकार है।

भेडिए व लोमंडा की चालाकी, धूर्तता, आँखो में सुअर का बाल, सांप की चाल, खरगोश का सा तज जाड, कुत्ते की तरह हिलती दुम, कौए व चील की सी नोच, क्या नहीं है आदमी के पास ? सभी गुण उन जानवरों के अलावा केवल आदमी नाम की जाति के पास ही तो है, फिर आदमी कहीं का कहना शत प्रतिशत उचित ही है। आज तक तो हम अपने इंसान होने पर गर्व करते आए थे- सोच रहे थे कि प्रकृति की सर्वश्रेष्ठ रचना को कोई क्या कह सकता है ? लेकिन अब शोध करने पर सारी बात साफ-साफ नजर आ रही है कि हम पशु को हेय समझते रहे और वह आदमी को हेय समझ कर अवश्य कहता रहा होगा ''आदमी कहीं का''। सर्व श्रेष्ठ हरेले के जुनून में इंसान ने अपने ही भाई-बंधों को गुलाम बनाकर रखा। उनसे जी तोड काम लेते रहे किन्तु अब चिंता की कोई बात नहीं है। दुनिया भर की पशुप्रेमी संस्थाओं के सौजन्य से इन पर होने वाले अत्याचार खत्म करने व इन्हें इनका असली हक दिलवाने का प्रयत्न जारी है। हो सकता है उन्हें 'आदमी कहीं का' कहने की खुली छूट मिल जाए व आदमी के 'कुत्ता' व 'गधा कहीं का' इत्यादी कहने पाबंदी लग जाए। न मानने पर जेल भी होने की संभावना है। हो सकता है कान पकड कर उठक-बैठक लगाकर माफी भी मांगनी पडे। हम सब कुछ स्पष्ट देख पा रहे हैं कि कलियुग में उठते वैचारिक स्तर, भ्रष्ट-आचार, नैतिक-उत्थान, ई... मानदारी इंसान को सर्वश्रेष्ठ से जल्दी ही सर्व श्रेय रचना में तब्दील करने जा रही है। व नौबत तो यहाँ तक आनेवाली है कि, जानवर भी उसे खुल्लमखुल्ला गाली देने पर आमादा होंगे- ''आदमी कहीं का'' कहकर। हम बस शोध के परिणाम तक पहुँच कर यही कह पाएंगे कि- भैया आदमी ! अब भी वक्त है चेत जा, वरना एक दिन वह आएगा जब तेरी रही सही, बची खुची इज्जत भी जानवरों में सरे आम नीलाम हो जाएगी। ***

शुन्यता

अब कुछ और खोने का डर नहीं,
जो कभी कहने को था मेरा
वो आज मेरा हैं ही नहीं ।

जो सिर्फ नाम को कहते हें ''मेरे हैं वो''
वो सब आज पता नहीं हे कहाँ ।
बंद कमरो में रोना,
और हर चीज को मुंह बंद कर सह लेना,
मानो जो एक आदत सा बन गया था ।

आज वो सब आदत अब और है नहीं
बहुत ही खुश हूं मै अपने साथ
अब और किसी अन्य व्यक्ति की जरुरत
नहीं है ।

इस विशाल दुनिया में एक छोटा सा कोना
बना लिया है खुद के लिए,
अब और कुछ खाली सा भी लगता नहीं ।

अब और किसी के सहारे की ख्वाब भी नहीं ।
कुछ खालिसा अब और लगता नहीं

मै खुश हूं !
हां मैं खुश हूं अपने साथ !!

– अपूर्वा सुकांत घोलकर
बी.ए.-१

पिता

पिता एक उम्मीद है, एक आस है,
परिवार बडे हिम्मत और विश्वास है ।
पिता संघर्ष की आँधियों में हौसलों की दीवार है,
परेशानियों से लडने को दो धारी तलवार है ।
बचपन में खुश करने वाला खिलौना है,
नींद लगे तो पेट पर सुलानेवाला बिछौना है ।
पिता जिम्मेदारियों से लदी गाडी का सारथी है
सबको बराबर का हक दिलाता यही एक महारथी है ।
सपनों को पूरा करने में लगने वाली जान हे,
इसी से तो माँ और बच्चों की पहचान है ।
कहने को सब ऊपर वाला देता है,
पर खुदा का यही एक रुप पिता का शरीर है ।
बेटी की शादी, बेटों को मकान,
बहुओं की खुशिया, दामादो का मान ।
पिता जमीर है पिता जागीर है
जिसके पास ये है वह सब अमीर है ।

– निलम अरविंद जावळे
बी.ए.-३

ओ मेरी प्यारी माँ

ओ मेरी प्यारी माँ
सारे जग से न्यारी माँ ।
मेरी माँ प्यारी माँ,
सुन लो मेरी वाणी माँ ।
तुमने मुझको जन्म दिया,
मुझपर इतना उपकार किया ।
धन्य हुई मैं मेरी माँ,
ओ मेरी प्यारी माँ
सारे जग से न्यारी माँ ।
अच्छे-बुरे में फर्क बताया,
तुमने अपना कर्तव्य निभाया ।
अच्छी बेटी बनूँगी माँ ।
ओ मेरी प्यारी माँ,
सारे जग से न्यारी माँ,
करुँगी तेरा मै गुणगान,
करुँगी तेरा मैं सम्मान ।
शब्द भी मेरे पड गए कम,
तेरे गुणगान के लिए माँ ।
ओ मेरी प्यारी माँ,
सारे जग से न्यारी माँ ।

– श्रध्दा किरण पाटील
बी.ए.-१

ENGLISH SECTION

(Senior Section)

"I Cried when
I had no shoes,
but I stopped crying
When I saw a man
without legs.
Life if full of blessings,
sometimes we
don't value it."

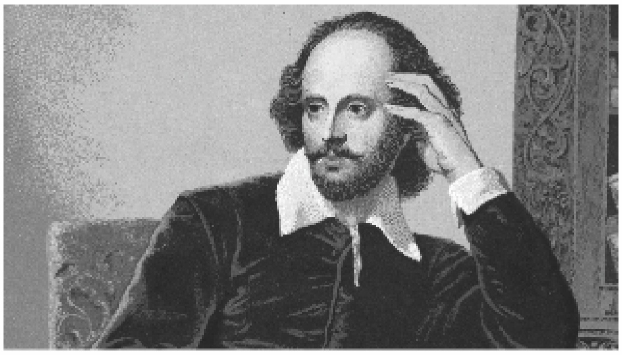

- William Shakespeare

Co-Editor -

- Dipak Sitaram Sarnobat

INDEX

PROSE

1) Writer of Young India : Chetan Bhagat - Apurva Gholkar (B.A.I)
2) Sudha Murty: The Role Model - Tejashree Shinde (B.A.I)
3) BE CAREFUL WHILE - Shweta Vibhute
- Pri□i Chavan
4) Importance of Skill Development - Rohini Javir (B.A.III)
5) The NCC Way of Life - Shweta Bongale (B.A.III)
6) NCC: AN OPPORTUNITY - Swati Bhosale (B.Com.II)
GOLDEN MEMORIES

POEM

1) If... - Prachi D. Kengar (B.A.III)
2) A Resl Best Friends - Nikita I. Sharma (B.Com.III)
3) Traveling with Hope.... Dandelions - Priyanka Sanjeev Sagar (B.A.III)
4) Promise - Amisha Parit (B.A.III)
5) Life is Mystery... - Shital V. Bairagi (B.Com.III)
6) Don't Know...Why - Sanika S. Bhore (B.A.II)
7) Keep Trying - Nikita I. Sharma (B.Com.III)

Writer of Young India : Chetan Bhagat

- Apurva Gholkar (B.A.I)

One doesn't need to be an outstanding English literary genius to be a writer; this statement is well proven by a modern day writer, Chetan Bhagat. He is one of the most popular authors in the fiction category. Known as a novelist, columnist, script writer, motivational speaker, and a youth icon, Bhagat's work has seen tremendous popularity and success among Indian audiences. The strong contemporary topics of his novels have been transformed into movies too. In 2008, The New York Times called Bhagat "the biggest selling English language novelist in India's history".

Bhagat, was born on 22 April, 1974 in Delhi. After completing his schooling, he got graduated from Indian Institute of Technology (IIT) Delhi and did his masters from IIM Ahmedabad. After working for eleven years in Hong Kong as an investment banker, he returned to Mumbai and began fulltime writing. He had started his novel about life on the campus of an IIT while at work only. After much struggle his first novel 'Five Point Someone' came in 2004 and this very first project led to immense rise in his fame. This book continues to be the most landmark book in his literary career, being the highest selling book of India till date. The book also won the Society Young Achiever's Award and Publisher's Recognition Award.

Bhagat had started with comedy based novel writing in simple English. The author Samit Basu puts, "Chetan has shown how wrong Indian publishers are when they explain away their failures to sell Indian fiction to large number of Indians by saying there are no readers Chetan's managed to tell them they exist." His easy style of writing the issues linking to everyday problems was well received by readers, particularly the youth. What is clearly evident from Bhagat's first two books - 'Five Point Someone' and 'One Night at the Call Center' is that Bhagat constructs his narratives around the lives of urbanised youngsters: the pressures to get into a top school, earn high grades, get a good job and find the right partner. In other words, much of his popularity can be attributed to his being able to have created a connection with Indian youth. Bhagat has written wonderful books: Five Point Someone, One Night At the Call Center, The Three Mistakes of My Life, Two States, Revolution 2020, What Young India Wants. Chetan's later novels, Revolution 2020, Half Girlfriend, and One Indian Girl gained a lot of appreciation and commercial success. The Girl in Room 105, One Arranged Murder, and 400 days, were bestsellers.

Apart from writing novels, Bhagat also writes for the columns of The Times of India and Dainik Bhaskar among others. These columns have a focus on youth and national development issues.

Chetan's columns are written in a way that directly points out the issues within our country and in many times it has even triggered discussions in the parliament. He is not only a good writer but also a

motivational speaker and has given many motivational speeches at various occasions at various institutes. He has addressed issues like corruption by sending a letter to Sonia Gandhi and also has spoken about the political issues that revolved around Baba Ramdev.

Bhagat's fame cannot be applauded for his writing only. Clearly, his success has been but a carefully calculated work, targeted to capture the mind-share of people across India. To cater to the mass market, the publisher had carefully played around with the price point. All of Bhagat's novels have been priced at affordable prices, which make it possible for everybody especially students to buy and read. His other marketing strategies include the media buzz, he has his own website, his first books contains teasers of the upcoming books, he initiated the concept of selling signed copies at a premium price, and sensibly campaigns his book launches by inviting eminent personalities. Bhagat is often credited with revolutionizing the commercial fiction industry in India. Typical Indian 'bestseller' sold between 3,000 and 5,000 copies. But Bhagat's novels, with sales of a staggering million copies a year, sparked off a trend itself.

Chetan Bhagat, irrespective of public opinion, continues to be a boon for the publishing industry for India has never been swept to read like this before; the sales have never been so amazing.His work struck a chord with young India, the India that never read Indian writing in fiction. Evidently, some of the readers who start with Bhagat's fiction migrate to literary novels with time. New authors following his footsteps are only benefitting out of it, and same holds true for the old authors who could capitalise on the widening market. Even to this day, almost ten years since his first book appeared in the market, his book occupies prime space in all the bookstalls of even the smallest railway stations.

People know that his work is nowhere close to the literary works of Shakespeare; instead he writes that appeals to the mass population. Critics argues that his novels lack substance, yet he ignores them citing he writes stories that people can relate to, and so goes on to come up with something new everytime. As a scriptwriter he has himself written the story of his books into movies which has proved to be the blockbuster hits. In 2010, Time magazine named him as 'One of the 100 Most Influential People in the World'. He has renewed the definition of a talented IIT engineers who were thought to be the bookworms, lacking fun in life. Instead his educational background has boosted his portfolio. Many engineers themselves have turned to write just like him.

***

Sudha Murty: The Role Model for All Generations

- **Tejashree Shinde** (B.A.-I)

In the 1960s, Sudha Murty became the first female to join a male-dominated engineering company. She is an inspiration to many, with the multiple roles she has played over the years of an engineer, author, philanthropist, homemaker and many more. She was way ahead of her time and very confident. She, later on, became the backbone of Infosys, co- founded by her husband Narayan Murty.

Early Life :

Sudha Murty was born in 1950 to surgeon Dr. R. H. Kulkarni and his wife Vimala Kulkarni. She spent her childhood with her siblings, parents and maternal grandparents. Her childhood experiences led her to pen her first book titled 'How I Taught My Grandmother to Read & Other Stories.' She was very bright as a student and even received a gold medal after graduation and post-graduation in engineering. She became the first female to get hired at TATA engineering and Locomotive Company (TELCO). During that period she worked in Pune, Mumbai and Jamshedpur.

Personal life :

While Sudha Murty was working at TELCO in Pune, she got married to Narayan Murty, who later went on to become the co-founder of Infosys. The couple has two children, Akshata and Rohan. Sudha Murty is a huge movie buff. Once, in an interview with a magazine, she revealed that she never gets tired of watching films and said that she could have been a film journalist.

Social Work:

When she had left TELCO to help her husband set up Infosys, Jamshedji Tata told her, "you are the only trustee of money and it always changes hands. When you are successful, give it back to the society that gave you so much goodwill." She is actively involved in social work in the field of education, women empowerment, poverty alleviation, healthcare, public hygiene, art and culture among others. 20 days of every month, she visits rural areas as a part of Infosys Foundation relief work.

Author:

Sudha Murty is a bestselling writer and has sold over 1.5 million books. She has authored several fictional novels in Kannada and English. Some of her noteworthy books in Kannada include 'Guttondu Heluve', 'Manada Matu', 'Dollar Sose', 'Runa', 'Hakkiya Teradalli' (travelogue), 'Shalamakkaligagi Computer'.
While some of her popular works in English include, 'Something Happened on the Way to Heaven', 'The Old Man and His God: Discovering the Spirit of India', 'The Bird with Golden Wings: Stories of Wit and Magic'.

Great Life Lessons to Learn from Dr. Sudha Murthy:

Sudha Murty, the Role Model for all generations is an engineer, teacher, Author, philanthropist or to sum up she is a bunch of talent. I would like to mention 10 great Life Lessons to learn from this perfect woman.

Choose your Passion :

It's her passion and commitment to use what she has been blessed with for the

benefit of others that keeps Sudha Murty ticking. Choosing from career to writing books and to help the needy, Sudha Murty teaches a great life lesson to follow our passion no matter how small or big it is.

Be Simple Be Genuine:

Sudha Murty is one of the richest women in India and still manages to swear by simplicity. Many great things can be said about her but the one that stands out the most apart from her achievements is that she is a woman of simple values. In a world where materialism plays a significant role, especially for the people who can afford the finer things in life, this is a great example of how we don't need worldly things to make us happy. Simplicity is an art! And she does it flawlessly.

Be Supportive:

When Narayan Murty came to her with the idea about Infosys with no money, she took care of the house expenses and just to make her husband chase his dream. She gave her husband infallible support, this is a great lesson to learn from her, be always Supportive to yourself and to your loved ones.

Speak Your Mind:

Don't ever hide your thoughts. While applying for the position at TELCO, she found a footnote that said female candidates need not to apply. She didn't appreciate and wrote to JRD Tata raising the issue of, "Men only gender bias" at TELCO, asking him how a prime and innovative house like the Tata's, which always thought ahead of time, could put such a restriction. To her surprise, she was granted a special interview with a paid round trip and was hired on spot. She then joined India's largest auto manufacturer TATA as a Development Engineer. This teaches us that, If your thought is right then it will find a way, so always speak up your mind.

Balanced Life:

When her husband converted their home as Infosys office and worked with his colleagues, she took up a job as a Senior System Analyst with Walchand group of Industries to keep financially strong and also worked as a cook, a clerk and a programmer for Infosys. She had balanced her career and family in a genuine way, which teaches us to balance our life by giving equal priorities to everything we love.

Sharing is Caring:

Sharing is truly caring, Sudha Murty always believed in "you are the only trustee of money and it always changes hands. When you are successful, give it back to the society that gave you so much goodwill". She actively involved in social work in the field of education, women empowerment, poverty alleviation, healthcare, public hygiene, art and culture among others. She visits rural areas as a part of Infosys Foundation relief work. She helps whatever she could. Her foundation has built houses, toilets, schools in several displaced areas in the country.

Be Yourself:

Sudha Murty always inspires everyone to lead a simple life and listen to their conscience. She believes the beauty of a person lies in simplicity and confidence; so she says live life for yourself and not for others. Every human being should run their own marathon. In life it is nice that you are related, you are married you have your loved ones by your side and all those things, but you are what you are and she says believe in your own strength, your thinking, your abilities and also your weaknesses, which will surely help us to achieve what we like.

Never Stop Learning:

Sudha Murty even now has started learning an ancient form of Kannada and the history of the place, both of which she makes use of on her road-trips in the rural parts of Karnataka. She is an author but she is always learning which teaches us no matter what you are and how successful you are, never stop learning.

Never give up:

Sudha Murty always trusted herself and never gave up on her career nor did she give up on her family. Being a career-oriented woman who was so fond of technical things that never stopped her from loving her family to that matter in the initial stage when Infosys was getting its shape, she was actually the backbone for her family to run. She never gave up.

Humanity:

Sudha Murty is called as a philanthropist, which means love of humanity or a person who seeks to promote the welfare of others, especially by giving a generous donation of money to good causes or for Social welfare. She teaches the life biggest lesson; Humanity. Sudha Murty being at this level showcases such simplicity and humility is something we have to bow down to!

***

If...

If you plant consideration,
you will reap
HARMONY.
If you plant hard work,
you will reap
SUCCESS.

If you plant forgiveness,
you will reap
RECONCILIATION.
If you plant honesty,
you will reap
TRUST.

If you plant goodness,
you will reap
FRIENDS.
If you plant humility,
you will reap
GREATNESS.

If you plant perseverance,
you will reap
VICTORY.
If you plant openness,
you will reap
INTIMACY.

If you plant patience,
you will reap
IMPROVEMENTS.
If you plant faith,
you will reap
MIRACLES.

-Miss. Prachi Deepak Kengar
B.A.III

BE CAREFUL WHILE TALKING WITH YOURSELF

- Shweta Vibhute
Pri□i Chavan

Something you do naturally throughout your day is Self-talk. It is inner speech. It is Intrapersonal communication. It is person's inner voice,running of thoughts while they are well aware. It ties with person's sense of self. Most people talk to themselves in their head, a phenomenon psychologists call inner speech. This self-talk helps us plan, regulate our emotions and be creative, among other important functions. Our self-talk can be cheerful and supportive or negative and self-defeating. Self-talk can be beneficial when it's positive, calming fears and bolstering confidence.

People are becoming more aware that positive self-talk is a powerful tool for increasing your self-confidence and restraining negative emotions. People who can master positive self-talk are thought to be more confident, motivated, and productive. Positive self-talk shows that it can improve self-esteem, stress management and wellbeing, reduce any symptoms of depression, anxiety and personality disorders. It also improves our body image and can help to improve our performance. Just we will take some examples of positive self-talk such as'I can do it.' 'I'm good enough. "If I want to, I can.' 'It doesn't matter if I make a mistake. In a moment of distress things you say to yourself we come to realize our self-talk. Mostly we found thoughts that those who are depressed, are having thoughtslike "I'm unlovable; I'm unworthy; No one loves me,No one listens me."

Helmstetter refers to as the fivé Levels of Self-Talk such as negative acceptance, recognition and need to change, decision to change, the better you and affirmation and it gives you guidance for how to work with them for better changes in life. Most of the time we will see benefits of positive self talk such as we have good immunity.It reduces pain. It makes better cardiovascular health.It improves mental health. Also improves self-esteem.It increases vitality.There will be greater life satisfaction. It reduces stress. Brinthaupt (2009) self-talk served such as self-criticism, self-reinforcement, self-management, and social assessment. Self-talk can provide encouragement or discouragement depending on the nature of the self-talk.

Negative self-talk is discouraging, whereas positive self-talk is encouraging. Positive self-talk uplifts individuals and can give one the inspiration and boost to accomplish their goals and what they have set out to do. It is also referred to as internal monologue, auto-communication, or internal discourse.

How to improve our self-talk:

1. Listen carefully your inner critic
2. Always keep a psychological space for yourself
3. Be with your goal communication
4. Try to be always friend of yourself
5. Boost yourself with yes I can

Lev Vygotsky, a Russian psychologist, who viewed language in the form of self talk is a guide to cognitive development. He found it as a method applied by the children to communicate with themselves in order to guide their behavior and thinking (Vygotsky, 1978).

There are five components of self-talk such as Self-awareness, Self-regulation, Social

skills, Empathy and Motivation.

Positive self-talk has shown to improve performance not only during and after activity, but also has shown to be a positive predictor of future performance satisfaction. While negative self-talk has shown to increase anxiety and serves as a detriment to overall performance.Effective use of self-talk can improve your performance by helping you regulate your feelings, thoughts, and energy about those events. Positive self-talk can help you feel confident, improve coordination, control fine motor skills, enhance your focus, and perform better at endurance events too.

There are some examples of positive self-talk such as I am with focus. I am not pushed by my problems; I am grateful for everything I have in my life. I am independent and self-sufficient. Negative self-talk can have some pretty damaging impacts. Negative- self can lead to anxiety and depression, cause an increase in stress levels while lowering levels of self-esteem. This can lead to decreased motivation as well as greater feelings of helplessness.

Human nature is prone to negative self-talk like "I can't do anything right" or "I am a complete failure."

By expressing thoughts as thoughts and emotions as emotions, you can start to acknowledge and accept your emotions and challenge unhealthy thoughts, which can certainly lead to less anxiety and depression. "The first step is to practice being mindful of these thoughts as they happen at the moment." You should get better at noticing your self-talk, behave flexibility to deal with and change those thoughts. Important thing about negative self-talk is that it can come in many forms. Instead of attempting a complete makeover of your self-talk at once. You can focus on just one area of your life at a time in which you would like to improve your self-talk, such as self-love, health and wellness, or confidence.

Some people believe they can credit their success to having a strong self-talk. Sometimes critical self-talk can push individuals to achieve by raising awareness of internal and external obstacles to achievement. Many people use self-talk to motivate themselves, and it can be beneficial for everyone of us. Correcting your self-talk and keeping yourself focused on boosting you.

***

A Resl Best Friends

A Real Best Friend
is the one Who understands
Without You Speaking

A Real Best Friend
is the one
Who helps Without asking.

A Real Best Friend is the
one who is with you even
after being away from you.

A Real Best Friend is the One
Who never let
you Feel Alone

A Real Best Friend
is the one
Who never let you down.

A Real Best Friend is the
One Who stands by
you in your Bad Situation.

A Real Best Friend is the
one Who stands. With you even
in your Worst Condition.

-Miss. Nikita I. Sharma
B.Com.III

Importance of Skill Development

- Rohini Javir (B.A.-III)

The formative years of a student are spent in acquiring knowledge mostly through books in schools and colleges. Although this knowledge helps the students in developing their personalities, it fails to improve practical skills that give them a better chance at the job market. Most of the employment opportunities need the youth to be skilled. But, the lack of skills leads to a failure to secure the job of their dreams.

Importance of Skill Development:

It is important to empower students with skill-based training as the development of our economy depends upon them.

- The skill development process helps students think beyond grades. It helps them tap into their capabilities, develop real-life skills, and prepare themselves to be successful in the careers of their choice.
- Skill-based learning improves employability and helps the youth earn more. Furthermore, it improves the economy of a country and promotes its financial growth.
- Skill-based learning helps students develop problem-solving strategies and effective communication techniques.
- Learning skill development promotes the leadership skills of students as it helps them become more altruistic. They learn to use their skills to organize and inspire their teams, which, in turn, create in them leadership qualities.
- It also helps students develop creativity, critical thinking, and analytical thinking as skill- based learning focuses on the evaluation and application of facts to real-life problems.

It helps students become independent thinkers and encourages them to plan for their future. As schools in India are primarily academic-centric, introducing skill development through the curriculum is essential.

It helps students explore and learn things outside of their textbooks. It also gives them the freedom to think independently and make choices at an early age.

It builds team spirit, creativity, inquisitiveness, trustworthiness, assertiveness, and sympathy in students. All of this goes on to create a solid foundation for a successful academic and professional future.

Skill Development in Higher Education:

Today, there is a large chunk of the unemployed population consisting of highly educated youth who fail to find employment because of a lack of skills, and skilled individuals who lack eligibility because of a lack of knowledge and, therefore, the need to provide skill-based learning in higher education to help students receive vocational training besides academics to improve their chances of better employment and a successful career. Because of this need, vocational education is being considered as part of a structured program at the university level.

This will provide multiple opportunities to students who will acquire skills related to particular professions along with general education. This will help students pursue graduation in a variety of vocations besides the mainstream subjects, such as science, arts, commerce, medicine,

engineering, etc. Students will get the freedom to select the vocation of their choice and make a career in it. Students will get practical experiences in vocational training that will give them better chances at employability.

Skill Development Program: How They Help the Youth?

The government of India has several plans for skill development to improve employment opportunities for the youth. These programs not only provide the vocational training required to improve job prospects but also help develop personalities, enhance work proficiency, and improve communication skills, time management, and negotiation skills. The skill development programs also help the youth identify their interests and talents. It helps them develop flexibility, reliability, productivity, and efficiency. All of this goes on to improve their chances of successful careers and widen their career opportunities.

Skill development has gained a lot of importance in today's world. With the need to empower the youth, improve their job prospects, and also the economy of the country, skill development has become an essential aspect of education. It is getting incorporated into the school curriculum that earlier focused mainly on academics. Now, however, the focus is also on imparting life skills and vocational training to students in a bid to improve their chances of a brighter and better future.

Skill development not only helps individual students but also the community as a whole. It helps to create a better world, where there is respect for cultural differences and diversity and where creativity and imagination get the importance they deserve, all of which help in creating a flourishing society.

***

Traveling with Hope... Dandelions

Moving away from my place,
Totally stranger to the town,
So much ahead to face,
Yet, nobody to call my own.

Remembering my past,
Appreciating the golden days,
I walked outside,
To kick out the distress.

The slating sunrays, oh! so cheering!
The river Rhine gently flowing,
Mountains dresses all in green,
Freedom they're witnessing.

I feel I'm in paradise,
Like stars on the Earth,
It's a field of Dandelions,
Spreads to the horizon.

I knelt down as the field so fine,
Intently gazing a Dandelion,
How beautiful, pearly, white!
Jointly waving with delight.

A blustery wind suddenly comes,
Takes tiny parachutes and drifts,
Gets out of sight in a little while,
Floating away with encouraging smile.

Leaving their houses,
Carrying sweet memories,
Traveling with Hope,
Of new beginnings.

Stably standing near the stem,
I'm seeing myself in them,
Getting ready to face obstacles,
With courage and a brilliant smile.

Picking up a fallen one,
I blew it in the air,
Wishing for a good fate,
Hoping for my thoughts they bear.

-Miss. Priyanka Sanjeev Sagar
BA II

The NCC Way of Life

Shweta Bongale
B.A.-III

"The NCC cadets are always prepared to give their on land, at sea and in air."

The National Cadet Corps is a voluntary organisation dedicated to instilling discipline and patriotism in the country's children. NCC Cadets have the chance to attend camps where they can participate in various activities such as Drill, weapon training and adventure activities. such as trekking, mountaineering and rafting.

This opportunity is provided to NCC Cadets in order to develop their leadership abilities and persona. This camp instilled me discipline, self-defense and the ability to accept people for who they are, in stilled Courage and strength and inspired me to do something for My Country and respect her, all of which helped us become better people.

Being an NCC Cadet, I learnt Unity, descipline, time management, awareness about Army life, ability to lead and command etc. It is an achievement for me that NCC provided me a platform to take part in various activities. such as 22 Rifle shooting, drill, trekking etc. which helped me to groom myself into a disciplined individual. I came to know the power of unity and group dynamics. NCC is the only orgnization which provides an individual a platform to interact with the youth of other Countries through its youth Exchange programme [YEP]. NCC conducts various types of camps.

*** NCC Camps and Training →**

Annual Training Camp / Combined Annual Training Camp (ATC/CATC) : -

This camp is Compulsory Camp Conducted for all the Cadets every year. This camp is held within the state under the respective NCC Diretorates. The duration of this Camp is usually held for 10 to 12 days. The main focus of this camp is to develop personality and get a glimpse of miltary Camp.

• Thal Sainik Camp [TSC]:-

The TSC is a 12 day Camp Conducted in Delhi every year in the late autumn in which the Cadets are selected from all 17 diretorates [30 +3 Cadets from each diretorate] by the selection procedure conducting 3 Pre-Tsc Camps each 10-12 days in a week interval.

Annual Republic Day Camp [RDC] :

The Annual Republic Day Camp (RDC) is held at Garrison parade Ground, Delhi every year from 01 Jan. to 29 Jan. 2070 selected NCC cadets from all states and Union Territories attend the camp. This Comp represents all parts of India and is a 'Mini India' in itself. This camp is normally inaugurated by the vice president of India in the first week of Jan. and calminates with the prime ministers Rally on 28 January. It is a matter of great pride for a cadet to be selected to represent his / her state in the Republic Day Camp.

• Attachment Training :-

Cadets derive immense value through- attachment to the Armed forces unites where they- experience the functioning of military units and- life in armed forces unites. Cadets of all wings go through a period of attachment with respective- service of the Armed forces.

• Social service and community

development :

Social service activities are structured to encourage the Cadets to participate voluntarily towards improvement of their physical and social environment and Channelize their energies in the task of nation building. The social service- and community development activities include Blood-donation, Swachh Bharat Abhiyan, Tree plantation, Anti-Drug Rally, Cancer Awarness, Disaster Relief. Beti Bachao Beti Padhao, AIDS Awareness, care for- the Blind Traffic Control and other relevant Contemporary social issues.

• Adventure Based Learning : -

Adventure is the Life of youth. Adventure training in the NCC provides knowledge to Cadets of the topography as well as experience of different weather Conditions and adventurous Living Under Camp Condition. The whole aim is to inculcate a spirit of adventure, explorative inquistivenses, develop stamina, commadship, leadership and team spirit.

NCC camps and Trainings are extremly beneficial to youngsters who aspire to join the military. It gives a distinct personality to a student who is dedicated and hardworking. When you stand united, No one can beat you. "NCC" It's not only Drill, Ragda, Punishment, Camps, Ranks of uniform. It is all about developing yourself better than you yesterday..... Every smallest thing teaches you a lot RESPECT is what you give and EARN ! Officers of Indian Army are your Teachers! Hit Bull's Eye with marvelous Rifle... stun everyone with your command, Beat every obstacle in your way. Never ever Leave your buddy behind. When you lead a Contigent, it reflects all your hard work on each and every Cadet in the Contigent.

No one can beat you when you stand united you Experience that learning is easy. Teaching is difficult. You learn that sharing is as important as earning. "NCC gives you not only a rank but when you complete NCC, it also leaves a rank behind your name as Ex NCC cadet"!!!!

Promise

Promise yourself...
to be so powerful,
that nothing can disturb,
your harmony of life.

Promise yourself...
To talk politely, friendly,
and carefully to,
every person you meet.

Promise yourself...
To make all your friends,
feel like there is,
something in them.

Promise yourself...
To look at the positive side,
of everything and make your,
dreams come true.

Promise yourself...
To think only of the,
betterment of the mankind,
and expect only the best.

Promise yourself...
To forget the darkness,
of the past and focus on the,
greater achievements of the future.

-Miss. Amisha Parit
B.A.II

NCC: AN OPPORTUNITY

- Swati Bhosale
B.Com.-II

The NCC Provides exposure to the cadets in a wide range of Activities with a distinct emphasis on Social Services, Discipline and Adventure Training. The NCC is open to all Regular students of Schools and colleges On a Voluntary basis. The students have no liability for Active military service.

The NCC in india was formed with the National Cadet Corps Act of 1948. It was raised on 15 July 1948. The origin of NCC can be traced back to the 'University Corps' which was created under the Indian Defence Act 1917 with the objective to make up the shortage of the Army.

The National Cadet Corps is the Indian Military Cadet Corps with its head Quaters at new Delhi. The National Cadet Corps in india is a voluntary organization which recruits cadets from high schools, Colleges and Universities all over india.

NCC Flag

The NCC flag was Introduced in 1951. It was Modified in 1954, The Present one is a tri-colour Flag in Red, blue and light blue, with the NCC crest in Gold in the middle of the flag, Red of the Army, Deep Blue of Neavy and Light Blue for Air Force, Represents the inter services character of the corps.

Motto of NCC

The need for having motto for corps was disccussed in the 11th Central Advisory Committee (CAC) meeting held on 11st August 1978. The mottos suggested were " Duty and Discipline" "Duty, Unity and Discipline." The final decision for selection of "Unity and Discipline" as motto for the NCC was taken in the 12th meeting held on 12 Oct. 1980.

Aim of NCC

The Aim of the NCC laid out in 1988 has stood the test of time and continued to meet the requirements expected of it in the current socio-economic scenario of the country. The NCC aims at developing Characters, Comradership, discipline, a secular outlook, the spirit of Adventure and ideals of selfless service. Among young citizens, further it aims at creating a pool of organization. trained and motivated youth, with leadership qualities in all walks of life, who will serve the nation regardless of which career they choose needless to say. NCC Also Provides an environment Conducive to motivating young Indians to join Armed Forces.

Objectives of NCC

1) To inculcate Character, Comradeship Discipline, leadership, secular outlook, spirits of Adventure and ideals of selfless Service among the youth of the country.
2) To Provide a suitable Environment to Motivate the youth to take up a career in the Armed Forces.
3) To create a Human Resources of organized Trained and motivated youth to provide leadership in all walks of life and be Always Available for the service of the Nation.

Job Opportunity in NCC

Defence Benefits

For the Candidates who aspire to join the different Forces, NCC certificate helps them to gain extra benefits. It is a golden opportunity

1) CDSE (Men) :-

If a candidate clears his CDSE and subsequent SSB, he will have the Reservation in various academies A Separated merit list is prepaid for NCC cadet

with "C" certificate.

2. Special entry (Men and women)

OTA chennai - 50 Vacancies (Including both men and women). For 'C' Certificate every 6 months. (non tech)

AFA Hyderabad - 10% vacancies are Reserved for 'C' Certificate Air wing holder in all courses.

Other Benefits

* For ORS, Sailors, Airmen : 5 to 10% bonus marks awarded for recruitment.
* Para military forces :- 2 to 10 bonus marks awarded for recruitment.
* Department of telecommunication: Bonus marks awarded for recruitment.
* CRPF :- NCC cadets holding 3rd divison degree eligible For recruitment to gazetted posts.
* NCC :- Recruitment as Civilian Guiding Instructors / Girls cadet Instructors / whole time Lady officers.

***

Life is Mystery...

Life... What a Mystery!
full of ups and downs,
a true Journey,
Days of joys and nights of pains,
Memories of love, loss and gain,

Sometimes we smile and
sometimes we cry,
We laugh, we love, we learn, we try,
we meet new people, we say goodbye.
we explore the world, we wonder why,
Life is a journey, a path
to take
with twists and turns
We make mistakes but
we learn and grow
with every step we find our way
and we never forget life,
oh life, what a mystery !
We learn, live and love
We dream and create

-Miss. Shital Vishnudas Bairagi
B.Com.III

Don't Know...Why

Today I remembered you suddenly,
I don't know...why...

There was neither rain,
nor full moon night,
There was neither chill in the air,
nor memory of any moment,
Still I remembered you,
I don't know...why...

My mind is uncontrollable,
and heart is restless,
words in my heart became tears,
and buds of my cheeks became wet,
I don't know...why...

My mind got involved,
in previous meeting,
Tears hid themselves,
Behind the curtain of laughter,
I don't know...why...

- Miss Sanika Sanjay Bhore
B.A.-II

Keep Trying

Life is not about giving up,
Life is all about Trying,
Keep Trying,
Victory will happen one day.

If You do not try due to Fear or Failure,
How will You get success?
Keep Trying,
One Day You will definitely win.,
Because, Efforts are necessary,
So, keep Trying, keep Trying.

- Nikita I. Sharma
B.Com-III

GOLDEN MEMORIES

- Rutuja Harsure
B.A.-II

Memories are the important part of all Human beings. They are the incomparable part of our lives. Every person has his/ her own memories. They do not get erased from the mind. Memories are either good or bad. We continuosly revise these memories of our childhood, school days, family functions, trips etc. In my life the High school days are the golden days. Once these days pass, they never come back, school life is the best stage in our life.

My schchool name is Gangamai Girls Highschool. I took admission in 5th standard. I had quite fear about the school because that place, students & teachers were totally new for me. I clearly remember my first day in the school. There I made a lot of mistakes & blunders. But friends & teachers motivated me. They forgave me for my mistakes. Thanks to my ideal teachers & friends because they motivated me everytime. In the school I enjoyed every moment. There was a lot of fun in lunch break. It's only time when we used to interact with each other. we not only shared our tiffins but even we feed one another. Of course! Anyone feel that it's a childish & innocent behaviour. But we don't care of anyone's comments.

The concept of 'off lectures' wasn't there. There were so many limitions in the school days compared to the college. Once we enter the school at morning no one could allow to get out of the gate till 5:30 p.m. Because of this limititions we had a good habbits & relation with friends was very strong. In our classroom were celebrating the birthdays. My birthday also celebrated. I felt very happy on that day. I remember that day through out the life. That day I distributed chocolates in the classroom & to the teachers also. We enjoyed all oven annual Sports, Gathering, funny Games & Prize distribution ceremony etc. I took part in various co-curricular activities & of course in the trips.

One of my best memories was the day when I won a prize in annual sports. It was a great pride for me. During the school days I had a habit of reading various books, novel, poems etc. In those that days I became familiar with my hobbies, School atmosphere is very important to construct our lives .

In those days, we understood the true meaning of co-operation, Love, teamwork. good manners & friendship. students improved their self-respect, motivation, stage daring, Confidence & other skills.

On the last day in the school, I became very emotional. It was a time of painful separation. That day we played some games, ate some snacks & enjoyed the last day, The day was mixture of sadness & happiness. We were happy because we were going to college & free from school rules f limititions. We were sad because we were going far away from our teachers best friends. The school days are the best days.

I clearly remember my first day and the last day in the school. Those days are the very memorable days we can not forget those days. Really the joy of school life is surely countless. These memories are the incomparable part of our lives. The school days are the golden days in my life.

***

William Shakespeare: A writer for all ages

- Sayali Mane
B.Com.-II

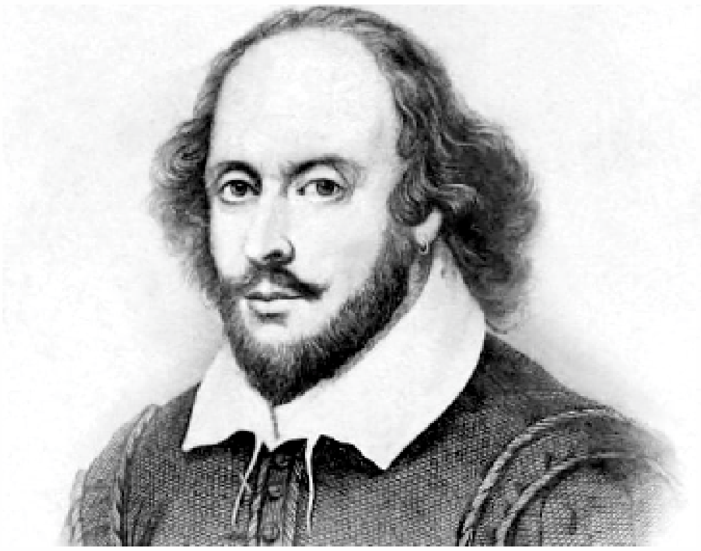

Not all writers have a universal appeal but William Shakespeare's works have transcended geographical boundaries because of the universality of his themes. Although it has been a long time since the writer has died he is still remembered by many and his works have been made into so many films across languages. William Shakespeare was a playwright who wrote stories of so many genres and in each of these genres he left his own stamp. On one hand you have King Lear, Hamlet etc which leave you heartbroken, on the other side there are Tempest, Twelfth Night etc which leave you with a smile on your face.

While Vishal Bhardwaj's trilogy of Macbeth, Othello and Hamlet is well known there are also other movies which are slightly less known. For example, you have the Telugu film 'Gunasundari Katha' directed by KV Reddy. KV Reddy took inspiration from King Lear but changed the ending into a happy one. Comedy of Errors was made in both Hindi and Bengali. The Hindi one was directed by Gulzar and starred Sanjeev Kumar and Deven Verma in leading roles. Comedy of Errors is a story about two pairs of identical twins and the chaos that happens as a result. The story ends with the twins finding each other and their parents. Together they resolve the entire problems caused earlier. In Bengal the film was made as Bhrantibilas starring Uttam Kumar.

I haven't seen the Bengali one but Gulzar's adaptation was a hilarious comedy with lots of fun elements. It is a complete family entertainer which is something you cannot say about all the comedies. The star cast made the film even more special. While Sanjeev Kumar is as good as usual Deven Sharma matched up equally.

Some features of William Shakespeare's Writing :

Plots and Themes- Shakespeare's plots and themes are something which are timeless. They are not limited to a particular place or time. For example there is the ill fated love of Romeo and Juliet. Although the story is set in England you can place the plot anytime and anywhere in the world. The reason for that are racial, ethnic and the class divisions. Similarly if we talk about Macbeth you have the themes of good versus evil, the dangers of ambition and the influence of supernatural powers. All these themes are as relevant today as they were when Shakespeare wrote the play.

Complex Characters- One of Shakespeare's biggest strengths was how he wrote his characters. His characters come with distinct behavioral patterns. He presents human beings with all their vices, virtues, strengths and weakness. Because of that his characters feel like living, breathing human beings instead of being superficial. There are times when he allows the mysteries to go unsolved knowing very well that in real life most people don't know all secrets about their neighbors, their fellow employees or even themselves for that matter.

Universality- Because his plots and themes have universal appeal every culture has a Macbeth, a Lear, and an Othello. Versions of all his plays have appeared in almost every language. These include Turkish, Japanese, Korean etc.

Authenticity- because he had vast knowledge obtained through self education and school he used that knowledge in his writings to make them authentic and believable. He was versed with many languages which include Latin, French and Italian. He also knew many subjects like history, medicine, geography, Flora and fauna, politics and government etc. Last but not the least he was also very well acquainted with human nature and that clearly showed in his writings.

Observation about Humankind- Shakespeare was someone who didn't mince words about human nature. He openly expressed his observations about humankind without any flattery or political blandishments. Blandishment is a pleasing statement or an action that we do as a means of gently persuading someone to do something for us.

In totality these are some of the reasons which can be attributed to Shakespeare's universality. Just like Ramayana and Mahabharata his works will continue to be made forever. You will have new filmmakers exploring his stories in their own ways. The latest being Malayalam film Joji which is inspired by Macbeth.

At last I would like to mention one thing that though William Shakespeare lived in Elizabethan Era, his works will always inspire the future generations.

***

Mother of Orphans

- Gargi Kesarwani
B.Com.-II

A mother can never be defeated,
A woman can never be defeated,
But she needs to keep her heart strong,
And learn to forgive.

- Sindhutai Sapkal

Sindhutai Sapkal or ‘Mai' was a social worker in Maharashtra, India. She was a social activist who worked fervently towards the welfare of orphaned children in India. Having built a grand family over the decades, she had one thousand grandchildren who were offsprings of the children she had previously adopted! Most of her 'children' are doing very well in life- some are lawyers, some are doctors and so on. Some of them are even running their own independent orphanages, and proliferating her good deed and spirit. This holds true even for her biological daughter!

Born on 14th November 1948 (Children's day!), Sindhutai belonged to Pimpri Meghe village in Wardha district, Maharasthra. Her father was a cowherd by profession. The family had meager means, and Sindhutai was an unwanted child. She was often referred to as 'Chindi', which is a Marathi word that stands for a torn piece of cloth. Her father seemed to be her only source of hope, for he wanted to provide her with an education much against the wishes of his wife. Sindhutai would go to school on the pretext of cattle grazing and use leaves instead of slates to write on, owing to the paucity of finances.

Her family issues eventually caught on and she was forced to get married at the tender age of nine. She completed her formal education until Grade 4, and then had to quit. Her journey though, had not even begun yet. Her husband was 21 years older than her, and he too was a cowherd from a neighbouring village. She gave birth to three sons before she turned twenty years of age. In a village-level feud, Sindhutai spoke up against a local strongman who was conning the villagers. When her agitation bore fruit, the strongman was humiliated and disgruntled against the poor woman. He played tricks which led to Sindhutai suffering harassment at the hands of her husband, who eventually abandoned her even though she was 9 months pregnant with his child.

She went on to give birth to a daughter soon after this incident. She was homeless and helpless; even her own mother refused to shelter her. Determined to not give it all up, Sindhutai resorted to begging on railway platforms for food. While begging, she came across many abandoned children who would also beg for food. She realized that they were worse off than her. She started adopting them as her own and began begging more actively to feed them. Any orphan she would come across, she would embrace him/her as her own. One can only imagine the strength it must have taken for her to shelter so many others when she herself had

limited resources. What's more- to eliminate any feeling of partiality amongst her children, she left her biological daughter to the care of the Shrimant Dagdu Sheth Halwai trust, Pune.

Sindhutai had found her calling. She knew she wanted to help others. Her own painful journey was a lesson to her, which made her empathise with other unfortunate children. She devoted her entire life to her orphans. She loved, nurtured, and protected her children despite the fact that she had no steady means of income. She had no idea how she would attain her next meal, but her selflessness remained beyond description. She gave speeches at various institutions across the globe to earn money for her children. It is disheartening to know that her work was not officially recognized, nor were her orphanages provided any grants by the government.

Some time back, her (then) 80 year old husband came back to her and sought forgiveness. Stating that she could only play the role of a mother then, she took him back but as her child! She would introduce him as her oldest child to all. Her husband is no more now. Her noble work has been honoured with over 700 awards- the money she gets from these awards and honours, she invested in her children and their home (Sanmati Bal Niketan). She had also been conferred a Doctorate in literature by the D Y Patil Institute of Technology and Research Pune in 2016. The mother of orphans remained positive, bright and enthusiastic in spirit.
ill

A film in Marathi, 'Mi Sindhutai Sapkal' was released in 2010. It was a biopic on Sindhutai's life and it was selected for a world premiere at the 54th London Film Festiv: Sindhutai is a huge inspiration to us. She proved that one person CAN make a difference. We don't need to have our hands full to give to those in need.

***

ESTD. 1984

ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षण प्रसार - शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha Kolhapur's

Smt. Akkatai Ramgonda Patil Kanya Mahavidyalaya, Ichalkaranji.

Tal. Hatkanangale, Dist. Kolhapur - 416 115. Ph. (0230) 2424548

Fax : (0230) 2424548 email : arpkanyacollege@gmail.com website : www.arpkmi.org.in

(Affiliated to Shivaji University, Kolhapur) - Re-accredited by NAAC B+

• Founder • Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe B.A.,B.T.,D.Litt.

• President • Hon. Chandrakant (Dada) Patil Ex. Minister of Revenue, Rehabilitation and Public Works, Government of Maharashtra

• Executive Chairman • Prin. Abhaykumar Salunkhe M.A.

• Secretary • Prin. Mrs. Shubhangi M. Gavade M.Sc., B.Ed.

Criterion 7 - Institutional Values and Best Practices

Evidence of Success

Participation in Elocution & Essay Competition

INDEX

Sr. No	Particular	Page No
1.	Elocution Competition 01-10-2023	02-06
2.	Elocution Competition 17-12-2023	07-11
3.	Elocution Competition 02-02-2024	12-16
4.	Essay Competition 04-11-2023	17-24

Elocution Competition 01-10-2023

स्थापना : १९८४

''ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार''
- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर

श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

ता. हातकणंगले, जि. कोल्हापूर - ४१६ ११५. फोन : (०२३०) २४२४५४८
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर निरंतर संलग्नित-संलग्नता टी-२/३९९९ दि. १२.०७.२००१
ज्यु. कॉलेज-शासन आदेश क्रमांक-एचएससी/१७९० (९२८०/९०) दि.०३.०९.१९९० Jr. Code No. J-23.06.012
email : arpkanyacollege@gmail.com website : www.arpkmi.org.in

• संस्थापक •	• अध्यक्ष •	• कार्याध्यक्ष •	• सेक्रेटरी •	• प्र.प्राचार्या •
शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे बी.ए.,बी.टी.,डी.लिट	मा. ना. चंद्रकांत (दादा) पाटील	प्राचार्य अभयकुमार साळुंखे एम.ए.	प्राचार्या सौ. शुभांगी एम गावडे एम.एस्सी., बी.एड.	प्रो. डॉ. त्रिशला कदम एम.ए.,एम.फिल.,पीएच.डी.

जावक क्र. : आरापाकमइ/343·23·24
दिनांक : 26/09/2023

मा.संचालक,
विद्यार्थी विकास,
शिवाजी विद्यापीठ,कोल्हापूर

विषय:- जिल्हा स्तरीय युवा महोत्सव स्पर्धेमध्ये प्रवेश मिळणे बाबत..........

महोदय,

उपरोक्त विषयानुसार शिवाजी विद्यापीठ,कोल्हापूर यांच्या मार्फत खा.सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय,मुरगूड येथे रविवार दिनांक 01 आक्टोंबर,2023 रोजी आयोजित जिल्हा स्तरीय युवा महोत्सव स्पर्धेत खालील कला प्रकारामध्ये प्रवेश घेण्याकरिता कलाकारांची नावे कळवीत आहोत. सोबत जिल्हा स्तरीय युवा महोत्सव नियमानुसार ऑनलाईन पद्धतीने कलाकारांचे प्रवेश अर्ज आणि प्रवेश शुल्क भरून पावती सोबत जोडली आहे.

तरी अर्जाचा स्वीकार व्हावा ही विनंती.

आपली विश्वासू

डॉ.व्ही.एस.नाईक
संघ व्यवस्थापक

(प्रो.) डॉ.त्रिशला कदम
प्राचार्य,
श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील
कन्या ज्युनिअर महाविद्यालय इचलकरंजी

उद्घाटन समारंभ

रविवार दि.१ ऑक्टोबर २०२३ रोजी ९.३० वाजता

उद्घाटक : मान.ॲड.विरेंद्र मंडलिक

कार्याध्यक्ष,जय शिवराय एज्युकेशन सोसायटी,मुरगूड

अध्यक्ष : मान.डॉ.पी.टी गायकवाड

संचालक,विद्यार्थी विकास विभाग

प्रमुख उपस्थिती : मा.गजाननराव गंगापूरे अध्यक्ष,जय शिवराय एज्यु.सोसा.मुरगूड

मा.आण्णासाहेब थोरवत कार्यवाह,जय शिवराय एज्यु.सोसा.मुरगूड

लोकनेते सदाशिवराव मंडलिक सांस्कृतिक मंच उद्घाटन

रविवार दि.१ ऑक्टोबर २०२३ सायंकाळी ५.०० वाजता

उद्घाटक : मान.खासदार डॉ.श्रीकांत शिंदे कल्याण डोंबिवली

अध्यक्ष : मान.खासदार संजयदादा मंडलिक

प्रमुख उपस्थिती : मा.आम.प्रकाश आबिटकर राधानगरी भुदरगड विधानसभा

मान.ॲड.विरेंद्र मंडलिक कार्याध्यक्ष,जय शिवराय एज्युकेशन सोसायटी,मुरगूड

मा.किरण साळी सचिव,युवा सेना महाराष्ट्र

• स्वागतोत्सुक •

प्राचार्य,उपप्राचार्य,सेक्रेटरी,विश्वस्त,कार्यवाह,प्राध्यापक,
शिक्षकेत्तर कर्मचारी, विद्यार्थी–विद्यार्थीनी,
जय शिवराय एज्युकेशन सोसा,मुरगूड

विद्यार्थी विकास विभाग
शिवाजी विद्यापीठ
कोल्हापूर

४३ वा युवा महोत्सव

कोल्हापूर जिल्हा

वेळ	कार्यक्रम	ठिकाण
दि.३०।०९।२०२३ स.१०.०० ते दु.५.००	संघ नोंदणी	सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय,मुरगूड
स.८.०० ते १०.०० स.९.३० ते १०.३० स.११ ते दु.२.०० दु.२.०० ते सां.५.०० सां.५.०० ते रात्री ८.३०	नाष्टा उद्घाटन समारंभ लोकसंगीत वाद्यवृंद लोककला लोकनृत्य	लोकनेते सदाशिवराव मंडलिक सांस्कृतिक मंच,मुरगूड
स.११.०० ते दु. २.०० दु. २.०० ते सायं. ५.०० सायं.५.०० ते रात्री ७.३०	लघुनाटिका मूकनाट्य नकला	सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय ओपन स्टेज
स. ११.०० ते दु. २.३० दु. २.३० ते सायं.५.००	भारतीय समूहगीत सुगम गायन	महाविद्यालयाच्या गेट समोरील सरपिराजीराव हॉल
स.११.०० ते दु. ३.००	वक्तृत्व–मराठी वक्तृत्व–हिंदी वक्तृत्व–इंग्रजी	महाविद्यालय रूम नं. १४ महाविद्यालय रूम नं. १५ महाविद्यालय रूम नं. १६
दु. ३.०० ते सायं. ५.००	वादविवाद	महाविद्यालय रूम नं. १४
स.११.०० ते ११.३०	प्रश्नमंजुषा	महाविद्यालय रूम नं. १८
स. ११.०० ते ८.३०	एकांकिका	कै.दादासो मंडलिक सभागृह (दुसरा मजला)
स. ११.०० ते ५.३०	पथनाट्य	विठ्ठल मंदिर समोर शाहुनगर

पार्किंग : महाविद्यालयाच्या समोरील सरपिराजीराव घाटगे गुळ उत्पादक सोसायटी पटांगण मुरगूड

संयोजक समिती, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर

डॉ.व्ही.एन.शिंदे
कुलसचिव
शिवाजी विद्यापीठ,कोल्हापूर

प्रा.डॉ.पी.एस.पाटील
प्रकुलगुरू
शिवाजी विद्यापीठ,कोल्हापूर

प्रा.डॉ.डी.टी.शिर्के
कुलगुरू
शिवाजी विद्यापीठ,कोल्हापूर

डॉ.पी.टी गायकवाड
संचालक,विद्यार्थी विकास विभाग

डॉ.श्रीमती एस.एस.पाटील
वित्त व लेखाधिकारी
शिवाजी विद्यापीठ,कोल्हापूर

डॉ.ए.एन.जाधव
संचालक,परीक्षा व मूल्यमापन मंडळ
शिवाजी विद्यापीठ,कोल्हापूर

डॉ. विनोद ठाकुरदेसाई
डॉ. आर.एच.अतिग्रे
श्री. सिध्देश्वर डी.जाधव
डॉ. देवानंद सोनटक्के
डॉ. टी. एम. चौगले
प्राचार्य डॉ.वाय.बी.गोंडे
प्राचार्य डॉ.तेजस्विनी मुडेकर
प्राचार्य डॉ.व्ही.एम.पाटील
डॉ.पी.एम.माने
प्रा.डॉ.डी.के.गायकवाड
प्राचार्य डॉ.प्रविण चौगुले
डॉ. श्रीमती मीना पोतदार
प्राचार्य डॉ. मिलिंद एस. हुजरे
श्री.अमरसिंह चंदरसिंह रजपूत
प्राचार्य डॉ.सुषमा अरूण नायकवडी

स्थानिक संयोजन समिती,सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय,मुरगूड

प्रा.दिपक साळुंखे
समन्वयक व सांस्कृतिक विभाग प्रमुख
8793328888

प्रा.डॉ.टी.एम.पाटील
उपप्राचार्य
9423278112

डॉ.अर्जुन कुंभार
प्राचार्य

प्रा.डॉ.शिवाजी होडगे
8888758171

प्रा.डॉ.उदयकुमार शिंदे
7507609068

प्रा.डॉ.अव्दैत जोशी
9975117775

मा.श्री.एम.डी.भोई
9421204794

प्रेषक

डॉ.अर्जुन कुंभार
प्राचार्य,सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय मुरगूड

प्रति,
सौ./श्री.

Rajarshi Chhatrapati
Shahu College,
Kadamwadi Road,
KOLHAPUR-416 003

शिवाजी विद्यापीठ,कोल्हापूर

आणि

सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय,

मुरगूड,ता.कागल,जि.कोल्हापूर

यांच्या संयुक्त विद्यमाने

४३ वा युवा महोत्सव

कोल्हापूर जिल्हा

२०२३-२०२४

आग्रहाचे निमंत्रण !

रविवार दि.१ ऑक्टोबर २०२३

SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR
416 004, MAHARASHTRA
PHONE : EPABX - 2609000, www.unishivaji.ac.in
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर – 416 004, दुरध्वनी –
ईपीएबीएक्स – 2609000, www.unishivaji.ac.in

Estd. 1962
"A++" Accredited by NAAC(2021) With CGPA 3.52

विद्यार्थी विकास विभाग

Dr. P. T. Gaikwad
Director, Students' Development
Phone – (0231) 2609175, 2609475
Email: dsw@unishivaji.ac.in

संदर्भ क्र. शिवाजी वि/विद्यार्थी विकास/1836 दि. 16/09/2023

प्रति,

मा. प्राचार्य/प्राचार्या,
सर्व संलग्न महाविद्यालये व सर्व मान्यताप्राप्त शिक्षण संस्था, व
मा. विभागप्रमुख, पदव्युत्तर अधिविभाग, कोल्हापूर.

विषय :– जिल्हास्तरीय व मध्यवर्ती युवा महोत्सव 2023–2024 बाबत.

संदर्भ :– 1. या विभागाचे संदर्भ कं. शिवाजी वि/विद्यार्थी विकास/1792 दि. 26/08/2023 रोजीचे पत्र
2. या विभागाचे संदर्भ कं. शिवाजी वि/विद्यार्थी विकास/1802 दि. 01/09/2023 रोजीचे पत्र

महोदय/महोदया,

उपरोक्त संदर्भिय विषय पत्रान्वये, शिवाजी विद्यापीठाचा 43 वा जिल्हास्तरीय व मध्यवर्ती युवा महोत्सव 2023–2024 उपरोक्त संदर्भिय पत्र कं. 1 नुसार आयोजनाच्या तारखा कळविणेत आलेल्या आहेत. सदर जिल्हास्तरीय व मध्यवर्ती युवा महोत्सवाच्या अनुषंगाने खालील बाबींची नोंद घ्यावी.

1. कोल्हापूर जिल्हास्तरीय युवा महोत्सवाचे वरील संदर्भिय पत्र कं. 1 नुसार दि. 03 ऑक्टोबर, 2023 रोजी सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय, मुरगुड येथे होणार होता. तथापि काही अपरिहार्थ कारणास्तव सदरचा युवा महोत्सव दि. 01 ऑक्टोबर, 2023 रोजी होणार आहे. तरी याची कृपया कोल्हापूर जिल्हास्तरीय युवा महोत्सव सहभागी सर्व महाविद्यालयांनी नोंद घ्यावी. याबाबतचा तपशिल खालीलप्रमाणे आहे.

अ.नं	जिल्हा	यजमान महाविद्यालय	दिनांक
1.	कोल्हापूर	सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय, मुरगुड	01 ऑक्टोबर, 2023
2	सांगली	वारणा महाविद्यालय, ऐतवडे खुर्द	05 ऑक्टोबर, 2023
3.	सातारा	कला व वाणिज्य महाविद्यालय, पुसेगाव	07 ऑक्टोबर, 2023
4.	मध्यवर्ती	दहिवडी कॉलेज, दहिवडी	11, 12 व 13 ऑक्टोबर, 2023

2. कोल्हापूर, सांगली व सातारा जिल्हास्तरीय युवा महोत्सवात सहभागी महाविद्यालयांनी सोबत जोडलेल्या नोंदणी फॉर्ममध्ये आपल्या महाविद्यालयाच्या सर्व संघाची एकत्रितपणे नोंदणी करुन सदरचे फॉर्म संबधित जिल्हाचे आयोजक महाविद्यालयाच्या ठिकाणी खालील तारखेस आपले महाविद्यालयाचे संघव्यवस्थापक अगर प्रतिनिधी यांना पाठवून नोंदणी करुन घ्यावी.

अ.नं	जिल्हा	यजमान महाविद्यालय	नोंदणी दिनांक व वेळ
1.	कोल्हापूर	सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय, मुरगुड	30 सप्टेबर, 2023 स. 8 ते सायं. 6
2	सांगली	वारणा महाविद्यालय, ऐतवडे खुर्द	04 ऑक्टोबर, 2023 स. 8 ते सायं. 6
3.	सातारा	कला व वाणिज्य महाविद्यालय, पुसेगाव	06 ऑक्टोबर, 2023 स. 8 ते सायं. 6

3. वक्तृत्व व वादविवाद स्पर्धेचे विषय आपणास लवकरात लवकर कळविणेत येणार आहेत.

कळावे,

आपला विश्वासू,

संचालक
विद्यार्थी विकास

सोबत: नोंदणी फार्म

शिवाजी विद्यापीठ , कोल्हापूर

विद्यार्थी विकास विभाग आयोजित

४३ वा कोल्हापूर जिल्हास्तरीय युवा महोत्सव २०२३-२०२४

रविवार दि.०१-१०-२०२३

संयोजक:सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय,मुरगूड

अ.न	कलाप्रकार	गुणानुक्रमांक	कोड नंबर	महाविद्यालय नाव
१	लोककला	प्रथम	३६५	विवेकानंद कॉलेज ,कोल्हापूर
		द्वितीय	३५९	श्रीमती अक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय,इचलकरंजी
		तृतीय	३१९	देशभक्त रत्नाप्पाकुंभार कॉलेज ऑफ कॉमर्स,कोल्हापूर
२	लोकनृत्य	प्रथम	३१६	दत्ताजीतराव कदम आर्ट्स सायन्स कॉमर्स कॉलेज ,इचलकरंजी
		द्वितीय	३५६	व्यंकटेश महाविद्यालय, ,इचलकरंजी
		तृतीय	३३०	जयसिंगपूर कॉलेज ,जयसिंगपूर
३	मूकनाट्य	प्रथम	३०८	भारती विद्यापीठ कॉलेज ऑफ इंजीनिरिंग, कोल्हापूर
		द्वितीय	३१९	देशभक्त रत्नाप्पा कुंभार कॉलेज ऑफ कॉमर्स ,कोल्हापूर
		तृतीय	३६६	यशवंतराव चव्हाण वारणा महाविद्यालय ,वारणानगर
४	नकला	प्रथम	३१६	दत्ताजीतराव कदम आर्ट्स सायन्स कॉमर्स कॉलेज ,इचलकरंजी
		द्वितीय	३०८	भारती विद्यापीठ कॉलेज ऑफ इंजीनिरिंग, कोल्हापूर
		तृतीय	३१५	डी.वाय.पाटील कॉलेज ऑफ इंजीनिरिंग, कोल्हापूर
५	मराठी वक्तृत्व	प्रथम	३६२	न्यू कॉलेज,कोल्हापूर
		द्वितीय	३५९	श्रीमती अक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय,इचलकरंजी
		तृतीय	३२७	डी.वाय.पाटील प्रतिष्ठान कॉलेज ऑफ इंजीनिरिंग, कोल्हापूर
६	हिंदी वक्तृत्व	प्रथम	३६२	न्यू कॉलेज,कोल्हापूर
		द्वितीय	३६५	विवेकानंद कॉलेज ,कोल्हापूर
		तृतीय	३२१	दुधसाखर महाविद्यालय,बिद्री
७	इंग्रजी वक्तृत्व	प्रथम	३५२	शहाजी लॉ कॉलेज ,कोल्हापुर
		द्वितीय	३३७	के आय टी कॉलेज ,कोल्हापूर
		तृतीय	३३०	जयसिंगपूर कॉलेज ,जयसिंगपूर

सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय स्थापना १९९०

प्राचार्य

सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय

मुरगूड, ता. कागल, जि. कोल्हापूर.

Elocution Competition 17-12-2023

रजि. नं. एफ ६६९ को./दि. ७/३/१९७७ Reg. No. F 669 Kop/Dt. 7-3-1977

10

मनोरंजन मंडळ
द्वारा रचना प्रिंटर्स, दाते मळा, सुंदर बागेजवळ,
इचलकरंजी - ४१६ ११५. (जि. कोल्हापूर)
विनंती दूरध्वनी (०२३०) २४३६७५४

MANORANJAN MANDAL
C/o. Rachana Printers, 5/458, Datye Mala,
ICHALKARANJI - 416 115. (Dist. Kolhapur)
Request Phone (0230) 2436754
E-mail : mmich.ngo@gmail.com ■ Web : www.manoranjanmanda

नियमित उपक्रम
- व्याख्यानमाला
- स्टडी लायब्ररी (दहावी ते पदवी आणि पदव्युत्तर, सर्व शिक्षण शाखांसाठी पुस्तके व संदर्भ ग्रंथ)
- अभ्यासिका
- पुस्तक पेढी
- राज्यस्तरीय पोस्टर स्पर्धा व प्रदर्शन
- प्रबोधनपर गणेशोत्सव
- गुणी विद्यार्थी गौरव
- स्पर्धा परीक्षा मार्गदर्शन व लायब्ररी
- विज्ञान चळवळ
- राज्यस्तरीय मराठी एकांकिका स्पर्धा
- आंतरमहाविद्यालयीन राज्यस्तरीय स्पर्धा (काव्यवाचन, भावगीत शास्त्रीय नृत्य, प्रश्नमंजुषा)
- शिवजयंती
- मराठी दिन उत्सव
- वाचनालय
- आम्ही रसिक (नाटक सभासद योजना)
- महिला विभाग उपक्रम
- युवक विभाग उपक्रम

रौप्यमहोत्सवी मनोरंजन मंडळ....
प्रबोधन आणि सामाजिक, शैक्षणिक, कला व सांस्कृतिक क्षेत्रामधील विधायक उपक्रमांसाठी कार्यरत.

मनोरंजन मंडळ ♦ श्री दगडूलाल मर्दा फौंडेशन
रोटरी क्लब ऑफ इचलकरंजी सेंट्रल

दिनांक : २७/११/२०२३

प्रति,
मा. प्राचार्य/सांस्कृतिक विभाग प्रमुख,
आ. रा. पाटील कन्या महाविद्यालय,
इचलकरंजी.

आंतर महाविद्यालयीन वक्तृत्व स्पर्धा

सस्नेह नमस्कार,
मा. महोदय/महोदया,

मनोरंजन मंडळ आणि श्री दगडूलाल मर्दा फौंडेशन व रोटरी क्लब ऑफ इचलकरंजी सेंट्रल या संस्था इचलकरंजी शहरात गेली ४४ वर्षे कार्यरत असून संयुक्तपणे आम्ही प्रतिवर्षी नियमितपणे राज्यस्तरीय मराठी एकांकिका स्पर्धा, आंतरमहाविद्यालयीन स्पर्धा, व्याख्यानमाला, पुस्तक संच वितरण, स्टडी लायब्ररी, वक्तृत्व स्पर्धा, इत्यादी विविध उपक्रम राबवीत असतो.

या संस्थांच्या वतीने प्रतिवर्षीप्रमाणे स्व. श्री. दगडूलाल मर्दा स्मृती आंतर महाविद्यालयीन राज्यस्तरीय वक्तृत्व स्पर्धा रविवार दि. १७ डिसेंबर २०२३ रोजी होणार आहे. सोबत स्पर्धेचे माहितीपत्रक पाठवीत आहोत.

सदरचे उपक्रम ज्युनियर आणि सिनियर कॉलेज विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तीमत्व विकासासाठी उपयुक्त असल्याने या उपक्रमाचे माहितीपत्रक आपल्या महाविद्यालयाच्या सूचना फलकावर लावून या उपक्रमास सहकार्य करावे ही नम्र विनंती ! त्याचबरोबर या उपक्रमाची माहिती आपल्या संबंधित विभाग प्रमुखांच्या माध्यमातून सर्व विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचवावी विनंती.

आपल्या सहकार्याच्या अपेक्षेत आहोत.

धन्यवाद !

स्नेहांकित,

अध्यक्ष/ उपक्रम समन्वयक,
मनोरंजन मंडळ, इचलकरंजी करिता.

डॉ. [illegible] 21 [illegible]
Kelas
28.11.2023

(अध्यक्ष-समीर गोवंडे ९९६०६३१९३३, समन्वयक-संजय होगाडे ९८५०५८८८२५)

मनोरंजन मंडळ इचलकरंजी । श्री दगडूलाल मर्दा फौंडेशन
रोटरी क्लब ऑफ इचलकरंजी सेंट्रल । इनरव्हील क्लब ऑफ इचलकरंजी

Dist. 3170 DIST. 317

स्व. श्री दगडूलाल मर्दा स्मृति
राज्यस्तरीय आंतरमहाविद्यालयीन

वक्तृत्व स्पर्धा

(वर्ष १५ वे)

महत्वाचे – नियोजीत/पूर्वतयारी वक्तृत्व स्पर्धेमधील गुणानुक्रमे पहिले किमान १० विद्यार्थी उत्स्फूर्त स्पर्धेसाठी निवडले जातील. त्यानंतर नियोजीत आणि उत्स्फूर्त अशा दोन्ही भाषणांवरून अंतिम निकाल घोषित केला जाईल.

- वेळ : रविवार दिनांक १७ डिसेंबर २०२३ सकाळी ठीक १० वाजता.
- स्थळ : रोटरी श्री दगडूलाल मर्दा मानव सेवा केंद्र, नाकोडा नगर, निरामय हॉस्पिटलजवळ, ब्रह्माकुमारी हॉलसमोर, इचलकरंजी.

पारितोषिके - प्रथम ५०००/- द्वितीय ३०००/- तृतीय २०००/- उत्तेजनार्थ १०००/- | प्रथम तीन क्रमांकासाठी सन्मानचिन्हे.

विषय

१) ना. धों महानोर – प्रतिभासंपन्न साहित्यिक २) पर्यावरण रक्षण आपली जबाबदारी ३) आरक्षण एक यक्ष प्रश्न
४) कृत्रिम बुध्दिमत्ता एक आव्हान ५) नाती हरवत चाललेली कुटुंब व्यवस्था ६) भारतीय आर्थिक विकासाचे वास्तव

स्पर्धेचे नियम व सूचना

* **परगावच्या स्पर्धकांना दोन्ही वेळचा, साधी एसटी/रेल्वेचा प्रवास खर्च देण्यात येईल.**
* प्रवेश फी रू.१००/- राहील. उत्स्फूर्त स्पर्धेचे विषय स्पर्धेवेळी चिठ्ठीद्वारे देण्यात येतील.
* ज्युनिअर, सिनियर कॉलेज व पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांना ही स्पर्धा खुली राहील. कमाल वय २५ राहील.
* या स्पर्धेतील सर्व भाषणे मराठीतूनच होतील. भाषणाचा विषय अगोदर कळविला पाहिजे.
* स्पर्धेसाठी किमान वेळ ७ मि. व कमाल वेळ १० मि. राहील. अधिकचे ३० सेकंद ग्राह्य धरले जातील.
* स्पर्धकाने महाविद्यालयाचे ओळखपत्र (Identity Card) आणणे बंधनकारक राहील.
* स्पर्धेच्या परीक्षकांचा निर्णय अंतिम व बंधनकारक राहील.
* परिस्थितीनुसार नियमांत योग्य तो बदल करण्याचे अधिकार संयोजकांना राहतील.
* स्पर्धकांनी वेळेपूर्वी हजर राहणे बंधनकारक आहे. स्पर्धकांसाठी सकाळी चहा-नाश्ता व भोजन व्यवस्था करण्यात येईल.
* मागील वर्षी प्रथम क्रमांक मिळविलेल्या स्पर्धकाचा यावर्षी प्रथम क्रमांकासाठी विचार केला जाणार नाही.
* पारितोषिक वितरण समारंभ स्पर्धा संपल्यानंतर थोड्या वेळात होईल.
* स्पर्धकांना स्पर्धेच्या आधीच्या दिवशी यायचे असेल तर पूर्वसूचना दिल्यास त्यांची फक्त राहण्याची सोय केली जाईल.
* **स्पर्धकानी आपले नाव, वय, शिक्षण, महाविद्यालयाचे नाव आणि विषय ही माहिती खालील संपर्क नंबरवर दिनांक १४ डिसेंबर २०२३ पर्यंत पाठविणे आवश्यक आहे.**

प्रवेश अर्ज भरणेसाठी

रो. श्यामसुंदर मर्दा	रो. नितीनकुमार कस्तुरे	सौ. श्रध्दा झंवर	प्रा. समीर गोवंडे
विश्वस्त-श्री दगडूलाल मर्दा फौंडेशन	अध्यक्ष-रोटरी क्लब इचलकरंजी सेंट्रल	अध्यक्षा- इनरव्हील क्लब इचलकरंजी	अध्यक्ष- मनोरंजन मंडळ इचलकरंजी

संपर्क- अध्यक्ष,मनोरंजन मंडळ, ५/४५८, दाते मळा, सुंदर बागेजवळ, इचलकरंजी-४१६११५. जि. कोल्हापूर.

- अधिक माहिती, नाव नोंदणी आणि प्रवेश फी (गुगल पे/फोन पे) भरणेसाठी संपर्क -
प्रा. कपिल पिसे ९९६०००१२०७, संतोष आबाळे ८२३७५२२५२२, रो. संजय होगाडे ९८५०५८८८२५,

प्राचार्य,
श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील
कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी

मनोरंजन मंडळ इचलकरंजी | श्री दगडूलाल मर्दा फौंडेशन
रोटरी क्लब ऑफ इचलकरंजी सेंट्रल | इनरव्हील क्लब ऑफ इचलकरंजी

DIST. 3170 DIST. 317

स्व. श्री दगडूलाल मर्दा स्मृति
राज्यस्तरीय आंतरमहाविद्यालयीन

वक्तृत्व स्पर्धा

(वर्ष १५ वे)

महत्वाचे - नियोजीत/पूर्वतयारी वक्तृत्व स्पर्धेमधील गुणानुक्रमे पहिले किमान १० विद्यार्थी उत्स्फूर्त स्पर्धेसाठी निवडले जातील. त्यानंतर नियोजीत आणि उत्स्फूर्त अशा दोन्ही भाषणांवरून अंतिम निकाल घोषित केला जाईल.

- वेळ : रविवार दिनांक १७ डिसेंबर २०२३ सकाळी ठीक १० वाजता.
- स्थळ : रोटरी श्री दगडूलाल मर्दा मानव सेवा केंद्र, नाकोडा नगर, निरामय हॉस्पिटलजवळ, ब्रह्माकुमारी हॉलसमोर, इचलकरंजी.

पारितोषिके - प्रथम ५०००/- द्वितीय ३०००/- तृतीय २०००/- उत्तेजनार्थ १०००/- | प्रथम तीन क्रमांकासाठी सन्मानचिन्हे.

विषय

१) ना. धों महानोर - प्रतिभासंपन्न साहित्यिक २) पर्यावरण रक्षण आपली जबाबदारी ३) आरक्षण एक यक्ष प्रश्न
४) कृत्रिम बुध्दिमत्ता एक आव्हान ५) नाती हरवत चाललेली कुटुंब व्यवस्था ६) भारतीय आर्थिक विकासाचे वास्तव

स्पर्धेचे नियम व सूचना

* **परगावच्या स्पर्धकांना दोन्ही वेळचा, साधी एसटी/रेल्वेचा प्रवास खर्च देण्यात येईल.**
* प्रवेश फी रू.१००/- राहील. उत्स्फूर्त स्पर्धेचे विषय स्पर्धेवेळी चिठ्ठीद्वारे देण्यात येतील.
* ज्युनिअर, सिनियर कॉलेज व पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांना ही स्पर्धा खुली राहील. कमाल वय २५ राहील.
* या स्पर्धेतील सर्व भाषणे मराठीतूनच होतील. भाषणाचा विषय अगोदर कळविला पाहिजे.
* स्पर्धेसाठी किमान वेळ ७ मि. व कमाल वेळ १० मि. राहील. अधिकचे ३० सेकंद ग्राह्य धरले जातील.
* स्पर्धकाने महाविद्यालयाचे ओळखपत्र (Identity Card) आणणे बंधनकारक राहील.
* स्पर्धेच्या परीक्षकांचा निर्णय अंतिम व बंधनकारक राहील.
* परिस्थितीनुसार नियमांत योग्य तो बदल करण्याचे अधिकार संयोजकांना राहतील.
* स्पर्धकांनी वेळेपूर्वी हजर राहणे बंधनकारक आहे. स्पर्धकांसाठी सकाळी चहा-नाश्ता व भोजन व्यवस्था करण्यात येईल.
* मागील वर्षी प्रथम क्रमांक मिळविलेल्या स्पर्धकाचा यावर्षी प्रथम क्रमांकासाठी विचार केला जाणार नाही.
* पारितोषिक वितरण समारंभ स्पर्धा संपल्यानंतर थोड्या वेळात होईल.
* स्पर्धकांना स्पर्धेच्या आधीच्या दिवशी यायचे असेल तर पूर्वसूचना दिल्यास त्यांची फक्त राहण्याची सोय केली जाईल.
* **स्पर्धकानी आपले नाव, वय, शिक्षण, महाविद्यालयाचे नाव आणि विषय ही माहिती खालील संपर्क नंबरवर दिनांक १४ डिसेंबर २०२३ पर्यंत पाठविणे आवश्यक आहे.**

प्रवेश अर्ज भरणेसाठी

रो. श्यामसुंदर मर्दा	रो. नितीनकुमार कस्तुरे	सौ. श्रध्दा झंवर	प्रा. समीर गोवंडे
विश्वस्त-श्री दगडूलाल मर्दा फौंडेशन	अध्यक्ष-रोटरी क्लब इचलकरंजी सेंट्रल	अध्यक्षा- इनरव्हील क्लब इचलकरंजी	अध्यक्ष- मनोरंजन मंडळ इचलकरंजी

संपर्क- अध्यक्ष, **मनोरंजन मंडळ,** ५/४५८, दाते मळा, सुंदर बागेजवळ, इचलकरंजी-४१६११५. जि. कोल्हापूर.

- अधिक माहिती, नाव नोंदणी आणि प्रवेश फी (गुगल पे/फोन पे) भरणेसाठी संपर्क -
प्रा. कपिल पिसे ९९६०००१२०७, संतोष आबाळे ८२३७५२२५२२, रो. संजय होगाडे ९८५०५८८८२५,

DIST. 3170

DIST. 317

SMT. AKKATAI RAMGONDA PATIL KANYA MAHAVIDYALAYA ICHALKARANJI

IQAC

मनोरंजन मंडळ इचलकरंजी | श्री दगडूलाल मर्दा फौंडेशन
रोटरी क्लब ऑफ इचलकरंजी सेंट्रल | इनरव्हील क्लब ऑफ इचलकरंजी

वक्तृत्व स्पर्धा

वर्ष-१५ वे

श्री/कु. तेजश्री भिमराव शिन्दे

महाविद्यालय कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी

रविवार दिनांक १७ डिसेंबर २०२३ रोजी आयोजित करण्यात आलेल्या
स्व. श्री दगडूलाल मर्दा स्मृति राज्यस्तरीय आंतर महाविद्यालयीन
वक्तृत्व स्पर्धेत भाग घेऊन उत्तेजनार्थ क्रमांक मिळविल्याबद्दल हे प्रशस्तिपत्र देणेत येत आहे.

इचलकरंजी
दि. १७ डिसेंबर २०२३

मन:पूर्वक अभिनंदन

रो. श्यामसुंदर मर्दा

रो. नितीनकुमार कस्तुरे

सौ. श्रध्दा झंवर

प्रा. समीर गोवंडे

DIST. 3170 DIST. 317

IQAC

मनोरंजन मंडळ इचलकरंजी | श्री दगडूलाल मर्दा फौंडेशन
रोटरी क्लब ऑफ इचलकरंजी सेंट्रल | इनरव्हील क्लब ऑफ इचलकरंजी

वक्तृत्व स्पर्धा

वर्ष-१५ वे

श्री/कु. तेजश्री भिमराव शिन्दे

महाविद्यालय कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी

रविवार दिनांक १७ डिसेंबर २०२३ रोजी आयोजित करण्यात आलेल्या
स्व. श्री दगडूलाल मर्दा स्मृति राज्यस्तरीय आंतर महाविद्यालयीन
वक्तृत्व स्पर्धेत सहभाग घेतल्याबद्दल हे प्रशस्तिपत्र देणेत येत आहे.

इचलकरंजी
दि. १७ डिसेंबर २०२३

मन:पूर्वक अभिनंदन

रो. श्यामसुंदर मर्दा	रो. नितीनकुमार कस्तुरे	सौ. श्रध्दा झंवर	प्रा. समीर गोवंडे
विश्वस्त-श्री मर्दा फौंडेशन	अध्यक्ष-रोटरी क्लब सेंट्रल	अध्यक्षा-इनरव्हील क्लब	अध्यक्ष-मनोरंजन मंडळ

Elocution Competition 02-02-2024

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार"
- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikashan Sanstha Kolhapur's
Smt. Akkatai Ramgonda Patil Kanya Mahavidyalaya, Ichalkarnji
Department of Cultural
Activity Report - 2023-2024

Name of Department	**सांस्कृतिक विभाग**
Name of the Activity	**'शिक्षणमहर्षी डॉ.बापुजी साळुंखे राज्यस्तरीय स्पर्धा' अंतर्गत आयोजित विभागीय स्पर्धा**
Resource Person	-
Date	2 फेब्रुवारी,2024
Place	छ.शाहू हायस्कूल,कोल्हापूर
No. of Participated Teacher & Students	स्पर्धक 6
Brief Description	संस्थेच्या परिपत्रकानुसार महाविद्यालयामध्ये सांस्कृतिक विभागामार्फत 12 ते 19 जानेवारी,2023 'विवेकानंद जयंती सप्ताह' निमित्त निबंध,चित्रकला,गाय व वक्तृत्व स्पर्धा यशस्वीरित्या पार पडल्या. महाविद्यालयातील वरिष्ठ व कनिष्ठ विभागातील बहुसंख्य विद्यार्थीनिनी या स्पर्धेत सहभाग घेतला व उत्तम सादरीकरण ही केले. या स्पर्धेत यशस्वी स्पर्धकांना विभागीय स्पर्धेत सहभागी होता आले. विभागीय सपर्धा दिनांक 2 फेब्रुवारी,2024 रोजी छ.शाहू हायस्कूल,कोल्हापूर येथे संपन्न झाल्या.यावेळी वक्तृत्व स्पर्धेमध्ये प्रथम व तृतीय आणि निबंध स्पर्धेत तृतीय क्रमांक प्राप्त करत आपल्या महाविद्यालयाने घवघवीत यश संपादन केले. विभागीय स्पर्धेत यश संपादन केलेल्या स्पर्धकांची लाल बहादूर शास्त्री आर्ट्स,सायन्स अंड कॉमर्स कॉलेज,सातारा येथे दिनांक 16 फेब्रुवारी 2024रोजी आयोजित डॉ.बापुजी साळुंखे राज्यस्तरीय स्पर्ध्येत्त निवड करण्यात आली. या स्पर्धेकरिता विद्यार्थीनीना सांस्कृतिक विभागप्रमुख डॉ.विठ्ठल नाईक यांचे मार्गदर्शन लाभले.
Outcomes	• विद्यार्थिनीच्या कौशल्यगुणांचा विकास साधता आला. • महाविद्यालयाची प्रतिष्ठा वृद्धिंगत झाली.
Convener Name and Signature	डॉ.व्ही.एस.नाईक

प्रो. (डॉ.)त्रिशला कदम
PRINCIPAL,
Smt. Akkatai Ramgonda Patil
Kanya Mahavidyalaya, ICHALKARANJI

स्थापना : १९८४

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार"
- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर

श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

ता. हातकणंगले, जि. कोल्हापूर - ४१६ ११५. फोन : (०२३०) २४२४५४८

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर संलग्नित

ज्यु. कॉलेज-शासन आदेश क्रमांक-एचएससी/१७९० (९२८०/९०) दि.०३.०९.१९९० Jr. Code No. J-23.06.012

email : arpkanyacollege@gmail.com नॅक पुर्नमुल्यांकन B+(2.57.CGPA) website : www.arpkmi.ac.in

• संस्थापक • शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे बी.ए.,बी.टी.,डी.लिट

• अध्यक्ष • मा. ना. चंद्रकांत (दादा) पाटील उच्च आणि तंत्रशिक्षण मंत्री

• कार्याध्यक्ष • प्राचार्य अभयकुमार साळुंखे एम.ए.

• सेक्रेटरी • प्राचार्या सौ. शुभांगी एम गावडे एम.एस्सी., बी.एड.

जावक क्र. : आरापाकमइ/69/2023-24

दिनांक : 01/02/2024

प्र.प्राचार्या
प्रो. डॉ. त्रिशला कदम

प्रति,
श्री छत्रपती शाहू हायस्कूल,कोल्हापूर
मा.जीवन जोशी
संयोजक,शिक्षणमहर्षी डॉ.बापुजी साळुंखे
राज्यस्तरीय स्पर्धा,(कोल्हापूर विभाग)

विषय :- विभागीय स्पर्धेत सहभागी करून घेणे बाबत........

महोदय,

संस्था परिपत्रकानुसार शिक्षणमहर्षी डॉ.बापुजी साळुंखे राज्यस्तरीय स्पर्धा शाखा स्तरावर आयोजित करून या स्पर्धेत **प्रथम व द्वितीय** क्रमांक प्राप्त स्पर्धकांना विभागीय स्पर्धेत सहभागी होण्यासाठी पाठवीत आहोत. कृपया स्पर्धकांना विभागीय स्पर्धेत सहभागी करून घ्यावे ही विनंती.

O/C

अनु.क्रमांक	स्पर्धा प्रकार	स्पर्धकाचे नाव	वर्ग
1.	वक्तृत्व	कु.तेजश्री भीमराव शिंदे	बी.ए.भाग -2
2.	वक्तृत्व	कु.तनुजा जगन्नाथ सपकाळ	बी.ए.भाग -1
3.	वक्तृत्व	कु.संध्या महेश शिंदे	11 वी वाणिज्य
4.	वक्तृत्व	कु.कावेरी कांतेश कुराडे	11 वी कला
5.	गायन	कु.दिशा मधुकर शिंदे	11 वी वाणिज्य
6.	गायन	कु.निकिता बाबुराव गुरव	12 वी वाणिज्य
7.	-	प्रा.प्रकाश मूडशी	प्राध्यापक

प्रा.एकता दिलीपजाधव
ज्यु. सांस्कृतिक विभाग प्रमुख

डॉ.व्ही.एस.नाईक
Head Cultural Department
Smt. Akkatai Ramgonda Patil
Kanya Mahavidyalaya, Ichalkaranji.

प्रो.(डॉ.)त्रिशला कदम
प्राचार्य,
श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील
कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी

01/02/2024

सांस्कृतिक विभाग (सन 2023-24)

'शिक्षणमहर्षी डॉ.बापुजी साळुंखे राज्यस्तरीय स्पर्धा' अंतर्गत आयोजित विभागीय स्पर्धा

दिनांक -2/2/2024

'शिक्षणमहर्षी डॉ.बापुजी साळुंखे राज्यस्तरीय स्पर्धा' अंतर्गत आयोजित विभागीय स्पर्धेमध्ये यशस्वी विद्यार्थिनीचा सत्कार करताना डॉ.राम साळुंखे

वक्तृत्व स्पर्धेत प्रथम क्रमांक प्राप्त विद्यार्थिनी कु.तेजश्री शिंदे विषय मांडताना

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार"
–शिक्षणमहर्षी डॉ.बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर

शिक्षणमहर्षी डॉ.बापूजी साळुंखे
राज्यस्तरीय

वक्तृत्व, निबंध, चित्रकला, विवेकानंद टॅलेंट सर्च व सुगम गायन स्पर्धा २०२३

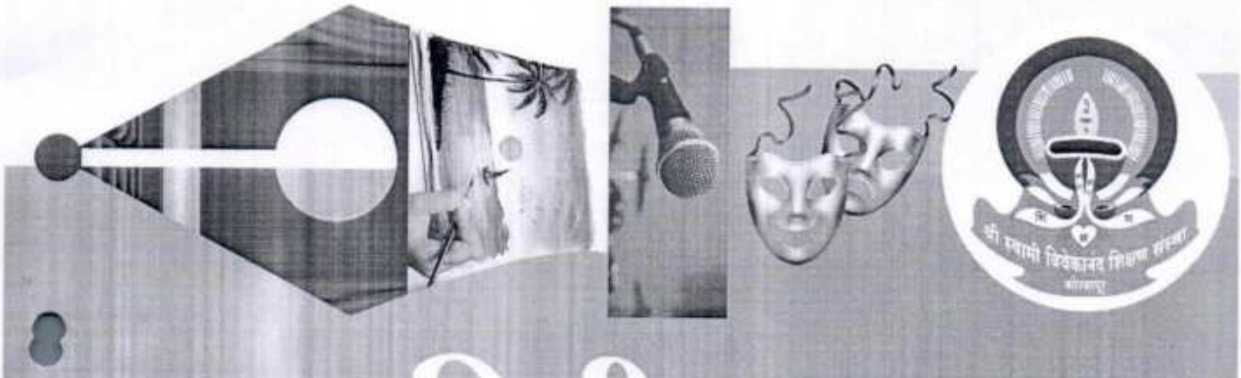

माहितीपत्रक

स्पर्धा संयोजक

लाल बहादूर शास्त्री कॉलेज ऑफ आर्टस्, सायन्स ॲन्ड कॉमर्स, सातारा

राज्यस्तरीय स्पर्धा आयोजक

लाल बहादूर शास्त्री कॉलेज ऑफ आर्टस्, सायन्स ॲन्ड कॉमर्स, सातारा (मराठी विभाग)

न्यू मॉडेल इंग्लिश स्कुल, कोल्हापूर (इंग्रजी विभाग)

'ज्ञान विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार'

-शिक्षणमहर्षी डॉ.बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर संचलित

श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी

'विवेकानंद जयंती सप्ताह' निमित आयोजित विभागीय स्पर्धा (सन-2023-2024)

खर्चाचा तपशील — दिनांक -5/2/2024

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था आयोजित 'शिक्षणमहर्षी डॉ.बापुजी साळुंखे विभागीय स्पर्धा' शाहू हायस्कूल,कोल्हापूर या ठिकाणी दिनांक- 02 फेब्रुवारी रोजी संपन्न झाल्या या स्पर्धेत आपल्या महाविद्यालयातून 6 स्पर्धक व 1 प्राध्यापक सहभागी झाले होते त्यांचा प्रवास खर्च सादर करीत आहे.

अनु.क्र	एकूण स्पर्धक विद्यार्थिनी (वरिष्ठ/कनिष्ठ) व प्रध्यापक- 7	रुपये
1	एस.टी.चार्ज (दोन्ही बाजू) 240+160	400
2	रिक्षा भाडे (दोन्ही बाजू)	400
	एकूण खर्च -	800

डॉ.व्ही.एस.नाईक

Head Cultural Department

Smt. Akkatai Ramgonda Patil

Kanya Mahavidyalaya, Ichalkaranji.

5.1.2024

Essay Competition 04-11-2023

'ज्ञान विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार'

-शिक्षणमहर्षी डॉ.बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर संचलित

श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी

सांस्कृतिक विभाग आयोजित

निबंध स्पर्धा

सन -2022-23 दिनांक :- 30 /10/2023

सूचना

महाविद्यालयातील सर्व विद्यार्थिनींना सूचित करण्यात येते कि, मा.पोलीस उपधीक्षक, लाचलुचपत प्रतिबंधक विभाग,कोल्हापूर यांच्या संदर्भीय परिपत्रकानुसार विद्यार्थिनींच्या सुप्त कला-गुणांना वाव देण्याकरिता सांस्कृतिक विभागामार्फत शनिवार दिनांक 04 नोव्हेंबर,2023 रोजी **"भ्रष्टाचाराला नाही म्हणा : राष्ट्रासाठी वचनबद्ध व्हा"** या विषयावर **निबंध स्पर्धांचे** आयोजन करण्यात आलेले आहे. या स्पर्धा सकाळी 9:30 वाजता संस्थामाता सुशीलादेवी साळूंखे सभागृह मध्ये संपन्न होतील. या स्पर्धेत सहभागी स्पर्धकांना मा.पोलीस उपाधीक्षक, लाचलुचपत प्रतिबंधक विभाग पुणे. यांच्याकडून प्रमाणपत्र दिले जाणार आहे.

इच्छुक स्पर्धकांनी त्वरित आपली नावे डॉ.व्ही.एस.नाईक (सांस्कृतिक विभाग प्रमुख) यांच्याकडे नोंदवावीत.

- निबंध स्पर्धा नियमावली

1) प्रत्येक स्पर्धकाला 2 तास वेळ दिला जाईल.
2) परीक्षकांचा निर्णय अंतिम राहील.
3) स्पर्धेसाठी कागद महाविद्यालयाकडून दिला जाईल.

डॉ.व्ही.एस.नाईक
सांस्कृतिक विभाग प्रमुख
Head Cultural Department
Smt. Akkatai Ramgonda Patil
Kanya Mahavidyalaya, Ichalkaranji.

डॉ.त्रिशला कदम
प्राचार्य
श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील
कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी

'ज्ञान, विज्ञान आणी सुसंस्कार यांसाठी शिक्षण प्रसार"

-शिक्षण महर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था कोल्हापूर, संचलीत

श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी

सांस्कृतिक विभाग आयोजित दिनांक :- 04 /11/2023

निबंध स्पर्धा

सन -2023-24

उपस्थित स्पर्धकांची यादी

अनु.क्र.	स्पर्धकाचे नाव	वर्ग	सही
1.	अनितादेवी रामबहादूर सरोज	B.Com II	Anita
2.	नेहा नागेश विधाते	B.com-II	Neha
3.	शाफिया जुबेर जमादार	B.A - II	[illegible]
4.	समृद्धी प्रशांत ढवळे	B.A-II	S.P.Dhavale
5.	शिवानी वसंत शिंदे	B.COM II	S.V.S
6.	धनश्री दिपक पाटील	B.COM II	Dhanashri
7.	अनितादेवी शामलाल मौर्या	B.A-II	A.S.Maurya
8.	श्रद्धा किरण पाटील	B.A-II	S.K.Patil.
9.	तेजश्री भिमराव शिंदे	B.A II	Tejashri
10.	अलिशा फैजुल्या चउधरी	B.A II	Alisha
11.	आरती सुखदेव गायकवाड	B.A II	A.S.G
12.	सिमरन शब्बिर शेख	B.A II	Simran
13.	हर्षदा हणमंत कांबळे	B.Com II	Harshada.
14.	खादिजा शकिल मुजावर	B.Com III	[illegible]
15.	साक्षी सचिन कोमाडे	B.com II	[illegible]
16.	सपना राजू वडी	B.com II	[illegible]
17.	निकिता नितीन सावंत	B.Com II	N.N.Sawant
18.	संध्या धम्मानंद चौगुले	B.Com II	Sandhya.
19.	अवंतिका भरत माळी	B.com III	Avantika
20.	बि बि मरयम मेहबुब बागुडे	B.Com II	Maryam
21.	राणी भिमराव कांबळे	B.com II	Rani
22.			
23.			

Head Cultural Department
Smt. Akkatai Ramgonda Patil
Kanya Mahavidyalaya, Ichalkaranji

'ज्ञान विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार'
-शिक्षणमहर्षी डॉ.बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर संचलित

श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी

मा.पोलीस उपधीक्षक,लाचलुचपत प्रतिबंधक विभाग,पुणे आणि सांस्कृतिक विभाग यांच्या संयुक्त

विध्यमाने आयोजित निबंध स्पर्धा

दिनांक :- 04 /11/2023

विषय : "भ्रष्टाचाराला नाही म्हणा : राष्ट्रासाठी वचनबद्ध व्हा"

गुणांकन पत्र

	अनु.क्र.	स्पर्धकाचे नाव	आरंभ 05	विषय ज्ञान 10	विषयाची मांडणी 10	शुद्धलेखन 05	प्रभाव 10	एकूण गुण 40
	1.	कु. अनितादेवी रामबहादूर सरोज	3	6	5	3	3	20
	2.	कु. नेहा नागेश पिसाते	2	6	5	3	3	19
	3.	कु. सानिया जुबेर जमादार	3	5	6	3	3	20
	4.	कु. समृद्धी प्रशांत ढवळे	3	5	6	3	3	20
तृतीय	5.	कु. शिवानी वसंत शिंदे	3	7	7	4	8	29
	6.	कु. धनश्री दिपक पाटील	3	6	5	3	3	30
उत्तेजनार्थ	7.	कु. अनितादेवी श्यामलाल मौर्या	3	6	6	3	6	24
	8.	कु. श्रद्धा किरण पाटील	2	6	5	3	3	19
द्वितीय	9.	कु. तेजश्री भिमराव शिंदे	3	8	8	4	8	31
उत्तेजनार्थ	10.	कु. अफिशा फैजुल्ला चव्हाण	3	6	6	3	5	23
	11.	कु. आरती सुखदेव गायकवाड	3	5	5	3	3	19
	12.	कु. सिमरन शब्बिर शेख	2	3	3	2	2	12
	13.	कु. हर्षदा हणमंत कांबळे	3	3	3	2	3	14
	14.	कु. खदिजा शकिल मुजावर	3	6	5	3	3	20
	15.	कु. साक्षी सचिन कोमार्डे	2	3	2	3	2	12

	16.	कु. सपना राजू बेडी	3	3	3	2	2	13
	17.	कु. निकिता नितीन सावंत	2	2	2	2	2	10
	18.	कु. संध्या ब्रह्मानंद चोगुले	2	2	2	3	2	11
प्रथम	19.	कु. अवंतिका भरत माळी	4	9	9	4	9	35
	20.	कु. बि. बि. मरयम महबुब बाबुडे	2	3	2	4	2	13
	21.	कु. राणी भिमराव कांबळे	2	3	4	2	3	14
	22.							
	23.							

परीक्षक : डॉ.प्रतिभा पैलवान

सही : प्रतिभा

Head Cultural Department
Smt. Akkatai Ramgonda Patil
Kanya Mahavidyalaya, Ichalkaranji.

Kelan
प्राचार्य
श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील
कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी

ज्ञान विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार'

- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था,कोल्हापूर संचलित

श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय,इचलकरंजी

संस्कृतिक विभाग आयोजित

निबंध स्पर्धा (सन-2023-24)

दिनांक-04/11/2023

गुणपत्रक

अनू.क्र०	स्पर्धकाचे नाव	प्राप्त क्रमांक
1	कु.अवंतिका भरत माळी	प्रथम
2	कु.तेजश्री भीमराव शिंदे	द्वितीय
3	कु. शिवानी वसंत शिंदे	तृतीय
4	कु०अनितादेवी शामलाल मौर्या	उतेजणार्थ

परीक्षक : डॉ.प्रतिभा पैलवान

सही :

डॉ.विठ्ठल नाईक
Head Cultural Department
Smt. Akkatai Ramgonda Patil
Kanya Mahavidyalaya, Ichalkaranji.

प्रो.(डॉ) त्रिशला कदम
प्राचार्य
श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील
कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी

ज्ञान विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार'

- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था,कोल्हापूर संचलित

श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय,इचलकरंजी

संस्कृतिक विभाग आयोजित

निबंध स्पर्धा (सन-2023-24)

दिनांक-04/11/2023

गुणपत्रक

अनू.क्र०	स्पर्धकाचे नाव	प्राप्त क्रमांक
1	कु.अवंतिका भरत माळी	प्रथम
2	कु.तेजश्री भीमराव शिंदे	द्वितीय
3	कु. शिवानी वसंत शिंदे	तृतीय
4	कु०अनितादेवी शामलाल मौर्या	उतेजणार्थ

परीक्षक : डॉ.प्रतिभा पैलवान

सही :

डॉ.विठ्ठल नाईक

Head Cultural Department
Smt. Akkatai Ramgonda Patil
Kanya Mahavidyalaya, Ichalkaranji.

प्रो.(डॉ) त्रिशला कदम

प्राचार्य
श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील
कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी

श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय,इचलकरंजी

संस्कृतिक विभाग आयोजित दिनांक-04/11/2023

निबंध स्पर्धा (सन-2023-24)

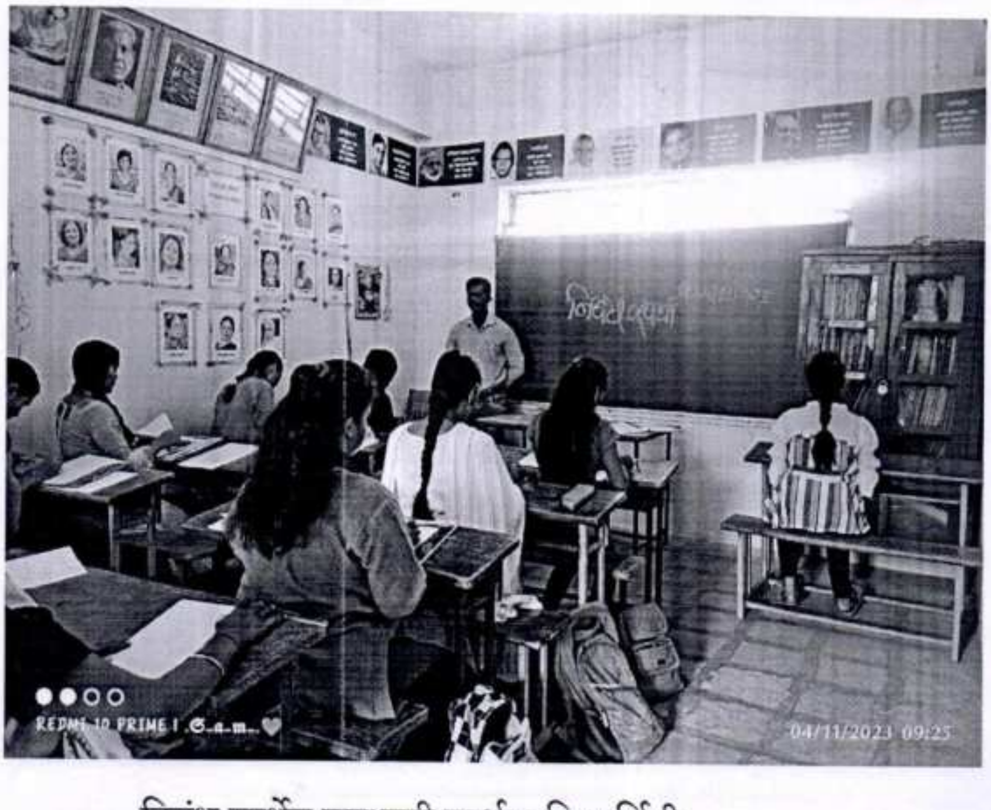

निबंध स्पर्धेत सहभागी स्पर्धक विद्यार्थिनी

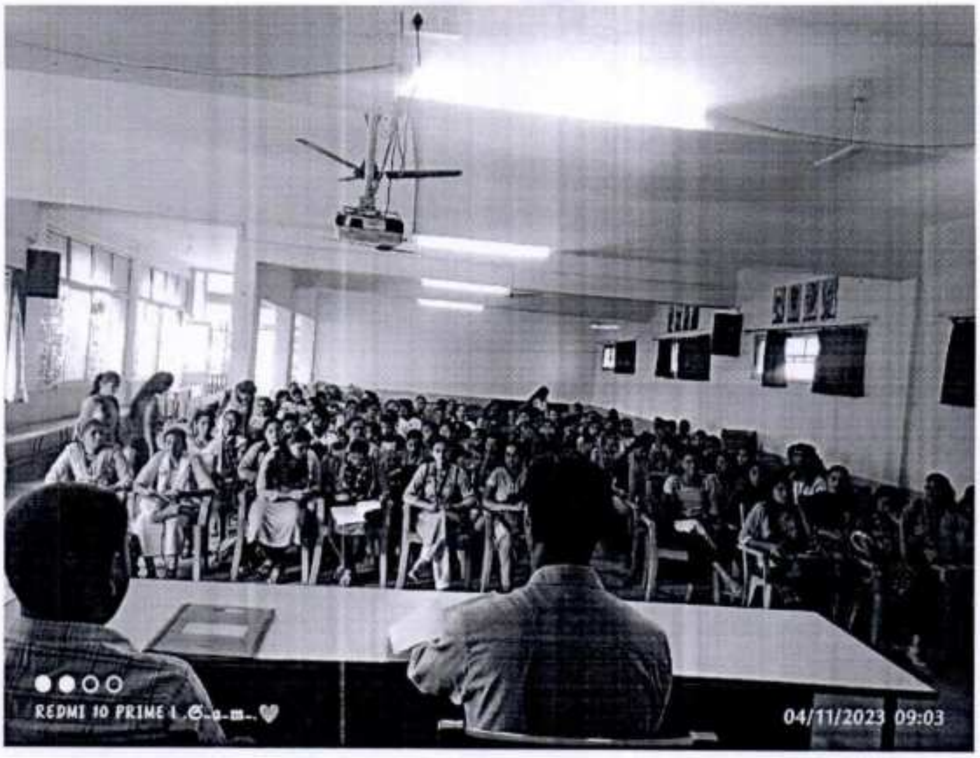

निबंध स्पर्धा विषय आणि नियमावली समजाऊन सांगताना प्राध्यापक

Criterion 7 - Institutional Values and Best Practices

7.2.1. Best Practice

Prizes in Competitions

INDEX

Sr. No	Particular	Page No
1.	Shivaji University Magazine Competition	02-04
2.	Shivaji University Youth Festival (Debate)	05-11
3.	State Level Elocution Competition	12

Shivaji University Magazine Competition

SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR – 416 004
Phone : EPABX-2609000 Seminar – 2609141
Fax : +91-231-2691533, 2693294 & 2692333 Website : www.unishivaji.ac.in
email : pgseminar@unishivaji.ac.in
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर ४१६ ००४
फोन : इपीबीएक्स – 2609000 सेमीनार 2609141
फॅक्स : +91-231-2691533, 2693294 व 2692333 Website : www.unishivaji.ac.in
email : pgseminar@unishivaji.ac.in

Estd. 1962
"A++" Accredited by
NAAC(2021)
With CGPA 3.52

जा क्र.: शिवाजी वि./सेमिनार/नियतकालिक/व्हिआरबी/132 दि. 21/07/2023

26 JUL 2023

प्रति,
मा. प्राचार्य,
श्रीमती. आक्काताई रामगोंडा पाटील,
कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी,
जि. कोल्हापूर.

विषय :– शिवाजी विद्यापीठ संलग्न महाविद्यालयीन नियतकालिक स्पर्धा सन 2021–2022.

महोदय/महोदया,

उपरोक्त विषय संदर्भात आपणास आदेशान्वये कळविण्यात येते की, आपल्या महाविद्यालयातील खाली नमूद केलेल्या विद्यार्थ्यांना शिवाजी विद्यापीठ संलग्न महाविद्यालयीन नियतकालिक स्पर्धेतील वैयक्तिक पारितोषिक प्राप्त झाले आहे. या पत्रासोबत **Advance Receipt** ची एक प्रत जोडली आहे.

अ. क्र	विद्यार्थ्याचे नाव व वर्ग	विषय	लेखन प्रकार	पारितोषिक क्रमांक	पारितोषिक रक्कम
1	श्रीमती. आरती शिंगाडे., बी. ए भाग 3	हिंदी	वैचारिक लेखन (चिंतनपर आलेख)	तृतीय विभागुन	100
2	श्रीमती. निकिता पाटणकर, बी.कॉम भाग 2	हिंदी	समीक्षा	प्रथम	500
3	श्रीमती.पल्लवी शिवाजी कोळी, बी.ए भाग 3	सायन्स	माहितीपर लेखन (सुचना लेख)	व्दितीय	300

तेव्हा संबधित विद्यार्थ्यांचे सदर रिसिटवर सही घेऊन त्यावर त्यांचे संपूर्ण नाव, (बिनचूक व सुवाच्छ अक्षरात) संपर्कासाठी मोबाईल क्रमांक व घरचा पूर्ण पत्त्यासह उलट टपाली या कार्यालयास दि. 05/08/2023 पूर्वी पाठवून देण्याबाबतची कार्यवाही करून सहकार्य करावे ही विनंती, जेणेकरून त्यांचे धनादेश व प्रशस्तीपत्र लवकरात लवकर पाठविणे सोईचे होईल

आपला विश्वासू,

उपकुलसचिव

Estd. 1962
"A++" Accredited by NAAC (2021) with CGPA 3.52

SHIVAJI UNIVERSITY, KOLHAPUR
416 004, MAHARASHTRA
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर
४१६ ००४, महाराष्ट्र
सेमिनार विभाग फोन नं. ०२३१-२६०९१४१
www.unishivaji.ac.in, pgseminar@unishivaji.ac.in

जा.क्र.: शिवाजी वि./सेमिनार/नियतकालिक स्पर्धा / 244 दि. 22 DEC 2023

प्रति,
मा. प्राचार्य,
श्रीमती. आक्काताई रामगोंडा पाटील,
कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी,
जि. कोल्हापूर

विषय :– शिवाजी विद्यापीठ संलग्न महाविद्यालयीन नियतकालिक स्पर्धा सन २०२१–२०२२.

संदर्भ :– या कार्यालयाचे जा.क्र.शिवाजी वि./सेमिनार/नियतकालिक स्पर्धा/११४/ दि. २६/०७/२०२३ चे पत्र

महोदय/महोदया,

उपरोक्त विषयासंदर्भात आपणास कळविण्यात येते की, आपल्या महाविद्यालयामधील खाली नमूद केलेल्या विद्यार्थ्यांनी शिवाजी विद्यापीठ संलग्न महाविद्यालयीन नियतकालिक स्पर्धा सन २०२१–२०२२ मध्ये वैयक्तिक पारितोषिक प्राप्त केली असून त्या विद्यार्थ्यांची प्रशस्तिपत्रे सोबत पाठवित आहे. सदर यश संपादन केल्याबद्दल महाविद्यालयाचे, आपले, नियतकालिकेचे संपादक आणि वैयक्तिक पारितोषिक प्राप्त विद्यार्थ्यांचे हार्दिक आभिनंदन.

अ.क्र.	विद्यार्थी/विद्यार्थ्यीनीचे नाव
१.	श्रीमती आरती दिलीप शिंगाडे
२.	श्रीमती निकिता लक्ष्मण पाटणकर
३.	श्रीमती पल्लवी शिवाजी कोळी

कृपया उपरोक्त विद्यार्थ्यांची प्रशस्तिपत्रे महाविद्यालयात सत्कार समारंभ कार्यक्रम आयोजित करुन प्राचार्यांच्यामार्फत वितरीत करावीत, ही विनंती.

Dr. Naik
28.12.2023

SMT A. R. PATIL
KANYA MAHAVIDYALAYA
ICHALKARANJI
Inward No:- 369
Date:- 28/12/2023

आपला विश्वासू,
सहा.कुलसचिव

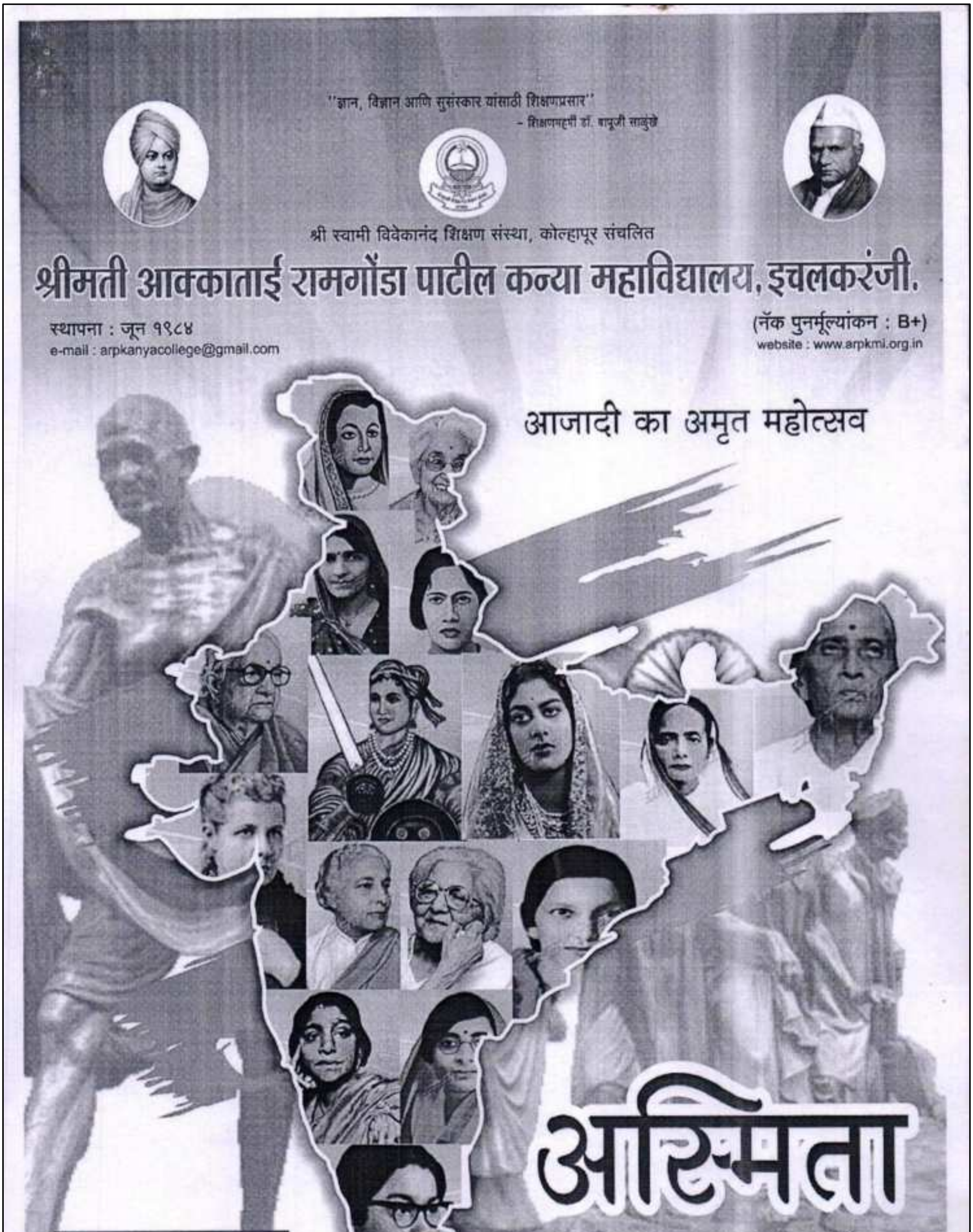
"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार"
- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे
श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था, कोल्हापूर संचलित
श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.
स्थापना : जून १९८४
e-mail : arpkanyacollege@gmail.com
(नॅक पुनर्मूल्यांकन : B+)
website : www.arpkmi.org.in
आजादी का अमृत महोत्सव
अस्मिता
२०२१-२२
INTERNATIONAL YEAR OF GLASS 2022

Shivaji University Youth Festival

SHIVAJI UNIVRESITY, KOLHAPUR

YOUTH FESTIVAL REPORT

College Name : Smt. Akkatai Ramgonda Patil Kanya Mahavidyalaya,Ichalkaranji ,ICHALKARANJI

1 Debate (वाद विवाद)

PARTICIPANT

1 ZHORE PRUTHVI VIJAY

2 SHINDE TEJASHREE BHIMRAO

2 Elocution - English (वक्तृत्व इंग्रजी)

PARTICIPANT

1 KHANDEKAR SIDDHI UMESH

3 Elocution - Hindi (वक्तृत्व हिंदी)

PARTICIPANT

1 BHANDE AAKANKSHA DHARMENDRA

4 Elocution - Marathi (वक्तृत्व मराठी)

PARTICIPANT

1 SHINDE TEJASHREE BHIMRAO

5 Mehandi (मेहंदी)

PARTICIPANT

1 MULLA SANIYA YUNUS

6 Mono Acting (एकपात्री अभिनय)

PARTICIPANT

1 KORE RAJASHRI ARJUN

7 Quiz(प्रश्न मंजुषा)

PARTICIPANT

1 KOKANE SHREYA KUMAR

2 KURANE SANIYA RAJU

21-Sep-2024 Page 1 of 2

3 RATHI KOMAL RAJENDRPRSAD

8 Rangoli(रांगोळी)

PARTICIPANT

1 SUTAR SAKSHI SUNIL

21-Sep-2024 Page 2 of 2

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर
विद्यार्थी विकास विभाग
आयोजित
४४ वा कोल्हापूर जिल्हास्तरीय युवा महोत्सव २०२४-२०२५
संयोजक
जयसिंगपूर कॉलेज, जयसिंगपूर
अंतिम निकाल

अ.क्र.	कलाप्रकार	गुणक्रमांक	कोड क्रमांक	महाविद्यालयाचे नांव
१	एकपात्री अभिनय	प्रथम		निकाल प्रलंबित ठेवण्यात आला आहे.
		द्वितीय		
		तृतीय		
		उत्तेजनार्थ		
		उत्तेजनार्थ		
२	सुगमगायन	प्रथम	१५९	सर्व अधिविभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर
		द्वितीय	१६८	न्यू कॉलेज, कोल्हापूर
		तृतीय	१६४	देशभक्त रत्नाप्पा कुंभार कॉलेज ऑफ कॉमर्स, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१५६	चंद्राबाई शांतांप्पा शेंडूरे कॉलेज, हुपरी
		उत्तेजनार्थ	१११	भोगावती महाविद्यालय, कुरुकली
३	एकल लोकवाद्यवादन	प्रथम	१७६	दत्ताजीराव कदम कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय, इचलकरंजी
		द्वितीय	१६८	न्यू कॉलेज, कोल्हापूर
		तृतीय	१६१	विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१५९	सर्व अधिविभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१५७	के.आय.टी. चे कॉलेज ऑफ इंजिनिअरींग, कोल्हापूर

अ.क्र.	कलाप्रकार	गुणक्रमांक	कोड क्रमांक	महाविद्यालयाचे नांव
४	वक्तृत्व मराठी	प्रथम	१७२	यशवंतराव चव्हाण वारणा महाविद्यालय, वारणानगर
		द्वितीय	१७१	जयसिंगपूर कॉलेज, जयसिंगपूर
		तृतीय	१४४	शहाजी लॉ कॉलेज, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१५४	राजाराम महाविद्यालय, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१६१	विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर
५	वक्तृत्व हिंदी	प्रथम	१६८	न्यू कॉलेज, कोल्हापूर
		द्वितीय	१४२	दूधसाखर महाविद्यालय, बिद्री
		तृतीय	१६१	विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१६६	डी.वाय. पाटील कॉलेज ऑफ इंजिअनिअरींग, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१४९	श्री विजयसिंह यादव महाविद्यालय, पेठवडगांव
६	वक्तृत्व इंग्रजी	प्रथम	१४४	शहाजी लॉ कॉलेज, कोल्हापूर
		द्वितीय	१६८	न्यू कॉलेज, कोल्हापूर
		तृतीय	१५७	के.आय.टी. चे कॉलेज ऑफ इंजिनिअरींग, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१७६	दत्ताजीराव कदम कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय, इचलकरंजी
		उत्तेजनार्थ	१७१	जयसिंगपूर कॉलेज, जयसिंगपूर
७	लोकनृत्य	प्रथम	१७१	जयसिंगपूर कॉलेज, जयसिंगपूर
		द्वितीय	१४५	आजरा महाविद्यालय, आजरा
		तृतीय	१६१	विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१५३	सदाशिवराव मंडलिक महाविद्यालय, मुरगुड
		उत्तेजनार्थ	१३५	राजर्षी छत्रपती शाहू कॉलेज, कोल्हापूर
८	लोककला	प्रथम	१६८	न्यू कॉलेज, कोल्हापूर
		द्वितीय	१७३	डॉ. घाळी कॉलेज, गडहिंग्लज
		तृतीय	१५९	सर्व अधिविभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१६६	डी.वाय.पाटील कॉलेज ऑफ इंजिनिअरींग, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१११	भोगावती महाविद्यालय, कुरुकली

अ.क्र.	कलाप्रकार	गुणक्रमांक	कोड क्रमांक	महाविद्यालयाचे नांव
९	एकांकिका	प्रथम	१६४	देशभक्त रत्नाप्पा कुंभार कॉलेज ऑफ कॉमर्स, कोल्हापूर
		द्वितीय	१६८	न्यू कॉलेज, कोल्हापूर
		तृतीय	१७६	दत्ताजीराव कदम कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय, इचलकरंजी
		उत्तेजनार्थ	१६१	विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१४५	आजरा महाविद्यालय, आजरा
१०	लघुनाटिका	प्रथम	१७१	जयसिंगपूर कॉलेज, जयसिंगपूर
		द्वितीय	१६८	न्यू कॉलेज, कोल्हापूर
		तृतीय	११८	राजर्षी शाहू कला व वाणिज्य महाविद्यालय, रुकडी
		उत्तेजनार्थ	१५१	भारती विद्यापीठाचे कॉलेज ऑफ इंजिनिअरींग, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१५९	सर्व अधिविभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर
११	मूकनाटय	प्रथम	१४२	दूधसाखर महाविद्यालय, बिद्री
		द्वितीय	१७६	दत्ताजीराव कदम कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय, इचलकरंजी
		तृतीय	१५१	भारती विद्यापीठाचे कॉलेज ऑफ इंजिनिअरींग, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१६१	विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१३५	राजर्षी छत्रपती शाहू कॉलेज, कोल्हापूर
१२	पथनाटय	प्रथम	१४४	शहाजी लॉ कॉलेज, कोल्हापूर
		द्वितीय	१५४	राजाराम महाविद्यालय, कोल्हापूर
		तृतीय	१४२	दूधसाखर महाविद्यालय, बिद्री
		उत्तेजनार्थ	१७१	जयसिंगपूर कॉलेज, जयसिंगपूर
		उत्तेजनार्थ	१३५	राजर्षी छत्रपती शाहू कॉलेज, कोल्हापूर
१३	भारतीय समूहगीत	प्रथम	१६१	विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर
		द्वितीय	१६४	देशभक्त रत्नाप्पा कुंभार कॉलेज ऑफ कॉमर्स, कोल्हापूर
		तृतीय	१५९	सर्व अधिविभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१६८	न्यू कॉलेज, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१३५	राजर्षी छत्रपती शाहू कॉलेज, कोल्हापूर

अ.क्र.	कलाप्रकार	गुणक्रमांक	कोड क्रमांक	महाविद्यालयाचे नांव
१४	वादविवाद	प्रथम	१६६	डी.वाय. पाटील कॉलेज ऑफ इंजिनिअरींग, कोल्हापूर
		द्वितीय	१५९	सर्व अधिविभाग, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर
		तृतीय	१४२	दूधसाखर महाविद्यालय, बिद्री
		उत्तेजनार्थ	१६८	न्यू कॉलेज, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१४३	श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी
१५	प्रश्नमंजुषा	प्रथम	१५७	के.आय.टी.चे कॉलेज ऑफ इंजिनिअरींग, कोल्हापूर
		द्वितीय	१६१	विवेकानंद कॉलेज, कोल्हापूर
		तृतीय	१२२	डी.डी.शिंदे सरकार कॉलेज, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१६८	न्यू कॉलेज, कोल्हापूर
		उत्तेजनार्थ	१६६	डी.वाय. पाटील कॉलेज ऑफ इंजिनिअरींग, कोल्हापूर

४४ वा कोल्हापूर जिल्हास्तरीय युवा महोत्सवामध्ये यशस्वी झालेल्या वरील सर्व विद्यार्थ्यांचे हार्दिक अभिनंदन!

रविवार, दि. २२/०९/२०२४

JAYSINGPUR COLLEGE SR. COLLEGE JAYSINGPUR

(डॉ. एस. ए. मांजरे)
प्राचार्य
जयसिंगपूर कॉलेज, जयसिंगपूर

टिप :- (१) प्रश्नमंजूषा या स्पर्धेतील प्रथम व द्वितीय हे क्रमांक मध्यवर्ती युवा महोत्सवामध्ये सहभागी होतील.

(२) इतर सर्व कला प्रकारातील प्रथम, द्वितीय व तृतीय क्रमांक मध्यवर्ती युवा महोत्सवामध्ये सहभागी होतील.

(३) मध्यवर्ती युवा महोत्सव दि. २९ सप्टेंबर ते ०१ ऑक्टोबर, २०२४ रोजी आजरा महाविद्यालय, आजरा येथे होईल.

State Level Competetion

सांस्कृतिक विभाग (सन 2023-24)

'शिक्षणमहर्षी डॉ.बापुजी साळुंखे राज्यस्तरीय स्पर्धा' अंतर्गत आयोजित विभागीय स्पर्धा

दिनांक -2/2/2024

'शिक्षणमहर्षी डॉ.बापुजी साळुंखे राज्यस्तरीय स्पर्धा' अंतर्गत आयोजित विभागीय स्पर्धेमध्ये यशस्वी विद्यार्थिनीचा सत्कार करताना डॉ.राम साळुंखे

वक्तृत्व स्पर्धेत प्रथम क्रमांक प्राप्त विद्यार्थिनी कु.तेजश्री शिंदे विषय मांडताना

• Founder • Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe B.A.,B.T.,D.Litt.
• President • Hon. Chandrakant (Dada) Patil Ex. Minister of Revenue, Rehabilitation and Public Works, Government of Maharashtra
• Executive Chairman • Prin. Abhaykumar Salunkhe M.A.
• Secretary • Prin. Mrs. Shubhangi M. Gavade M.Sc., B.Ed.

Criterion 7 - Institutional Values and Best Practices

7.2.1. Best Practice

Writing Books by Staff

Sr. No	Particular
1.	'Ragini' Smaranika
2.	Poems by Pratibha Pailwan

एका उमलत्या कळीचा अंत

रागिणी

संपादक
प्रा. प्रतिभा भारत पैलवान
श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील
कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

स्मरणिका

समाजवादी प्रबोधिनी

समाजवादी प्रबोधिनी

वि.स.खांडेकर स्मृती संग्रहालय
शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर.

एका उमलत्या कळीचा अंत

रागिणी

संपादक

प्रा. प्रतिभा भारत पैलवान

श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील
कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

पद्मरत्न
प्रकाशन

■ एका उमलत्या कळीचा अंत
रागिणी

संपादक

प्रा. प्रतिभा भारत पैलवान

श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील
कन्या महाविद्यालय,
विवेकानंद कॉलनी, इचलकरंजी - ४१६ ११५.
मोबा.: ७७०९५५६९८७

■ **प्रकाशिका :**
रागिणी दादासोा जगदाळे
पद्मरत्न प्रकाशन,
नवीन कोल्हापूर नाका,
रिक्षा स्टॉपजवळ, इचलकरंजी ४१६ ११५.
मोबा.: ८२७५६३८३९६

■ **अक्षरजुळणी :**
मांडवकर ग्राफिक्स, इचलकरंजी.
मोबा.: ८००७२१६४६१

■ **प्रथमावृत्ती :** २१ नोव्हेंबर, २०२२

■ **मुखपृष्ठ :**
अर्जुन सूर्यवंशी, पुणे
मोबा.: ९६२३८०७३५०

■ **मुद्रण :**
भारती मुद्रणालय
८३२ ई, शाहूपुरी, ४ थी गल्ली, कोल्हापूर
फोन : (०२३१) २६५४३२९

■ ISBN : “978-81-953533-6-1”

■ **स्वागत मूल्य :**

प्रस्तावना

इचलकरंजी येथील तेजश्री प्रकाशनचे संचालक आणि लेखक श्री. दादासाहेब जगदाळे हे एक कष्टाळू आणि दीर्घोउद्योगी व्यक्तिमत्व आहे. ते स्वतः साहित्य निर्मिती आणि प्रकाशन या क्षेत्रात कार्यरत आहेत. लेखक आणि प्रकाशक असा दुर्मिळ समन्वय त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वात दिसून येतो. आतापर्यंत अनेक नवोदित लेखकांना त्यांनी उजेडात आणले आहे. 'साहित्याची आवड' हा आमच्या मैत्रीचा दुवा आहे. एकदा काही कथासंग्रह माझ्याकडे परीक्षणासाठी आले होते. त्यामध्ये त्यांनी प्रकाशित केलेला 'धडाक धडाक आणि इतर कथा' हा कथासंग्रह होता. 'धडाक धडाक' म्हणजे इचलकरंजीतील यंत्रमागांचा आवाज होय. इचलकरंजीतील समाज जीवनावर आधारित असा तो कथासंग्रह खरोखर नोंद घेण्याजोगा होता. माझ्या भाषणात मी त्याचा उल्लेख केला होता. ते लक्षात ठेवून त्यांनी माझे आभारही मानले होते. त्यानंतर त्यांनी माझे काही ग्रंथही प्रकाशित केले. आमचा स्नेह हा असा वाढतच गेला.

त्यांची कन्या रागिणी ही देखील अशीच एक साहित्याच्या क्षेत्रात आपल्या कर्तृत्वाचा ठसा उमटवू पाहणारी नवोदित लेखिका आणि कवयित्री होती...

परंतु दुर्दैव असे की, काही दिवसांपूर्वी अल्पशा आजाराने या सुविद्य कन्येचे निधन झाले. दादासाहेब जगदाळे यांच्या दृष्टीने ही त्यांची मोठी हानी होती. त्या दुःखातून ते अजूनही सावरलेले नाहीत. एम. ए. मराठीपर्यंतचे शिक्षण घेतलेली रागिणी आपल्या परीने वडिलांच्या प्रकाशन व्यवसायात मदत करत होती. रागिणी कवयित्री होती आणि सोबतच उल्लेखनीय बाब म्हणजे ती एक उत्तम चित्रकारही होती. तिची समीक्षादृष्टीही व्यासंग पूर्ण होती. तिने लिहिलेली ग्रंथ परीक्षणे वाचताना तिच्या व्यासंगाची साक्ष पटते.

वस्तुतः रागिणी हे एक दुर्मिळ उदाहरण होते. कारण लेखकांची मुले पुढे लेखक होतीलच याची शाश्वती नसते. परंतु दादासाहेबांच्या संस्कारामुळे रागिणीवर वाङ्मयीन संस्कार झालेले होते. त्या दृष्टीने दादासाहेब भाग्यवानच. परंतु त्यांचे हे भाग्य काळाने हिरावून नेलं असेच म्हणावे लागेल आणि त्याचेच अतिव दुःख होते आहे.

साहित्य क्षेत्रात आपल्या कर्तृत्वाचा ठसा निर्माण करणाऱ्या या व्यक्तिमत्त्वाची चिरंतर स्मृती टिकून राहावी यासाठी प्रा. प्रतिभा भारत पैलवान यांच्यासारख्या कवयित्री आणि त्यांचे स्नेही एक स्मरणिका संपादित करत आहेत ही गोष्ट निश्चितच अभिनंदनीय आहे.

त्यांना माझ्या मनःपूर्वक शुभेच्छा!

धन्यवाद !!

– डॉ. रवींद्र ठाकूर
कोल्हापूर.

मनोगत

एका प्रतिभाशाली कवयित्रीची मनाला चटका लावणारी जीवन कहाणी... रागिणी

कुमारी रागिणी दादासाहेब जगदाळे, आमच्या महाविद्यालयाचा गौरव असणारी एक प्रतिभाशाली विद्यार्थिनी होती. २०१३-१४ साली रागिणीने आमच्या महाविद्यालयात अकरावी कला या वर्गात प्रवेश घेतला होता. तेव्हापासून बी.ए. मराठीपर्यंतचे शिक्षण तिने आमच्या महाविद्यालयात घेतले. रागिणी एक प्रतिभाशाली कवयित्री होती, हे सुरुवातीपासूनच जाणवत होतं. कारण विधात्याने जरी शारीरिकदृष्ट्या तिला थोडं कमजोर बनवलं असलं तरी त्याचवेळी मनाने मात्र ती खूप खंबीर होती आणि हे तिच्या दैनंदिन वागण्या, बोलण्यावरून जाणवायचं. रागिणीचा महाविद्यालयातील वावर अतिशय उत्साह पूर्ण आणि आत्मविश्वासाने भरलेला होता. खूप कमी वयात प्रगल्भ बुध्दिमत्तेचे दान नियतीने तिच्या पदरात टाकलं होतं. ती कविता करायची, प्रचंड वाचन करायची, लेखन करायची.

तिचे वडील श्री. दादासाहेब जगदाळे हे एक अतिशय प्रामाणिक आणि स्वाभिमानी गृहस्थ आहेत. तेजश्री आणि पद्मरत्न या नावाने ते एक प्रकाशन संस्था सांभाळतात. त्यामध्ये रागिणी त्यांना मदत करायची. आपल्या वडिलांच्या कष्टाची तिला खूप जाण होती. आपल्या वडिलांबद्दल ती आमच्याकडे भरभरून बोलायची. आमच्या महाविद्यालयातील काही प्राध्यापकांच्या मुलाखती तिने प्रत्यक्ष घेतल्या होत्या आणि त्या विविध वर्तमानपत्रांमधून प्रसिद्धही झाल्या होत्या. रागिणी मनमिळावू, अभ्यासात हुशार, शांत आणि संयमी होती. आजही तिची मूर्ती डोळ्यांसमोरून जात नाही. रागिणीसारख्या एका प्रतिभाशाली कवयित्रीची मनाला चटका लावणारी जीवनयात्रा पाहिली की लक्षात येतं, मृत्यू हेच अंतिम सत्य असलं तरी तिचं कार्य आमच्या विद्यार्थिनींसाठी नक्कीच प्रेरणादायी आहे.

रागिणी एक उत्कृष्ट चित्रकार होती. दिसेल त्या वस्तूमध्ये रंग भरण्याची अनोखी कला तिच्याकडे होती. भलेही तिच्या आयुष्यातले रंग फिके पडले होते. पण ती मात्र इतरांच्या आयुष्यात रंग भरायची. तिने अनेक पुस्तकांची परीक्षणे केली होती. आमच्या महाविद्यालयाच्या अस्मिता या अंकात सातत्याने लिखाण करायची. कथा, कविता आणि परीक्षणे, एकांकिका या सर्व वाङ्मय प्रकारात तिने लिहिलेले साहित्य निश्‍चितच दिशादर्शक होतं. आमच्या महाविद्यालयाची गौरव असणारी रागिणी कावीळीसारख्या अल्पशा आजाराने गेल्याचं कळलं आणि धक्काच बसला. माणसांचे आयुष्य क्षणभंगूर आहे. पण तिच्या वाट्याला आलेले आयुष्य इतके क्षणभंगूर का असावे? हा प्रश्न आजही सतावतोय. आज जरी ती आपल्यातून इहलोकीच्या यात्रेला गेली असली तरी तिच्या स्मृती आपल्या मनपटलावरून कधीच पुसल्या जाणार नाहीत आणि त्या चिरंतन टिकून राहतील यात शंका नाही.

रागिणीच्या याच आठवणींना अखंड आमच्या सोबत ठेवण्यासाठी आणि येणाऱ्या अनेक पिढ्यांना, येणाऱ्या अनेक विद्यार्थिनींना तिची प्रेरणा मिळावी म्हणून आम्ही ही स्मरणिका प्रकाशित करीत आहोत. रागिणीच्या जीवन कार्यातून आमच्या अनेक विद्यार्थिनी प्रेरणा घेतील. आपल्याला जे आयुष्य विधात्याने दिलेले आहे ते सुंदर बनवण्याचा प्रयत्न करतील यात शंका नाही. रागिणीच्या आत्म्यास ईश्‍वर शांती देवो...

- प्रा. डॉ. त्रिशला कदम
प्र. प्राचार्य
श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील
कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

संपादकीय

एका करुण वेदनेचा अंत...
रागिणी

खरंच आहे...रागिणी म्हणजे नियतीला पडलेले गोड अधुरं स्वप्नं होतं. काही व्यक्ती या मुळातच काहीतरी अलौकिक तत्व सोबत घेऊन जन्माला येतात. रागिणी ही त्यांच्यापैकीच एक होती. २१ नोव्हेंबर १९९७ ला रागिणीचा जन्म झाला. आज ती असती तर पंचवीस वर्षांची झाली असती. तिचा एकूणच प्रवास आपल्याला बरचं काही शिकवून जातो. दत्त मंदिर येथे अंगणवाडीमध्ये रागिणीने आपल्या शिक्षणाची सुरुवात केली. तर पहिली ते चौथीचे तिचे शिक्षण भारत माता विद्या मंदिर, इचलकरंजी येथे झाले. रागिणी चौथीला असताना तिला स्कॉलरशिप मिळाली होती. वर्गात नेहमी तिचा पहिला नंबर यायचा. त्यामुळे तिचा खूप हेवा वाटायचा. तिच्या आई बाबांना, रागिणी खूप हुशार मुलगी असल्याने तिला पुढच्या शिक्षणासाठी तिच्या शाळेनेच पुढाकार घेऊन पाचवीला रवींद्रनाथ टागोर शाळेत पाठवले. तिथे रागिणीने सातवीपर्यंतचे शिक्षण पूर्ण केले. त्यानंतर आठवी ते दहावी ती बापूजी साळुंखे हायस्कूल, इचलकरंजी येथे शिकली व अकरावीपासून बी. ए. पर्यंतचे तिचे शिक्षण आमच्या महाविद्यालयात झाले. तिने दत्ताजीराव कदम आर्टस्, सायन्स अँड कॉमर्स महाविद्यालयातून नुकतेच एम. ए. मराठी पूर्ण केले होते. रागिणी जन्मत: एक वेगळी मुलगी होती. ती दुसरीमध्ये असल्यापासून तिला सांधेदुखीचा त्रास सुरू झाला होता. म्हणजे दुखणं तिच्या पाचवीलाच पुजलं असावं. बहुधा, परमेश्वरानं काय वाढून ठेवलं होतं, तिच्या नशिबात काही कळायला मार्ग नव्हता. ती मात्र अखंड अभेद्य होती. येईल त्या परिस्थितीला हसत हसत तोंड द्यायची. बऱ्याचदा आपल्याला वाटायचे की, तिला सहानुभूतीची गरज आहे. पण ती मात्र आत्मविश्वासाने भरलेली होती.

मला आजही आठवते श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी म्हणजेच आमच्या महाविद्यालयात अकरावीच्या वर्गात प्रवेश घेतल्यापासूनची तिची धडपड खरंतर नियतीला पडलेले गोड स्वप्नच म्हणावे लागेल. कदाचित नियतीला सुद्धा लोकांचे नशीब लिहायला एका उत्कृष्ट लेखनिकाची गरज लागली असावी म्हणून तिने रागिणीला बोलवून घेतले असावे.

जो आवडतो सर्वांना

तो ची आवडे देवाला

या उक्तीनुसार सर्व विद्यार्थ्यांच्यात लोकप्रिय असणारी रागिणी, सर्व प्राध्यापक गुरुदेव कार्यकर्त्यांची लाडकी रागिणी जेव्हा आपल्याला सोडून गेली आहे, असं कळलं तेव्हा खूपच धक्का बसला.

एका करून वेदनेचा अंत झाला की मनात वेदनेची भळभळती जखम तशीच ठेवून ती निघून गेली कळतच नव्हते, परमेश्वराने भलेही तिला शरीराची उंची कदाचित कमी दिली होती, पण मनाने ती फार मोठ्या उंचीवर जाऊन पोहोचली होती. एक प्रगल्भ विचारांची वेगळी उंची गाठलेली रागिणी हे एक अद्भुत रसायन होतं. खरंच कधी कधी असा प्रश्न पडतो की माणूस या पृथ्वीतलावर जन्माला तर येतो त्याचे अंदाजे तारीख तरी माहिती असते पण मृत्यू हा असा विषय आहे त्याचे अंदाजे तारीख आपण कोणी सांगू शकत नाही. अगदी अर्धा तासापूर्वी भेटलेला माणूस ज्याच्याशी खूप साऱ्या गप्पा पण मारलेले असतात. क्षणात बातमी येते की तो आपल्यातून निघून गेला. म्हणजेच काय तर माणसाचा, माणसाच्या क्षणाचाही भरवसा राहिलेला नाही.

मला आजही आठवते, वर्गात शिकवत असताना तिला काही प्रश्न विचारला, तरी तिची उत्तर तयार असायची. प्रत्येक गोष्टीकडे बघण्याचा तिचा एक स्वतःचा दृष्टिकोन होता. खूप सकारात्मक दृष्टीने प्रत्येक गोष्टींकडे ती पाहायची. तिची वैचारिक बैठक पक्की होती. खूप अभ्यासपूर्ण बोलायची. खूप वाचन करायची. मैत्रिणी जास्त नव्हत्या तिला. पण ती पुस्तकांना जवळचा मित्र मानायची. मैत्रिणी, खेळ, गप्पा गोष्टी यामध्ये न रमता फक्त आणि फक्त पुस्तकांमध्ये रमायची. कधी कधी खूप हेवा वाटायचा तिचा. तिचे वडील श्री. दादासाहेब जगदाळे, आई तसेच बहीण तेजश्री एवढेच तिच विश्व होतं. तिच्या आई-वडिलांनी खूप चांगले संस्कार केले होते तिच्यावर. शारीरिकदृष्ट्या थोडी कमतरता तिच्यात होती. त्यामुळे तिला आपल्या पायावर उभं करण्यासाठी, तिला आत्मविश्वास देण्यासाठी, जगताना येणाऱ्या समस्यांचा सामना करण्यासाठी, दहा हत्तींचे बळ हवे होते आणि ते केवळ या जगदाळे दाम्पत्यांनी म्हणजेच तिच्या आई-बाबांनी तिला दिलं होतं. रागिणीच्या आई बाबांनी खूप कष्टाने आपल्या दोन्ही मुलींना वाढवलं होतं. कितीही संकटे येऊ देत कधीही हार म्हणायचे नाही, ही त्यांची शिकवण त्यांनी आपल्या दोन्ही मुलींना दिली होती.

कु.रागिणी दादासाहेब जगदाळे, आज असे नाव जरी ऐकले तरी ऊर अभिमानाने भरून येतो. नुकतंच तिने एम. ए. मराठी पुर्ण केलं होतं. प्रथम श्रेणी मध्ये उत्तीर्ण झाली होती. निसर्गानं तिला बनवताना काही कमतरता ठेवल्या. पण त्याच निसर्गानं साहित्य, चित्र, शिल्प या आणि अशा कितीतरी कलांचं दान तिच्या पदरात टाकलं होतं. तिच्या शरीराची उंची भलेही कमी होती पण तिच्या विचारांच्या उंचीने आभाळाला गवसणी घातली होती. ती एक उत्कृष्ट चित्रकार होती. कोणताच रंग नसणारं तिचं आयुष्य होतं. पण ती मात्र वेदनेतसुध्दा रंग भरायची. ती एक उत्कृष्ट कवयित्री होती. शब्दांवर अधिराज्य गाजवायची. तिच्या भावनांचा कोणी विचार करत नव्हतं. पण ती मात्र काळजाला भिडेल असं लिहायची. 'अस्मिता' सारख्या आमच्या महाविद्यालयाच्या अंकातही सातत्याने ती लिखाण करायची.

वयानं, मानानं आणि अनुभवानं लहान असली तरी ती व्यासंगी होती. आमच्या महाविद्यालयाचा गौरव होती. अनेक कथा संग्रह, कादंबरी असतील, कविता संग्रह असतील, तिने अनेक परीक्षणे केली होती. शिवाय 'पद्मरत्न' आणि 'तेजश्री' या नावाने प्रकाशन संस्थाही आपल्या बाबांच्या मदतीने चालवत होती. अनेक पुस्तकांचे प्रकाशन तिने केले आहे. काविळचं निमित्त झालं आणि अचानकच एका कळीचा उमलण्याआधीच असा दुर्दैवी अंत झाला. हे सत्य नाकारता येत नाही आणि स्विकारणंही खुप कठीण जातंय.

म्हणूनच तिच्यावर तिच्या कार्याचा गौरव म्हणून, तिची आठवण म्हणून, तिच्या स्मृती आजन्म सोबत राहाव्यात म्हणूनच, मी हा छोटासा प्रयत्न करत आहे. आपले आशिर्वाद आणि सदिच्छा सोबत राहू द्याव्यात...

मी आणि आमचे महाविद्यालय हा छोटासा प्रयत्न करत आहोत. ही स्मरणिका तयार करत असताना अनेक प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षरित्या मोलाची मदत झाली आहे. रागिणीची स्मरणिका प्रकाशित करतोय आणि तिची सगळी कहाणी ऐकून आदरणीय गुरुवर्य डॉ. रवींद्र ठाकूर सरांनी क्षणाचाही विलंब न लावता प्रस्तावना लिहिली. त्याबद्दल मी त्यांच्या सदैव ऋणात राहणे पसंत करेन.

तसेच ही स्मरणिका तयार करण्यासाठी माझ्याबरोबर काम करणारे मा. श्री. एम. एस. जाधव सर यांचेही मोलाचे सहकार्य लाभले. तसेच ग्राफीक डिझायनर श्री. आशुतोष मांडवकर, इचलकरंजी यांनी खूप कमी वेळात आम्हाला स्मरणिका तयार करून दिली. श्री. अर्जुन सूर्यवंशी यांनी रागिणीचे सुंदर रेखाचित्र काढून दिले त्यांचेही मनापासून आभार.

रागिणीची आई सौ. विमल जगदाळे तर रागिणीचे बाबा श्री. दादासाहेब जगदाळे, रागिणीची बहीण कु. तेजश्री जगदाळे, तिचे सर्व शिक्षक, प्राध्यापक, नातेवाईक, तिच्या मैत्रिणी सगळ्यांनी खुप मदत केली. ज्या रागिणीवरती आपलं खुप प्रेम आहे आणि ती आपल्याला सोडून गेली. हे दुःख बाजूला ठेवून तिच्या आठवणींना उजाळा दिला. रागिणीबद्दल आपल्या आठवणी लिहून देणाऱ्या सर्वांचे मी मनस्वी आभार मानते.

रागिणीच्या पवित्र स्मृतींना विनम्र अभिवादन...

– प्रा. प्रतिभा भारत पैलवान
श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील
कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

अनुक्रमणिका

प्रस्तावना	डॉ. रवींद्र ठाकूर	१
मनोगत	प्रा. डॉ. त्रिशला कदम	
संपादकीय	प्रा. प्रतिभा भारत पैलवान	
शांत आणि तितकीच अबोल रागिणी	श्री. पाटलोबा पाटील	
आमच्या महाविद्यालयाची अस्मिता म्हणजे रागिणी	प्रा. संगीता पाटील	
लेक असावी रागिणीसारखी	श्री. एम. एस. जाधव	
ग्रंथ हेच गुरू मानणारी रागिणी	प्रा. मिनाज नायकवडी	
हुशार, जिद्दी आणि समजदार रागिणी	श्री. भगवान भोसले	
स्वप्नपूर्तीसाठी अविरत झटणारी रागिणी	प्रा. प्रदीप राठोड	
शब्दांवर प्रेम करणारी शब्दांची सोबती रागिणी	श्री. मोहन यादव	
आत्मविश्वासाने जगणारी बालपणीची मैत्रीण रागिणी	कु. ऋतुजा पाटील	
बहिणीच्या रूपात मिळालेली सुख–दुःखाची साथीदार रागिणी	कु. तेजश्री जगदाळे	
चित्रकार रागिणी	रागिणी जगदाळे	
समीक्षक रागिणी	,,	
मुखपृष्टकार रागिणी	,,	
कवयित्री रागिणी	,,	

अचानक वेगळ्या वाटेने गेली

इचलकरंजीच्या साहित्यक्षेत्रात दादासाहेब काका जगदाळे यांनी प्रकाशन व्यावसायिक म्हणूनच नव्हे तर एक लेखक म्हणून नावलौकिक मिळवला आहे. त्यांनी ग्रंथ प्रकाशनाच्या व्यवसायात झेप घेऊन नवनवीन पुस्तके प्रकाशित करण्याचा धडाका लावला आहे. पद्मरत्न दीपावली अंक आणि पुस्तके यांची दर्जेदार निर्मिती करण्याच्या कामात त्यांना घरातील व्यक्तींचा सहभाग मोलाचा मिळाला आहे. यामध्ये दादासाहेबांच्या पत्नीची साथ त्यांना मिळाली. तसेच लहान कन्या रागिणी हिचे सहकार्य अनमोल होते. रागिणीने अल्पकाळ का असेना पण अत्यंत चिकाटीने काम करून आपली स्मृती मागे ठेवली आहे. दादासाहेबांनी या मुलीसाठी काहीतरी केलेच पाहिजे असा ध्यास घेतला होता. ग्रंथ प्रकाशनात रागिणीचा सहभाग वाढत गेला. रोजच्या कामात ती अत्यंत दक्षपणे, शांतपणे आपली पुस्तकाची कामे करत असे. दादासाहेबांची मैत्री असल्याने मी नेहमीच त्यांना भेटत असे. या भेटीत साहित्य चळवळ हा विषय मुख्य असला तरी कधी कधी व्यक्तिगत विषयावरही बोलणे व्हायचे. मी असाच एकदा दादासाहेब यांच्या अक्षरविश्व पुस्तकालयात गेलो होतो. अलीकडे त्यांच्या-माझ्या भेटीही, माझ्या परगावी जाण्याच्या कामामुळे कमी झाल्या होत्या. पण अशाच एका भेटीत दादासाहेबांनी मला रागिणीच्या आजाराविषयी माहिती दिली. फार काही नाही पण तपासणीचे रिपोर्ट आणण्यासाठी ते आमच्या भेटीनंतर निघून गेले. काही दिवसांनी रागिणीला बरे वाटले. दादासाहेब यांनी तसे सांगितले पण. नंतर ती खूपच सिरीयस झाली आणि तिची प्राणज्योत या अल्पशा आजारातच मालवली. दादासाहेबांची ही लाडकी लेक रागिणी अशी अचानक निघून गेली न परत येण्याच्या वाटेवर. हा धक्का आम्हा सर्व मित्र मंडळींना बसला. यावेळी मी मराठवाड्यात होतो. दादासाहेबांची मी रागिणीच्या निधनाची पोस्ट फेसबुकवर पाहिली. ती वाचून मन दु:खी झाले. रागिणीसाठी, तिच्या कलेसाठी, तिच्या भविष्यासाठी काही ना काही करत राहणे हे त्यांचे जीवनध्येय असे अचानक थांबले. एक प्रवास मध्येच थांबला. तो शोकदायी होता.

रागिणी स्वभावाने शांत होती. अबोल होती. पण ती चित्रे काढणे, प्रकाशन व्यवसायातील कामात शांतपणे वडील दादासाहेब यांना मदत करायची. ती जरी ऑफिसमध्ये असली तरी अबोलपणे काम करत राहायची. आमच्या गप्पात किंवा आमच्या चर्चेत ती कधीच भाग घेत नसे. दादासाहेबांना तिची मिळणारी साथ महत्त्वाची होती. प्रकाशन व्यवसाय हाच मुळी मोठा करण्यामागे दादासाहेबांचा विचार मुलीसाठी एक संधी निर्माण करण्याचा होता. रागिणीसाठी काही करण्याचा विचार ते सतत करीत असत. रागिणीने शिक्षण, छंद, सारे काही जोपासले ते दादासाहेबांच्या प्रोत्साहनामुळे. दादासाहेबांचा स्वभावही शांत, आपल्या कामात मग्न असण्याचा असाच स्वभाव रागिणीलाही मिळाला. खरे तर यामुळे इतरांना काही समजत नसते, पण योग्य वेळी हवे तेवढे बोलणे हेही तेवढेच महत्त्वाचे असते. केवळ फार बोलणे म्हणजे सारे काही ठीक असते असे नाही. रागिणीची सार्वजनिक कार्यक्रमातील भेट ही रोटरी क्लब व मनोरंजन मंडळाच्या इचलकरंजीतील कार्यक्रमात झाली होती. रागिणी ही त्यावेळी आपली कविता सादर करण्यासाठी आली होती. त्यावेळी रागिणी ही माझी पत्नी सरोजनी हिच्याजवळच बसली होती. त्यावेळी दोघींत संवाद झाला होता. कार्यक्रमानंतर माझी भेट ही प्रकाशनाच्या कार्यालयात होत होती. पण असे अचानक काही होईल असे वाटलेच नाही. दादासाहेबांनी मला जेव्हा रागिणीच्या तपासणीचे रिपोर्ट आणण्यासाठी जात असल्याचे सांगितले तेव्हा ही अशी काही गंभीर समस्या होईल याची शंकाही आली नाही. पण रागिणीने आपल्या जगण्यातून जो शांतपणा, गंभीरपणा, शिक्षणातील तन्मयता आदर्शपणे दाखवली, त्याची आठवण आम्हा मित्र परिवारात सदैव राहील. तिचे जगणे वेगळे होते. पण ती अशी वेगळ्या वाटेने दूर जाईल असे वाटले नाही. पण ती अनंताची वाट ती शांतपणे पार करील इतकी ती मनाने खंबीर होती. जगण्याची तिची धडपड अपुरी राहिली तरी ती आठवण पूर्णवेळ येईल असाच तिचा स्वभाव होता.

– पाटलोबा पाटील
चंदूर, इचलकरंजी.

आमच्या महाविद्यालयाची अस्मिता म्हणजे रागिणी

सन २०१४-१५ ची गोष्ट. रागिणी तेव्हा बारावी कला वर्गात शिकायची. खरंतर मी वरिष्ठ विभागात प्राध्यापक होते. त्यामुळे अकरावी, बारावीच्या मुलींची तसा माझा संपर्क एवढा नव्हता. पण रागिणी त्याला अपवाद होती. त्यावर्षीच्या महाविद्यालयाच्या अस्मिता या अंकाची मी प्रमुख संपादक होते. रागिणी उत्कृष्ट लेखन करत होती. अर्थात हे मला नंतर समजलं. अस्मितामध्ये लेख देण्याच्या निमित्ताने ती मला पहिल्यांदा भेटली. तेव्हा समजलं की, तिची स्वतःचीच पद्मरत्न नावाची प्रकाशन संस्था आहे. तिच्या बाबांच्या मदतीने ती चालवते. आजपर्यंत त्यांनी अनेक पुस्तकांचे प्रकाशन केलेले आहे. त्यामुळे रागिणी ज्या आत्मविश्वासाने बोलत होती ते पाहून मी भारावून गेले होते. त्यानंतर आमच्याकडे प्रवेश घेतला तेव्हापासून रोजच ती माझ्याकडे यायची आणि खूप नव्या नव्या गोष्टी सांगायची. वर्गातही काही प्रश्न विचारला तर आत्मविश्वासाने उत्तर द्यायची. तिचा मुद्दा समोरच्याला पटवून द्यायची. महाविद्यालयातील तिचा संपूर्ण पाच वर्षाचा प्रवास आठवला की लक्षात येते की, रागिणी म्हणजे एक आत्मविश्वासाने जगणारे व्यक्तिमत्व होतं. रागिणी म्हणजे नियतीला पडलेले एक गोड स्वप्न होतं.

हा कसला योगायोग किंवा कर्मधर्म संयोग आहे माहिती नाही. विधात्याला का अशी चेष्टा करायची लहर आली माहिती नाही. पण,

जातो आम्ही आमच्या गावा

आसवांचा एक एक थेंब द्यावा

पुन्हा न कुठल्या भेटीगाठी

निरोप माझा भारत मातेला सांगावा

निरोप माझा भारत मातेला सांगावा...

आश्चर्य वाटेल पण सन २०१४-१५ च्या अस्मिता अंकात रागिणीनेच लिहिलेल्या या ओळी वाचल्या आणि डोळ्यांत पाणी आलं. किती आधीच रागिणीला कळालं होतं की ती आपल्यातून निघून जाणार आहे. काही वर्षांपूर्वी हे तिनंच अस्मितामध्ये लिहिलेलं आहे. आता वाटतं की, रागिणी तू गेलीस आणि तुझ्यासाठी आसवांचा एक थेंबच काय पण अजूनही आमच्या डोळ्यांतून अश्रू थांबत नाहीत. तुझ्या आठवणीत तुझ्या आई-बाबा, दीदी अजूनही आसवं गाळतात. इतक्या लवकर तू आम्हाला का सोडून गेलीस? हा आणि फक्त हाच प्रश्न सतावतो आहे. कदाचित इथल्यापेक्षाही त्या विधाताच्या दरबारात तुझी जास्त गरज असावी काय असं वाटत राहतं.

रागिणीचं जगण्यावर असलेलं प्रेम, तिचा आत्मविश्वास, प्रत्येक गोष्टीकडे सकारात्मकरित्या पाहण्याची दृष्टी पाहिली की लक्षात येतं, अशी काही माणसं काही काळासाठी जन्माला येतात आणि आपल्या कर्तृत्वाचा ठसा उमटवून जातात. रागिणीने खूप कमी वयात खूप मोठी झेप घेतली होती. तिचं हे कार्य आमच्या येणाऱ्या विद्यार्थिनींना प्रेरणादायी ठरेल म्हणून ही स्मरणिका आम्ही प्रकाशित करतोय. आज रागिणी जिथे कुठे असेल तिथून ती नक्कीच पाहात असेल. रागिणीच्या पवित्र आत्म्यास चिरशांती लाभो, हीच प्रार्थना...!

प्रा. संगीता पाटील
गृहविज्ञान विभाग प्रमुख
श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील
कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

लेक असावी रागिणीसारखी...

आमचे मार्गदर्शक, लेखक तथा प्रकाशक दादासाहेब काका जगदाळे यांच्या कन्या रागिणीचा अचानक मृत्यू काळजाला चटका लावणारा होता. कारण की, तिने नुकतेच एम. ए. मराठी पूर्ण केलेले. पुढील शिक्षणासाठी बी. एड्. पात्रता परीक्षा सी. ई. टी. चा फॉर्म भरला होता. अभ्यासही सुरू होता. तर दुसरीकडे पी. एच. डी. साठी तयारी सुरू होती. तिला वाचन, लेखन आणि चित्रकलेत विशेष अभिरूची होती. वडील दादासाहेब जगदाळेनी प्रकाशित केलेल्या अनेक पुस्तकांना तिने मुखपृष्ठ रेखाटली होती. अगदी लहानपणापासूनच ती चित्रे रेखाटत होती. तिच्या या छंदाला आई-वडिलांनी सर्वतोपरी मदत केली होती. इतर मुलामुलीसारखे वेळ न दवडता ती शाळा, कॉलेजनंतरचा उर्वरीत वेळ वाचन, लेखन आणि चित्रे काढण्यात घालवीत असे.

चित्रकलेची तिला विशेष आवड होती. चित्रकलेच्या रेखाटलेल्या वह्या पाहिल्यानंतर कलाकार म्हणून तिची अनुभवसंपन्नता दिसून येते. कोणत्याही प्रशिक्षणाशिवाय तिचे चित्रकार म्हणून सभोवतालचे निरीक्षण सूक्ष्म होते. हे तिच्या कलाकार म्हणून मनाच्या आणि बुद्धीच्या कुंचल्यातून रेखाटलेल्या अनेक चित्रावरून स्पष्ट होते.

वडिलांच्या पुस्तक प्रकाशन आणि विक्री व्यवसायामुळे तिचे वाचनही खूप होते. तिने अनेक नव्या व जुन्या लेखकांच्या पुस्तकांची ओळख अर्थात पुस्तक परीक्षणे मार्मिक आणि समर्पक शब्दात लिहिली आहेत. ही परीक्षणे अनेक दैनिके आणि मासिकांतून प्रसिद्ध झाली आहेत. आपला चित्रकलेचा छंद जोपासताना चित्रकलेचे साहित्य बालहट्ट म्हणून मागितले होते हे सांगताना आईच्या डोळ्यांतली अश्रू आठवणीच्या स्मृती जाग्या करत होत्या. पक्ष्यांच्यासाठी उन्हाळ्यात पाणी ठेवणारी, मांजराचे विशेष लाड करणारी, अगदी मोजकं बोलणारी, मितभाषी रागिणी. माझी तिची ओळख माझे पहिले पुस्तके 'प्रश्न तेच पाऊलवाटा नव्या' या पुस्तकाने झाली. तिने प्रस्तूत पुस्तकाचे लिहिलेले परीक्षण दै. महासत्तामध्ये प्रसिद्ध झाल्यावर मला तिच्या वाचन आणि लेखनाची खऱ्या अर्थाने ओळख झाली.

माहिती-तंत्रज्ञानाच्या आणि टी. व्ही. मोबाईलच्या अतिवापराच्या युगात तिने वाचन हा छंद मनापासून जोपासला होता. अनेक जुन्या, नव्या पुस्तकांचे तिने वाचन केले होते. नवीन पुस्तकांचे मुद्रितशोधन करण्यास ती वडिलांना मदत करत असे. शिवाय अनेक नव्या पुस्तकांचा पुस्तक परिचय अर्थात परीक्षणे ही तिने लिहिली आहेत. सरांच्या प्रकाशनाच्या कामात तिची मोलाची साथ होती. कामानिमित्त बाहेर गेल्यावर दुकानाची जबाबदारी तिच्यावर सोपवून सर बिनधास्त जात असत. मीही मुलाप्रमाणे आई-वडिलांचा आधार होईन असे कर्तृत्व घडवू पाहणारी अशी ही हरहुन्नरी लेक कोणतीही तक्रार अथवा हट्ट न करता घरातही पोक्त मुलीप्रमाणे आईला प्रत्येक कामात न सांगता मदत करत असे.

कोरोनाच्या बिकट परिस्थितीत आर्थिक घडी विस्कटलेली. तरीही सगळं कसं निभावून जात होतं. पण अचानक १५ जुलैला रात्री उलटीचा त्रास सुरू झाला. त्यातच बी. पी. कमी झाला. ॲडमिट केलं गेलं. औषधोपचार झाले. पण नियतीने घात केला. १७ जुलै रविवारी सकाळी आपल्यातून रागिणी परत न येणाऱ्या अनंताच्या प्रवासाला निघून गेली. दादासाहेब जगदाळे सरांच्या कुटुंबात ही दुःखद व हृदय पिळवटणारी घटना घडली. चालती, बोलती फिरणारी रागिणीची झालेली अचानक एक्झिट काळजाला क्लेशदायक अशीच आहे. कारण अशी गुणी, शांत, मितभाषी, अभ्यासू, विविध कौशल्ये आत्मसात करणारी मुलगी आई-वडिलांच्या डोळ्यांदेखत फुलण्याआधीच एका हसतमुख कळीचा शेवट दुःखदायक झाला. या प्रसंगातून सावरण्याचे बळ दादासाहेब जगदाळे व कुटुंबियांना मिळो...

रागिणीच्या स्मृती जिवंत ठेवण्यासाठी तिच्या २१ नोव्हेंबर वाढदिवसानिमित्त स्मरणिका प्रसिद्ध होत आहे. तिने जेथे महाविद्यालयीन शिक्षण घेतले ते कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी आणि तेथील मा. प्र. प्राचार्या डॉ. त्रिशला कदम व प्रा. प्रतिभा भारत पैलवान मॅडम यांच्या पुढाकाराने स्मरणिका निघत आहे. त्याबदल महाविद्यालयाचे मनापासून आभार. कु. रागिणीच्या विशेष कलागुणांची ही आठवण पुढील तरुण मुलांमुलीसाठी, आपणा सर्वांसमोर निरंतर प्रेरणा बनून राहील, अशी मला खात्री वाटते.

भावपूर्ण श्रद्धांजली !!

- श्री. एम. एस. जाधव
रुई, कोल्हापूर.

ग्रंथ हेच गुरू मानणारी रागिणी

खरंतर आपल्या सर्वांच्या आयुष्यात ग्रंथालय एक खूप मोठे गुरू असतात. ग्रंथ हेच आपल्या जीवनाला योग्य दिशा दाखवतात, मार्ग दाखवतात. माझ्या आयुष्यात अनेक वर्षे विविध महाविद्यालयांच्या ग्रंथालयांमध्ये काम करत असताना मला अनेक विद्यार्थिनींना भेटता आलं. त्यांचे पुस्तकांवर असलेल्या प्रेम जाणून घेता आलं. त्यासाठी वेगवेगळे उपक्रमही राबवले गेले. विद्यार्थिनींना सातत्याने नवीन काहीतरी देण्यासाठी आमचे महाविद्यालय, ग्रंथालय प्रयत्न करत असते. या ग्रंथालयात काम करत असताना रोज अनेक विद्यार्थिनी भेटतात. त्या सगळ्याच लक्षात राहत नाहीत, पण एक विद्यार्थिनी याला अपवाद आहे. ती म्हणजे आमच्या महाविद्यालयाची गौरव असणारी कुमारी रागिणी दादासाहेब जगदाळे... रागिणी आमच्या ग्रंथालयाचा एक अविभाज्य भाग होती. तास संपले की तिचा बराचसा वेळ हा ग्रंथालयामध्ये जायचा. ती आपण आपल्या घरी जसे वावरतो अशी ग्रंथालयांमध्ये वावरायची. पुस्तकांशी तिची चांगलीच मैत्री होती. ग्रंथालयातील सर्व पुस्तकांची तिला माहिती होती. कोणते नवीन पुस्तक आले आहे, कोणती मासिके आली आहेत, याबद्दल ती भरभरून बोलायची. कुठलं बाजारात आलेलं एखाद्या नवीन पुस्तकाचे नाव सांगायची. ते पुस्तक मागवायला लावायची. त्या पुस्तकाची आतुरतेने वाट पाहायची आणि ते पुस्तक आलं की पहिल्यांदा स्वत: वाचून काढायची. त्यानंतर त्या पुस्तकावर ती परीक्षण लिहायची. त्याचे समीक्षण करायचे, म्हणजे एवढ्या लहान वयामध्ये एवढी प्रचंड बुद्धिमत्ता असणारी ही विद्यार्थिनी होती.

जेव्हा रागिणी गेल्याचं समजलं तेव्हा खूप वाईट वाटलं. खूप कमी मुली रागिणीसारख्या असतात. तिची आठवण नेहमीच आमच्या सोबत राहील.

विधाता तिच्या आत्मास शांती देवो...

प्रा. मिनाज नायकवडी
ग्रंथपाल
श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील
कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

गुड्डीचे सोडून जाणे खूप त्रासदायक

पहिला प्रसंग

गुड्डी उर्फ रागिणी आमच्या आयुष्यात ती चार वर्षांची असताना आली. एकदम शांत आणि गुणी मुलगी होती. माझे छोटेसे दुकान आहे. मी तिला दुकानात घेऊन गेलो. मला वाटले, ती दिवसभर माझ्या जवळ दुकानात राहाणार नाही आणि दुकानात मला खूप त्रास देईल. दुकानातील माझे सामान विस्कटून टाकेल. परंतु तसे काहीही झाले नाही. तिला मी खाऊ दिला आणि सांगितले, कोणत्याही वस्तुला हात लावायचा नाही. खाऊ खायचा आणि इथे बसायचे. माझ्याबरोबर गप्पा मारायच्या. ती हो बोलली.

माझे दुकानातील काम करत करत मी तिला खूप प्रश्न विचारत होतो आणि ती मोठ्या माणसाला लाजवेल अशी उत्तरं देत होती. मला खूप आश्चर्य वाटले. ही चार वर्षे वयाची मुलगी एवढी हुशार आणि एवढी समजदार...!

दुसरा प्रसंग

आमची ओळख झाली त्यावेळी माझे लग्न झाले होते आणि माझी पत्नी गरोदर असताना ती तिच्या माहेरी होती. मी तिला घेऊन माझ्या पत्नीकडे सासरवाडीला गेलो आणि त्या दोघींची पण ओळख करून दिली. तिच्याबद्दल माहिती माझ्या पत्नीला सांगितली. पत्नीला बोललो असा स्वभाव, अशी हुशार मुलं आपणाला पण झाली पाहिजेत.

ती आम्हाला आमची मुलगी आहे असे वाटायचे. कारण ती तशी गुणी मुलगी होती आणि सर्वांची आवडती होती. ती मला त्यावेळी बोलली, मामा मामीला मुलगा झाला की, आपण त्याचे नाव दगड्या, धोंड्या असे ठेवायचे आणि मुलगी झाली मंडी, धोंडी असे ठेवायचे, आणि खूप खूप हसली.

तिसरा प्रसंग

त्यावेळी ती असेल अंदाजे पंधरा ते सोळा वर्षे वयाची. तिला संधिवाताचा त्रास होता म्हणून तिला आयुर्वेदिक औषध चालू होते. ती खूप जाड झाली होती आणि उंची वाढली नव्हती. लहान असताना होती तशी ती राहिली नव्हती.

ती आणि तिची मोठी बहीण तेजश्री आमच्या घरी उन्हाळी सुट्टीला आल्या होत्या. आमच्या मुलाचा किंवा मुलीचा वाढदिवस असेल. मग आम्ही ऐन्जाय म्हणून सर्वांनी डान्स करायचा ठरवला. मला वाटले ही गुड्डी एवढी जाड झाली आहे, कशी डान्स करायची. पण तिनंही खूप छान डान्स केला. आम्ही खूप खूप हसलो.

नंतर सर्वांनी जोक सांगायचा कार्यक्रम ठरला आणि तिचा नंबर आला. आम्हाला वाटले, ही तर खूप शांत शांत असते. ही कसला जोक करते. पण आम्ही पोट धरून खूप हसलो. तिने सांगितलेला जोक –

एक माणूस सकाळी सकाळी रस्त्याने मॉर्निंग वॉकसाठी चालला होता. रस्त्याच्या कडेला एक लहान मुलगा संडासला बसला होता आणि बिस्किट खात होता. तो माणूस त्या लहान मुलाला बोलला संडास करत असताना बिस्किट खाऊ नकोस. त्या मुलाने बिस्किट खाणे बंद केले. माणूस निघून गेला. त्या मुलाने बिस्किट खाणे पुन्हा सुरू केले. तो माणूस परत माघारी आला आणि पाहतो तर तो मुलगा बिस्किट खात होता. तो माणूस ओरडला, तुला काय सांगितले होते. संडास करताना बिस्किट खाऊ नकोस म्हणून, तर अजून खातो काय. त्याचे बोलणे पूर्ण होण्याच्या आत तो मुलगा त्याला बोलला आता गप्प जातोयस का बुडवून खाऊ. विनोद संपला आणि आम्ही खूप हसलो.

यावरून समजले की ती कोणत्याही प्रकारची गोष्ट मला ही जमत नाही किंवा जमणार नाही अशी कधीही म्हणत नव्हती. अशी ही आमची लाडकी, हुशार, जिद्दी, समजदार, कोणालाही त्रास न देणारी, मनमिळाऊ चिमणी आम्हाला सर्वांना सोडून गेली. खूप खूप वाईट वाटले आणि त्रासही झाला. तिच्या आत्म्यास शांती लाभो. हीच ईश्वर चरणी प्रार्थना करतो.

– श्री. भगवान भोसले
मु. माळेवाडी, पो. करगणी,
ता. आटपाडी, जि. सांगली.

स्वप्न स्वप्नच राहिले

मी इचलकरंजीत असताना दादासाहेब जगदाळे यांच्याशी ओळख झाली. कवी, कथाकार, प्रकाशक म्हणून त्यांची ओळख सर्वदूर आहे. आर्थिक परिस्थिती कमकुवत असल्यामुळे पुस्तकांचे स्टॉल लावणे, दर्जेदार दिवाळी अंक काढणे, नवोदित लेखकांच्या लेखनाला प्रसिद्धी देण्याचे काम ते अविरतपणे करत आहेत. आपल्या कौटुंबिक गरजा प्रामाणिकपणे पूर्ण करत आहेत. त्यांची मुलगी रागिणी जगदाळे ही माझी विद्यार्थिनी. ??? नि शांत स्वभाव, अभ्यास व्यक्तिमत्व असलेली तिला वाचनाचा खूप छंद होता. पुस्तकांची तिची दाट मैत्री होती. नवीन पुस्तक वाचणे आणि त्यानंतर परीक्षण लिहिणे ही कलाही तिला अवगत होती. वाचन करताना, काही नवीन संकल्पना समजून घेताना, ती आमच्याशी चर्चा करत असे. एम. ए. झाल्यानंतर पी.एचडी करण्याचे तिचे स्वप्न होते. आपल्या कुटुंबाला आधार देण्यासाठी कष्ट करणे आणि एक उत्तम शिक्षिका होणे हे तिचे एक स्वप्न होते. ती संधिवाताच्या आजाराने त्रस्त होती. तरीसुद्धा ती हे स्वप्न पूर्ण करण्यासाठी अविरतपणे झटत होती. परंतु नियतीला हे बहुदा मान्य नव्हते. अचानकपणे ती आपल्या सर्वांना २५ व्या वर्षीच सोडून गेली. तिचे हे स्वप्न स्वप्नच राहिले. ईश्वर रागिणीच्या आत्म्यास शांती देवो.

– प्रा. प्रदीप राठोड
सिंदखेड राजा,
बुलढाणा

शब्दांवर प्रेम करणारी शब्दांची सोबती रागिणी

विद्यार्थिनींच्या सर्वांगीण विकासामध्ये ग्रंथालयांचे योगदान खूप मोठे असते. सर्वच विद्यार्थिनी ग्रंथालयापर्यंत येतात आणि आपल्या सर्वांगीण विकासासाठी त्याचा फायदा करून घेतात असं होत नाही. पण रागिणी त्याला अपवाद होती. रागिणीच्या एकूण जडणघडणीमध्ये आमच्या ग्रंथालयाचा खूप मोठा वाटा होता. ग्रंथालयासाठी विविध योजना ती सांगायची. तिचा प्रचंड अभ्यास होता.

ती तिच्या बाबांच्या मदतीने स्वतःच एक प्रकाशन संस्था चालवत होती. तेजश्री आणि पद्मरत्न प्रकाशन या नावाने या दोन्ही संस्था ती अतिशय चांगल्या प्रकारे सांभाळायची. आपल्या बाबांना या कामांमध्ये सातत्याने मदत करायची. त्यामुळे पुस्तक किंवा ग्रंथ याची एकूण प्रक्रिया काय असते? ते कसे निर्माण होतात? त्यामध्ये कोणते कोणते विषय असतात? त्याचे मुखपृष्ठ कशी असतात? किंवा पुस्तक तयार होण्याची, कवितासंग्रह तयार होण्याची एकूणच प्रक्रिया ती रोजच पाहत होती. अनेक पुस्तके त्यांच्या प्रकाशनातर्फे प्रकाशित झालेले आहेत. म्हणजे अतिशय कमी वयामध्ये खूप मोठा अनुभव तिच्या पाठीशी होता. त्या अनुभवाचा ती आपल्या आयुष्यामध्ये उपयोग करत होती. शारीरिकदृष्ट्या थोडीशी कमकुवत असणारी रागिणी मनानं मात्र तितकीच खंबीर होती. आयुष्यातला तिचा हा छोटासाच प्रवास होता. पण तो अविस्मरणीय करून गेली. जेव्हा समजलं की रागिणी या जगामधून निघून गेली, तेव्हा खूप वाईट वाटलं. कारण लहानपणापासूनच रागिणी एका संधिवातासारख्या विकाराने त्रस्त होती. त्यामुळे त्या त्या आजारावरचे औषध तिला सुरूच होती. औषधांशिवाय तिचा दिवस सुरू होत नव्हता. पण तरीसुद्धा ती आत्मविश्वासाने त्या परिस्थितीचा सामना करत होती. ते दुखणं तिनं आनंदाने स्वीकारलेलं होतं आणि ते दुखण्याचा ती आनंद घेत होती. म्हणजे आपल्याला होणारा त्रास सुद्धा आपण किती चांगला दृष्टीने सकारात्मक दृष्टीने पाहिलं तर तो त्रास थोडासा कमी होऊ शकतो, याचे मूर्तीमंत उदाहरण म्हणजे रागिणी होती.

लहानपणापासून अनेक चढ-उतार तिच्या आयुष्यामध्ये आलेले होते. पण तरी देखील रागिणी या परिस्थितीतही स्वतःच्या पायावर उभी राहिली होती. खूप आत्मविश्वासाने बोलायची. खूप कमी वयामध्ये खूप मोठी झेप तिने घेतलेली होती. ती गेल्याचं कळलं, याचे अतिव दुःख झालं. सुरुवातीला विश्वासच बसला नाही. पण काही गोष्टी आपल्या हातात नसतात. त्या फक्त नियतीच्या हातात असतात आणि नियती आपल्या आयुष्यात जी पान रंगवते, आपल्या आयुष्यात जे रंग भरते, ते आपल्याला आनंदाने स्वीकारावे लागतात. विद्यार्थ्यांना आपल्या वाट्याला दिलेले आयुष्य आनंदाने स्वीकारणारी रागिणी एक अवलिया होती. ती आपल्यातून निघून गेली नाही, तर ती अनेक माध्यमांतून आपल्यामध्ये आजही जिवंत आहे. तिच्या स्मृती आजही आपल्यामध्ये आहेत, आणि या स्मरणिकेच्या निमित्ताने ती आजन्म आपल्या सोबतच राहणार आहे. ही स्मरणिका तयार करण्यासाठी प्रयत्न करणाऱ्या आमचे महाविद्यालय आणि प्रा. प्रतिभा भारत पैलवान यांचे मी मनापासून अभिनंदन करतो. कारण मोठ्या मोठ्या लोकांच्या स्मरणिका प्रकाशित होतात. त्यांचं कार्य तेवढं मोठं असतं. पण खूप कमी वयामध्ये रागिणीने केलेले खूप मोठे कार्य जगासमोर आणण्यासाठी आणि इथून पुढे येणाऱ्या आमच्या अनेक विद्यार्थिनींना प्रेरणा देण्यासाठी ही स्मरणिका तयार करणे, ही एक वेगळी कल्पना होती आणि ती कल्पना आता सत्यात येत आहे. त्यामुळे या स्मरणिकेसाठी मदत करणाऱ्या सर्वांचे मी आभार मानतो आणि रागिणीसारख्या अनेक विद्यार्थिनींनी ग्रंथालयाचा आपल्या आयुष्यामध्ये वापर करावा. पुस्तकांना आपले मित्र मानावे आणि आत्मविश्वासाने येणाऱ्या परिस्थितीला तोंड द्यावे, एवढ्या शुभेच्छा मी व्यक्त करतो.

धन्यवाद!

- श्री. मोहन यादव
ज्यू. क्लार्क, ग्रंथालय
श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील
कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

अचानक सोडून गेलेली माझी एक जिवलग मैत्रीण... रागिणी!

रागिणी आणि मी दोघीजणी लहानपणीच्या मैत्रिणी. आम्ही दोघीही शेजारी शेजारी राहायचो. तिला आम्ही सगळेच प्रेमाने गुड्डी म्हणत होतो. ती, मी, दीदी आणि आमचे सारे भाऊ एकत्रच मज्जा करत होतो. लहानपणी खेळणे, एकत्र अभ्यास करणे, जेवण, दंगा मस्ती सगळे एकत्रच असायचं. रागिणी खूप हुशार होती. हुशार म्हणजे ती सगळ्याच गोष्टींमध्ये भाग घेत होती. तिची चित्रकला खूप मस्त होती. तिला पुस्तके वाचायला, नंतर लिहायला आवडत होतं. अगदी तिच्या बाबांसारखंच...

त्यांची खूप सारी पुस्तके आहेत, ज्यांच्यामध्ये तिने स्वतः चित्रे काढलेली आहेत. गुड्डीबद्दल महत्त्वाची गोष्ट जी सांगायचे आहे, ती स्वतः स्वतःबद्दल खूप प्राऊड फील करत होती. मी का असं बोलत आहे कारण ती थोडीशी शारीरिकदृष्ट्या आजारी होती. पण तिने तसं कधी स्वतःला नाही समजलं. ती नेहमी स्ट्राँग राहायची. मी स्वतः एकदम हेल्दी आहे. तरी पण मी स्वतःला कमी समजत असते आणि कुठली गोष्ट करू शकत नाही असं म्हणायचे. पण तिचं तसं नव्हतं 'शी इज सो ब्लेस्ट' ती खूप धाडसी होती. मला तिच्याकडे पाहिल्यावर नेहमी असं वाटायचं की जीवन जगायचं कसं? आनंदी राहायचं कसं? तर तिच्यासारखं जगलं पाहिजे. ती नेहमी हसत खेळत असायची. सगळ्यांसोबत तिने स्वतःला कधीच कमी लेखलं नाही. ती नेहमी सगळ्या गोष्टी मी करू शकते, याच जिद्दीने सगळं पूर्ण करायची. ती खूपच स्ट्राँग व्यक्ती होती. तिच्या आई-वडिलांना, दीदीला आम्हा सगळ्यांना तिच्याकडे पाहिलं की खूप अभिमान वाटायचा. तिच्याबद्दल मला खूप बोलता येतं, खूप काही मांडता येतं, पण मला असं लिहून कधीच सांगता येणार नाही किंवा शब्दात मी ते मांडू शकणार नाही.

मी एवढेच सांगू शकते की, मी स्वतःला त्यावेळी सुद्धा आणि आज सुद्धा गर्व वाटून घेते. कारण मी तिच्या सहवासामध्ये वाढले. रागिणी ही एक अशी व्यक्ती होती, जी लहानपणापासून आतापर्यंत जिद्दीने धाडसाने सगळ्या गोष्टींमध्ये शेवटच्या श्वासापर्यंत लढली. मला भारी वाटतं आज की, रागिणी माझी मैत्रीण होती आणि आयुष्यभर ती माझ्या, माझ्याच काय तर आमच्या सगळ्यांच्या स्मरणात निरंतर राहणार. ती कधीच आमच्या मधून जाणार नाही...

रागिणी आज तू कुठे आहेस...

माहीत नाही

पण

तुझी आठवण नेहमीच

आमच्या सोबत राहील

WE ALL MISS U
ALWAYS AND FOREVER
DEAR RAGINI..
LOVE YOU.

– कु. ऋतुजा पाटील
इचलकरंजी.

बहिणीच्या रूपात मिळालेली सुखदु:खाची साथीदार रागिणी

माझी सख्खी लहान बहीण इतक्या लवकर, अचानकपणे आम्हाला सोडून जाईल असं स्वप्नातही वाटलं नव्हतं. खरं तर रागिणी हे आता आम्हाला एक स्वप्नच वाटत आहे. रागिणी माझी लहान बहीण. तिच्यात आणि माझ्या तीन वर्षांचे अंतर. पण प्रत्येक वेळी ती माझी मोठी बहीण व्हायची. कधी कधी आई व्हायची. खूप आत्मविश्वास होता तिच्याकडे. कितीही संकटे आले तरी कधीही हार न मानणारी रागिणी मृत्यू पुढे मात्र हरली. बऱ्याचदा आयुष्यात असे प्रसंग आले की वाटायचे आता सगळं संपलंय. पण रागिणीने कधीच काही संपू दिले नाही. परिस्थिती कशीही असली तरी आनंदाने जगायचं हे तिनंच आम्हाला शिकवलं. ती लहानपणापासूनच खूप हुशार होती. खूप कौतुक वाटायचं तिचं. आणि ती माझी बहीण आहे याचा अभिमान ही वाटायचा. आम्ही लहानपणापासून खूप दुःख सहन केलं. घरची परिस्थिती बेताची होती. आई–बाबा खूप कष्ट करतात. आपल्याला चांगले संस्कार देतात, एवढेच समजत होतं. परिस्थितीची जाण होती. ना कळत्या वयातच अनेक गोष्टी कळायला लागल्या होत्या. आयुष्यात येणाऱ्या प्रत्येक सुख–दुःख आम्ही वाटून घेतलं. कारण कोणत्याही प्रसंगात तीच खरी साथीदार होती. शाळेत असताना कोणाच्या वाढदिवसाला एक चॉकलेट मिळाले तरी ते घरी येऊन यायची आणि आम्ही ते अर्ध अर्ध करून खायचो. मला चांगलं आठवते, रागिणीला परमेश्वरानं जरा वेगळं बनवलं होतं. म्हणून इतर मुलं जेव्हा तिची चेष्टा करायचे, तिला तिच्या उंचीवरून बोलायचे, तेव्हा मला खूप राग यायचा. एकदा तर एका मुलाला मी जोरात कानफाडीत लावली होती. काही मुलं तिला जाडी म्हणायचे, गावाकडे गेल्यावर तिची चेष्टा करायची, पण ती मात्र कुणावर चिडली नाही. मीच सगळ्यांशी भांडायचे. तिला त्रास देणाऱ्यांना मारायचे. एकदा ती पहिलीला होती आणि मी चौथीला. तेव्हा खूप पाऊस आला होता. भारत माता विद्या मंदिरमध्ये आम्ही शिकत होतो. पाऊस आला की त्या शाळेच्या भोवती खूप पाणी साचायचं. त्या पाण्यातून मी तिला कडेवर उचलून घ्यायचे आणि घरी न्यायचे. ते आठवले की खूप वाईट वाटते. तिची खूप आठवण येते. ती माझ्यापेक्षा लहान होती. पण प्रत्येक वेळी मला समजावून सांगायची. मला जेव्हा जेव्हा टेन्शन यायचं तेव्हा म्हणायची, ताई टेन्शन घेऊ नको. जी गोष्ट त्रास देते त्यापासून लांब राहा. तुला जे काही वाटते ते कागदावर लिहून काढ म्हणजे तुझं टेन्शन मात्र कमी होईल. स्वतः कधी तिने आपलं दुःख बोलून दाखवलं नाही. पण आम्हाला मात्र सतत सकारात्मक दृष्टिकोनात जगायला शिकवलं. आमच्या सगळ्यांचाच ती अभिमान होती. शारीरिकदृष्ट्या तिची उंची भलेही कमी होती. पण वैचारिकदृष्ट्या ती खूप मोठी होती. जेव्हा मला समजले की, रागिणी आम्हाला सोडून गेली. तेव्हा पायाखालची जमीनच सरकली. विश्वासच बसला नाही. पण ज्या ट्रेनमधून आम्ही गावी जाण्यासाठी निघालो त्या दिवशी त्या ट्रेनच्या खिडकीवर एक कावळा सारखा येत होता. कावकाव करत होता. श्रद्धा–अंधश्रद्धा मला माहित नाही. पण वाटले की ती रागिणीच असावी. खूप लवकर नियतीने तिला आमच्यापासून दूर नेलं. तिच्या खूप आठवणी मागे राहिल्या आहेत. आता परमेश्वरा जवळ एवढेच मागणं आहे की, तिच्या आठवणी सोबत जगण्याचे बळ मला आणि माझ्या आई–बाबांना दे आणि रागिणी जिथे आहे तिथे सुखात असू दे. ईश्वरा प्रत्येक जन्मात मला हीच बहीण म्हणून दे पण...

पण तेव्हा तिला,

आयुष्य मात्र माझ्यापेक्षा जास्त दे

आयुष्य मात्र माझ्यापेक्षा जास्त दे...

– तेजश्री दादासाहेब जगदाळे
इचलकरंजी.

आठवणी

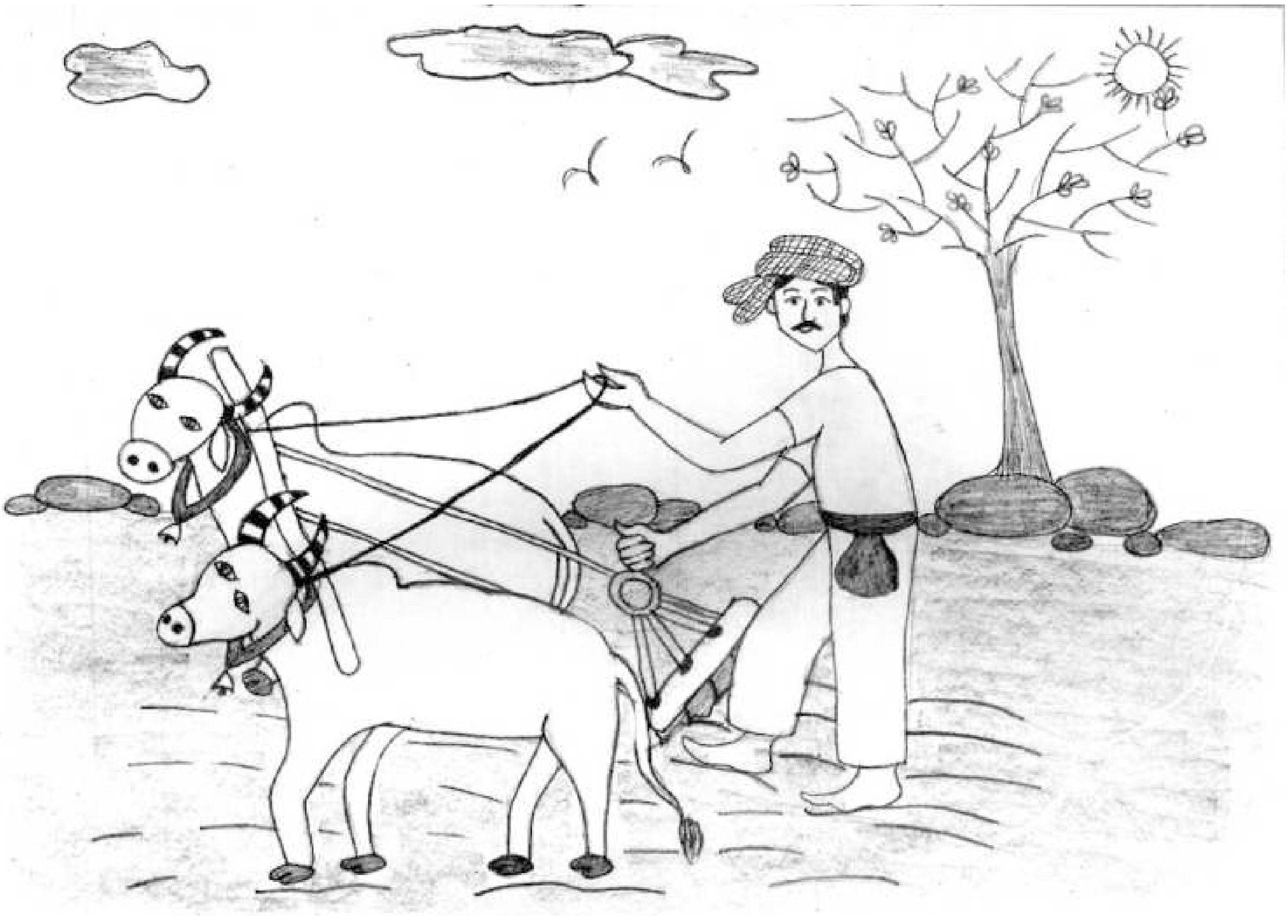

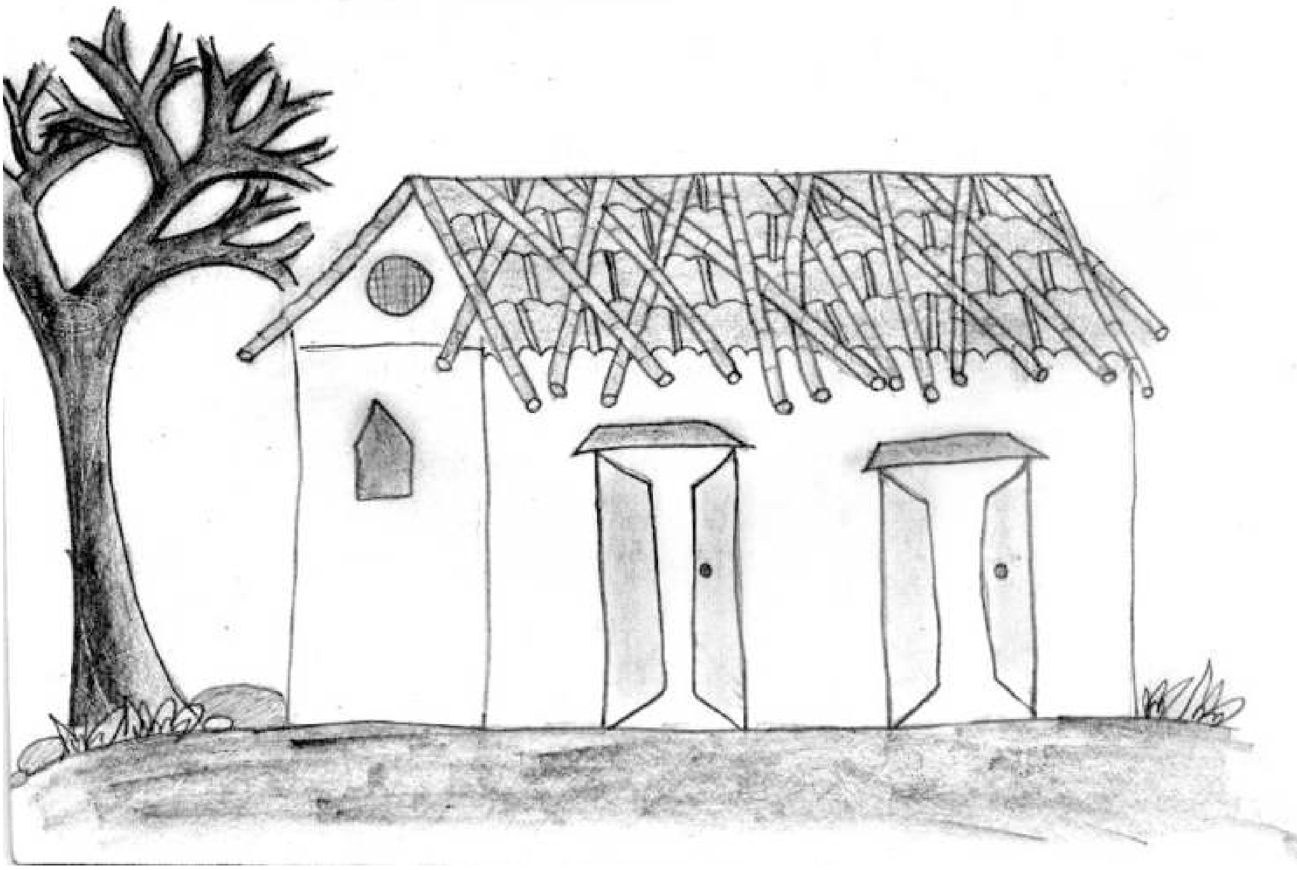

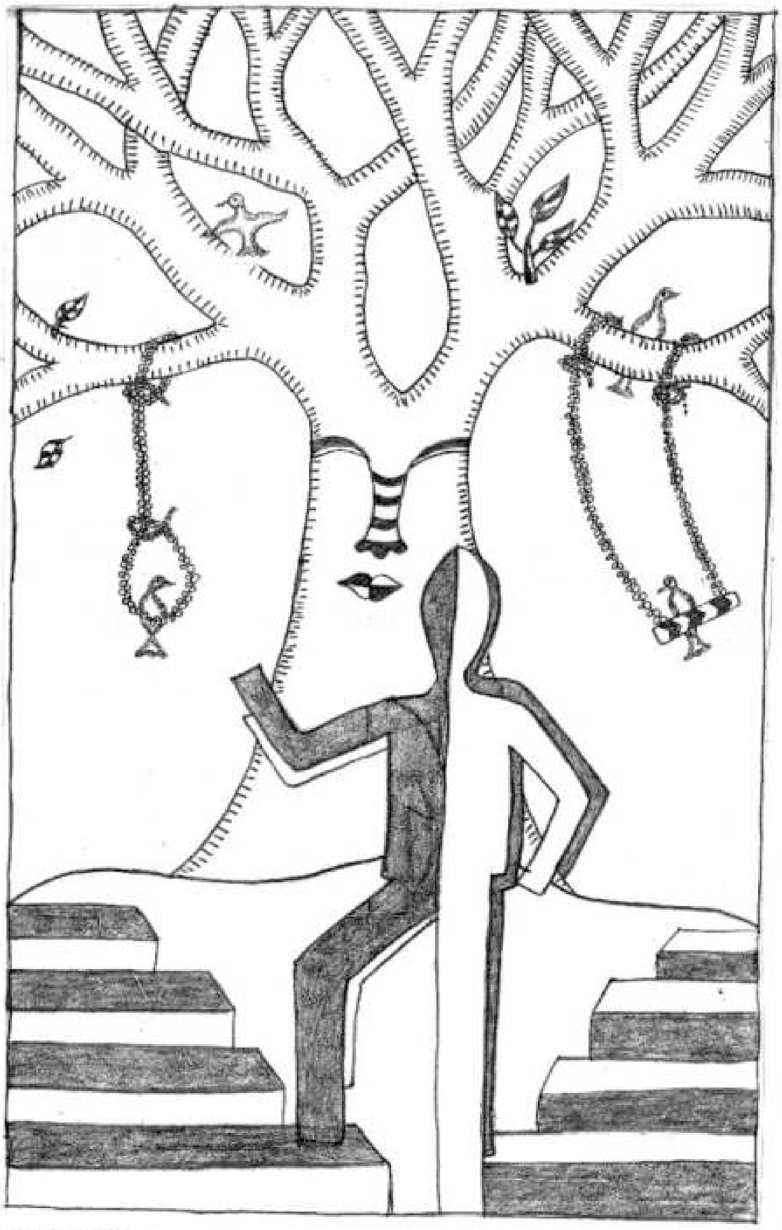

सावली देणाऱ्यांची व्यक्तिचित्रे

(पुस्तक परीक्षण)

- कु. रागिणी दादासो जगदाळे
बी.ए.-३

मा. चंद्रकुमार नलगे सरांचे 'सावलीची झाडं' हे व्यक्तिचित्रांचे पुस्तक तेजश्री प्रकाशनने नुकतेच प्रकाशित केले. कडक उन्हात सावली देणारी झाडं जशी सुखावून जातात तसाच काही व्यक्तींचा सहवास सुखावून जातो. अशा व्यक्तींची चित्रणे वाचताना त्यातून उच्च कोटीची मानवी जीवन मूल्ये गवसतात. मा. नलगे सरांच्या सिध्दहस्त लेखणीतून सहजगत्या सामान्य ते असामान्य व्यक्तिचित्रे रेखाटली आहेत. 'सावलीची झाडं' मधील पहिले व्यक्तिचित्र हे महाराष्ट्राचे शिल्पकार मा. यशवंतराव चव्हाण यांचे आहे. त्यांच्या सहवासातील आठवणी ओघवत्या शैलीत मांडल्या आहेत. मा. चव्हाणांसारख्या महाराष्ट्राच्या उत्तुंग व्यक्तिमत्वाविषयी भरभरुन लिहिले आहे. थोर शासनकर्ता, प्रतिभाशाली साहित्यिक, समाजनिष्ठ धारणेचा विचारवंत तसेच उपेक्षितांविषयी करुणा असणारा थोर माणूस. त्यांना कणखर सह्याद्रीची उपमा दिली जाते ती उगीच नव्हे ! मा. चव्हाण साहबांच्या आशीर्वादाने नलगे सर साहित्य क्षेत्रात उभे राहिले आहेत. त्यामुळे त्यांच्याबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करण्याचा ते आटोकाट प्रयत्न करतात. ज्यांनी अख्या महाराष्ट्राला सावली दिली त्या चव्हाण साहेबांबद्दल ते शेवटी लिहितात, 'तो दीप मालवला नाही. तर तो प्रत्येकाच्या अंत:करणात तेवत राहिला आहे.' ह्या दोन ओळींचा शेवट बरेच काही सांगून जातो व अंतर्मुख व्हायला होते.

सर्वच व्यक्तिचित्रांतून त्या-त्या व्यक्तीचे अंतरंग उलगडून दाखविले आहे. त्यांचे स्वभाव विशेष, व्यक्तिमत्त्वाचे ठळक पैलू यातून जाणवतात. आनंद यादव, रा. रं. बोराडे, दि. बा. पाटील, वामन होवाळ अशी अनेक व्यक्तिचित्रे वाचनीय आहेत. दिलीप उर्फ दि. बा. पाटील हे चांगले जाणते लेखक, समाजसंबंधी आस्था बाळगणारे व समजदार व्यक्तिमत्त्व. दुर्मिळ होत चाललेली मानवी जीवनमूल्ये दिबांच्या व्यक्तिचित्रातून प्रकर्षाने जाणवतात. काम निष्ठेनं करणं, गरजूंना मदत करणं, अन्नदान करणं, प्राणी मात्रांवर झाडा झुडपांवर प्रेम करणं, जनतेच्या प्रश्नांसाठी आंदोलने करणं असे अनेक चांगले गुण या व्यक्तिचित्रातून आत्मसात केले पाहिजेत, तरच मानवी मूल्यांची जोपासना होईल. या कलाकृतीत अवतरलेल्या व्यक्ती वाचकांना अंतर्मुख तर करतातच पण त्याच बरोबर जगण्याचे समग्र भान करुन देतात.

वामन होवाळ हे दु:ख विसरायला लावणारे लाखात एक लोभस व्यक्तिमत्व. 'सर्वांना लाभलेलं सावलीचं झाडं' असा त्यांचा उल्लेख लेखकाने केला आहे. त्यांचे व्यक्तिचित्र नव्याने विचार करायला भाग पाडते. समकालीन व्यक्तींबद्दल आत्मकथनाच्या बाजाने लिहिल्यामुळे या कलाकृतीचे वेगळेपण उठून दिसते. त्या-त्या व्यक्तीच्या जीवनात डोकावून पाहण्याची व त्या व्यक्तीचे व्यक्तिमत्व समजून घेण्याची संधी हे पुस्तक देते. व्यक्तींचे स्वभाव विशेष बारकाव्याने मांडले आहेत. व्यक्तींचे व्यक्तिमत्व खुलवणारे अनेक प्रसंग या व्यक्तिचित्रांत गुंफले आहेत.

लेखकांनी त्या-त्या व्यक्तीचा तटस्थपणे मागोवा घेतला आहे. साधी-सोपी भाषाशैली, साचेबध्दपणा, वास्तव व आशयघनता यामुळे प्रसंग व व्यक्ती यांची चित्रणे गुंतवून ठेवतात. मराठी साहित्य समृध्द करणारे व वाचकांना आत्मभान देण्याच्या अनुषंगाने हे पुस्तक

अविस्मरणीय आहे. मा. चंद्रकुमार नलगे सरांनी दक्षिण महाराष्ट्र साहित्य सभेची स्थापना करुन दक्षिण महाराष्ट्रातील लेखक, कवी, पत्रकार यांना जवळचे वाटणारे व्यासपीठ उभे केले. त्यांनी विविध वाङ्मय प्रकारात लेखन केले असून त्यांच्या साहित्य क्षेत्रातील बहुमोल कार्यातून नव्या पिढीचे ते दिशादर्शक बनले आहेत.

'ज्वाळा' या व्यक्तिचित्रात अमर नावाच्या एका बापानं वानरांकडून बोध घेतला, 'पिल्ली पोटाशी घेऊन उंच-उंच उड्या मारतांना त्यांना भीती वाटत नाही, मग आपणही संकटांना तोंड दिलं पाहिजे.' त्यांनी मुलांना शिकवून मोठ करण्याचा ध्यास घेतला. अशा या संघर्षातून वाटचाल करणाऱ्या पित्याचे चित्रण, गांभीर्याने चिंतन करायला लावणारे आहे. मुला-मुलींना शिकवून मोठं करायचं यासाठी मे मुलींना रोज ५-६ मैल डोंबर कपाऱ्यातून पळायला लावायचे. या प्रसंगातून महावीर फोगट व त्यांच्या मुलींच्या संघर्षावर आधारित 'दंगल' या चित्रपटाची आठवण झाली. लोकं नावं ठेवायची पण मुलींनी ही कधी मनावर घेतलं नाही. मुलींनी ठरवलं लोकसेवा आयोगाच्या परीक्षा द्यायच्या, त्यासाठी त्यांना गाव सोडावं लागलं. बाप रात्री वॉचमनचं काम करु लागला व उरल्यावेळी रिक्षा चालवू लागला. मोठी मुलगी ज्योती फौजदार झाली व १-२ वर्षातच लग्न झालं. आता दोन मुलांची जबाबदारी होती. स्वातीने एम.कॉम. पूर्ण केले व ती आता पी.एस.आय. ची तयारी करतेय. अमर यांना विश्वास आहे ती पास होणारच.

मुलगा अक्षय याच्याबद्दल मात्र अमर यांच्या मनात शंका होती. तो लहानपणी फार दंगेखोर होता. तेव्हा एक विचित्र घटना घडली. अमर यांच्या खिश्यातील पैसे कुणीतरी चोरले. त्यांचा अक्षयवर संशय. त्यांनी खरं काय ते शोधण्यासाठी चूल पेटवली व म्हणाले, 'ह्या चुलीत हात घालून सांग, तू पैसे चोरले नाहीस'. अक्षय वारंवार सांगत होता, 'मी पैसे घेतले नाहीत'. मग अमर यांनी, 'मी, खिश्यात पैसे ठेवणारा माणूस चुकीचा आहे म्हणून मी माझे हात जाळतो.' मुलाने त्यांना आडवले व म्हणाला, 'मी पैसे घेतलेले नाहीत, जाळतो माझा हात'. असे म्हणून त्याने जाळात हात घातला. त्या प्रसंगानंतर अक्षय शहाणा झाला. हा जाळाचा प्रसंग आठवला की अमर यांना उरमळून येते. हाच अक्षय बहिणींकडून चांगले संस्कार घेत, पदवीचा अभ्यास करतो, कुस्ती खेळतो. त्याला मिलिटरीत जायचे आहे.

एका सामान्य बाप माणसाचे हे चित्रण 'ज्वाळा' या व्यक्तिचित्रातून रेखाटले आहे. नकारात्मकतेकडून सकारात्मकतेकडे घेऊन जाणाऱ्या या व्यक्तिचित्रातून वाचकांना नक्कीच प्रेरणा मिळेल. या व्यक्तिचित्रातील प्रसंगचित्रण वाखणण्याजोगे आहे. या प्रसंगचित्रांतूनच त्या व्यक्तीचे व्यक्तिमत्त्व अधोरेखित होते. गरिबी असली तरी धडपड, जिद्द, आत्मविश्वास, परिश्रम यामुळे कोणतीही गोष्ट अशक्य नाही, असे या व्यक्तिचित्रातून मांडले आहे. सामान्य व्यक्तीची धडपड जर असामान्य असेल तर ती व्यक्तीही आपोआपच असामान्य व्यक्ती होऊ शकते. असेच अमर या सामान्य व्यक्तीची असामान्य धडपड पाहून ते त्यामुळेच असामान्य व्यक्ती होऊ शकले असे वाटते.

ही सावलीची झाडं, सावली देतातच पण आपणही सावली देण्याची वृत्ती अंगिकारली पाहिजे. त्या-त्या व्यक्तिचित्रांना योग्य अशी शीर्षके योजल्यामुळे कलाकृतीची शोभा वाढली आहे.

मुखपृष्ठ व रेखाचित्रे समर्पक अशीच व उठावदार आहेत. मुद्रणदोष किंवा व्याकरणातील दोष आढळत नाहीत. संपादन, अक्षर मांडणी याकडे अधिक लक्ष पुरविल्यामुळे कलाकृतीला नेटके रुप प्राप्त झाले आहे. सहज-सोपी भाषाशैली व मानवी जीवनमूल्यांच्या व दृष्टीने ही साहित्यकृती उच्च दर्जाची झाली आहे. प्रत्येकाने आवर्जून वाचावे असेच हे पुस्तक आहे, यात शंका नाही.

तरुण भारत , अक्षरयात्रा.

2 रविवार, २० जून २०२१

शब्दांचीच रत्ने

रागिणी जगदाळे

भाकरीच्या खऱ्या कथा

लेखक उमेश मोहिते लिखित 'भाकरी आणि कर्म' हा कथासंग्रह तेजश्री प्रकाशनामार्फत नुकताच प्रकाशित झाला. या संग्रहात एकूण ५ दीर्घकथांचा समावेश केला आहे. ग्रामीण पार्श्वभूमी असलेल्या आणि ग्रामीण कष्टकरी माणसांचा जगण्यासाठी सुरू असलेला संघर्ष याचे यथार्थ दर्शन घडवणाऱ्या कथा यातून वाचावयास मिळतात. यापूर्वी त्यांचे 'जागरण, वळख' आणि 'निवद' इत्यादी कथासंग्रह प्रसिद्ध आहेत.

एकत्र कुटुंब पद्धतीतील नातेसंबंध, नात्यातील ताण-तणाव, वाद-विवाद, गैरसमजामुळे कधी कधी नाती तुटतात तर कधी कधी नात्यातील वीण घट्ट होते. त्याचप्रमाणे पारबतीच्या सासर व माहेरातील वादावादीमुळे कशाप्रकारे तिच्या व पतीच्या नात्यातील वीण तुटता-तुटता अधिकच घट्ट होत जाते, याचे शब्दचित्रण लेखक अत्यंत भावोत्कटतेने करतात. कर्ज काढून पारबतीच्या बापाने तिचे लग्न लावून दिले, सणवार साजरे केले पण पहिल्या बाळंतपणासाठी खेडेगावात सोयी सुविधांच्या अभावामुळे तिला माहेरी आणू न शकणारा बाप लेकीसाठी भाकरी बांधून देतो. त्या कष्टाच्या भाकरीला तिच्या सासरी काडीचीही किंमत मिळत नाहीच, उलट ती भाकरी कुत्र्याला टाकली जाते. तेव्हा होणारी पारबतीची अवस्था लेखक संवेदनशीलतेने 'भाकरी' या कथेतून मांडतात.

श्रीमंत घरच्या सुनेला तळहातावर झेलायचं, तिचं कौडकौतुक करायचं आणि गरिबाघरच्या सुनेचा अपमान करत, टोमणे मारत राहायचं, अशाप्रकारे दोन सुनांमध्ये केला जाणारा भेदभाव या कथेतून रेखाटला आहे. पारबतीच्या व्यथा-वेदनांना यातून वाचा फोडली आहे. पारबती व तिच्या अगतिक बापाची ही भावविभोर कहाणी मनाला चटका लावून जाते.

भाकरी आणि कर्म
लेखक: उमेश मोहिते
प्रकाशक: तेजश्री प्रकाशन
पृष्ठे: १४५, मूल्य: २०० रु.

सुवर्णाला नोकरी मिळवून देतो, असे कबूल करणारे तिच्या मैत्रिणीचे वडील ऐनवेळी स्वतःच्या स्वार्थासाठी तिचा विश्वासघात करतात. या विश्वासघाताचे चित्रण करणारी 'घात' ही कथा वशिलेबाजी, डोनेशनच्या नावाखाली सुरू असलेला भ्रष्टाचार या विषयावरही कडाडून हल्ला करते. चार-पाच दिवस सतत पडणाऱ्या पावसामुळे काम न मिळणे, कोणी उधारीवर सामानही देईनासे होणे, त्यामुळे तीन मुलांबरोबर जगण्यासाठी कसरत करणारी नायिका सुमित्रा 'पाऊस' या कथेतून भेटते. तिच्या संघर्षाचे बारकाईने केलेले हृदयस्पर्शी चित्रण वाखाणण्याजोगे आहे.

लोकांनी एकत्र यावे, समाजात परिवर्तन घडावे या उदात्त हेतूने लोकमान्य टिळकांनी गणेशोत्सव सुरू केला. मात्र आजकाल हा हेतू मागे पडत चालला असून राजकीय स्वार्थासाठी या उत्सवाचा वापर वाढत चालल्याचे दिसून येते. 'स्थापना' या कथेतून हे वास्तव चित्रीत केले आहे. 'कर्म' या कथेतून दारूच्या व्यसनात आकंठ बुडालेल्या नायकाची कर्मकहाणी लेखकाने मांडली आहे. एका कथेत जगण्यासाठी धडपडणारी नायिका दाखवली आहे, तर दुसऱ्या कथेत दारूमुळे स्वतःच स्वतःचे मरण ओढवून घेणारा नायक दाखवून जीवनातील विसंगती व विरोधाभासाचे दर्शन घडविण्याचे कार्य या कथासंग्रहाने केले आहे.

गरीब-श्रीमंत यांच्यातील वाढत जाणारी दरी, वशिलेबाजी, भ्रष्टाचार, बेभरवशी पावसामुळे सर्वसामान्यांचे होणारे हाल, गणेशोत्सवामध्ये श्रद्धा, भक्तीभावापेक्षा राजकीय स्वार्थाला आलेले महत्त्व आणि व्यसनाधिनता इत्यादी विषय या कथासंग्रहातून मांडले आहेत. मराठवाडी बोलीचा या कलाकृतीत खुबीने वापर केला आहे. यातील सर्वच कथा वाचनीय असून ग्रामीण साहित्यप्रवाहात मोलाची भर घालणाऱ्या आहेत. किशोर मानकापुरे यांनी साकारलेले मुखपृष्ठ आकर्षक बनले आहे. ज्येष्ठ साहित्यिक गुरुवर्य प्राचार्य रा. र. बोराडे यांच्या लेखणीस हा कथासंग्रह अर्पण केला आहे.

तरूण भारत, अक्षरयात्रा.

2 रविवार, ६ जून २०२१

वाचकांना बांधून ठेवणारा ग्रामीण लघुकथासंग्रह

शब्दांचीच रत्ने

रागिणी जगदाळे

'दावं' हा शरयू मच्छिंद्रनाथ शेंडगे लिखित कथासंग्रह अलीकडेच ज्ञानगंगा प्रकाशनाच्यावतीने प्रकाशित करण्यात आला. याला नुसता कथासंग्रह न म्हणता ग्रामीण लघुकथासंग्रह म्हटले तर जास्त सयुक्तिक ठरेल. कारण प्रत्येक कथा ग्रामीण पार्श्वभूमीवर साकार होते. ग्रामीण बोलीतील शब्द, वाक्यरचना लक्ष वेधून घेते. या कथांमधून ग्रामीण स्त्रीची घुसमट, व्यसनाधिनता, लहान मुलांचे प्राणीप्रेम, राजकारणातील विकोपाला गेलेले वाद असे अनेक विषय लेखिकेने हाताळले आहेत.

पहिल्याच कथेतून ग्रामीण स्त्रीचे भावविश्व लेखिकेने उत्तमपणे रेखाटले आहे. पै-पै साठवून जमवलेल्या वस्तू रामना जिवापाड जपायची. साधी मिशरीची पुडी सापडत नसली तरी तिचा जीव वरखाली व्हायचा. मग स्वत:च्याच मुलाने व्यसनासाठी या वस्तू विकल्या हे कळल्यावर तिची काय अवस्था झाली असेल याची कल्पना येते. या तिच्या भावावस्थेचे चित्रण या कथेतून केले आहे.

बायकोची खोडी काढणं, उधार खाणं-पिणं, एस.टी.तून तिकीट न काढता प्रवास करणं, पैसे मागितले तर वाद घालणं आणि समोरच्याला कसं गप्प करायचं हे दौलुतात्याला चांगलंच माहीत होतं. पण त्याचा हा खोडकर स्वभाव सगळेच कसे खपवून घेतील. त्याच्याही वरचढ एक कंडक्टर होता. त्याने दौलुतात्याला धडा कसा शिकवला त्याचे चित्रण एका कथेत केले आहे. हास्यरस आणि करुण्यरस यांचा सुंदर मिलाफ या कथेत लेखिकेने घडवून आणला आहे. दौलुतात्याच्या या खोडसाळ वागण्यामुळे जिवंत माणसं त्याला आपलंसं करत नव्हती, मात्र मेलेल्या माणसाने म्हणजेच जळणाऱ्या प्रेताने त्याला आपलंसं केलं, हा विरोधाभास मनाला चटका लावून जातो. 'स्वभावाला औषध असतं' हेच या व्यक्तिचित्रणात्मक कथेतून लेखिकेने सांगण्याचा प्रयत्न केला आहे. साध्या, सोप्या आणि मोजक्या शब्दांत पण तरीही योग्य तो परिणाम साधणाऱ्या कथा लेखिकेने लिहिल्या आहेत. याच वैशिष्ट्यामुळे मराठी साहित्यामध्ये त्यांचा नावलौकिक वाढण्यास वेळ लागणार नाही. हे त्यांचे पहिलेच पुस्तक असले तरी अगदी कसदार लेखनामुळे त्या मुरलेल्या साहित्यिकांपैकी एक आहेत, असेच त्यांच्या कथा वाचताना वाटते.

दावं
लेखिका: शरयू शेंडगे
प्रकाशक: ज्ञानगंगा प्रकाशन
पृष्ठे: ७९, मूल्य: १०० रु.

'हरणी' या गायीवर प्रचंड प्रेम असणारा संकेत, 'दावं' या कथेतून भेटतो. गायीच्या आजारपणामुळे तो शाळेत जायला तयार नाही. पैसे नसल्यामुळे तिला दवाखान्यात नेता येत नसते. बाप पैसे न आणता दारू पिऊन येतो. आई बनासुद्धा नवऱ्यापुढे हतबल होते. तेव्हा संकेतच्या शाळेतील शिक्षिका व त्याचे मित्र मदतीला धावून येतात. हरणीला दवाखान्यात घेऊन जातेवेळी बाप चिडचिड करतो. मात्र यावेळी संकेतची आई बना मोठ्या हिंमतीने त्याला आडवते, आणि दावं सुटत नाही म्हणून 'काप ते दावं' असे मुलाला खंबीरपणे सांगते. ग्रामीण स्त्रीची अवस्थाही गोठ्यात बांधलेल्या जनावरासारखी असते. जनावराला दाव्यानं आणि स्त्रियांना परंपरागत रुढींमध्ये जखडून टाकलं जातं. तिच्यावर अनेक बंधने लादली जातात, चुलीच्या धुरात तिची घुसमट होत असते. 'दावं' या कथेतील बना ही ग्रामीण स्त्रीचे प्रातिनिधीक चित्र आहे. ती नवऱ्याच्या विरोधात जाऊन 'काप ते दावं' असं म्हणते तेव्हा हरणी गायीबरोबर स्वत:चंही बंधनाचं दावं कापून टाकते. बनाप्रमाणेच इतर स्त्रीयांनी जाचक अशा बंधनांतून मुक्त व्हायला हवं, हेच यातून शिकण्यासारखे आहे.

'चैत्र, दावं' आणि 'झाडाखालची शाळा' या कथांतून वाचकांच्या डोळ्यांच्या कडा ओलावल्यानंतर 'नाटक पहिलं आणि शेवटचं' या कथेतून वाचकांच्या चेहऱ्यावर हास्य उमटविण्याचा लेखिकेचा प्रयत्न वाखाणण्याजोगा आहे. यातूनच हेच दिसून येते की लेखिका दु:खद कथांबरोबरच विनोदी कथांही तेवढ्याच ताकदीने लिहितात.

३० ऑगस्ट २०२०.

सकाळ अॅग्रोवन

विसावा

स्पंदनं खेड्यांची आणि माणुसकीची...

जावे पुस्तकांच्या गावा

रागिणी जगदाळे

ग्रामीण साहित्य चळवळीचे खंदे पुरस्कर्ते, ही प्रा. चंद्रकुमार नलगे यांची ओळख. आत्तापर्यंत साहित्याच्या विविध विभागांतली त्यांची ८६ पुस्तकं प्रकाशित झाली आहेत. 'चौदा चौकड्यांचं राज्य' हा ललित लेखांचा त्यांचा संग्रह नुकताच प्रकाशित झाला असून, त्यामध्ये एकूण १४ लेखांचा समावेश आहे.

या लेखसंग्रहातून नलगे यांच्या बालविश्वातील अनुभव व गाव-शिवारही जोरकसपणानं व्यक्त झालंय. आठवणींशिवाय तत्कालीन समाजाचं, रीतिरिवाजांचं, परंपरांचं, निसर्गाचं, संस्कृतीचं स्थलकालसापेक्ष वर्णन नलगे यातल्या विविध लेखांतून करतात. स्वातंत्र्यप्राप्तीसाठी पेटून उठलेल्या वारणा खोऱ्यातील क्रांतिकारकांच्या कथा भारावून टाकणाऱ्या आहेत. देशासाठी प्राणपणानं लढणाऱ्या वीरांबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करणारा यातील ''आठवणी त्या वेड्या' हा लेख कुणालाही प्रेरणा देईल असा आहे.

बालपणाचा उल्लेख आला तरी त्यासोबत येणारा शब्द म्हणजे खेळ; विविध क्षमता अन् कौशल्यं विकसित करणारी बाब म्हणजे हे खेळ. या खेळांबद्दल त्यांनी भरभरून लिहिलं आहे. आयुष्यात येणारे चढ-उतार, सुख-दुःखं, हार-जीत पचवण्याची ताकद या खेळांतूनच मिळते असं ते सांगतात. अंगण, मैदानांअभावी आज मुलांना आपुलकी, जिव्हाळा वाढवणाऱ्या अनेक खेळांपासून मुकावं लागत असल्याची खंतही ते व्यक्त करतात.

- **पुस्तकाचं नाव :** चौदा चौकड्यांचं राज्य
- **लेखक :** प्रा. चंद्रकुमार नलगे
- **प्रकाशक :** तेजश्री प्रकाशन, कबनूर, जि. कोल्हापूर (८२७५६३८३९६)
- **पृष्ठं :** १००
- **मूल्य :** १५० रुपये

माणसातली माणुसकी, हिरवाईनं नटलेला शिवार, पशु-पक्षी, तसंच विविध खेळांच्या श्रीमंतीनं नटलेला बालपणीचा काळ लेखकाला आजही खुणावतोय. कारण, एकमेकांच्या सुख-दुःखांत धावून येणारी चांगली माणसं त्या काळी खूप होती, आज हा चांगुलपणा क्वचितच दिसतो. गावखेड्यांचं हे प्रातिनिधिक रूप आज दुर्मीळ झालं असलं, तरी या पुस्तकाच्या माध्यमातून ते नव्या पिढीला अनुभवता येईल.

बदल हा निसर्गाचा नियम असून, काळाप्रमाणे बदलणं गरजेचं आहे. मात्र, हा बदल योग्य दिशेनं व्हावा यासाठी प्रयत्नांची शर्थ करणं आवश्यक बनलंय. 'जुनं ते सोनं' हे जरी योग्य असलं, तरी नवा काळ सोन्यासारखा कसा बनवता येईल, हे पाहणं संयुक्तिक ठरेल. सोयी-सुविधांनी युक्त असा आताचा काळ; परंतु तो माणुसकीनं रिक्त होत चालल्याची जाणीव यातल्या काही लेखांतून होते.

नलगे आपल्या लेखांमधून ग्रामीण वातावरण चांगलं उभं करतात. त्यांच्या ओघवत्या लेखनशैलीनं आपल्यासमोर ते प्रसंगच उभे राहतात. गावची संस्कृती, परंपरा सांगत असताना, यंत्रयुगात ही गौरवशाली परंपरा मोडकळीस आल्याचंही ते निदर्शनास आणून देतात. चित्रकार अविनाश कुंभार यांनी साकारलेलं मुखपृष्ठ आकर्षक रंगसंगतीनं लक्षवेधक झालंय.

प्रश्न तेच पाऊलवाटा नव्या

एका समाज चिंतकाची सद्य परिस्थितीवरील निर्भिड टिप्पणी

साहित्य हे विचारांवर अधिष्ठित असते. त्याचे उद्दिष्ट लोकशिक्षण असावे. त्यामुळे समाजाला चांगले वळण लावता येते. समाज उन्नतीसाठी लोकहितवादी, महात्मा फुले, आगरकर, लोकमान्य टिळक, म. गांधी आणि डॉ. आंबेडकर यांच्या वैचारिक वाङःमयाने महत्वपूर्ण भूमिका बजावून समाजव्यवस्थेत उचित बदल घडवून आणले आहेत.पण दिवसेंदिवस वैचारिक साहित्य कमी प्रमाणात लिहिले व वाचले जात आहे. त्यामुळे व्यक्ती व समाजाचा वैचारिक विकास खुंटला आहे. असे काही अभ्यासकांचे मत आहे. या साहित्यप्रकारातून लिहिण्याचे प्रमाण कमी असले तरी जे आहे त्यातून मिळणारे मौलिक विचारही जनमाणसांवर प्रभाव पडून जातात. असाच प्रभाव लेखक एम. एस. जाधव यांच्या प्रश्न तेच पाऊलवाटा नव्या या वैचारिक लेखसंग्रहातून दिसून येतो.

'ज्ञान दिल्याने ज्ञान वाढते' या उक्तीप्रमाणे विदयार्थांना पत्रकारितेचे धडे देता देता लेखक लिहिण्यास प्रवृत्त झाले. त्यांच्या ज्ञानात पडलेली भर आणि त्यांच्या लेखनावर पडलेला पत्रकारितेच्या भाषेचा प्रभाव हा संग्रह वाचताना वारंवार जाणवतो. सन २०१० - २०२० या दशकातील महत्वाचे घटनाप्रसंग, सामाजिक प्रश्न व समस्यां मांडणारे अन् तरूणवर्गाला दिग्यदर्शक ठरतील असे लेख या पुस्तकात समाविष्ट केलेले आहेत. हे लेख विविध दैनिकातून व नियतकालिकामधून प्रसिदध झालेले आहेत. त्याचे पुस्तकरूप तेजर्षी प्रकाशनातर्फे सिदध करण्यात आले आहे.

जीवन जगताना मानवाला अनेक प्रश्न सतावतात. प्रत्येकजण आपआपल्या परीने त्याची उत्तरे शोधण्याचा प्रयत्न करतात. अशा प्रश्नांची उत्तरे शोधण्याच्या प्रयत्नातून गवसलेल्या नव्या पाऊलवाटा या साहित्यकृतीतून वाचकांसाठी खुल्या झाल्या आहेत. बऱ्याचदा आपण शत्रू, रोग आणि प्रश्न किंवा समस्यांना कमी लेखतो . आणि त्यामुळे त्याचे दीर्घकालीन दुष्परिणाम भोगावे लागतात. याप्रमाणेच लेखकाने या लेखसंग्रहातून अशा प्रश्नातून उदभवणार्या वाईट परिणामांकडे लक्ष वेधले आहे. यातून सद्यपरिस्थितीची जाणीव ठळकपणे अधोरेखित होते. मोठया प्रमाणात भेडसावणाऱ्या प्रदूषण, भ्रष्टाचार, व्यसनाधिनता आणि आत्महत्या यासारख्या समस्यांवर लेखकाने मार्मिक शब्दात टिकाटिप्पणी केली आहे.

भगवदगीतेमध्ये सांगितलेल्या ज्ञान, कर्म अन् भक्ती या तीन मार्गापैकी कर्म मार्गाचे विवेचन 'जगण्याचे कर्म अन् मर्म' या लेखातून केलेले आहे. सम्यक कर्म, वाचा, दृष्टी, ज्ञान यांचे उदाहरणासहित महत्व पटवून दिले आहे. गौतमबुद्धांचे मौलिक विचारधन वाचकांच्या आंतरमनात रूजवून त्यातून त्यांच्या जगण्याचे मर्म कशात आहे ? याची चिकित्सा लेखकाने अनोख्या पदधतीने केली आहे.

'पाणी म्हणजे जीवन' असे म्हटले जाते मात्र जलप्रदूषणामुळे 'पाणी म्हणजे मरण' असे समीकरण तयार होण्याची चिन्हे दिसत आहेत. म्हणून पाणी प्रदूषणावर त्वरीत उपाययोजना करणे गरजेचे आहे. याचीच आवश्यकता लक्षात घेऊन लेखकाने केलेली अभ्यासपूर्ण मांडणी कृतीशीलतेवर भर देणारी आहे.

नव्या शोधामुळे मानवी जीवनात आमुलाग्र बदल घडून आला. मात्र प्रत्येक शोधाचा चांगला, वाईट अशा दोन्ही तर्हेचा परिणाम झाला. मग तो 'मोबाईल असेल किंवा प्रसारमाध्यमे याचाच उहापोह 'मोबाईलचे स्वरूप, वापर, तोटे आणि फायदे' व 'प्रसारमाध्यमे : युवावर्ग आणि परिणाम' या दोन लेखामधून लेखकाने केला आहे. कोणतेही यंत्र किंवा उपकरणांचा शोध मानवाच्या कल्याणार्थच झालेला असतो मात्र 'अती तेथे माती' या म्हणीप्रमाणे कोणत्याही गोष्टीचा अतिवापर, हव्यास घातकच आहे याचा वारंवार प्रत्यय वरील लेखातून येतो.

निवडणूक, मतदान या विषयावर लेखकाने सडेतोड चर्चा केली आहे. मतदाराने आपले अमूल्य मत काही पैशांसाठी विकता कामा नये हे लेखकाने कथा पदधतीचा अवलंब करून जनतेच्या मनावर ठसविण्याचा प्रयत्न केला आहे. सर्वच लेखातून त्या त्या विषयाचा चहूबाजूनी आढावा घेतला आहे. प्रश्न, समस्यां ही पहिली बाजू, दुसरी बाजू त्याची कारणे, तिसरी बाजू त्यावरील उपाय आणि चौथी बाजू म्हणजे प्रत्यक्ष कृती या चारही बाजू लेखकाने वाचकांसमोर आणल्या आहेत.

रागिणी दादासो जगदाळे
इचलकरंजी
मो.९४०५२६३७३९

लेखकाने या लेखसंग्रहात जुन्या आणि नव्या विचारांची सुरेख सांगड घातली आहे. दोन्ही विचारांच्या वाटा चोखळल्यामुळे समस्येचे निराकरण जलदगतीने होण्यास मदत होईल, असे वाटते.

'पॉकेटमनी कशासाठी' या लेखातून पॉकेटमनीचा वापर कशाकशासाठी केला जावा? किंवा गैरमार्गाला केला जाऊ नये याचे योग्य शब्दात मार्गदर्शन केले आहे. पॉकेटमनी द्यावा किंवा देऊ नये? हा मुद्दा या ठिकाणी गौण आहे फक्त त्याचा सत्कार्यासाठी उपयोग व्हावा एवढीच प्रामाणिक इच्छा लेखकाने वरील लेखातून व्यक्त केली आहे. पालकांना जबाबदारीची व पाल्यांना कर्तव्याची जाणीव करून देणारा हा लेख आहे.

सर्वच क्षेत्रात भ्रष्टाचाराच्या भष्मासूराचा वावर सुरू आहे. मानवाच्या स्वार्थी प्रवृत्तीमुळे भ्रष्टाचार समाजव्यवस्थेत लोणच्याप्रमाणे मुरला आहे. असे म्हटले तर वावगे ठरणार नाही. त्याच्या समूळ उच्चाटनासाठी शर्तीचे प्रयत्न करावे लागणार आहेत. जनतेनेच आत्मपरीक्षण करून स्वतःच अशा भ्रष्ट आचरणापासून दूर राहिले पाहिजे. तरच भ्रष्टाचारामुळे देशावर येणारे अरिष्ट टळेल, 'भ्रष्टाचारः एक कारणमिमांसा आणि उपाय' या लेखातून लेखकाच्या वैचारिक प्रगल्भतेची प्रचिती येते.

गुन्हेगारांना नेते आणि पुढाऱ्यांचे उघडउघड पाठबळ मिळत असल्यामुळे पोलिस यंत्रणाही नेत्यांच्या विरोधात जाऊन गुन्हेगारांना पकडण्याचे धाडस करत नाहीत. त्यामुळेच तर गुंडांना हवे तसे वागण्यासाठी रान मोकळे झाले आहे. याचा सर्वसामान्य जनतेला त्रास होतो आणि पोलिसयंत्रणेवरही विश्वास उरला नसल्यामुळे 'इकडे आड आणि तिकडे विहीर' अशी जनतेची गत झाली आहे . त्याअनुषंगाने लिहिलेले 'गुंडांना राजकीय नेत्यांचा व पोलिसांचा वरदहस्त' हे सदर वाचताना लेखकाच्या परखड विचारसरणीची धार जाणवते.

जळजळीत वास्तवात वैचारिक बदलाची ठिणगी पडली तर भविष्यात अशा प्रश्नांचे चटके बसणार नाहीत. या बदलासाठी सदर वैचारिक लेखसंग्रहातून मांडलेल्या प्रश्नांचा गांभीर्याने विचार केला पाहिजे. असा विचार करायला भाग पाडणारी साहित्यकृती म्हणून तिच्याकडे पाहता येईल. या संग्रहातून समोर आलेल्या विषयांची व्याप्ती मोठी आहे. त्यामुळे जर लेख विस्तृत लिहिले गेले असते, तर जितका प्रभाव पडला असता, त्याहून किंचित जास्तच प्रभाव आटोपशीर निबंधवजा लेखांमुळे पडल्याचे दिसून येते. किंबहुना आटोपशीरपणा हाच लेखकाच्या लेखनाचे एक खास वैशिष्ट्य आहे, असेही विशेषत्वाने म्हणता येईल.

'वृत्तपत्रे - ग्रामीण पत्रकार समस्या, जबाबदारी व सद्यस्थिती' या लेखातून मुद्देसुदपणे केलेले अभ्यासपूर्ण विवेचन नवपत्रकार, पत्रकारितेचे अभ्यासक व विद्यार्थी मित्रांना नक्कीच उपयुक्त ठरेल.

लेखकाने मांडलेले प्रश्न हे तर फक्त हिमनगाचे टोक म्हणता येईल. समाजव्यवस्थेच्या तळाशी जसजसे जाऊ तसतसे त्या प्रश्नांचा परीघ विस्तृत झाल्याचे आढळून येईल . पुस्तकात पानोपानी भूतकाळाचा संदर्भ देत, वर्तमानातील समस्यांचा आढावा घेत आणि भविष्यात देश सुजलाम्, सुफलाम् कसा होईल? याचा सांगोपांग विचार लेखकाने केला आहे. अनेकांनी या प्रश्नांवर विचार केला असेल, यात शंकाच नाही. परंतु या विचारांना सुसंगतपणे मांडण्याचे, योग्य पदधतीने अभिव्यक्त करण्याचे कौशल्य मात्र मोजक्याच व्यक्तीमध्ये असते . हे कौशल्य लेखक जाधवांच्या विचारपरिपोषपूर्ण लेखांतून नेहमी डोकावते. अर्थातच 'प्रश्न तेच नव्या पाऊलवाटा' हा लेखसंग्रह म्हणजे सध्य परिस्थितीवरील एका समाजचिंतकाची निर्भिड टिप्पणीच आहे.

साहित्य समाजाचा आरसा असतो. त्यामुळे साहित्यातून समाजाचे जे वास्तव प्रतिबिंब दिसते, त्याकडे गांभीर्याने पाहिले पाहिजे. समाजाचे सुंदर प्रतिबिंब पहायचे असेल तर अशा वैचारिक लेखांतून प्रेरणा घेऊन परिवर्तन घडवून आणले पाहिजे. मुखपृष्ठावरील प्रश्नचिन्ह आणि पाऊलवाटेवरील वळण, हे समर्पक अन् अर्थपूर्ण चित्र श्री. शरद कुंभार यांच्या कुंचल्यातून साकारले आहे.

सुविचार, म्हणी, वाक्यप्रचारांचा वापर, सहजसुलभ भाषा, पाल्हाळ न लावता केलेले आटोपशीर लेखन आणि तेजश्री प्रकाशनाने केलेली सुरेख मांडणी या वैशिष्ट्यामुळे 'प्रश्न तेच पाऊलवाटा नव्या' या वैचारिक लेखसंग्रहाची साहित्यजगतात दखल घेतली जाईल, असा विश्वास वाटतो.

पुस्तकाचे नाव --- प्रश्न तेच पाऊलवाटा नव्या
लेखक --श्री. एम. एस. जाधव
प्रकाशक - तेजश्री प्रकाशन
प्रथमावृत्ती- २९ ऑगस्ट २०१९
मूल्य --१४०/- रू.
पृष्ठे -- ८५

सकारात्मक ऊर्जा प्रदान करणारे आत्मकथन: 'माझ्या जगण्याचे पुस्तक'

'जगण्याच्या गदारोळात' हा कवितासंग्रह आणि 'गोपाळकृष्ण गोखले' हे चरित्र साकारणारे लेखक वि.म.बोते यांचे प्रेरणादायी आत्मकथन 'माझ्या जगण्याचे पुस्तक' हे नुकतेच प्रकाशित झाले असून मोहित प्रकाशन या प्रकाशन संस्थेने याला पुस्तकरूपात आणले आहे.

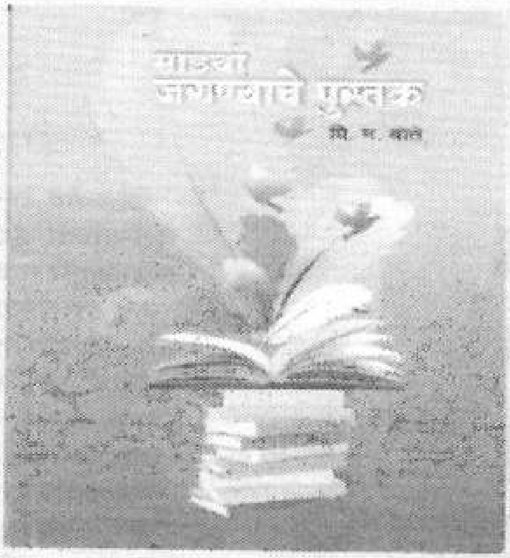

शेतमजूर, हातमाग कामगार, शिक्षक, नाट्यकलावंत, साहित्यिक, ग्रंथपाल, पत्रकार इत्यादी भूमिका एकाच जन्मात करायला मिळाल्यामुळे झळाळून निघालेले व्यक्तिमत्त्व यातून प्रकर्षाने जाणवते. घटना-प्रसंगांच्या नोंदी करताना ओसंडून वाहणारी सकारात्मक ऊर्जा वाचकांमध्येही परावर्तित झाली नाही तर नवलच! हेच या आत्मकथनाचे बलस्थान म्हणता येईल. शालेय वयातील 'कबडी चुंबक' नाटकाच्या प्रयोगावेळचे गमतीदार किस्से तसेच हलाखीच्या परिस्थितीतही कौतुक व शाब्बासकीच्या ओझ्याने 'वटा फाटण्याची' आलेली वेळ याची सुरेख शब्दांत, सोप्या भाषेत केलेली मांडणी बोते यांच्या विनोद बुद्धीचे अन् गोष्टी वेल्हाळपणाचे दर्शन घडवते.

बालपणीच्या रंजक आठवणी, शिक्षकांविषयीच्या कृतज्ञता भाव, धनगर कुटुंबाची पार्श्वभूमी, चांगुलपणाची व सुसंस्कारांची शिदोरी घेऊन आयुष्याची केलेली वाटचाल याचा मर्मग्राही आढावा या कलाकृतीत घेतला असून स्वतःऐवजी सभोवतालच्या व्यक्तिंबद्दल भरभरून लिहिले आहे. त्यामुळे व्यक्तिचित्रणाच्या बाजाने लेखकाने आपले आत्मकथन फुलवले आहे, असे म्हटले तर वावगे ठरू नये.

पुस्तक परिक्षण

रागिणी जगदाळे, इचल
मो. ९४०५२६३७३९

ओघवती अन् प्रवाही भाषाशैली, अवांतर वाचनामुळे लिखाणात आलेली परिपक्वता, नाट्यसादरीकरणातून गवसलेला आत्मविश्वास तसेच प्रांजळ निवेदन या जमेच्या बाजू आहेत. शिवाय वाचनात आलेल्या पुस्तकांचे संदर्भ देत स्वतःच्या जगण्याचे पुस्तक लिहिणारे वि.म.बोते हे लेखक विरळाच म्हणावे लागतील.

नाटकं, पुस्तकं, पाळीव प्राणी अन् मातीशी लेखकाचे असणारे अजोड नाते यात शब्दबद्ध केले आहे. पुस्तकांनी आयुष्य व्यापलेले असताना त्यातच आपल्या पुस्तकांची भर घालत मराठी साहित्यक्षेत्राची व्याप्ती वाढण्याचे महत्त्वपूर्ण कार्य या ठिकाणी लेखकाच्या हातून घडले आहे, असे म्हटले तर वावगे ठरू नये. 'माणसाला असा कष्टाचा, दुःखाचा, संकटाचा अंदाज असेल तर ते सुसह्य होण्याची मानसिकता तयार होते. ते पेलण्याची शक्ती येते'. या उद्धृत केलेल्या ओळींतून संकटांशी दोन हात करण्याची उमेद लेखकाने रसिक वाचकांना देऊ केली आहे.

कवी, गायक, संगीतकार 'यशवंत देव' यांनी बोतेंच्या कवितेचे पत्रातून केलेले कौतुक, ख्यातनाम गझल गायक, गझल नवाज भीमराव पांचाळे यांच्या सहवासात गझलेचे जाणून घेतलेले तंत्र, सेवानिवृत्त बँक अधिकारी असलेले अनंत गोपाळ पुराणिक या बहुभाषिक, दांडगे वाचक असणाऱ्या व्यक्तिमत्त्वाचा लेखक बोते यांच्यावर पडलेला प्रभाव, नामवंत साहित्यिक फादर फ्रान्सिस दिब्रिटो यांनी बोतेंच्या संदर्भात लिहिलेला उस्फूर्त लेख, तसेच प्रसिध्द गीतकार, कवी सुधीर मोघे यांनी बोतेंच्या काव्यरचनेचे केलेले कौतुक अन् प्रसेनजीत गायकवाड या उत्साही शिक्षकाने बोते यांची ताजी ताजी कविता वर्गात शिकवली याचा अभिमान बाळगत या सर्व व्यक्तिंच्या परिस्पर्शाने वि.म.बोते यांचे जीवन सोन्याप्रमाणे झळाळून निघाले. या व्यक्तींचा, त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा प्रभाव कळत-नकळतपणे बोतेंच्या मनावर, आयुष्यावर पडल्याचे दिसून येते.

धनगर समाजातील श्रध्दा-अंधश्रध्दा, रूढी-परंपरा, राहणीमान, अन् समाजातील शिक्षणाचा अभाव याचे वास्तव दर्शन यात लेखकाने घडवले आहे. आकर्षक मुखपृष्ठ आणि माननीय संपत गायकवाड यांची पाठराखण या पुस्तकास लाभली आहे. आवर्जून वाचावे व संग्रही ठेवावे असे हे सकारात्मक ऊर्जा प्रदान करणारे आत्मकथन आहे.

दै. महासत्ता, तुषार पुरवणी.
रविवार, 20 फेब्रुवारी 2022.

दै. महासत्ता ५-एप्रिल-२०२१,

कोंडी

मधुकर फरांडे यांचा 'कोंडी' हा काव्यसंग्रह नुकताच प्रकाशित झाला असून, त्यात एकुण १५ वैविध्यपूर्ण विषय व आशयसंपन्न कथा वाचायला मिळतात. 'गीत सिद्धार्थ आणि प्रबोधन भीमगीते' आणि 'मन रमते रमते' ही यांची पुर्व प्रकाशित काव्यसंग्रहे आहेत.

अडाणी माणसाला फसवणारी, त्यांच्या अडाणीपणाचा व गरिबीचा गैरफायदा घेणारी कित्येक माणसे आजूबाजूला टपून बसलेली असतात. त्यामुळे 'बजाप्पा शहाणा झाला' ह्या पहिल्याच कथेतून लेखक शिक्षणाचे महत्त्व पटवून देताना दिसतात.

हुंड्यासाठी सासरी होणारा छळ कथन करणारी नायिका सावितरा 'कोंडी' ह्या शीर्षक कथेतून त्यांनी तळमळीने उतरवली आहे. सासू हुंड्यासाठी सुनेला घराबाहेर काढते आणि माहेरी आई म्हणते, 'लेक दिली तिथं मेली'. अशा कोंडीत सापडलेली सावितरा 'तुमीच सांगा म्या कुटं जाऊ?' असा रोचक सवाल करते, तेव्हा कोंडीत सापडलेल्या व न सापडलेल्या सर्वांनाच विचार प्रवृत्त करते. तर दुसरीकडे मुलीला फक्त जन्माला घालून चालणार नाही तर तिला समानतेची वागणूक दिली जावी, यासाठी प्रयत्नशील असलेला वस्ताद देवगोंडा पाटील हा बापमाणूस 'मुलगी वाचवा' ह्या कथेतून लेखकाने यशस्वीरित्या रंगवला आहे.

शाळेत शिकवण्यापेक्षा शिक्षकांना आजकाल जनगणना, विहिरींची गणना अशा शालाबाह्य कामांना जुंपलेले दिसून येते. यावर आधारित 'नामदेव गुरूजी' ही कथा काहीशा रंजक पध्दतीने लेखक मांडतात. ग्रामीण भाषेतील गोडवा, माणसांच्या विविध स्वभावातून घडलेले गमतीशीर प्रसंग तसेच गावच्या स्वच्छतेसाठी सरपंचाने वापरलेली अचाट कल्पना या वैशिष्ट्यांनी नटलेली' स्वच्छ गाव... एक अभियान'ही कथा विनोदी ढंगात त्यांनी रेखाटली आहे.अशीच एक भन्नाट कल्पना 'बायको पळवा. बक्षीस मिळवा' ह्या कथेतून लेखक मांडतात.

महिलांच्या जीवनातला 'सासूरवास', 'हुंडा ही प्रथा' असो अजूनही टिकून असलेला सामाजिक दहशतवाद 'कोंडी'मधून प्रकर्षाने मांडला आहे.

म्हातारपणी आई-बापाचा आधार होण्यापेक्षा त्यांचा आधार हिरावून घेणारी मुले आजकाल सर्वत्र पाहायला मिळत आहेत. या विदारक वास्तवाची जाणीव करून देणारी 'तुकादादा'ही कथा मनाला चटका लावून जाते. 'निर्णय', 'नशीब म्हणायचं' या कथांतून लग्नाच्या बेडीत अडकलेल्या, फसवल्या गेलेल्या स्त्रियांची दु:ख उचित शब्दांत लेखकाने मांडली आहेत. एकीकडे नवऱ्याच्या चुकीमुळे एड्स ह्या भयानक रोगाची शिकार बनलेली रंजना आणि दुसरीकडे संसार सुख देऊ न शकणाऱ्या नवऱ्यापासून वेगळं व्हायचा निर्णय घेतलेली गोजाक्का अशी विविध कोंडीत सापडलेली स्त्री पात्रे आपल्या कथेतून लेखक प्रभावीपणे रंगवतात.

पुस्तक परीक्षण
रागिणी दादासो जगदाळे
इचलकरंजी, मो. ९४०५२६३७३९

अन्यायाविरूध्द आपापल्या परिने लढणाऱ्या, कोंडीत सापडलेल्या आणि त्यातून बाहेर पडू इच्छिणाऱ्या नायिका 'कोंडी' या कथा संग्रहातून लेखकाने यशस्वीरित्या चित्रित केल्या आहेत. 'बायजाबाई', नितीनचं करायचं काय?' 'एका लेखकाची अर्धी गोष्ट', 'फसगत', 'पोटासाठी' व 'रट्टा' या उर्वरित कथा सुध्दा वाचनीय बनल्या आहेत. एकीकडे खुसखुशीत विनोदी कथा तर दुसरीकडे विविध कारणांनी कोंडीत अडकलेल्या महिला वर्गाचे ज्वलंत प्रश्न मांडणाऱ्या गंभीर कथा अशा दोन्ही स्तरावर उत्तमरितीने उतरलेल्या कथा'कोंडी' मधून वाचकांना वाचायला मिळतात.

अत्यंत समर्पक व आशयघन मुखपृष्ठ गिरीष सहस्त्रबुध्दे यांनी रेखाटले आहे .देखणे मुद्रणकौशल्य व आकर्षक मुखपृष्ठ यामुळे हा कथासंग्रह उठावदार बनला आहे. तेजश्री प्रकाशनाने हा कथासंग्रह दर्जेदार रुपात सिध्द केला आहे. आवर्जुन वाचावा आणि संग्रही ठेवावा असाच'कोंडी' हा कथासंग्रह आहे, यात तीळमात्रही शंका नाही.

-मधुकर फरांडे
तेजश्री प्रकाशन
पृष्ठे-१७३, मूल्य २७५ रु.

तरुण भारत, २२ एप्रिल २०१८

लुप्त होणाऱ्या इतिहासाचे ये.शोधण

ये. शोधण
डॉ. दीपक चव्हाण
प्रकाशक: तेजश्री प्रकाशन
पृष्ठे: ७०, मूल्य: १०० रु.

रागिणी जगदाळे

'ये. शोधण' हा डॉ. दीपक चव्हाण यांचा लेखसंग्रह तेजश्री प्रकाशनातर्फे नुकताच प्रकाशित झाला आहे. राजदुर्गांच्या भ्रमंतीतून हाती लागलेला नवा इतिहास वाचक व इतिहासप्रेमींसाठी 'ये. शोधण' या लेख संग्रहातून डॉ. दीपक चव्हाण यांनी अनोख्या पद्धतीने मांडला आहे. शिवदुर्गप्रेमी मंडळ इचलकरंजीचे सदस्य देवदत्त कुंभार व सुनील वासुदेव यांचेही काही लेख या लेखसंग्रहात समाविष्ट करण्यात आले आहेत. या मंडळाने आजपर्यंत केलेल्या गड-कोटांच्या शोध मोहिमांवर आधारित हा लेखसंग्रह आहे. 'ये. शोधण' हे या पुस्तकाचे शीर्षकच खूप काही सांगून जाते. या शीर्षकानुसार शोध मोहिमांचा आढावा या पुस्तकातून लेखक घेतात. आस्वादक आणि संशोधक वृत्तीने लेखक या लेखांतून व्यक्त होतात.

'असा शोधला माचाळगड' या लेखात दुर्लक्षित व काळाच्या ओघात लुप्त होणाऱ्या माचाळगडाच्या शोध मोहिमेचा वृत्तांत कथन केला आहे. या शोध मोहिमेच्यावेळी झालेल्या मनाच्या दोलायमान स्थितीचे वर्णन या लेखाच्या सुरुवातीला लेखक करतात. माचाळगडाच्या शोधानंतर तेथील निसर्गाचे सुरेख वर्णन केले आहे व शेवटी मोहीम यशस्वी झाल्याचे समाधान वर्णिले आहे.

'अनाम दुरगा तुला प्रणाम' या लेखातून एका नव्या गडाविषयीची माहिती मिळते. ज्याच्याबद्दल बखरी, नकाशांमध्येच नव्हे तर त्या गावातील गावकऱ्यांनाही काहीच माहिती नाही. या अनोख्या राजदुर्गाबद्दल लेखकाने भरभरून लिहिले आहे. अनेक अडचणींचा सामना करत गडांचा शोध घेत फिरणे हे फार अवघड काम आहे. याबद्दल शिवदुर्गप्रेमी मंडळातील सदस्यांनी केलेल्या या धाडसी मोहिमांचे कौतुक वाटते. या मोहिमा वाचकांसाठी नक्कीच प्रेरणादायी ठरतील, यात शंकाच नाही. इतिहासाला पुरावे लागतात, या वाक्याचा प्रत्यय 'शोध पावन खिंडीचा' या लेखातून येतो. या लेखात बखरींतील, थोर इतिहास संशोधकांच्या अभ्यासपूर्ण ग्रंथातील बरेच पुरावे शिवदुर्गप्रेमी मंडळाचे सदस्य व या लेखाचे लेखक देवदत्त कुंभार यांनी दिले आहेत. आज दाखविली जाणारी पावनखिंड व नवीन शोधलेली पावनखिंड यातील फरक, लेखक कुंभार यांनी या लेखात, ऐतिहासिक व भौगोलिक पुराव्यांच्या आधारे मांडला आहे.

'शिवदुर्गचे पाऊल पडती पुढे पावनखिंडीकडे' हा लेख सुनील वासुदेव यांनी लिहिला आहे. या लेखात शिवदुर्गप्रेमी मंडळाने फक्त मोहिमा न राबवता, स्वराज्य स्थापनेच्या कामी स्वतःचे बलिदान देणाऱ्या वीरांच्या वाट्याला आलेली उपेक्षा जाणून त्यांना समाजापुढे आणण्याचा आटोकाट प्रयत्न केला आहे. यामुळे हा लेख या वीरांसाठी खरी श्रद्धांजली ठरेल.

एकूणच या पुस्तकामुळे महत्त्वाचा ऐतिहासिक दस्तावेज रसिकांसाठी उपलब्ध झाला आहे. त्यामुळे प्रत्येकाने एकदा तरी या पुस्तकाचा आस्वाद घ्यायला हवा.

दाहक वास्तव: 'गलबंदी'

समता बंधुता व एकता या त्रिसुत्रीवर आधारलेल्या आणि सर्वात मोठी लोकशाही

असणाऱ्या आपल्या भारत देशात अजूनही काही लोक गावकुसाबाहेर, पालात आपले जीवन व्यथित करत असून रानोमाळ भटकंती करणे, भिक्षा मागणे, शिकार करणे असे लाचारीचे जगणे जगतात, ही फारच खेदजनक बाब आहे. याचे खचितच समर्थन करता णार नाही. हेच जाणीवपूर्वक अधोरेखित रणारे 'गलबंदी' हे चंदू पडियार लिखित तक तेजश्री प्रकाशनामार्फत अलिकडेच प्रसिध्द झाले आहे.

या साहित्यकृतीला भटक्या गोसावी समाजाची इत्यंभूत माहिती आणि या जाला अगदी जवळून अनुभवणाऱ्या त्या नायकाचे आत्मकथन अशी दुहेरी रांची भूमी लाभलेली पहावयास मिळते. लेक गावातून त्या गावात अशी सततची तूट करणाऱ्या या समूहातील लोकांचे वालू ान, त्यांच्या रुढी-परंपरा, त्यांची तिक शभूषा या सर्वांचा उचित आढावा तसाठी

यात लेखकाने घेतला आहे.

भिक्षा मागताना, शिकार करताना आलेले थरारक अनुभव त्याचबरोबर तीन भावंडांनी भटकंती बंदचा केलेला निर्धार अन् शेती करण्याचा पाडलेला नवा पायंडा व लेखकाला शिक्षणाचा दाखवलेला मार्ग याची कृतज्ञतापूर्वक केलेली मांडणी वाचकाला सखोल चिंतन करण्यासाठी कारणीभूत ठरते. भटक्यांना स्थिरता प्राप्त व्हावी, यासाठी तळमळीने लिहिणारे लेखक यातून जाणवतात.

भटक्या गोसावी समाजातील महिलांना चोर ठरवत, त्यांना चाबकाने मारल्याच्या प्रसंगातून इतर समाजातील लोकांचा या भटक्या गोसावी समाजाकडे पाहण्याचा पूर्वग्रहदूषित दृष्टिकोन दिसून येतो. तसेच दारिद्र्य, शिक्षणाचा अभाव आणि अंधश्रध्दा यामुळे समाजाची झालेली अधोगती याचा सुध्दा परामर्श 'गलबंदी' मध्ये लेखकाने घेतला आहे. दुर्लक्षित व उपेक्षित अशा समाजावर लेखकाने प्रकाशझोत टाकला आहेच शिवाय 'पुढच्या पिढीने यातून बोध घ्यावा', ही माफक अपेक्षा लेखकाने मनोगतातून व्यक्त केली आहे.

'झोळी हीच आपली माता हाय. तिला जपा', अशी शिकवण देणारा अडाणी बाप जेव्हा पोराच्या शिक्षणाचा खर्चसुध्दा भिक्षा मागून भागवतो तेव्हा त्यांच्यातील अनुभवामुळे आलेले शहाणपण जाणवल्याशिवाय राहत नाही. आपण ज्या वाटेने गेलो त्याच खाचखळग्याच्या वाटेवरून आपल्या मुलांनी- जाऊ नये, असेच लेखकाच्या आई-वडिलांना वाटले. याच सुजाण, सज्ञान आई-वडिलांमुळे आणि मातेसमान झोळी किंवा गलबंदीमुळे लेखक पदवीधर होऊ शकले. कुटुंबियांचा त्यांच्या शिक्षणाला पाठिंबा असला तरी समाजातील काही

बुरसटलेल्या विचाराच्या लोकांनी त्याची चेष्टा केली, त्यांना विरोध केला, मात्र त्यांनी न डगमगता आपले शिक्षण पूर्ण केले. शिक्षणासाठी करावा लागलेला संघर्ष, शैक्षणिक खर्च भागवताना होणारी दमछाक याचे यथार्थ चित्रण वाचकांना अंतर्मुख व्हायला अन् गांभीर्याने विचार करायला प्रवृत्त करते.

पावसाळ्यात पालात शिरणारे पाणी, भिक्षा मागायला गेल्यावर पावसामुळे नदीच्या प्रवाहात वाहून गेलेला शिरपा, त्याचा मृत्यू झाला असे समजून त्याची पत्नी माया हीचे मनाविरुध्द सोडपत्र करून तिला दुसरा विवाह करण्यासाठी रचलेला डाव, बीळात हरवलेली शिकारी कुत्री, तिने कालांतराने मालकाशेजारीच दरड कोसळणं व लोकांच्या श्रध्देमुळे त्याचा जीव वाचणं अशा एक ना अनेक घटना, व्यक्तिरेखा लेखकाने आत्मियतेने यातून रेखाटल्या आहेत. हे दाहक वास्तव मनाला चटका लावणारे आहे.

जात पंचायतीची स्थापना, तिचे न्यायनिवाड्याचे स्वरूप, जातपंचायतीचे नियम- कायदे याची सविस्तर चर्चा यात केली आहे. गोसावी बोलीभाषेतील कविता आणि त्याचा मराठी अर्थ, बाप गुरुंची कवीने यांचा सुध्दा यात समावेश केला आहे. आपल्या समाजविषयी केलेल्या सखोल चिंतनातून लेखकाच्या चिकित्सकवृत्तीचे आणि समाजाला मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी केलेल्या प्रयत्नांची अभिव्यक्ती याचे दर्शन घडते.

मराठी साहित्य जगतात दलित साहित्य प्रवाहाप्रमाणेच भटक्यांचा साहित्यप्रवाहही सध्या जोरकसपणे वाहताना दिसून येत आहे. भटक्या समाजाचे साहित्यसुध्दा मराठी साहित्य विश्वात आपले अढळ स्थान निर्माण करेल आणि त्यामुळे आपल्या समाजबांधवांना दुःख निवारणासाठी प्रेरित करेल, यात तीळमात्रही शंका नाही. विमलदास यांनी बनवलेले साजेसे मुखपृष्ठ, एकूणच पुस्तक शीर्षकापासून ते आतील मजकुरापर्यंत भटक्या गोसावी समाजाचे अंतरंग उलगडून दाखवते. आवर्जून वाचावी आणि संग्रही ठेवावी अशीच ही कलाकृती आहे, यात नक्कीच शंकेला वाव नाही.

पुस्तक परिक्षण

रागिणी जगदाळे, इचल

मो.९४०५२६३७३९

पुस्तक प्रकाशन
'गलबंदी'-चंदू पडियार
तेजश्री प्रकाशन
पृष्ठे-१६४
मूल्य-२५०

दै.महासत्ता, रविवार, २३ जानेवारी २०२२ २

आभासी दुनियेतून वास्तवाकडे मार्गक्रमण करणारी कविता म्हणजे 'काव्यरत्न'

'काव्यरत्न' हा कवितासंग्रह नवोदित कवयित्री कु.नीलम ठोंबरे-पाटील यांच्या लेखणीतून सहजगत्या अवतरला आहे. तेजश्री प्रकाशनामार्फत २६ डिसेंबर २०२१ रोजी हा संग्रह मराठी साहित्य विश्वात दिमाखात दाखल झाला. 'अभासी दुनियेत हरवलेल्या तरुणाईला...' हा काव्यसंग्रह अर्पण केला असून मानवी जीवनाशी, समाजाशी निगडीत विविध विषयआशय यांनी संपन्न अशा कवितांना 'काव्यरत्न' या छोटेखानी काव्यसंग्रहात स्थान दिले आहे.

मानवी मनातील भाव-भावना, जीवनानुभव आणि विचार व्यक्त करण्याचे प्रभावी माध्यम म्हणजे कविता, याचा प्रत्यय 'काव्यरत्न' मधून वारंवार येत राहतो. उपजत प्रतिभा, शब्दांचे पाठबळ अन् संवेदनशीलता या त्रिवेणी संगमातून कवयित्री नीलम यांची कविता बहरताना दिसते.

स्त्री-पुरुष भेद, जाती भेदाचे संदर्भ देत लिहिलेली, जगणं सुंदर बनवणारी 'आयुष्याच्या रंगमंचावर' ही पहिली कविता हृदयाला स्पर्श करून जाते.

पुस्तकं, ग्रंथ आपल्याला किती आणि काय-काय देतात याची यादीच कवयित्रीने 'पुस्तकं' या कवितेतून मांडली आहे. ज्ञानाचं भांडार, विचारांना खोली, संस्कारांची बीजं तसेच आयुष्याला दिशा अन् खचलेल्याला प्रेरणा तर देतातच शिवाय नि:स्वार्थ सेवेची व्याख्यासुध्दा पुस्तकं देतात, हेच उचित शब्दांत मांडण्याचा प्रयत्न कवयित्रीने या कवितेच्या माध्यमातून केला आहे.

'लेखणी एक शस्त्र दुधारी
लेखकांच्या म्यानातील तलवारी
परखड शब्दांनी धारेवर धरणारी
इतिहासाच्या क्रांतीची साक्ष देणारी'

असे म्हणत, लेखणीचे समर्पक वर्णण आणि तिच्या कार्यावर प्रकाश टाकणारी 'लेखणी' ही कविता. पत्रकार, लेखक तसेच समाजसुधारक यांनी समाजात परिवर्तन घडवून आणण्यासाठी या लेखणीच्याच बळावर अनिष्ठ रुढी-प्रथांवर घाव घातल्याने कवयित्रीने यातून मांडले आहे.

'चंद्रावर पोहचण्यासाठी

नक्की द्यावा जोर
पण, जेव्हा दिसणार
नाही हे पुलाखालील
पोर...'

आज मानव चंद्रावर पोहचला असला, त्याने कितीही प्रगती केली तरी असंही एक जग आहे जिथे अन्न, वस्त्र, निवारा या मूलभूत गोष्टींचा अभाव असणारं. या जगाची नव्याने ओळख करून देणारी 'पुलाखालील पोर' ही कविता वाचकाला अंतर्मुख करते.

क्षणांत मिळणाऱ्या गोष्टी क्षणांत लोप पावतात आणि कष्ट-प्रयासाने व संयमाने मिळालेल्या गोष्टी कशा चिरकाल टिकतात याचे भान तरूणाईला करून देण्याचे महत्त्वपूर्ण कार्य 'मैत्री मोबाईलशी' या कवितेतून एका युवा कवयित्रीने केले आहे, ही अत्यंत समाधानकारक बाब आहे. मोबाईलशी किंवा कुठल्याही यंत्राशी मैत्री करताना त्याचे आपण गुलाम तर होत नाही ना याचे प्रत्येकाने अवलोकन करणे गरजेचे आहे. कोणत्याही गोष्टीचा अतिवापर किंवा अतिरेक हानीकारकच आहे. 'अति तेथे माती' हे तरूणपिढीने कायम लक्षात ठेवावे. हाच गर्भितार्थ या कवितेत दडला आहे.

पुस्तक परिक्षण

रागिणी जगदाळे, इचल

मो.९४०५२६३७३९

'नेहमी इतरांची स्वप्न जगलीस
थोडं स्वतःसाठी जगून बघ
तोडून कुंपन अनिष्ठ रुढींचे
थोडं स्वत:साठी फुलून बघ'

असा मौलिक संदेश स्त्री वर्गाला देणारी, तिच्या मतांना स्वप्नांना आकार देणारी, तिला आत्मनिर्भर बनवणारी 'स्त्री' ही कविता आहे.

फास्ट फुड च्या जमान्यात घरगुती जेवणाची गोडी वर्णन करणारी 'घरचं ते घरचंच' ही कविता फास्ट फुडच्या आहारी गेलेल्या तरुणपिढीला घरच्या जेवणाचे, त्यातून मिळणाऱ्या पोषक घटकांचे सहज-सोप्या भाषेत महत्व पटवून देण्याचा यशस्वी प्रयत्न कवयित्रीने या कवितेतून केला आहे.

अभासी दुनियेत हरवलेल्या तरूणाईला जागृत करणारी, त्यांना वास्तवात खेचून आणणारी 'जागे व्हा, तरुणांनो!' ही कविता, स्वबळावर तरूणांनी देशाचं नाव उज्वल करावं आणि त्यासाठी सत्याची कास धरावी यासाठी प्रयत्नशील आहे.

प्रेमात पडणं आणि प्रेम करणं यातील भेद 'प्रेम' या कवितेतून कवयित्रीने मांडला आहे.

'पडणाऱ्यांचा स्वार्थ असतो
करणारा नि:स्वार्थी असतो' अशा तरल, हळुवार शब्दांत कवयित्रीने निर्व्याज प्रेमाची परिभाषा नमुद केली आहे.

ज्येष्ठ लेखक प्रा.चंद्रकुमार नलगे यांची प्रस्तावना आणि कवी वसंत पाटील यांची पाठराखण 'काव्यरत्न' या कलाकृतीला लाभली आहे. तसेच रणजित पाटील यांनी रेखाटलेले समर्पक व आशयघन मुखपृष्ठ यामुळे हा संग्रह आकर्षक बनला आहे. तरूणाईला अभासी दुनियेतून वास्तवाकडे मार्गक्रमण करायला भाग पाडणारी कविता म्हणून या काव्यसंग्रहाकडे पाहता येईल. आवर्जुन वाचावा आणि संग्रही ठेवावा असाच हा काव्यसंग्रह आहे, हे नक्की.

कावयित्री-नीलम कृष्णा ठोंबरे-पाटील
तेजश्री प्रकाशन
पृष्ठे-५६
मूल्य-१००/-रु.

वावटळ

– कु. रागिणी दादासो जगदाळे
बी.ए.–१

(पडदा उघडण्यापूर्वी)

वर्षा : (स्वागत) शिशिरचा खून करून हेमंत सही सलामत सुटला. शिशिरला खरी शिक्षा झालीच नाही. त्या घटनेनं माझ्यावर आघातच केला नाही तर चांगल्या चक्रीवादळात मला फेकून दिले. ठरल्याप्रमाणे मी क्षुद्र पाला–पाचोळा होणार याची चिन्हे दिसू लागली. जुलै, ऑगस्ट, सप्टेंबर हे तीन महिने सरले तरी वसंत आला नाही. माझ्या पोटात शिशिराचा बीजांकुर उगवतोय याची जाणीव होऊ लागली. तशी मी खूपच अस्वस्थ होऊ लागले. मनात नको ते विचार डोकावू लागले. त्यापैकी आत्महत्या हा एक विचार डोक्यात थैमान घालू लागलाय. मी वसंताची वाट पाहत होते. तो आला की, त्याला सारं काही सांगायचं ! त्याने स्वीकार केला तरच जगायचं नाहीतर मृत्यूचं चुंबन घ्यायचं ! असं मी मनाशी ठरवून टाकलं होतं.

(हळूहळू पडदा उघडतो. स्थळ–वर्षाचे घर. वर्षा खुर्चीवर विचारमग्न अवस्थेत बसलेली. हेमंत बाहेरून प्रवेश करतो.)

हेमंत : आज निवांत बसली आहेस !

वर्षा : मग काय करू ?

हेमंत : स्वयंपाक केलास की नाही ?

वर्षा : फक्त भात शिजवून ठेवलाय. दुपारी एक पत्र आलंय.

हेमंत : कुणाचं आहे ?

वर्षा : पुण्याला नोकरीसाठी अर्ज केला नव्हतास का ? त्याचं उत्तर आलंय.

हेमंत : (इकडे तिकडे बघत) पत्र कुठं आहे ?

वर्षा : टेबलवरच्या पुस्तकाखाली आहे बघ !

हेमंत : (पत्र घेऊन वाचू लागतो) तीस सप्टेंबरला सकाळी दहा वाजता समक्ष भेटावे. आज तारीख किती आहे गं ?

वर्षा : कुणास ठाऊक ! कॅलेंडरात बघ.

हेमंत : (भिंतीवरील कॅलेंडरात बघू लागतो) अगं, उद्याचं तर तीस तारीख आहे. आजच शेवटच्या गाडीनं गेलो तर बरं होईल. उद्या कधी जाणार ?

वर्षा : मग आजच जा.

हेमंत : जायाला पैसे

वर्षा : आतल्या पेटीत आहेत.

हेमंत : पेटीच्या कुलपाची चावी कुठं आहे ?

वर्षा : टेबलच्या ड्रॉवरमध्ये आहे. एवढा उतावळा होऊ नकोस. गाडीला अजून बराच वेळ आहे. तुझी सगळी कागदपत्रं घेऊन जा. तिथं गेल्यावर पुन्हा उडचण यायला नको.

हेमंत : आवश्यक ती कागदपत्रं घेऊन जातो. तू काळजी करू नको. माझ्या कामाचं निश्चित झाले की, तुला नि वसंतरावांना मी पुण्याला घेऊन जाईन.

वर्षा : पुढचं पुढं बघायला येईल. तुझं तू आवर.

(हेमंत आत जाऊन छोटी सुटकेस घेऊन येतो. कापडं व टेबलावरची फाईल त्या सुटकेसमध्ये भरतो. आरशासमोर उभा राहून भांग पाडू लागतो. वर्षा चिंतातूर होऊन बसलेली.)

हेमंत : वर्षाक्का, तू काही चिंता करू नकोस. सारं काही ठीक होईल. मागल्या आठवड्यात मी वसंतरावांना पत्र पाठवले आहे. आज उद्या ते येतील. वेळेवर जेवत जा. (भिंतीवरच्या घड्याळाकडे बघत) सात वाजलेत. सव्वा सातपर्यंत स्टॅंडवर गेलं पाहिजे.

(एवढ्यात वसंत प्रवेश करतो. त्याची तब्येत पार उतरलेली.)

वसंत : स्टॅंडवर काय काम काढलं ? मी आताच

स्टँडवरून आलोय.

हेमंत : तुम्ही आलात, बरं झालं. मी पुण्याला निघालोय तुमची तब्येत कशी काय आहे ? तब्येत पार उतरली बघा.

वसंत : जवळ जवळ महिनाभर ताप अंगात ठाण मांडून बसला होता. ताप कमी झाला पण अशक्तपणामुळे निवांत बसून राहण्याखेरीज काही करताच येईना. तुमचं पत्र आलं म्हणून कसा बसा इथंपर्यंत आलोय.

हेमंत : इथल्या डॉक्टरला आणखी एकदा तब्येत दाखवा. आता तुमची तब्येत लवकर सुधारेल !

वसंत : कशावरून म्हणता ?

हेमंत : वर्षाच्या प्रेमाचं टॉनिक चालू होईल ना !

वर्षा : हेमंत, जीभ ढिल्ली सोडू नको. तू आपला पुण्याला जा. गाडी सापडायची नाही.

हेमंत : (छोटी सुटकेस घेऊन जाताना) गुड नाईट वर्षाक्का अँड वसंतराव ! (डाव्या पायाच्या मांडीवर डावा हात ठेवून गचके देत व उजव्या हातात सुटकेस सांभाळत हेमंत निघून जातो.)

वसंत : (खुर्चीवर विसावत) कसल्या विचारात गढून गेली आहेस ? मी आलोय म्हटलं. मरण्या अगोदर मला पाणी तरी पाज.

वर्षा : आलास. बरं झालं ! मी तुझीच वाट पाहत होते.

वसंत : तुला वाट पाहायला लावल्याबद्दल मला क्षमा कर. हेमंत पुण्याला कशाला गेलाय ?

वर्षा : नोकरीच्या शोधात, जरा थांब मी तुला पाणी घेऊन येते. (वर्षा आत जाऊन पाणी घेऊन येते. वसंत पाणी पितो.) तुला चहा करून देऊ ?

वसंत : तू चहा करायला केव्हा शिकलीस ?

वर्षा : परिस्थिती माणसाला बरंच काही शिकवते.

वसंत : चहात साखर जरा कमी टाक.

वर्षा : का ?

वसंत : डॉक्टरांचा सल्ला ऐकला पाहिजे.

वर्षा : बरं. तू थोडा वेळ वाचत बस. चहा करते. (वर्षा स्वयंपाक घरात जाते. वसंत टेबलावरचे पुस्तक घेऊन वाचत बसतो. स्वयंपाक घरातून स्टोव्हचा आवाज एकसारखा ऐकू येतो. थोड्या वेळाने स्टोव्ह बंद केल्याचा 'फूस' असा आवाज वर्षा चहा घेऊन येते.) चहा घ्या, नाहीतर थंड होऊन जाईल.

वसंत : तू एवढी कशी काय थंड झाली आहेस ? मला रजा वाढवून मिळाली का ?

वर्षा : जिथं मलाच कामावरून कमी केलं. तिथं तुला कोण विचारणार ?

वसंत : का ? काय झालं ?

वर्षा : तू अगोदर चहा घे. सगळं काही सांगते. (वसंत तिच्याकडे संशयीत नजरेने पाहू लागतो. तिच्या हातातला कप घेऊन तो चहा पिऊन टाकतो. त्याच्याकडे पाहतच वर्षाही चहा पिते.)

वसंत : (कप टेबलावर ठेवताना) काय विशेष घडलं का ?

वर्षा : बरंच काही घडून गेलंय. तुला सहन होईल का ?

वसंत : बघू सहन झालं तर !

वर्षा : (स्वगत) सांगाव का नको ? नाही सांगितलं तर त्याच्याशी प्रतारणा केल्यासारखं होईल. कधीतरी सांगावच लागणार ! आज सांगितलं काय किंवा उद्या सांगितलं तरी सारखच !

वसंत : अशी गप्प का ? काय घडलं असेल ते स्पष्ट सांग.

वर्षा : कोणत्या तोंडानं सांगू ? मला सांगायला सुद्धा लाज वाटतेय.

वसंत : लाज ! तुला केव्हापासून वाटायला लागली ? कुणालाही न भिणारी तू ! अशी गरीब गाय कशी झालीस ?

वर्षा : परिस्थितीनं मी दुबळी झालीय ! मला तुझा आधार हवाय.

वसंत : मी आधार द्यायचं पूर्वीच कबूल केलंय !

वर्षा : त्या रात्री... (वर्षा रडू लागते.)

वसंत : रडू नको. काय घडलं ते सांग ?

वर्षा : त्या शिशिराच्या धमकीमुळेच मला कामावरून कमी केलं.

वसंत : म्हणून तुला रडायला काय झालं ? अगं, एक काम गेलं म्हणून काय झालं ! दुसरीकडं काम बघू. त्यात काय ऐवढं ?

वर्षा : मला काम मिळालंय. त्याची मी चिंता कधी केली नाही. पण...

वसंत : पण काय ?

वर्षा : त्या रात्री त्यानं मला उष्टी करुन टाकली.

वसंत : (आश्चर्याने ओरडतो) काय !

वर्षा : खरं तेच तुला सांगतेय ! त्याच रात्री हेमंतनं त्याचा खून केला. पुराव्या अभावी तो निर्दोष सुटलाय अन् तुला पुढचं कसं सांगू ?

(पुन्हा रडू लागते.)

वसंत : पुढं काय झालं ?

वर्षा : त्या पाप्याचं बीज माझ्या उदरात अंकुरतंय ! मला आधार हवाय. प्लीज, मला आधार दे !

वसंत : मी तुला कसा आधार देऊ ? मी स्वत:च निराधार झालोय. हा समाज काय म्हणेल ? मी तुला आधार देऊ शकत नाही. मला क्षमा कर !

वर्षा : या समाजाची तुला भीती वाटते ! आपल्या व्यक्तिगत जीवनात समाजाने ढवळाढवळ का करावी ?

वसंत : आपणही या समाजाचे एक घटक आहोत. इथला समाज रुढी, परंपरा, चाली–रिती अन् अंधश्रद्धेने पछाडलेला आहे. तुला आधार देण्याचं मी साहस कसं करु ? हा समाज तुला नि मला सहज गिळून टाकेल.

वर्षा : तुझं दु:ख मला कळतय. माझं दु:ख तू जाणून घे.

वसंत : तुझं दु:ख मला कळत नाही का ? पण मी तरी काय करु ? मला जाऊ दे.

वर्षा : मला एकटीला सोडून तू सुद्धा जाणार ?

वसंत : माझाही नाइलाज आहे ! मी सुद्धा इथल्या समाजाचा घटक म्हणून रुढी नि परंपरांनी जखडलो आहे. माझं तुझ्यावरचं प्रेम खोटं होतं असं समज. मला आता हे सहन होत नाही. मला क्षमा करून जायची परवानगी दे.

वर्षा : शेवटी तू सुद्धा !!!

(वसंत स्वत:च्या डोळ्यातले अश्रू पुसतो व जाऊ लागतो. अंधार दाटून येतो. वर्षा आपली जीवन कथा सांगत आहे.)

आणि तो निघून गेला ! माझ्या आयुष्यात भली मोठी पोकळी ठेवून ! माझ्या अस्वस्थ मनाची घालमेल क्षणाक्षणाला वाढू लागली. मृत्यचं चुंबन घेण्याखेरीज मला दुसरा पर्याय दिसेना !

(हळूहळू रंगमंचावर प्रकाश वाढू लागतो. सुन्न होऊन नाटककार ऐकत बसले आहेत.)

नाटककार : एकूण तुझी जीवन कथा अशी आहे तर !

वर्षा : होय. इथला फाशीचा दोर काय झाला ?

नाटककार : तुझी कथा ऐकताना मी काढून घेतलाय.

वर्षा : तुम्हाला काय वाटलं, फाशीचा दोर काढून घेतल्यानं मी जिवंत राहीन !

नाटककार : तू जिवंत राहवं असं मला वाटतंय !

वर्षा : तुमच्या वाटण्याला काही अर्थ नाही ! मला आज कोणीच रोखू शकणार नाही माझा देहत्याग ठरलेला आहे. माझा मृतदेहच तुम्हाला बघावा लागेल.

(वर्षा वायू वेगाने निघून जाते)

नाटककार : वर्षा, वर्षा प्लीज ! आत्महत्या करू नको. माझी तुला शपथ आहे. (मोठ्याने ओरडतो) वर्षा, वर्षा माझं ऐक. शेवटी तू माझं सुद्धा ऐकलं नाहीस !!

(स्वयंपाक घराचं दार उघडून नाटककरांची पत्नी प्रवेश करते)

पत्नी : अहो, लेखक महाशय ! एवढं ओरडायला काय झालंय ? आभाळ तर कोसळलं नाही ना !

नाटककार : ओरडू नाहीतर काय करू ? वर्षाला मी वाचवू शकलो नाही गं. गेली बिचारी !

पत्नी : कुठली वर्षा ?

नाटककार : अगं, तुला ठाऊक नाही ? माझी ती मानसकन्या होती, 'वावटळ' या नाटकातली !

पत्नी : पण मी म्हणते, 'नाटकाच्या आहारी एवढं जाऊ नये.'

नाटककार : अगं, मी मराठी माणूस ! नाटक नाही करणार तर आणखी काय करणार ?

वर्षा : आता पुरे करा तुमचं नाटक ! सकाळचे सहा वाजलेत.

नाटककार : सहा वाजले !

(नाटककार वही मिटू लागतात. एवढ्यात पडदा पडतो.)

***

कविता

जातो आम्ही आमच्या गावा
आसवांचा एक एक थेंब द्यावा
पुन्हा न कुठल्या भेटीगाठी
निरोप माझा भारत मातेला सांगावा
निरोप माझा भारत मातेला सांगावा...

भाकरीलाही हवीच असते
पाठीवरती कौतुकाची थाप
तापलेल्या तव्यावर
चटके सोसताना हवा असतो
ओलाव्याचा हात

आभाळाच्या पोकळी मध्ये
माझ्या कल्पनेला उंच भरारी घेऊ दे
चंद्राचा चेंडू मला खेळायला दे
मंगळावरच्या मातीत घर बांधू दे
सगळीकडे आनंदी–आनंद नांदू दे
सगळीकडे आनंदी–आनंद नांदू दे

उघडा खिडकी
उजेड थोडा येऊ दे
आत अंधारावर
आपण मिळून सारे करू या मात
पडदा बाजूला दोहों हातांनी घेऊ या सारून
निरभ्र आकाश पुन्हा एकदा पाहू डोळे भरून
टपोरे थेंब गालांवरचे एकमेकांच्या पुसू
नजरेला नजर भिडवून ओठावर आणू हसू
नजरेला नजर भिडवून ओठावर आणू हसू...

– कु. रागिणी दादासाहेब जगदाळे

कोरोनाचे महागीत

आली आली गं कोरोनाबाई
पसरवत रोगराई रोगराई ||
अनेक देशांच्या दारी
आली कोरोना महामारी |
द्या सर्वांनी खबरदारी
सरकार घेईल जबाबदारी ||
एकमेकांपासून रहा दूर
हात धुवा वारंवार |
सर्दी, खोकला झाल्यावर
त्वरीत द्या उपचार ||
कोरोनाने व्यापल्या दिशा दाही
या रोगावर औषध नाही |
जो जो घरी थांबणार नाही
त्याची ती वाट पाही ||
रस्ते झाले सामसूम
करता 'वर्क फ्रॉम होम' |
काहींनी केला जगाला रामराम
सुरू होता जगभर मरणाचा हागेम ||
न दिसणाऱ्या या विषाणूची
कैकांना झाली लागण |
रस्त्यावर फिरू नको विनाकारण
मानवा एैक सरकारचं सांगणं ||
गर्दी पाहता घेते ती हसून
कुठेही कशीही बसते लपून |
हात लागता तिला चुकून
तिच्याच रंगात जातो जो तो रंगून ||
मानवाचे बळी घेतलेस सांग किती
तुला जमेल का सांग ही गिणती |
जमलीच तर कुणीच तुला वाटेल भीती
गेल्यानंतरही सांगतील लोक तुझी महती ||

कोणाच्याही तेव्हा नव्हती हाती
तुला मारण्याची शक्ती |
तुझ्या येण्यामुळे धावपळीतून
जगाला मिळाली मुक्ती ||
आवळलास सर्वांच्या तोंडाला मास्क
पळवलास सर्वांच्या तोंडचा घास |
कामधंदे बंद, घडतोय उपवास
मंदिरेही बंद, कुठे करावा नवस ||
व्यवसाय-उद्योगांना लागला टाळा
घरात बसून आला कंटाळा |
सोशल डिस्टंसिंग पाळा
कोरोनाला टाळा हो टाळा ||
टाळ्या, थाळ्या अन् घंटानाद
पोलिस, डॉक्टर्स यांना करा अभिवादन |
अशी घातली मोदींनी जनतेला साद
जनतेनेही दिला त्यांना प्रतिसाद ||
मोदी म्हणाले तेव्हा
लावा एकतेचा दिवा |
एकीची ताकद दाखवा
कोरोनाला हरवा ||
हात धुवून तुझ्या मागे
आता आम्ही लागणार |
शूर आम्ही भारतीय
तुला धूळ चारणार ||
म्हणती तुला कोणी कोणी
तू जीवास्त्र तिसऱ्या महायुद्धाचे |
ही आहे आमची वाणी
रक्षक बना स्वतःच स्वतःचे ||
आली आली गं कोरोनाबाई
पसरवत रोगराई रोगराई ||

— रागिणी दादासो जगदाळे.

Date
Page

'ती'ला नाही 'त्याला' शिकवा
.....आतातरी

तिला शिकवलत इतकी वर्ष
कसं वागावं, बोलावं, चालावं
कसे कपडे घालावेत / घालू नयेत,
कसा अन्याय सहन करत
मुकाट्यानं रडत रहावं
पायातली वहाण होऊन.
तिला फक्त सारं शिकवलत
पण त्याला मात्र तिचा आदर करायला
शिकवायचं राहून गेलं तुमच्याकडून,
त्याचेच वाईट परिणाम आज
भोगतेय ती वारंवार.
त्याला शिकवा आता तरी
तीही आहे माणूस जरी असली नारी
तिलाही आहे जगण्याचा अधिकार,
तिची ही असतील काही स्वप्न
त्यासाठी झगडत असते ती.
तिला पूर्णविराम देऊन
तुमचे आयुष्य अपूर्णचि राहिल
हे शिकवा तळमळीनं,
तिला संपवून तुम्ही तुमचंच
अस्तित्व संपवू पाहताय
हे आता तरी कळलं पाहिजे सर्वांनाच.
तिचं अस्तित्व धोक्यात आणून
तू सुरक्षित कसा राहशील?
तिच नसेल जगात तर
तुला जन्म कोण देईल?
तिला आज जग पाहू दिल नाहीत
तर उद्या तुम्ही कसे पहाल जग?
तिच आहे तुमचे डोळे
तिला चांगल्या नजरेने बघ!

— रागिणी दादासो जगदाळे.

भाकरी आणि पोट

भाकरी अन् पोटाची
असे अनोखी ही प्रीत
एकमेकांसाठी जगण्याची
अन् मरण्याची आहे ही रीत!
पोट असे राजा अन्
भाकरी ही राणी
पोटाला तिच्याशिवाय
करमत नाही!
दिवा अन् पतंगाप्रमाणे
आहे ही प्रेमकहाणी
भाकरी ही पतंगाप्रमाणे
देते प्राणाची आहुती!
पोट आपला जठराग्नी
करण्यासाठी शांत
तिच्या चितेच्या ज्वाळांनी
उजळवतो प्रीतीचा प्रांत!

रागिणी जगदाळे,
इचलकरंजी,
मो.९४०५२६३७३९

महासत्ता 16 मे 2021.

चारोळी

कळ्यांची फुले
फुलांच्या पाकळ्या।
मनी स्वप्नांचे झुले
पायात साखळ्या।।

कळ्यांचा सुवास
फुलांचा सुगंध।
मनी स्वप्नांचा वास
हाती विविध छंद।।

साथ येते साथ जाते
पण नव्हते जग थांबले।
कोरोना, कोविडला
हे उत्तम होते साधले।।

वाटेला फुटती अनेक फाटे
असतात त्यावर अफाट काटे।
घायाळ करती तनामनाला
तरीही चालत राहू एकटे।।

सुरवंटाचे फुलपाखरू
फुलपाखरांचे रंग।
मनीचे स्वप्न साकार
होण्यापूर्वी होई भंग।।

कागद अन् पेन
माझ्या वेदनेवरचा इलाज।
सुख अन् दुःखातही
साथ देतो अक्षरांचा कोलाज।।

मासा तडफडे उडण्यासाठी
पक्षी तडफडे पोहण्यासाठी।
जीवघेण्या या स्पर्धेमध्ये
माणूस धडपडे जगण्यासाठी।।

वळणांना वळण लावायचं
अन् सरळ करायचं।
की आपणच वाकडं चालायचं
हे ज्यानं त्यानं ठरवायचं।।

– रागिणी दादासो जगदाळे

असा माझा बाप

जमिनीवर राहून, आकाशाला टेकलेला
कारखान्यात राबून, घाम त्याने गाळलेला
अर्ध्यावर शिक्षण सोडून, घराचा तोल सावरलेला
वाचनाची आवड जपून, लिहिण्यास सरसावलेला
असा माझा बाप, मी अनुभवलेला ।।
ज्यांचे विचार महान, त्यांचे करावे अनुकरण
करा पुरोगामी मन, करा अंधश्रध्दा निर्मुलन
दुसऱ्यांची भागवा तहान, त्याने मिळेल समाधान
अशी दिली शिकवण, त्यामुळे झाले समृध्द जीवन
असा माझा बाप, माझा जीव की प्राण ।।

– कु. रागिणी दादासो जगदाळे
बी.ए.-२

आई गं आई मला एक सांग ...

आई गं आई मला एक सांग ....
का गं कोंबडा देतो रोज रोज बांग !
झोपेतून मला का करतो रोज जागं ??
मुंग्या एका मागे एक का उभ्या रांग !
का करतात त्या एवढी मोठी रांग ??
आई गं आई मला एक सांग ....
फुलपाखरांचे इतके भरपूर रंग !
तरी फुलांभोवती का फिरते ते होऊनी या दंग ??
पृथ्वी आहे गोल, सूर्याभोवती फिरते ही गोल !
तरी आपला जात नाही कसा गं तोल ??
आई गं आई मला एक सांग ....
पाय नाहीत तरी भरभर पळतो कसा साप !
पळून पळून त्याला लागत नाही का गं धाप ??
आई गं आई मला एक सांग ....
एवढे प्रश्न विचारले म्हणून आला नाही ना गं राग ??

— रागिणी दादासो जगदाळे.

चुलीतलं लाकूड

झाड का बी आधी
दगड वा मातीमधी
रूजावं लागतं ॥१॥

पाऊस वा ऊन
मुळं रोवून
वाढावं लागतं ॥२॥

शिशिर वा वसंत
न घेता उसंत
बहरावं लागतं ॥३॥

बीजातून बीजं
फुकातून दुजं
प्रसवावं लागतं ॥४॥

चादर ना वाकळं
आभाळ मोकळं
पांघरावं लागतं ॥५॥

शोषूण घाण
प्राणवायूचे दान
करावं लागतं ॥६॥

सारे असून
वेदना सोसून
बळावं लागतं ॥७॥

पूर्वजांचा दांडा
हत्यांचा तांडा
मरावं लागतं ॥८॥

चुलीतलं लाकूड
लांब वा आखूड
जळावं लागतं ॥९॥

काळजावर विस्तव
दाहक वास्तव
झेलावं लागतं ॥१०॥

चिमूटभर राखेतून
फिनिक्स होऊन
उडावं लागतं ॥११॥

चितेवर धगधगत
पुढच्या पिढीचे स्वागत
करावं लागतं ॥१२॥

कहाणी ही कुणाची
झाडाची की बाईची
कळावं लागतं. ॥१३॥

दै. सकाळ, सोमवार, २१ फेब्रुवारी २०२२

कविता अंतःकरणातून यावी लागते

सुनंदा कांबळे; राज्यस्तरीय काव्यलेखन स्पर्धेचे पारितोषिक वितरण

इचलकरंजी, ता. २० : कविता म्हणजे हृदयाचा हुंकार असतो. हृदयाला भिडणाऱ्या विषयातून काव्यनिर्मिती होते. त्यामुळे कविता ही आपल्या अंतःकरणातून यावी लागते. चांगल्या कवितेसाठी खूप वाचन करणे आवश्यक आहे. जितकी शब्दसंपत्ती अधिक तितकी आपली कविता चांगली होऊ शकते, असे प्रतिपादन प्रसिद्ध मालवणी कवयित्री सुनंदा कांबळे (विजयदुर्ग) यांनी केले.

येथील महाराष्ट्र साहित्य परिषद शाखा आणि रोटरी क्लब ऑफ सेंट्रलतर्फे आयोजित राज्यस्तरीय काव्यलेखन स्पर्धेचा पारितोषिक वितरण समारंभ आणि कविसंमेलनात प्रमुख पाहुण्या म्हणून त्या बोलत होत्या. त्यांनी रंजक तसेच भावपूर्ण आशयाच्या कविता सादर केल्या.

इचलकरंजी : राज्यस्तरीय काव्यलेखन स्पर्धेच्या पारितोषिक वितरण समारंभप्रसंगी कवयित्री सुनंदा कांबळे, वैशाली नायकवडे, शाहीर विजय जगताप आदी.

अध्यक्ष यतिराज भंडारी यांनी स्वागत केले. 'मसाप'च्या अध्यक्षा वैशाली नायकवडे यांनी पाहुण्यांचा परिचय करून दिला. स्पर्धा समन्वयक शाहीर विजय जगताप यांनी प्रास्ताविक केले. 'मसाप'चे कार्याध्यक्ष राजन मुठाणे, संजय होगाडे, नितीनकुमार कस्तुरे, सूर्यकांत मगदूम, नितीन शहा यांची प्रमुख उपस्थिती होती. कवयित्री कांबळे यांच्या हस्ते पारितोषिक वितरण झाले.

अनुक्रमे वैभव लोखंडे (ठाणे), रजनी गुर्जर (पुणे), अंजली मराठे (बडोदे) यांना, तर संदेश कर्डक (मुंबई), संभाजी मोहिते (कऱ्हाड), सुनीता मेश्राम (यवतमाळ), संतोष शिंदे (इचलकरंजी), रवींद्र सोनावणे (ठाणे), विजय गावडे (मुंबई) व सुमेधा नाईक (मालवण) यांना उत्तेजनार्थ पुरस्कार मिळाला. कविसंमेलनात पुरस्कार विजेते कवी आणि कवयित्री तसेच अनुष्का हणमसागर, सुवर्णा पवार, मंजिरी अवसरे-कुडाळकर, बा. का. म्हेत्रे, रागिणी जगदाळे, गजानन सावळकर आणि महानंदा गुणकी (गोकाक) यांनी कविता सादर केल्या. निमंत्रित कवी अमोल कदम, मनीष आपटे, अरुण दळवी, शाहीर विजय जगताप आणि पाटलोबा पाटील यांनी कविता सादर केल्या. संतोष आबाळे यांनी सूत्रसंचालन केले. 'मसाप'चे कार्यवाह पवन चौगुले यांनी आभार मानले.

दै. तरुण भारत, २३ फेब्रुवारी २०२२

हृदयाला भिडणाऱ्या विषयातून काव्य निर्मिती होते

मालवणी कवयित्री सुनंदा कांबळे यांचे मत : राज्यस्तरीय काव्यलेखन स्पर्धेत ठाण्याचे वैभव लोखंडे प्रथम

प्रतिनिधी
इचलकरंजी

कविता म्हणजे हृदयाचा हुंकार असतो, हृदयाला भिडणाऱ्या विषयातून काव्य निर्मिती होते. त्यामुळे कविता ही आपल्या अंत:करणातून यावी लागते. चांगल्या कवितेसाठी खूप वाचन करणे आवश्यक आहे, कारण त्यातून आपली शब्दसंपत्ती वाढत असते. आणि जितकी आपली शब्दसंपत्ती अधिक तितकी आपली कविता चांगली होऊ शकते, असे मत मालवणी कवयित्री सौ. सुनंदा कांबळे विजयदुर्ग यांनी काढले.

येथील महाराष्ट्र साहित्य परिषद, रोटरी क्लब सेंट्रलच्यावतीने आयोजित राज्यस्तरीय काव्यलेखन स्पर्धेचा पारितोषिक वितरण समारंभ आणि कवी संमेलनामध्ये त्या बोलत होत्या.

इचलकरंजी : राज्यस्तरीय काव्यलेखन स्पर्धेच्या पारितोषिक वितरणप्रसंगी मालवणी कवयित्री सुनंदा कांबळे, प्रताप होगाडे, यतिराज भंडारी, वैशाली नायकवडे, शाहीर विजय जगताप व मान्यवर.

रोटरी क्लब सेंट्रलचे अध्यक्ष यतिराज भंडारी यांनी पाहुण्यांचे स्वागत केले. मसापच्या अध्यक्ष वैशाली नायकवडे यांनी पाहुण्यांचा परिचय करून दिला. स्पर्धा समन्वयक शाहीर विजय जगताप यांनी प्रास्ताविक केले. यप्रसंगी मसापचे कार्याध्यक्ष राजन मुठाणे, संजय होगाडे, रोटरीचे संचालक नितीनकुमार कस्तुरे, सूर्यकांत मगदूम व नितीन शहा उपस्थित होते. यावेळी कवयित्री सौ. कांबळे यांच्या हस्ते पारितोषिक वितरण करण्यात आले. यामध्ये वैभव लोखंडे (ठाणे), रजनी गुर्जर (पुणे) आणि अंजली मराठे (बडोदे) यांना पहिले तीन क्रमांक तर संदेश कर्डक (मुंबई), संभाजी मोहिते (कराड), सुनिता मेश्राम (यवतमाळ), संतोष शिंदे (कोल्हापूर), रविंद्र सोनावणे (ठाणे), विजय गावडे (मुंबई) व सुमेधा नाईक (मालवण) यांना उत्तेजनार्थ पुरस्कार तसेच सुरेखा बाडकर, संभाजी माने आणि दिपाली फडके (इचलकरंजी) यांना विशेष उत्तेजनार्थ पुरस्कार देण्यात आले. यावेळी झालेल्या कवी संमेलनात पुरस्कार विजेते कवी आणि कवयित्री यांनी कविता सादर केल्या.

यावेळी निमंत्रित कवी या नात्याने अमोल कदम, मनीष आपटे, अरुण दळवी, शाहीर विजय जगताप, पाटलोबा पाटील यांनी आपल्या कविता सादर केल्या. सुरेख सूत्रसंचालन संतोष आबाळे यांनी केले. आभार मसापचे कार्यवाह पवन चौगुले यांनी मानले.

मुखपृष्ठे

चित्रे

भाकरीलाही हवीच असते
पाठीवरती कौतुकाची थाप
तापलेल्या तव्यावर
चटके सोसताना हवा असतो
ओलाव्याचा हात

आभाळाच्या पोकळी मध्ये
माझ्या कल्पनेला उंच भरारी घेऊ दे
चंद्राचा चेंडू मला खेळायला दे
मंगळावरच्या मातीत घर बांधू दे
सगळीकडे आनंदी-आनंद नांदू दे
सगळीकडे आनंदी-आनंद नांदू दे

उघडा खिडकी
उजेड थोडा येऊ दे
आत अंधारावर
आपण मिळून सारे करू या मात
पडदा बाजूला दोहों हातांनी घेऊ या सारून
निरभ्र आकाश पुन्हा एकदा पाहू डोळे भरून
टपोरे थेंब गालांवरचे एकमेकांच्या पुसू
नजरेला नजर भिडवून ओठावर आणू हसू
नजरेला नजर भिडवून ओठावर आणू हसू...

तो, ती आणि
ते राजहंस...

प्रा. डॉ. प्रतिभा भारत पैलवान

तेजश्री प्रकाशन

- **तो, ती आणि ते राजहंस...**

  प्रा. डॉ. प्रतिभा भारत पैलवान
  मोबा. : ७७०९५५६९८७

© प्रा. डॉ. प्रतिभा भारत पैलवान

- **प्रकाशक :**
  दादासाहेब काका जगदाळे
  तेजश्री प्रकाशन
  महालिंग मळा, यशवंत कॉलनीजवळ
  मु. पो. कबनूर, ता. हातकणंगले,
  जि. कोल्हापूर - ४१६ १३८.
  मोबा. ८२७५६३८३९६

- **मुखपृष्ठ :**
  सचिन भोसले, कोल्हापूर

- **मुद्रक**
  भारती मुद्रणालय
  ८३२ ई, शाहूपुरी ४ थी गल्ली, कोल्हापूर ४१६ ००१
  फोन : (०२३१) २६५४३२९

- **प्रथम आवृत्ती :** २७ डिसेंबर २०२२

  ISBN : 978-93-94617-12-4

- **मूल्य : रु. १००/-**

तो, ती आणि ते राजहंस...

आपण खरेच 'तो' आहोत की 'ती'?
या प्रश्नाचे उत्तर शोधण्यात
आयुष्याचा संघर्ष
अर्ध्यावर सोडून गेलेल्या
आणि
लौकिक अर्थाने
राजहंस असणाऱ्या
असंख्य
निष्पाप
निराधार
तृतीयपंथीयांना
समर्पित...

ज्यांचं आयुष्य म्हणजे
एक धगधगती ज्वाला आहे
एक कधीच न बरी होणारी
आणि
अखंड ठसठसत राहणारी जखम
अंगाखांद्यावर घेऊन
जगण्याचा महोत्सव
करावा लागतो यांना
कोणी छक्का म्हणतं
कोणी हिजडा
तर कोणी किन्नर म्हणतं
पण
मनाच्या गाभाऱ्यात यांच्या
एक तृतीयपंथीय ज्योत
अखंड तेवत असते
त्या ज्योतीचा प्रकाश
समजून घेण्यासाठीचा
हा एक तोकडा प्रयत्न
तो, ती आणि ते राजहंस.....

ऋणाईत
माझे दैवत
शिक्षण महर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे,
संस्थामाता सुशीलादेवी साळुंखे,
श्री स्वामी विवेकानंद,

तसेच
ज्यांच्या जीवन कथा
माझ्या लेखणीचे श्वास बनल्या
''ते'' या पृथ्वीवरील सगळे तृतीयपंथीय राजहंस,

आणि
श्री.विशाल लोंढे, सहाय्यक आयुक्त
(समाजकल्याण विभाग कोल्हापूर)

मला माझीच नव्याने ओळख मिळवून देणारे
श्री दादासाहेब जगदाळे
तेजश्री प्रकाशन व पद्मरत्न प्रकाशन, इचलकरंजी
...या सर्वांच्या अखंड ऋणाईत आपलीच

माणसांच्या संवेदना जागृत करणारी कविता...

प्रा. डॉ. प्रतिभा भारत पैलवान यांचा 'तो, ती आणि ते राजहंस' हा उद्ध्वस्त जाणिवेचा आक्रोश करणारा आणि तृतीयपंथीयांच्या जीवनावर आधारित असणारा कवितासंग्रह म्हणजे एका नव्या सामाजिक पर्वाची सुरुवात आहे. खरं तर तो आणि तिच्यामध्ये 'ते' येतात ही जाणीव आपल्या शब्दांतून व्यक्त करणाऱ्या असंख्य कविता या संग्रहात आहेत. तृतीयपंथीयांना हिजडा, किन्नर किंवा छक्का म्हणण्याऐवजी 'राजहंस' म्हटलं जावं, हा एक विचार त्यांनी आपल्या कवितांमधून मांडलेला आहे. कारण ज्याप्रमाणे राजहंसाला त्याचे स्वतःचे नातलग, भावंडं आपल्यामधून वेगळं करतात. केवळ तो त्यांच्यासारखा नाही म्हणून परंतु एके दिवशी स्वतःलाच पाण्यात पाहत असताना त्याच्या लक्षात येते की, तो कोणी सामान्य नाही तर असामान्य आहे. त्याच्यासारखं दुसरं कोणीच नाही आणि म्हणूनच तो त्याचे वेगळेपण जपण्याचा प्रयत्न करतो. हीच जाणीव तृतीयपंथीयांना झाली पाहिजे. त्यांच्यातल्या क्षमता विकसित झाल्या पाहिजेत. यासाठीची प्रा. डॉ. पैलवान यांची धडपड वाखाण्याजोगी आहे. समाजकल्याण विभागाचा एक जबाबदार प्रशासकीय अधिकारी म्हणून त्यांच्या या प्रयत्नांना माझ्या खूप खूप शुभेच्छा....!

समाजाचा एक अविभाज्य भाग असणाऱ्या तृतीयपंथीयांना समाजाने स्वीकारलं पाहिजे. त्यांना समानतेची वागणूक दिली पाहिजे. त्यांच्या समस्या, जगण्यासाठीची त्यांची धडपड समाजाने जाणून घेतली पाहिजे, असे कितीतरी चांगले हेतू उराशी बाळगून साकारलेला प्रा. डॉ. प्रतिभा पैलवान यांचा ''तो, ती आणि ते राजहंस'' हा काव्यसंग्रह आधुनिक साहित्य विश्वात आपले वेगळे अस्तित्व निर्माण करेल, यात शंका नाही.

पुन्हा एकदा कवयित्री प्रा. डॉ. प्रतिभा पैलवान यांच्या या
प्रामाणिक धडपडीस माझ्या
लाख लाख शुभेच्छा......!

धन्यवाद,
आपलाच,
श्री. विशाल लोंढे
सहाय्यक आयुक्त
समाजकल्याण विभाग, कोल्हापूर

एका तळ्यात होती, बदके पिले सुरेख
होते कुरूप वेडे, पिल्लू तयांत एक
कोणी न त्यास घेई, खेळावयास संगे
सर्वाहूनी निराळे ते वेगळे तरंगे
दावूनी बोट त्याला, म्हणती हसून लोक
आहे कुरूप वेडे पिल्लू तयांत एक
पिल्लास दुःख भारी, भोळे रडे स्वतःशी
भावंडं ना विचारी, सांगेल ते कुणाशी?
जे ते तयास टोची, दावी उगाच धाक
आहे कुरूप वेडे पिल्लू तयांत एक
एके दिनी परंतु, पिल्लास त्या कळाले
भय वेड पार त्याचे, वाऱ्यासवे पळाले
पाण्यात पाहताना, चोरूनीया क्षणैक
त्याचेच त्या कळाले तो राजहंस एक
त्याचेच त्या कळाले, तो राजहंस एक.......!

.......ग. दि. माडगूळकरांची ही कविता वाचताना मला जाणवलं की तृतीयपंथीयांच्या जीवनाशी खूप साम्य दाखवते ही कविता, कारण हिजडा, छक्का किंवा किन्नर या समुदायातील सर्वांनाच मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी त्यांची त्यांना स्वतःला ओळख झाली पाहिजे. समाजाला ते एक माणूस म्हणून कळले पाहिजेत.

प्रसिद्ध कवयित्री दिशा पिंकी शेख आपल्या कविता किंवा भाषणांमधून नेहमी सांगत असतात की 'तृतीयपंथीय' हा शब्दच मुळात मला आवडत नाही. त्या स्वतः एक तृतीयपंथीय आयुष्य जगतात, या समुदायासाठी काम करतात. खरंच आहे, या लोकांसाठी 'तृतीयपंथीय' हा शब्द वापरला जाऊ नये त्याऐवजी

त्यांना ''राजहंस'' म्हटले जावे, असा एक विचार माझ्या मनात आला आणि तो मी माझ्या कविता मधून मांडण्याचा प्रयत्न करत आहे. भारतीय उपखंडामध्ये 'हिजडा' हे नपुसंक अंतरलिंगी लोक अलैंगिक किंवा ट्रान्सजेंडर लोक आहेत. 'अरवानी जोगप्पा' या नावाने ही त्यांना ओळखलं जातं. ही किन्नर समुदायांमध्ये जगणारी माणसं नृत्य, गायन यामध्ये समृद्ध आहेत. भारतीय इतिहासामध्ये पौराणिक व्यक्तिरेखांचा संदर्भ घेऊन यांना 'बृहनहिजडा' असे म्हटले जाते. वेगवेगळ्या देशांमध्ये यांना वेगवेगळ्या नावांनी ओळखतात. उर्दू भाषेतील ट्रान्सजेंडरच्या समतोल असणारा 'हिजडा' हा शब्द आहे. पाकिस्तानमध्ये त्यांना 'ख्वाजा शिरा' असेही म्हणून ओळखले जाते तर भारतीय उपखंडामध्ये किन्नरांना आधुनिक तिसरे लिंग म्हणून ओळखले जाते. पूर्णपणे स्त्री किंवा पूर्णपणे पुरुष नसणारे असे हे लोक छक्का म्हणून देखील ओळखले जातात. १९ व्या शतकांपासून हिजड्यांना ब्रिटिश वसाहतीने, त्यामधल्या अधिकाऱ्यांनी लक्ष केले होते आणि त्यांना गुन्हेगार जमात म्हणून त्यांची नोंद केली गेली होती. या किन्नरांच्या समुदायांमध्ये त्यांचं नेतृत्व त्यांचे एक गुरू करतात.

'हिजडा' हा शब्द पूर्णतः हिंदुस्थानी आहे. सर्व शतकाच्या उत्तरार्धापासून काही किन्नर समुदायातील कार्यकर्ते यांनी एकत्र येऊन तृतीय लिंग म्हणून अधिकृत मान्यता मिळवण्यासाठी आपला लढा सुरू केला. सर्वप्रथम बांगलादेशमध्ये त्यांनी तृतीयपंथी अशी ओळख मिळवण्यामध्ये ते यशस्वी झाले. भारतात सर्वोच्च न्यायालयाने एप्रिल २०१४ मध्ये हिजडा ट्रान्सजेंडर लोक आणि इंटरसेक्स लोकांना कायद्याने तिसरे लिंग म्हणून मान्यता दिली.

सध्या भारतासह नेपाळ, पाकिस्तान आणि बांगलादेश या देशांमध्ये किन्नरांना स्वतंत्र तृतीय लिंग अशी कायदेशीर मान्यता आहे. तसेच पासपोर्ट आणि अधिकृत कागदपत्रांवर तृतीय लिंग असा पर्याय समाविष्ट केला आहे. किन्नर, हिजडा या समुदायावरती अनेक साहित्यकृतींची निर्मिती झालेली आहे. चित्रपट निघालेले आहेत परंतु असे असले तरी त्यांच्या सामाजिक स्थितीमध्ये फारसा फरक पडलेला दिसून येत नाही.

त्यांच्याकडे सध्या फक्त स्वतःच्या मर्जीप्रमाणे जगण्याचे समाधान आहे. समाजाच्या अवहेलनेचे शल्य आहे. अनेक भावबंधात त्यांची दुनिया गुंतलेली आहे. त्यांच्या जगाबद्दल सांगाव्या अशा काही वेदनादायी आणि तितक्या सर्वोच्च गोष्टी आहेत. त्यांचे विश्व निराळे आहे.त्यातील रितीभाती, संस्कार वेगळे आहेत.

'हिजडा किंवा किन्नर' म्हणजे शरीररचना पुरुषाची असणारा आणि त्याची लैंगिक ओळख वेशभूषा आणि लैंगिक भूमिका ही स्त्रीप्रमाणे असणारी व्यक्ती तसेच स्त्रीत्वाची ओढ असणाऱ्या व्यक्ती होय. जन्माला आलेले मूल हिजडा आहे किंवा नाही हे आजही काही निष्णात दायी सांगू शकतात. किन्नरांना तृतीयपंथी किंवा छक्का असेही म्हणतात. हिजडा आणि ट्रान्सजेंडर यात फरक आहे. ट्रान्सजेंडर आपल्या शरीरात स्वतःहून लिंग बदल करून घेतात. किन्नरांचे तसे नसते. त्यांची जन्मताच तशी अवस्था असते. आजकाल लैंगिकदृष्ट्या सुदृढ असणाऱ्या पुरुषांना बळजबरीने हिजडा बनवले जात असल्याच्या घटनाही समोर येत आहेत. कायद्याने हिजडा असणाऱ्या मुलाचा त्याच्या वडिलोपार्जित संपत्तीत समान वाटा असतो. पण याची माहिती नसल्याने अनेक ठिकाणी अशा मुलांना घराबाहेर काढून किन्नरांच्या टोळीत त्याला ढकलले जाते. तिथे तो स्वतःचे अस्तित्व आणि ओळख गमावून बसतो. त्यामुळे त्याच्या संपत्तीवरचा हक्क हिरावला जातो.

L – लेसबियन G – गे B – बायसेक्सुअल

T – ट्रान्सजेंडर

Q – क्विअर

I – इंटरसेक्स

आणि

A – असेक्सुअल

म्हणजेच LGBTQIA या समुदायातील सध्याच्या घडीला देशभरात पन्नास लाखांमध्ये किन्नर आहेत आणि त्यांच्या दरवर्षी वेगाने भर पडत आहे. याला अनेक सामाजिक घटक कारणीभूत आहेत. किन्नर आपल्या परिवारात लहान मुले देखील सामावून करून घेत असतात. आजकाल काही आईबाप गरिबीमुळे आपली मुले त्यांच्या स्वाधीन करताना आढळतात, तर काही पालकांना आपल्या मुलांच्या लैंगिक बदल होत असला की त्याची इच्छा असो वा नसो त्याला किन्नर यांच्या हवाली केली जाते.

अल्पशिक्षित असणारे हे किन्नर आपल्या वितभर पोटासाठी भीक मागतात किंवा मग असाहाय्यतेमुळे त्यांना देहविक्रीसारख्या मार्गाच्या अवलंब करावा लागतो. हे वास्तव कुणीही नाकारू शकत नाही. अलीकडे किन्नर काही अंशी शिकलेले ही आढळतात. समाजामध्ये आपले एक वेगळं अस्तित्व निर्माण करण्यासाठी धडपडताना आढळतात. काही किन्नर हे राजकीय क्षेत्रामध्ये ही

उतरलेले आहेत. काही किन्नर शेती, संस्कृती, साहित्य, कला, क्रीडा या क्षेत्रांमध्येही आपलं नशीब आजमावत आहेत. त्यांना गरज आहे ते आपण सामावून घेण्याची. हिजडा किंवा छक्का म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या या समुदायांमध्ये सर्वांच्या मध्ये एक वेगळी आपुलकी जाणवते. त्यांच्या त्यांच्यामध्ये खूप स्नेहभाव असलेला आपल्याला दिसून येतो. कारण ते सर्व लढत असतात ते फक्त त्यांच्या हरवलेल्या आत्मसन्मानासाठी...!

– प्रा. डॉ. प्रतिभा भारत पैलवान

अनुक्रमणिका

१. छक्का १३

२. आक्रोश १५

३. नि:शंक १६

४. महोत्सव १८

५. राजहंस २०

६. टाळी २१

७. भूक २२

८. अश्रू २३

९. माणूस २४

१०. शून्य २५

११. लढाई.................................. २६

१२. श्रीमंती २७

१३. व्हाईट कॉलर २९

१४. जखम.................................. ३०

१५. आशावादी ३२

१६. इमानदारी ३४

१७. अस्तित्व ३५

१८. घर...................................... ३६

१९. धरणीकंप ३७

२०. मौन ३८

२१. शापित ३९

२२. शिवी ४०

२३. दुखणं.................................. ४१

२४. मन ४२

२५. हिजडा ४३
२६. जखम ४५
२७. शोकांतिका ४६
२८. सलाम ४७
२९. आपुलकी ४८
३०. गर्भसंस्कार ४८
३१. पारिजातक ५०
३२. कमळ ५२
३३. वेदना ५३
३४. इशारा ५४
३५. प्रार्थना ५५
३६. गोचीड ५६
३७. सो कॉल्ड ५७
३८. हास्य ५८
३९. राजहंस ५९
४०. विश्वास ६०
४१. समर्पण ६२
४२. व्यथा ६३
४३. हाक ६४
४४. उत्तर ६५
४५. नाव ६६
४६. वेदना ६७
४७. दुपार ६८
४८. सत्य ६९
४९. माहित नाही ७०
५०. ते म्हणजे ७१

१. छक्का

‘छ’ म्हणजे छत्री ऐवजी आता
‘छ’ म्हणजे छक्का शिकवायला हवं
आणि
सांगायला हवा त्याचा खरा अर्थ
बाराखडी गिरवतानाच कळायला हवं
‘तो’ आणि ‘ती’ च्यामध्ये ‘ते’ असतात
त्यांनाही खेळायचं असतं
कागदाची नाव करून
पावसाच्या पाण्यात
त्यांनाही उडवायचा असतो
बॅटवर बॉल
खोटा खोटाच का होईना
पण
त्यांनाही सजवायचा असतो
भातुकलीचा संसार
हसायचं असतं मनसोक्त

रडायचंही असतं
कुणाच्या तरी खांद्यावर डोकं ठेवून
किती दिवस आपण
मुलगा आणि मुलगी
एवढेच शिकवायचं?

का शिकवायचं?
मुलगा, मुलगी आणि ते
हेही शिकवायला हवं आता
त्यांचं असणं
दुर्लक्षित करण्याऐवजी
अधोरेखित करायला हवं आता
मी तरी ठरवून टाकलंय
माझ्यापुरतं
कोणी येईल त्यांना सोबत घेऊन
आणि
येणार नाही त्यांच्याशिवाय
पण
उमलण्या आधीच कोमेजणाऱ्या
या कळ्या आता फुलल्या पाहिजेत
गुदमरणारे श्वास त्यांचे
आता जगले पाहिजेत
ते 'राजहंस' आता
जगाला कळले पाहिजेत
ते 'राजहंस' आता
जगाला कळले पाहिजे......

२. आक्रोश

निसर्गाने केलेला अन्याय
त्यांनी
हसत हसत स्वीकारलाय
समाजाने केलेला अन्याय
त्यांनी
हसत हसत स्वीकारलाय
एक वेळ निसर्ग त्यांना स्वीकारेल
पण
माणूस नावाची जात
त्यांना कधी स्वीकारेल?
अथांग पसरलेला
हा एकच प्रश्न सतवतोय
ओरडून ओरडून आक्रोश करतंय
त्यांचं अस्तित्व
त्यांनी वाजवलेल्या टाळ्यांची
भीती वाटते माणसाला
साला काय जमाना आला आहे?
'आम्ही माणूस आहोत'
हे दंगा करून सांगावे लागते त्यांना
माणूस म्हणून घेणाऱ्यांना
मुळातच माणूस नसणाऱ्यांना
मुळातच माणूस नसणाऱ्यांना....

३. नि:शंक

मान्य आहे
असतो त्यांचा पेहराव विचित्र
आणि
करतात ते अवास्तव मेकअप
पण
त्यांनी लावलेली ती लाली
लिपस्टिक नसते फक्त
कारण
लपवावं लागतं त्यांना
आठवावंही लागतं रक्त
मान्य आहे
सतत सतत चालू असतात
त्यांचे ओंगळ हावभाव
आणि
जीवघेणे चित्कार
करणार काय दुसरं?

त्याच्याशिवाय
पाहतच नाही त्यांच्याकडे
माणूस नावाचं जनावर
मान्य आहे
ते अंगाशी झोंबतात
सरळ सरळ
कारण
सभ्यता आणि संस्कृती
त्यांचे पोट भरत नाही
आणि
मन तर कधीच मेलं आहे त्यांचं
नाही मारून टाकलंय ते
स्वतःला सुशिक्षित समजणाऱ्या
पण
नि:शंक अडाणी असणाऱ्या माणसानं
नि:शंक अडाणी असणाऱ्या माणसानं...

४. महोत्सव

आझादी का अमृत महोत्सव
गेली वर्षभर पाहतोय
आझाद भारत माझा
काय पण साला गंमत आहे?
जे जे नाही ते ते
सगळं रंगवलं जातंय
रंगवायला लावलं जातंय
साहित्य, संस्कृत, कला
क्रीडा, शिक्षण
क्या बात है?
पण
लक्षात येतंय का तुमच्या
या सगळ्यात
माणूसपणाचा एक महोत्सव
राहून जातोय
जगावर राज्य गाजवायची
स्वप्न बघतोय इथला राजा
आणि

उचलून धरते त्याला
माझी आंधळी प्रजा
अरे बाबांनो,
अशाने काय साध्य करताय?

जगावर राज्य करता येईल त्यांना
पण
आधी माणुसकी जिंकली पाहिजे
हे का लक्षात येत नाही तुमच्या?
तो आहे ती आहे
पण
ते सुद्धा आहेतच की या जगात
त्यांना माणसात कधी आणायचं?
कुणी आणायचं?
कसं आणायचं?
हेही अन्न, वस्त्र, निवाऱ्या इतकेच
महत्त्वाचे प्रश्न आहेत,
बाबांनो
कोणी जाऊन सांगेल का
माझ्या राजाला

'सबके साथ सबका विकास'
मस्त वाटतं ऐकायला
पण आणखी छान वाटेल
तेव्हा ऐकायला
जेव्हा या 'सब' मध्ये 'सब' असतील
'तो' असेल 'ती' असेल आणि 'ते' सुद्धा असतील
त्यांच्याही 'मन की बात'
माणसांच्या काळजापर्यंत पोहोचेल का?
या उत्तर नसणाऱ्या प्रश्नाचं उत्तर
कोणी शोधेल का?
उत्तर कोणी शोधेल का.............?

५. राजहंस

‘ते’
हिजडा
छक्का
किन्नर
तुम्ही काहीही म्हणा
मी तर त्यांना ‘राजहंस’ म्हणते
आता ते माझे
चांगले मित्र झाले आहेत
मी केली सुरुवात
माझ्यापासून
माझ्या माणूस असण्याचा पुरावा म्हणा
हवा तर
तुम्ही कधी साजरा कराल
तुमच्या माणूस
असण्याचा महोत्सव.....?

६. टाळी

तिची टाळी वाजते तेव्हा
लोकं नाक मुरडतात
ती जवळून जाते तेव्हा
लोक रस्ता बदलतात
तिच्या शिव्यांची
भीती वाटते माणसाला
पण
ती भीक मागत असते
माणसाकडे
फक्त पैशांची नव्हे
तर आपुलकीची,
प्रेमाची
आसुसलेले असतात त्यांचे कान
प्रेमाच्या दोन शब्दांसाठी
माणूस म्हणून जगण्यासाठी
धडपडत असतात त्यांचे श्वास
त्यांना मित्र हवे असतात
त्यांना मैत्रिणी हव्या असतात

फक्त
जिव्हाळा मागत असतात
ते आपल्याकडे
आपुलकी मागत असते आपल्याकडे
त्यांची टाळी
पण
काळजापर्यंत पोहोचत नाही माणसांच्या
त्यांनी मारलेली हाळी
काळजापर्यंत पोहोचतच नाही माणसाच्या
त्यांनी मारलेली हाळी...

७. भूक

संदर्भहीन जगण्याला
सोबत घेऊन
वन-वन भटकत असतात ते
दुःख, दैन्य
लाचारी
अवहेलना
पाचवीलाच पुजलेली असते त्यांच्या
प्रेम शोधत फिरत असतात ते
माणसांच्या डोळ्यांत
कधी सिग्नल वर
कधी रेल्वे स्टेशनवर
कधी बाजारात
रस्त्यावर
तर कधी फुटपाथवर
अख्खं आयुष्य
तुकड्या तुकड्याने जगतात ते
माया
जिव्हाळा
आपुलकी
फक्त स्वप्नातच पाहतात ते
पैशांची भूक नसतेच त्यांना
भूक
असते आपल्या प्रेमाची
पण
आपल्या ते लक्षात कधी येणार?

८. अश्रू

नदी ओढा ओहोळ
सागर सरिता समुद्र
अखंड वाहत राहतं पाणी
अगदी तसेच वाहतात
यांच्या डोळ्यांतून
लाज लज्जा शरम अब्रू
आणि
दरिद्रतेचे अश्रू
गंगा, सरस्वती, नर्मदा, कावेरी
यांचीच रूपे सारी वाटतात मला
कधी मधी येणारा महापूर ही
यांचंच प्रतिनिधित्व करत असावा
आटतोही कधी कधी
त्यांच्या अस्तित्वाचा झरा
वाळवंटही होतं बऱ्याचदा
आयुष्य त्यांचं
पण
असं असलं तरी
पुन्हा पुन्हा बहरण्याचा वसा
हीच माती देते त्यांना
आणि
तेव्हा सोबतीला असतातच त्यांच्या
नदी ओढा ओहोळ
सागर सरिता आणि समुद्र..

९. माणूस

माणूस म्हणून कोणी
बघेल का त्यांच्याकडे
ते
एका प्रचंड मोठ्या
समुदायाचं प्रतिनिधित्व करतात
हसतात रडतात
पडतात खेळतात
बागडतात
त्यांच्या त्यांच्याच विश्वात
अखंड रमतात
कारण
तो किंवा ती
कधीच घेत नाही त्यांना
सामावून माणसांच्या जगात
मग कधी कधी प्रश्न पडतो
खरी माणसं कोण?
तो, ती का ते?

१०. शून्य

प्रेम नको माया नको
जमलंच तर
संवेदना तेवढ्या द्या
कोवळ्या त्यांच्या
गरुड पंखात
उडण्याचं सामर्थ्य द्या
सहानुभूती नको आहे
तुमची त्यांना
हक्क तेवढे द्या
धैर्य आस्था
आपुलकी द्या
ते कधीच मागणार नाहीत
तुमच्याकडे जिव्हाळा
ते कधीच सांगणार नाहीत
तुम्हाला त्यांच्या काळीजकळा
ते कधीच सांगणार नाही तुम्हाला

त्यांचं दुःख
पण
समजून घ्यावेत ना
आपले आपणच
त्यांच्या डोळ्यांतले
संदर्भहीन भाव
ही अगाध पृथ्वी
धरती आकाश
सगळं त्यांचं पण आहेच की
दहा बाय दहाच्या
जागेसाठी
आयुष्य पणाला लावतात ते
तरीही हाती उरते त्यांच्या फक्त शून्य
तरीही हाती उरते त्यांच्या फक्त शून्य

११. लढाई

अस्तित्वाच्या लढाईत त्यांच्या
आता आपण साऱ्यांनी
उतरले पाहिजे
तो, ती आणि ते
यांच्या मधले युद्ध
आता थांबलं पाहिजे
वेदनेचा समुद्र त्यांच्या
पाणी त्यातलं आटलं पाहिजे
वाळवंटासम पसरलेली
भयाण शांतता
त्यांच्या आयुष्यातील
आता कोलाहल बनली पाहिजे
मन मोकळेपणानं हसणं
खिदळणं
मान सन्मानाचं जगणं
आता पदरात त्यांच्या पडलं पाहिजे.
अवहेलना
दारिद्र्य
असाहाय्यता
यांना जगण्यातून त्यांच्या
आता हद्दपार केलं पाहिजे
ओंगळ हावभाव
कर्कशी टाळी
भपकेबाज मेकअपशिवाय
त्यांच्याकडे असणारं
त्यांच्या मनाचा सौंदर्य
आता जगाला कळलं पाहिजे
आता जगाला कळलं पाहिजे

१२. श्रीमंती

खोटी खोटीच असते
त्यांची वेशभूषा
ते वाजवतात ती टाळीसुद्धा
खोटी खोटीच असते
खराखुरा असतो
फक्त तो कोपरा
जिथे ते आयुष्य सजवतात
दोन आयुष्य जगतात ते
एकाच जन्मात
कधी कधी वाटतं की
सहज दिल्या जाणाऱ्या
शिव्यांपेक्षाही बेहत्तर आहे
जिंदगानी यांची
स्वतः स्वतःची लाज वाटून घेतात ते
कारण
बऱ्याचदा

स्वतः सोबतच लढावं लागतं त्यांना
आणि
समाजाशी भांडावंही लागतं
आपलं अस्तित्व जपण्यासाठी
तो आणि ती म्हणून
मिरवणाऱ्या
सगळ्यांशीच

मैत्री करायची असते त्यांना
त्यांच्या डोळ्यांतील करुणा
भीक मागत असते
आपल्याकडे
प्रेमाची
आपण कोणीच नाही समजू शकत
त्यांचं दुःख
कारण
आपण 'ते' नाही आहोत
क्षणाक्षणाला अपमानाचे क्षण
त्यांच्या पदरात टाकून
अख्खी दुनिया त्यांना सतावते
ते मात्र सर्वांच्या सोबतीने
धरतीला माय
आणि
आभाळाला बाप मानून
आपल्या श्वासांची श्रीमंती वाढवतात
आपल्या श्वासांची श्रीमंती वाढवतात

१३. व्हाईट कॉलर

उत्तर नसणारा प्रश्न
रोज छळतो आहे
जन्मापासून मरणापर्यंत
किन्नर साला जळतो आहे
व्हाईट कलर
माणसांच्या गर्दीत इथल्या
तृतीयपंथीय माझा मळतो आहे
सूर्योदयापासून सूर्यास्तापर्यंत
सांगा कुणाला
त्याच्या अस्तित्वाचा ठाव कळतो आहे?
उत्तर नसणारा प्रश्न
रोज छळतो आहे
जन्मापासून मरणापर्यंत
किन्नर साला जळतो आहे
जिंकूनही युद्ध सारी रोजच
तो हरतो आहे
अस्तित्वाची लढाई
रोज नव्याने लढताना
इथे कुणाला तो कळतो आहे?
उत्तर नसणारा प्रश्न
रोज छळतो आहे
जन्मापासून मरणापर्यंत
किन्नर साला जळतो आहे..

१४. जखम

एक कधीच न बरी होणारी
भळभळती जखम
सोबत घेऊन हिंडत असतात ते
तरीही चेहऱ्यावरचं हास्य
कोमेजत नाही कधी त्यांच्या
जगण्याचा महोत्सव करतात
टाळ्या वाजवतात
विचित्र हावभाव करतात
पोटासाठी
मनापासून नाही
करावे लागतात म्हणून
दळभद्री जगण्याला सावरण्यासाठी
'सो कॉल्ड'
माणसांच्या दुनियेत
फुंकर शोधत फिरतात
काळजातल्या जखमेसाठी

मिळत नाही फुंकर त्यांना
पण
मीठ मात्र फुकट मिळतं
माणसाकडे
ती जखम वाढते
चिघळते
संपून मात्र जात नाही
ती बरी होण्यासाठी
माणुसकीचं औषध हवं
कोणत्यातरी आयुर्वेदात सापडेल ते
भविष्यात नक्कीच
उद्या किंवा परवा
तोपर्यंत यांच्या जखमा
सहन करण्याची ताकद
त्या जखमाच देतील त्यांना
त्या जखमाच देतील त्यांना

१५. आशावादी

ते मुळातच
असंख्य आघाड्यांवर
लढत असतात
घर
नातेवाईक
समाज
कुणीच स्वीकारत नाही
त्यांना
माणूस म्हणून
मुळात
ते सुद्धा माणूस आहेत
हे सिद्ध करणंच
अवघड जातंय सध्या
कुणीही येतं
टपली मारून जातं
कुचेष्टा
अवहेलना

असाहाय्यता
आणि
वेदना
याच मैत्रिणी होतात मग
जिवाभावाच्या
त्या कधीच साथ सोडत नाहीत
अर्ध्यावरती
धक्के देऊन
बाहेरही काढत नाहीत त्यांना
ब्रह्म मुहूर्ताला
श्वासांशी युद्ध रोजच सुरू असतं यांचं
तरीही जिंकतील ते
माणूसपणाच्या या युद्धात
एवढाच काय तो आशावाद
ते म्हणतात ना
'माणसांना नेहमी आशावादी असावं'
'माणसांना नेहमी आशावादी असावं'

१६. इमानदारी

असंच म्हणायचं आता
तो, ती आणि ते
स्त्री-पुरुष आणि राजहंस
त्यांचं वेगळेपण आता
सांभाळायचं आपण
नव्हे नव्हे मिरवायचं
डोक्यावर घेऊन
कारण
केली पाहिजे
सुरुवात कोणीतरी
कितीही अवघड
असलं युद्ध तरी
लढलं पाहिजे
जिंकण्याचा अट्टहास नाही
कधीच नव्हता
पण
लढलोच नाही
असं व्हायला नको
हरलो तरी इमानदारीने
जिंकलो तरी इमानदारीने...

१७. अस्तित्व

ना स्त्री ना पुरुष
फक्त राजहंस
आपल्याकडे एक हृदय आहे
यांच्याकडे दोन असतात
भावना आणि संवेदनानी भरलेलं
यांचं अस्तित्व म्हणजे
निसर्गाची अप्रतिम कलाकृती
आपल्यानीच दूर लोटलं
तेव्हा समाजाने
उत्तर नसणारे
असंख्य कडवे प्रश्न विचारले?
अमर्याद काळासाठी
काही स्वप्नं यांच्या
काळजात दडलेली आहेत
तिसरे कोणीतरी म्हणून
माणसाने नाही
पण
कायद्याने मान्य केले आहे
बस्स
माणूसही करेल
कधीतरी मान्य
यांचं हाडामांसाचं अस्तित्व
यांचं हाडामांसाचं अस्तित्व....

१८. घर

हक्काच्या घरातून
बेदखल केलं जातं यांना
धरतीचं अंथरूण
आणि
आभाळाचं पांघरूण करून
सिग्नल
आणि
रेल्वे स्टेशनवर राहतात ते
कारण
यांना कोणतेच
घर नसतं
त्यांनी वाजवलेल्या टाळ्या
कर्कश्य वाटतात
त्यांनी दिलेल्या शिव्या
किळसवण्या वाटतात
पण
एका आनंदाच्या क्षणी
यांनचेच आशीर्वादही
लाख मोलाचे
मानले जातात
तेवढाच मानसन्मान मिळतो
त्यांना आयुष्यात
नाहीतर त्यांना
पाहिल्यावर
नाक मुरडण्याची सुरुवात तर त्यांच्या
रक्ताच्या नात्यापासूनच होते
रक्ताच्या नात्यापासूनच होते

१९. धरणीकंप

अखंड वाहतात ते
डोळ्यांतील अश्रूंमधून
काळजाच्या कप्प्यातील
भावनांना आवर घालताना
उद्ध्वस्त होतात
कित्येकदा
तो आणि ती
मौन आहेत सारेच
धरती आकाश समुद्र
आणि
नद्या सुद्धा
केविलवाण्या वाटतात
यांच्या दुःखांसमोर
कितीदा त्सुनामी येते
धरणीकंपसुद्धा होतात
क्षणाक्षणाला
यांच्या आयुष्यात

पण
ते कधीच कोलमडत नाहीत
हार मानत नाहीत
लढतात
हरतात
पुन्हा उठतात
पुन्हा लढतात
बऱ्याचदा माणसांसमोर
पुन्हा पुन्हा हरताना
पुन्हा पुन्हा जिंकण्याचा
प्रयत्न करत राहतात
पुन्हा पुन्हा जिंकण्याचा
प्रयत्न करत राहतात.......

२०. मौन

वेद कथा, पुराण
धर्म, संस्कृती, साहित्य
सगळ्यांच्या मध्येच
जगाचे वर्णन करताना
शब्दही कमी पडताना दिसतात
पण
जेव्हा छक्का, किन्नर
यांच्या कौतुकाची वेळ येते
तेव्हा मात्र शब्द
मौन होतात
कधी कधी वाटतं
ज्यांनं या जगाला सुंदर बनवलं
तोच सगळ्यात विद्रुप असावा
ज्यांना या जगाला
पहिल्यांदा सभ्य म्हंटलं
तोच पहिला असभ्य असावा
ज्याने पुरुषार्थाचे पोवाडे गायले
स्वत:च स्वत:चं कौतुक करून घेतलं
तोच आधी माणूस नसावा
तोच आधी माणूस नसावा.....

२१. शापित

ना स्त्री म्हणणं वाट्याला येतं
ना पुरुष
म्हणून अधिकार मिळतात
ना कुणाची आई म्हणून
मिरवता येतं
ना बहीण, मुलगी होता येत
ना कुणाचा भाऊ ना वडील
म्हणून जगाला सांगता येतं
स्वतः स्वतःला दिलेला एक शाप
शापित जगणंच यांच्या वाट्याला येतं
शापित जगणंच यांच्या वाट्याला येतं...

२२. शिवी

अर्धा नर अर्धी नारी
मिळून जो अर्धनारीश्वर
तयार होतो
त्याची सारं विश्व पूजा करतं
पण त्याचेच वंशज
असणारे किन्नर छक्का
किंवा
हिजडा
काहीही म्हणा
यांच्या वाट्याला मात्र
तिरस्कारचं जगणं येतं
त्यांचे आशीर्वाद
आपण मागून घेतो
कधी कधी
पण
हिजडा किन्नर
हे शब्द
शिवी म्हणूनच वापरतो
इथला आधुनिक माणूस
पण
आपण देत असलेल्या
याच शिव्या
कोणाचं तरी जगणं आहेत
हे विसरतोय आपण
सोयीस्कररित्या...

२३. दुखणं

भलेही
कुणाला जन्म नाही देऊ शकत ते
पण
आईची माया तर जाणतात
बाप होणं नशिबात नसेल
कदाचित त्यांच्या
पण
आधार देणं चांगलं जमतं त्यांना
आपण त्यांना वाळीत टाकलंय आज
पण
ते आपले खूप चांगले
मित्र बनू पाहत आहेत
त्यांच्याकडे पण
एक मन आहे
श्वास आहेत
हृदय आहे
धडधडतं तेही
आपल्या असणाऱ्या
आणि
आपल्या नसणाऱ्यांसाठीही
ते धडधडणं
आपल्यापर्यंत कधी
पोहोचतच नाही
बस्स
एवढंच त्यांचं दुखणं आहे
एवढंच त्यांचं दुखणं आहे...

२४. मन

त्यांची पण रात्र होते
अंगावरचे दागिने
काढून ठेवावेत सांभाळून
अगदी तशी
दुःख काढून ठेवावी लागतात
सगळ्याच 'ते' असणाऱ्यांना
तरसावं लागतं
एका छोट्या सुखासाठी
भीक मागावी लागते
दया आणि प्रेमाची
मनात यांच्या लाखो असाहाय्यतेची
वादळ असतात
तरीही हसतमुखाने दुवा देतात
आपल्याला मोठ्या मनानं
आपलं मन
कधी होईल एवढं मोठं...?

२५. हिजडा

‘हिजडा’
कुठून आला हा शब्द
अस्सल खानदानी
शिवी दिल्यासारखा
वापरतात हा शब्द
यात कुठेच नसतो
शब्द
स्पर्श
रूप
गंध
रस
असतात फक्त चित्कार
हुंदक्यांचेही हुंदके
ऐकू येतात
मग
टाहो फोडून रडताना
‘हिजडा’
सारी पृथ्वी
स्तब्ध झाल्यासारखे
बघतात त्यांच्याकडे
ती लज्जेनं मान खाली घालते
तर
तो तिरस्कारचा अहंकार मिरवतो

पण
'हिजडा'
एक अशी सरिता आहे
या सरितेला
कोणताच सागर
विलीन करून घेत नाही
आपल्यामध्ये
'हिजडा'
एक असे फूल आहे
ज्याला कोणताच सुगंध नाही
'हिजडा'
एक अशी रात्र आहे
जिला कोणतीच पाहट नाही
सूर्योदय नाही
आहे ते फक्त आणि फक्त
अंधाराचे साम्राज्य
धरती आणि आभाळाच्या
शेवटच्या टोकापर्यंत
पसरलेलं
अथांग
अमर्याद
ज्याला आपण
'हिजडा'
म्हणतो
ज्या साम्राज्याला माणूस
हिजडा म्हणतो...

२६. जखम

गर्भात वाढवलं
नऊ महिने ज्या आईने
त्याच माऊलीने
अर्ध्या रात्री
धक्के मारून
लाथा घालून
बाहेरचा रस्ता दाखवला
जेव्हा समजलं की
आपल्या उदरात
तो किंवा ती नाही
तर 'ते' जन्मला आलं आहे
जन्मानंतर नाळ तोडली गेली
आणि
आता अस्तित्वच नाकारलं गेलं
ज्याच्या जन्माचं गावभर
कौतुक केलं गेलं
फटाके वाजवले
पेढे वाटले
त्या बापानंच
लाथा घातल्या
काहीच दोष नसताना
फक्त
शरीरावर नाही
तर
मनावर सुद्धा
ते घाव बसले
जखमा झाल्या
नव्हे नव्हे दिल्या गेल्या
त्यांची काहीही चूक नसताना...

२७. शोकांतिका

कधीच नाही
समजून घेतल्या माणसांनं
त्यांच्या हृदयात दडलेल्या
अबोल, निष्पाप भावना
यांच्या जन्मानंतर
आनंदा ऐवजी दुःख मानलं जातं
बापाला यांची शरम वाटते
आणि
आई
आपल्या आईपणाला कोसत राहते
हिंदू धर्म संस्कृतीत
रामायण
महाभारतात
शिवपार्वतीचे वंशज
म्हणून त्यांना मान मिळतो
पण
आधुनिक
मूल्य हरवलेल्या संस्कृतीत
त्यांच्याकडे साधं
माणूस म्हणूनही
बघितलं जाऊ नये
हीच एक शोकांतिका आहे
हीच एक शोकांतिका आहे...

२८. सलाम

ना हळद लागते
ना मेहंदी
तरीही रोज
साज शृंगारत
नटलेले असतात
संसाराची स्वप्नं
काळजात यांच्या
दडलेली असतात
यांच्या आयुष्यात
भलेही
मुलांना जन्म
देऊ शकत नाहीत ते
पण
प्रत्येक जन्मलेल्या मुलाला
यांचेच आशीर्वाद लागतात
आराध्य श्रीकृष्णांनी
खूप मानसन्मान दिला
एकेकाळी यांना

वाटतं की
आज परत
त्या श्रीकृष्णाची गरज आहे
खूप झाली
अवहेलना यांची
आता आपण
थोडंसं श्रीकृष्ण बनूया
यांची स्वप्नं पूर्ण करूया
त्यांच्या हृदयातल्या मानवतेला
काळजातून सलाम करूया
त्यांच्या हृदयातल्या मानवतेला
काळजातून सलाम करूया

२९. आपुलकी

घर, गाडी, पैसा
संपत्ती, सत्ता
यातलं काहीच नको आहे त्यांना
फक्त उपकार पाहिजेत
मानव जातीकडून
माणूस म्हणून समजून घ्या
एवढीच माफक अपेक्षा आहे त्यांची
माणूस म्हणून सन्मान द्या
बस्स
झालंच तर
सावली द्या
प्रेम द्या
आपुलकी द्या
आणि
ते काय मागणार आपल्याकडे?
आपण एवढे तरी देऊ शकतो का?

आपल्या मनाला विचारा
हा प्रश्न
प्रत्येकाने
मला तरी अवघडच वाटतंय
कारण
आपलीच सुखं भिकारी समजणारे
अवतीभवती आहेत सारे
दुःखाचा सोहळा करणारेही
इथलेच वारे
असो
प्रार्थना करू आपण त्यांच्यासाठी
ते म्हणतात ना,
'प्रार्थनेत खूप शक्ती असते'
'प्रार्थनेत खूप शक्ती असते.....'

३०. गर्भसंस्कार

कोणी हिजडा
तर
कोणी छक्का म्हणतात
कोणी ''तो'' मधला आहे म्हणून हिणवतात
रस्त्यावर भीक मागताना
तमाशा करावा लागतो त्यांना
पण
त्यांचं माणूसपण कुणालाच कळत नाही
मग राहून राहून एक प्रश्न सतवतो
कधी मानणार आपण यांना
समाजाचा एक अविभाज्य भाग
असे म्हणतात की
स्त्री पुरुष म्हणजे
निसर्गाची अप्रतिम कलाकृती
त्याच निसर्गाचा कुशीतून
ते सुद्धा जन्मले आहेत
जे आपल्यावर झाले
तेच गर्भसंस्कार
त्यांच्यावरही झाले आहेत
ते काही समुद्रमंथनातून आले नाहीत
आपला आणि त्यांचाही देवधर्म एकच आहे
हा थोडे वेगळे दिसतात
आपल्यापेक्षा थोडे वेगळे हसतात
पण
आपल्यातही असतातच की
''ते''
हेच विसरतोय आपण
आजकाल....

३१. पारिजातक

‘‘ते’’
त्यांच्या हृदयात दडलेला आहे
पारिजातकाचा नि:स्वार्थपणा
जितक्या अलगदपणे
प्राजक्त
अर्पण करतो धरतीवर
आपलं सर्वस्व
त्या मातीशी तितक्या सहजतेने
एकरूप होतं त्यांचं अस्तित्व
याच सहजतेने स्वीकारले आहे त्यांनी
त्यांचं पारिजातकाचं आयुष्य
खूप कोमल
तितकेच नाजूक
आणि
तेजस्वी आहेत
त्यांचे श्वास
आपल्याला त्यांच्या टाळ्या दिसतात
त्या कर्कश्य वाटतात
कारण
त्या पाठीमागचं संगीत
आपण कधी ऐकतच नाही
त्यांनी मागितलेली भीक
निलाजरेपणा वाटतो आपल्याला

कारण
त्या पाठीमागची
त्यांची दोन घासांची भूक
आपल्याला कधीच कळत नाही
त्यांनी दिलेल्या शिव्या शापांना
घाबरतो आपण
कारण
त्यांचे आशीर्वाद मिळवण्याची
आपली कुवत नाही
पारिजातकाचं आयुष्य जगतात ते
अखंड
आयुष्यभर सुगंधाची लयलूट
करायची असते त्यांना
पण
त्या सुगंधाचा दरवळ
कधी माणसाच्या काळजापर्यंत पोहोचतच नाही
कधी माणसाच्या काळजापर्यंत पोहोचतच नाही.....

३२. कमळ

उद्ध्वस्त जाणिवेचा हुंकार
म्हणजे ते
मातीत मिसळून
मातीच झालेल्या संवेदना
म्हणजे ते
स्वस्थ झालेलं आयुष्य
आणि
दळभद्री जगणं
म्हणजे ते
काळजात धडधडणारे
केविलवाणे श्वास
आणि
जगण्याची असाहाय्य धडपड
म्हणजे ते
अथांग पसरलेला
वेदनेचा चिखल
आणि
त्या चिखलात फुलणारं कमळ
म्हणजे ते
अविरत दरवळणारा
मोगऱ्याचा सुगंध
आणि
आभाळातील इंद्रधनुचे सप्तरंग
म्हणजे ते
विधात्याला पडलेलं एक स्वप्न
आणि
ईश्वराचे नि:स्वार्थ आशीर्वाद म्हणजे ते
ईश्वराचे नि:स्वार्थ आशीर्वाद म्हणजे ते....

३३. वेदना

गौरी, लक्ष्मी, शमीबा, दिशा
अनंता पार जाते ही यादी
अशा कितीतरी जिवंत वेदना
रोज उघड्या डोळ्यांनी
पाहते ही दुनिया
नावं फक्त वेगळी यांची
बाकी
तेच किस्से आणि त्याच कहाण्या
एकाच जन्मात पुन्हा पुन्हा
आयुष्याच्या वाटण्या
निर्लज्ज वाटतो यांचा जन्म
व्हाईट कॉलर माणसाला
किळसवाणं मानलं जातं यांच्या दळभद्री जगण्याला
ते असले काय आणि नसले काय
काहीच फरक पडत नाही माणसाला
कोणीच नाही वाली त्यांच्या
अत्युच्च वेदनेला
अत्युच्च वेदनेला

३४. इशारा

रोजच सूर्य उगवतो
रोजच सूर्य मावळतो
पण
आपण जर आपले
डोळेच नाही उघडले
तर
आपल्याला सूर्याचा प्रकाश
दिसणार कसा?
तुम्ही दुसऱ्याच्या
आयुष्यात उजेड पेराल
तर
तुमचं अंगण सुद्धा
उजळून निघेल
आणि
दुसऱ्याच्या अंगावर
चिखल फेकाल
तेव्हा
आधी तुमचे हात खराब होतील
लक्षात असू द्या
ते म्हणतात ना–
समजनेवालों को बस इशारा काफी है
समजनेवालों को बस इशारा काफी है

३५. प्रार्थना

प्रामाणिकपणाचा सुगंध
पाहायला मिळाला मला
त्यांच्या श्वासात
खूप स्वप्नं दिसली
त्यांच्या भेदरलेल्या डोळ्यांत
दुःखालाही अंगा खांद्यावर
खेळवताना पाहिलं मी त्यांना
कसलीच तक्रार नाही
कुणाबद्दलच नाही
आपण समजतो त्यापेक्षा
खूप वेगळं आहे त्यांचं आयुष्य
खूप स्पष्ट आहेत त्यांचे
त्यांच्या जगण्याचे संदर्भ
कुशीत सांभाळून ठेवतात
ते आनंदाचे गर्भ
स्वप्नांची राख
त्यांच्या वाट्याला येऊ नये
बस्स
एवढीच प्रार्थना त्या ईश्वराकडे
एवढीच प्रार्थना त्या ईश्वराकडे

३६. गोचीड

गोचीड
जसं चिटकून बसतं सर्वांगाला
तसंच त्यांचं दुःख बसलंय चिटकून
त्यांच्या काळीजकळांना
प्रसवते वेदना प्रत्येक वेळी
त्यांची कूस
आणि
हिरावून घेते
त्यांच्या मातृत्वाचा आनंद
कारण
ते म्हणजे हिजडा, किन्नर
ते म्हणजे किळसवाणे, दारिद्र्य
ते म्हणजे नुसता चिखल
आणि
शून्य झालेलं त्यांच अस्तित्व
घट्ट चिटकून बसलेल्या
''छक्का''
या उपाधीसह
अखंड टाहो फोडतंय
लढतंय
आक्रोश करतंय
या गोचडीतून मुक्त होण्यासाठी
या गोचडीतून मुक्त होण्यासाठी..।

३७. सो कॉल्ड

तडजोडीचं आयुष्य
आले त्यांच्या वाट्याला
कारण
संसाराचे स्वप्न पाहण्यातच
सरून जातात त्यांच्या रात्री
हा हे खरं आहे की
खूप खूप प्रेम करतो
''सो कॉल्ड'' पुरुष त्यांच्यावर
पण
प्रेम विकत घेता येत नसतं
हे त्याला कळतच नाही
त्यानं टाकलेली वासनेची भेट
हसत हसत स्वीकारतात ते
हतबल असतात
कसलाच हट्ट न करता
फक्त सहवासाचा आनंद घेतात
कारण
कोणाची तरी पत्नी होणं
स्वप्नच आहे त्यांच्यासाठी
त्यांचं सर्वस्व ओरबडून घेण्यात
कित्येक रात्री सरतात माणसांच्या
पण
जेव्हा सन्मान देण्याची वेळ येते
तेव्हा मात्र ती
फक्त आणि फक्त
हिजडा, किन्नर आणि छक्का असते
हिजडा, किन्नर आणि छक्का असते...!

३८. हास्य

उगवत्या सूर्याची शांतता
आहे त्यांचं आयुष्य
त्याच सूर्याची भरदुपारची
रखरखती किरणंही येतात
त्यांच्या वाट्याला
दिवे लागणीच्या वेळेची
सूर्याची शीतलता
मनाच्या गाभाऱ्यात
सदैव तेवत ठेवतात ते
भावनांचा दीप तो मग
त्यांच्या वेदनेची काजळी धरतो
आणि
ते मात्र
शेवटी अस्ताला जातात
तितक्यात संयमानं
उद्या पुन्हा उगवण्यासाठी
कारण
वेदनेच्या पोटात दडलेले
रहस्य आहे त्यांचं आयुष्य
अगणित असाहाय्य करणाऱ्या
यातना काळजात
थैमान घालत असतात त्यांच्या
तरीही कधीच मावळत नाही
त्यांच्या चेहऱ्यावरील हास्य
कधीच मावळत नाही
त्यांच्या चेहऱ्यावरील हास्य....

३९. राजहंस

जरूर उडवा चिखल
त्यांच्या अस्तित्वावर
पण
लक्षात ठेवा
त्यांच्याकडे किळसवाने
म्हणून बोट दाखवताना
तुमचं चारित्र्य आधी स्वच्छ
असायला हवं
कारण
दुसऱ्याच्या चारित्र्यावर
शिंतोडे उडवताना
आधी स्वतःचे
हात खराब होतात
ते म्हणजे कोणी साधेसुधे नाहीत
सामान्य नाहीत
असामान्य आहेत
मनाच्या गाभाऱ्यात
अस्वस्थ करणाऱ्या
उलथापालथीतून जन्माला
आलेलं
एक निरागस
आणि
तितकंच संवेदनशील अस्तित्व
म्हणजे तो, ती आणि ते राजहंस
म्हणजे तो, ती आणि ते राजहंस...।

४०. विश्वास

कदाचित तुम्हाला माहिती नसेल
पण
प्रचंड बुद्धिमान आहेत ते
आपल्यापेक्षा
आता आयुष्यात
त्यांचे दुःखच त्यांना बुद्ध बनवेल
विश्वास आहे मला
त्यांच्या अस्तित्वाचे ठसे
ही धरणीमाय करून ठेवेल
आपल्या हृदयात
विश्वास आहे मला
हे निरभ्र आभाळ
इंद्रधनुष्याचे सप्तरंग करून
मिरवेल त्यांना आपल्या खांद्यावर
विश्वास आहे मला
चिखलात फुलणारं कमळ
मोगरा, पारिजातक, अबोली
सगळेच आपला सुगंध
देऊन टाकतील त्यांना
विश्वास आहे मला
तो सागर अमर्यादिततेच दान
त्यांच्या पदरात टाकेल
गंगा, सरस्वती, नर्मदा
सामावून घेतील आपल्यात
त्यांना दिले जाणारे सगळे शिव्या शाप

आणि
स्वच्छ करतील त्यांचे श्वास
विश्वास आहे मला
तो सह्याद्री अखंड अभेद्य
राहण्याची जिद्द देईल त्यांना
पुन्हा कधीच मग ते
कोसळणार नाहीत
उद्ध्वस्त होणार नाहीत
विश्वास आहे मला
अग्निदेवता पेटून उठण्याचा
वारसा देईल त्यांना
आणि
हा वारा शांत शीतल
राहण्याचे सामर्थ्य देईल
त्यांना
विश्वास आहे मला
माणसाकडून त्यांना
काही मिळो न मिळो
पण
हा निसर्ग
सोहळा करेल त्यांच्या जन्माचा
हा निसर्ग
सोहळा करेल त्यांच्या असण्याचा
विश्वास आहे मला
विश्वास आहे मला....

४१. समर्पण

त्यांचं वाकडं तिकडं आयुष्य
आता सरळ रेषेत आणायला हवं
त्यांचं तिरस्कारचं जगणं आता
पुरस्कारापर्यंत पोहोचायला हवं
दुःखाला त्यांच्या आपण
आता कुरवाळायला हवं
त्यांच्या जन्माचं आता स्वागत व्हायला हवं
त्यांचं वेदनेनं भरलेलं अस्तित्व
आता सुगंधान दरवळायला हवं
त्यांचं उपेक्षित जिणं
आता सन्मानाचं व्हायला हवं
त्यांच्या असिम औदार्याचं वर्णन
आता शब्दां शब्दांतून गायलं जावं
नदीच्या शीतल प्रवाहसम सागरात
अर्पण करतात ते स्वतःला
समर्पण
त्यांचं
आता माणसाला कळायला हवं
आता माणसाला कळायला हवं.....

४२. व्यथा

ते स्त्री का पुरुष हा प्रश्न नंतरचा
आधी ते माणूस आहे हे स्वीकारायला हवं
तेच शिव आहेत आणि तेच पार्वती
वेदनेच्या जळणाऱ्या आगीतून
तावून सुलाखून निघालंय त्यांचं अस्तित्व
ते सागर मंथनातून निर्माण झालेले अमृत आहेत
पुरुषांन इतकेच बलशाली आहेत
पण स्त्रिया इतकंच कोमल हृदयही आहे त्यांच्याकडे
ते म्हणजे एक कथा, कादंबरी, कविता आहेत
शब्दांच्या काळजात धकधकणारी व्यथा आहेत
शब्दांच्या काळजात धगधगणारी व्यथा आहेत.....

४३. हाक

नदीचा शांत शीतल प्रवाह बनवूया
त्यांच्या आयुष्यातील वेदनेचा दाह
आपण थोडा कमी करूया
त्यांचे दुःख वाटून घेऊया थोडे थोडे
विधात्यालाही पडलेले ते आहेत गोड कोडे
सळसळणारा उत्साह भरून राहिलाय त्यांच्या सर्वांगात
आपण त्याला साथ देऊया
हातामध्ये हात देऊन
त्यांचं अस्तित्व उभं करूया
प्रेम देऊया
आपुलकी देऊया
जिव्हाळा देऊया
बस्स
बाकी काहीच नको आहे त्यांना आपल्याकडून
फक्त एकदा
फक्त एकदाच
आपण त्यांना
माणूस म्हणून हाक मारूया
माणूस म्हणून हाक मारूया

४४. उत्तर

नका बघू त्यांच्याकडे वाईट नजरेने
त्यांना सुद्धा
त्याच निसर्गाने निर्माण केले आहे
ज्याने तुम्हा आम्हाला बनवले
ते सुद्धा त्याच ईश्वराची लेकरं आहेत
ज्याला तुम्ही परब्रम्ह मानता
गर्भसंस्कारातून वाढले आहे त्यांचे श्वास
ते सुद्धा चिऊ काऊचा घास
खाऊन मोठे झाले आहेत
अंगणात खेळले आहेत
बागडले आहेत
हा त्यांच्यातला बदल नैसर्गिक आहे पण
त्यात त्यांची काहीच चूक नाही
शोधायचंच असेल तर
या प्रश्नाचे उत्तर शोधा
जे प्रश्न डोळ्यांत घेऊन
अखंड हिंडतात ते
ज्यांची उत्तरं सापडली तर
त्यांचं आयुष्य थोडं समृद्ध होईल
शोधाल ना?

४५. नाव

तुम्ही हिजडा म्हणाल
छक्का म्हणाल
कुणी किन्नर म्हणेल
कशानेही हाक मारा त्यांना
पण
त्यांचा अभिमान त्यांच्या जगण्याची ताकद आहे
तुम्ही कितीही हसा त्यांच्यावर
पण ते हरणार नाहीत
लढतील
अखेरपर्यंत
त्या असिम ईश्वराची लेकरं आहेत ते
ज्या विधात्यानं खूप असामान्य बनवलं आहे त्यांना
ही नावं तर आपण दिली त्यांना
जन्माला आले तेव्हा कोणतेच नाव नव्हतं त्यांच्या पाठी
पण
आता आणखी एक सुंदर नाव
आपण त्यांना देऊया
हिजडा नाही
किन्नर नाही
त्यांना
फक्त राजहंस म्हणूया
राजहंस म्हणूया...

४६. वेदना

किन्नर नका म्हणू त्यांना
माणूस आहेत 'ते'
लक्ष्मी गौरी
किरण शमीभा
कितीतरी सुंदर नावं आहेत त्यांना आणि
त्याहीपेक्षा सुंदर एक मन आहे त्यांच्याकडे
आपुलकी ओसंडून वाहते
त्यांच्या श्वासातून
हिजडा नका म्हणून त्यांना
त्यांचे स्वतःचे एक अस्तित्व आहे
असामान्यत्व जपतात ते
छक्का नका म्हणून त्यांना
आपल्या वेदनांनाही कुरवाळतात ते
एक छान हृदय आहे त्यांच्याकडे
धडधडतं ते आपल्यासाठी
पृथ्वीवरील सगळ्यांनाच आपलं म्हणतात ते
सगळ्यांसारखे असूनही सगळ्यांपेक्षा वेगळे आहेत ते
म्हणूनच या पृथ्वीवरील
खरे राजहंस आहेत ते
खरे राजहंस आहेत ते

४७. दुपार

हा हे तेच आहेत ज्यांना कधी पूर्ण रात्रही नाही होता आलं
आणि
ज्यांना कधी पूर्ण दिवस नाही होता आलं
एका
उदास
खिन्न
आणि
कंटाळवाण्या दुपार सारखं केलंय त्यांचं आयुष्य आपण
यासाठी एक वेळ ते आपल्याला माफ करतील
पण इतिहास आपल्याला कधीच माफ करणार नाही
हे लक्षात असू द्या
हे लक्षात असू द्या....

४८. सत्य

आपल्या तिरस्काराला
हसत हसत स्वीकारतात ते
नाचतात
बागडतात
मनाला येईल तसं
ब्रम्हा विष्णू आणि त्या महेशानंच
केली आहे त्यांच्या अस्तित्वाची योजना
आणि
हा निसर्ग त्यांच्यावर खूप प्रेम करतो
ही धरती
हा आसमंत
त्यांना कुठल्याही अटीनशिवाय
आपल्यात सामावून घेतो
जगातले सगळ्यात जास्त
सहनशील तेच आहेत
दुःखालाही परिभाषित करतात
आपल्या वेदनांना काळजात सजवतात
ना कुणाबद्दल राग
ना कुणाबद्दल द्वेष
खूप छोटे आहोत आपण त्यांच्यापुढे
हेच सत्य आहे
पण मान्य कोण करणार?
मान्य कोण करणार?

४९. माहीत नाही

माहीत नाही
ते समाजाचा एक अविभाज्य भाग का नाहीत
माहीत नाही
त्यांना जन्म देणारा गर्भ कोणत्या जगातला असावा
माहीत नाही
त्यांची जात कोणती
त्यांचा धर्म कोणता
माहीत नाही
त्यांची भाषा कोणती
ते आपल्यापेक्षा वेगळे का आहेत
कसे आहेत
माहीत नाही
त्यांचा इतिहास
भूगोल
समाज संस्कृती
प्रथा परंपरा
काहीच माहीत नाही
कसं माहीत असणार माणसाला
ज्यांचं माणूसपणच विस्मरणात गेलंय
त्याला काय कळणार
तो ती आणि ते यांच्यातला फरक
त्याला कधी कळणार
तो ती आणि ते यांच्यातला फरक
माहीत नाही
माहीत नाही......

५०. ते म्हणजे

ते म्हणजे
नियतीला पडलेलं एक गोड स्वप्न
आता नियतीच करेल
त्यांच्या स्वप्नांचा सन्मान

ते म्हणजे
आभाळाच्या हृदयावर
सजलेलं मनमोहक इंद्रधनुष्य
ज्याचे रंग
आता त्यांचं बेरंग आयुष्य रंगवून जातील

ते म्हणजे
चिखलात फुलणारं कमळ
जे फक्त आणि फक्त
त्या परब्रम्ह परमचैतन्याच्या
चरणावर वाहिलं जातं

ते म्हणजे
नदीचा शांत शीतल प्रवाह
असंख्य वादळांचा समुद्र
थयथयाट करतोय
त्यांच्या अंतर्मनात

तो समजून घेऊया
जमलं तर त्याला शांत करूया
त्यांना आनंदाचं जगणं देऊया
त्यांच्या ओठावर छोटंसं हास्य देऊया
आपलं माणूसपण अबाधित राहण्यासाठी
एवढे तरी आपण नक्की करू शकतो
हो ना?

परिचय

प्रा. डॉ. प्रतिभा भारत पैलवान

पत्ता : सोमवार पेठ, तासगाव, ता. तासगाव, जि. सांगली

मोबा.: ७७०९५५६९८७

राष्ट्रीयत्व : भारतीय

अवगत भाषा : मराठी, हिंदी, इंग्रजी

शैक्षणिक पात्रता : एम.ए. अर्थशास्त्र, एम.ए.शिक्षणशास्त्र, एम.ए. मराठी, नेट, सेट

अनुभव : ११ वर्ष

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्थेच्या विविध शाखामध्ये,

१) पद्मभूषण डॉ. वसंतराव (दादा) पाटील महाविद्यालय, तासगाव (२००९-२०१० ते २०१०-२०११)

२) शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे महाविद्यालय, मिरज (२०१०-२०१३)

३) गर्ल्स हायस्कूल ॲण्ड ज्युनिअर कॉलेज ऑफ कॉमर्स, इचलकरंजी (२०१५ ते २०१७)

४) श्रीमती आक्काताई रामगोंडा पाटील कन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी (२०१३ ते २०२२) आजअखेर

प्राप्त पुरस्कारः- काव्यवाचन / निबंध / वक्तृत्व स्पर्धा

१) व्यास क्रिएशन आणि पितांबरी पंचरस आयोजित काव्य लेखन स्पर्धा प्रथम क्रमांक प्राप्त.

२) श्रीमती रत्नमाला घाळी काव्यवाचन स्पर्धा, गडहिंग्लज प्रथम क्रमांक प्राप्त.

३) महिला शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, तासगाव निबंध स्पर्धा प्रथम क्रमांक प्राप्त.

४) महिला शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, तासगाव वक्तृत्वस्पर्धा प्रथम क्रमांक प्राप्त.

५) स्वा. कै. यशवंत महादेव हजारे चॅरिटेबल ट्रस्ट, कुमठे निमंत्रित कवी म्हणून उपस्थिती.

६) नाट्य प्रशिक्षण शिबिर, तासगाव संयोजक म्हणून काम.

७) बहाई अकॅडमी पाचगणी, नेतृत्व विकास शिबिर उपस्थिती.

८) वारणेचा वाघ साहित्य संमेलन, कोडोली निमंत्रित कवी म्हणून उपस्थिती.

९) महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ मराठी भाषा विभाग निमंत्रित कवी म्हणून उपस्थिती.

१०) प्रशासन व जिल्हा माहिती कार्यालय, कोल्हापूर भाषा विभाग, निमंत्रित कवी म्हणून उपस्थिती.

११) ग्रामीण संस्कृती साहित्य संमेलन, अब्दुललाट येथे उपस्थिती.

सामाजिक संघटना व इतर उल्लेखनीय कार्य

१) तासगाव तालुका महिला दक्षता समिती सदस्य म्हणून निवड (पोलिस विभाग).

२) तासगाव नगरपरिषदेचे सार्वजनिक वाचनालय, तासगाव येथे संचालक म्हणून निवड.

३) महिला शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, तासगाव माजी विद्यार्थिनी उपाध्यक्ष म्हणून निवड.

४) 'फक्त तुझ्या माझ्या मैत्रीसाठी', दीर्घ कवितासंग्रह प्रकाशित, प्रथम आवृत्ती जुलै २००८.

५) 'रित्या ओंजळीत माझ्या', काव्यसंग्रह, ऑगस्ट २०२२.

६) 'तुझी माझी मैत्र वेल', दीर्घ कवितासंग्रह, द्वितीय आवृत्ती सप्टेंबर २०२२.

७) तुझी माझी मैत्र वेल', दीर्घ कवितासंग्रह, तृतीय आवृत्ती नोव्हेंबर २०२२.

८) 'पद्मरत्न' दीपावली अंक सहसंपादक म्हणून काम, आक्टोबर २०२२.

९) 'एका उमलत्या कळीचा अंत... रागिणी' स्मरणिका, नोव्हेंबर २०२२.

राष्ट्रीय पुरस्कार

१) भारतरत्न डॉ. बी. आर. आंबेडकर राष्ट्रीय गुणवत्ता पुरस्कार (Bharat ratna Dr. B. R. Ambedkar national excellence Award 2022 at Maharashtra Sadan, New Delhi)